

DARÜSSAADE AĞASI HACI BEŞİR AĞA VE HAYRATI

Ayhan ÜRKÜNDAĞ

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mustafa GÜLER

Şubat, 2017

Afyonkarahisar

**T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DARÜSSAADE AĞASI HACI BEŞİR AĞA VE HAYRATI

Hazırlayan

Ayhan ÜRKÜNDAĞ

Danışman

Prof. Dr. Mustafa GÜLER

AFYONKARAHİSAR 2017

Bu Tez Çalışması BAPK'ce Desteklenmiştir. Proje No: 10.FENED.20

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “ **Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Hayratı**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlakve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak ararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/02/2017

Ayhan ÜRKÜNDAĞ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa GÜLER

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

: Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

: Yrd. Doç. Dr. Alper BAŞER

: Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ

İmza

.....

.....

.....

.....

.....

Tarih Anabilim Doktora öğrencisi Ayhan ÜRKÜNDAĞ'ın "Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Hayratı" başlıklı tezi, 10.02.2017 günü saat 14:00'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

DARÜSSAADE AĞASI HACI BEŞİR AĞA VE HAYRATI

Ayhan ÜRKÜNDAĞ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ŞUBAT 2017

Danışman: Prof. Dr. Mustafa GÜLER

Hacı Beşir Ağa, 1717 yılında Kızlar Ağalığı görevine atanmıştır. 1746 yılında görevi başında vefat etmiştir. Kızlar Ağaları arasında aralıksız 29 yıl boyunca görevi icra eden tek örnek isimdir. Hacı Beşir Ağa 1730 yılında Patrona Halil ve yandaşlarının ortadan kaldırılmasında oynadığı önemli rol sayesinde Sultan I. Mahmud üzerinde elde ettiği nüfuzu kullanarak, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde etkili olmuştur. Hacı Beşir Ağa, elde ettiği kazancın önemli bir kısmını iyi bir Müslüman olarak Osmanlı toplumunun yararına vakfetmiştir. Vakıf eserleri arasında eğitim hizmetleri, dini hizmetler ve sosyal hizmetleri içine alan yapılar ön plana çıkmaktadır. Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde cami, medrese, çeşme ve kütüphane gibi hayratı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Beşir Ağa, Harem, Osmanlı Devleti, Vakıf

ABSTRACT

DARUSSAADE AGASI HADJI BESHIR AGA and HIS CHARITIES

AYHAN ÜRKÜNDAĞ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES/STUDIES

DEPARTMENT OF HISTORY

FEBRUARY 2017

SUPERVISOR: P.D. Mustafa GÜLER

Hadji Beshir Aga was assigned as Black Eunuch in 1717. He died in 1746, while he was still on duty. He is the only specimen to maintain the duty of Kizlar Agasi, 29 years continuously amongst other Black Eunuches. Hadji Beshir Aga was so effective at both domestic and foreign policy of Ottoman State using his influence on the Sultan Mahmud I that he got by the help of his role in Patrona Halil Rebellion's putting down in 1730. Hadji Beshir Aga, as a good muslim, made most of his income over to Ottoman society's service. Amongst his Waqf Works, buildings for educational, religious and social services are prominent. He had many charities in the cities of Ottoman Geography, especially in Istanbul.

Keywords: Hadji Beshir Aga, Hareem, Ottoman State, Waqf

ÖNSÖZ

Harem-i hümayun Osmanlı tarihinin ilgi çekici konuları arasında yer almaktadır. Tarihçilerden popüler yazarlara, seyyahlardan ressamalara çok sayıda kişi eserlerinde bu kuruma yer vermişlerdir. Günümüzde bu ilgi artarak devam etmekte haremî konu alan ilmi ve gayr-i ilmi çalışmalar artmaktadır. Padişahın mahremî olduğu kadar kurumsal bir kimliğe de sahip olan Harem-i Hümayunun idaresi Darüssaade Ağaları tarafından yürütülürdü. Haremle özdeşleşen bu ağalar Osmanlı yönetici sınıfı içerisindeki ayrıcalıklı konumlarını II. Mahmud dönemi reformlarına kadar korumuşlardır. Darüssaade Ağaları arasında etkinlik açısından Hacı Beşir Ağa özel bir konuma sahiptir. Bu çalışma yaklaşık otuz yıl kadar Darüssaade Ağalığı görevini yürüten Hacı Beşir Ağa'yı konu almaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Hacı Beşir Ağa'nın Harem-i Hümayuna katılmasından, kurum içerisindeki uzun kariyerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Hacı Beşir Ağa'nın siyasi gücü ortaya konulmuştur. Burada Ağa'nın Patrona Halil İsyanı, 1736-1739 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya Savaşları, Osmanlı-İran ilişkilerine olan müdahaleleri, sadrazamlarla olan iktidar mücadelesi arka planı ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Hacı Beşir Ağa'nın sosyal yönünü ortaya koyan ve ekonomik boyutlarıyla dikkati çeken vakıfları vakfiyesine göre tanıtılmıştır. Çalışmanın son bölümünde Hacı Beşir Ağa'nın vakıflarının gelir kaynakları, giderleri, vakfa bağlı eğitim ve dini kurumlar ortaya konulmuştur.

Osmanlı tarihine damga vuran kişiler arasında yer alan Hacı Beşir Ağa'yı konu olarak öneren ve çalışmamızın başından beri yardım ve desteğini gördüğüm çalışmanın yayıldığı uzun zaman diliminde çalışmamı tamalmam için gösterdiği sabırdan dolayı danışmanım Prof. Dr. Mustafa Güler teşekkür etmem gereken kişilerin başında gelmektedir. Ayrıca önerileri ile bana destek olan Prof. Dr. Abdülkadir Özcan ve Prof. Dr. Ahmet Yaramış'a teşekkür ederim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü personeline, Süleymaniye, Millet,

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve İSAM kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim. Çalışmalarım sırasında yardım ve desteklerini gördüğüm Alper Başer, Murat Özel ve Uğur Demir'e şükranlarımı sunarım.

Ayhan Ürkündağ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜMÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
ARAŞTIRMADA FAYDANILAN KAYNAKLAR.....	xiv
1. ARŞİV KAYNAKLARI	xiv
1.1. MÜHİMME DEFTERLERİ.....	xiv
1.2. MISIR MÜHİMME DEFTERLERİ.....	xiv
1.3. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ DEFTERLERİ.....	xv
1.4. EVKAF DEFTERLERİ.....	xvi
1.5. VAKFİYELER.....	xvi
2. OSMANLI KRONİKLERİ	xvii
2.1. RAŞİT TARİHİ.....	xviii
2.2. SUBHİ TARİHİ.....	xviii
3. TETKİK ESERLER.....	xix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HACI BEŞİR AĞA'NIN HAYATI

1. HACI BEŞİR AĞA'NIN HAREM'E GİRİŞİNDEN KIBRIS SÜRGÜNÜNE KADAR OLAN HAYATI (1694-1713).....	15
1.1. BEŞİR AĞA'NIN KÖKENİ.....	15
1.2. BEŞİR AĞA'NIN HAREME GİRİŞİ VE HAREM-İ HÜMAYUN'DA YÜKSELİŞİ.....	17

2. BEŞİR AĞA'NIN KIBRIS'A SÜRGÜN EDİLMESİ (1713).....	18
3. SÜRGÜN'DE BİR HAREM AĞASI (1713-1717).....	24
4. BEŞİR AĞA'NIN DARÜSSAADE AĞALIĞI GÖREVİNE ATANMASI (1717).....	26
5. BEŞİR AĞA'NIN DARÜSSAADE AĞALIĞI (1717-1746).....	28
6. BEŞİR AĞA'NIN ÖLÜMÜ VE MUHALLEFATI.....	28
6.1 BEŞİR AĞA'NIN ÖLÜMÜ.....	28
6.2. BEŞİR AĞA'NIN TEREKESİNİN KAYIT ALTINA ALINMASI.....	31
6.3. HACI BEŞİR AĞA'NIN MUHALLEFATI.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ BİR FİĞÜR OLARAK HACI BEŞİR AĞA

1. HACI BEŞİR AĞA'NIN OSMANLI İÇ POLİTİKASINA ETKİLERİ.....	41
1.1. PATRONA HALİL İSYANI İSYAN SIRASINDA HACI BEŞİR AĞA.....	41
1.2. HACI BEŞİR AĞA'NIN PATRONA HALİL VE YANDAŞLARININ BERTARAF EDİLMESİNDEKİ ROLÜ.....	53
2. MERKEZİ YÖNETİME MÜDAHLELERİ.....	60
3. TAŞRA YÖNETİMİNDEKİ ETKİLERİ.....	65
4. OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ VE HACI BEŞİR AĞA.....	69
5. 1736-1739 OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞINDA HACI BEŞİR AĞA....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR VÂKIF OLARAK HACI BEŞİR AĞA

1. VAKIF SİSTEMİ.....	73
1.1.VAKFIN TANIMI.....	73
1.2.OSMANLILAR'DAN ÖNCE VAKIF SİSTEMİ.....	74
1.3. OSMANLILAR'DA VAKIF SİSTEMİ.....	75
2. HACI BEŞİR AĞA'NIN VAKFİYE METNİNİN İNŞASI.....	79
2.1. VAKFİYENİN ÖZELLİKLERİ.....	81
2.2. BEŞİR AĞA'NIN MÜESSİSİ OLDUĞU YENİ HAYIR ESERLERİ.....	82

2.3. BEŞİR AĞA’NIN KATKI YAPTIĞI HAYIR ESERLERİ.....	83
2.4.VAKFIN İDARESİ.....	85
2.5. VAKFİYENİN ŞÜHÛDU’L-HÂLİ.....	85
3. HACI BEŞİR AĞA’NIN VAKIF MUHASEBESİ.....	87
4. VAKIF AKARLARI.....	89
5. VAKFIN GİDERLERİ.....	96
5.1. AYDINLATMA GİDERLERİ.....	96
5.2. TAMİRAT GİDERLERİ.....	96
5.3. VAKIF GÖREVLİLERİ.....	96
5.4. KANDİL GECELERİ GİDERLERİ.....	97
5.5. MUTFAK GİDERLERİ.....	97
6. HACI BEŞİR AĞA’NIN VAKIF ESERLERİ.....	98
6.1. DİNİ ESERLER.....	98
6.1.1. Camiler.....	98
6.1.2. Tekke.....	105
6.1.3. Türbe.....	109
6.2. EĞİTİM YAPILARI.....	109
6.2.1. Darülhadis.....	109
6.2.2. Medreseler.....	113
6.2.3. Mektepler.....	116
6.2.4. Muallimhaneler.....	117
6.3. SOSYAL YAPILAR.....	118
6.3.1 Çeşmeler ve Sebiller.....	118
6.3.2. Fener.....	120
6.3.3. Beşir Ağa’nın Surre Yardımları.....	121
7. EKONOMİK YAPILAR.....	122
7.1. İZMİR KIZLAR AĞASI HANI.....	122
7.2. İZMİR’DEKİ DİĞER YAPILAR.....	125

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİTAPSEVER BİR İNSAN OLARAK HACI BEŞİR AĞA

1.KÜTÜPHANLER.....	127
---------------------------	------------

1.1. İSTANBUL'DAKİ KÜTÜPHANALAR.....	127
1.1.1. Cağaloğlu Kütüphanesi.....	127
1.1.2. Eyüp'teki Kütüphanesi.....	129
1.2. ZİŞTOVİ'DEKİ KÜTÜPHANE.....	129
1.3. MEDİNE'DEKİ KÜTÜPHANE.....	130
2. HACI BEŞİR AĞA'NIN VAKFİYESİNDE YER ALAN KİTAPLARIN	
ÖZELLİKLERİ.....	133
2.1. TEFSİR KİTAPLARI.....	133
2.2. HADİS KİTAPLARI.....	134
2.3. FIKİH KİTAPLARI.....	135
2.4. SİYER KİTAPLARI.....	136
2.5. NAHİV KİTAPLARI.....	136
2.6. LUGAT KİTAPLARI.....	137
2.7. ARUZ KİTAPLARI.....	138
2.8. EDEBİYAT KİTAPLARI.....	139
2.9. TARİH KİTAPLARI.....	142
2.10. TIB, MATEMATİK GİBİ BİLİMLERE AİT KİTAPLAR.....	144
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	148
EKLER.....	164
FOTOĞRAFLAR.....	181
ÖZGEÇMİŞ.....	190

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Hacı Beşir Ağa'nın muhallefatında yer alan çeşitli eşyaları	32-33
Tablo 2. Hacı Beşir Ağa vakfının idari kadrosu	82
Tablo 3. Vakfiyenin şühûdu'l-hâl	83
Tablo 4. Hacı Beşir Ağa evkafının akarları	93
Tablo 5. 1778 Yılı Muhasebe Defterine vakıf görevlilerine ödenen maaş.....	95
Tablo 6. Bâb-ı Âli camii görevlileri	97
Tablo 7. Darüssaade Ağası Mehmet Ağa camii görevlileri	99
Tablo 8: Aziz Hüdayi Mahmut Efendi camii görevlileri.....	100
Tablo 9. Papas köyü camii görevlileri.....	101
Tablo 10. Süleyman Subaşı camii görevlileri.....	101
Tablo 11. Hacı Beşir Ağa Tekkesinin görevlileri	104
Tablo 12. Tekke'nin mutfak giderleri	105
Tablo 13. Darülhadis'te görev yapan müderris ve talebelerin özellikleri.....	108
Tablo 14. Darülhadis'te çalışan mutfak personeli ve maaşları.....	109
Tablo 15. Darülhadis'in giderleri.....	111
Tablo 16. İstanbul Ali Fakih mahallesindeki muallimhane personeli.....	116
Tablo 17. İstanbul Ali Fakih mahallesindeki muallimhane talebe giderleri.....	116
Tablo 18. Mercan çarşısındaki hanın yanında bulunan çeşme ve sebilin personeli.....	117
Tablo 19. Beşir Ağa'nın 1739 yılında Medinede'ye gönderdiği kitapları	131
Tablo 20. Tefsir kitapları.....	132
Tablo 21. Hadis kitapları.....	133
Tablo 22. Fıkıh kitapları.....	134
Tablo 23. Siyer kitapları.....	134
Tablo 24. Nahiv kitapları.....	135
Tablo 25. Lugat kitapları.....	136
Tablo 26. Aruz Divânı kitapları.....	137
Tablo 27. Edebiyat kitapları.....	140
Tablo 28. Tarih kitapları.....	142
Tablo 29. Tıp, Matematik gibi bilimlerin kitapları.....	142

KISALTMALAR DİZİNİ

A.DVN.MHM	Bâb-1 Asafî Divan-1 Hümâyûn Mühimme Kalemi
A.DVNS. MHM. d	Bâb-1 Asafî Divan-1 Hümâyûn Mühimme Defteri
A.DVNS.MSR.MHM. d	Bâb-1 Asafî Divan-1 Hümâyûn Mühimme-i Mısır Defteri
A.DVNS.MSR. DES	Bâb-1 Asafî Divan-1 Hümâyûn Mısır Dosya Usulü
AE.SAMD.III	Ali Emiri Ahmed III Tasnifi
AE.SMHD.I	Ali Emiri Mahmud I Tasnifi
A.AMD	Bâb-1 Asafî Sadaret Amedi Kalemi Tasnifi
BE	Bâb-1 Ali Evrak Odası
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	Bakınız
C	Cevdet Tasnifi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
d	Defter
D.BŞM.(DES)	Başmuhasebe Dosya Usulü
D.BŞM.d	Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri
D.BŞM.MHF	Bab-1 Defteri Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EV. d	Evkaf Defterleri
EV.HMK.SR. d	Surre Defterleri
EV.HMH. d	Evkaf Haremeyn Muhasebesi
HAT	Hatt-1 Hümayun
Haz.	Hazırlayan

hk.	Hüküm
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İD	İrade-i Dâhiliye Tasnifi
İE	İbnü'l Emin Tasnifi
İ.EV	İrade-i Evkaf
İ.MVL	İrade-i Meclis-i Vala
KK.d	Kamil Kepeci
MAD	Maliyeden Müdevver Defterleri
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Nr.	Numara
S.	Sayı
Sad.	Sadeleştiren
SM	Saray Mesâlihi
s.	Sayfa
ŞD (DES)	Şuray-ı Devlet Dosya Usulü Tasnifi
TTK	Türk Tarih Kurumu
T SMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
vb.	ve benzeri
vd.	Ve devamı –Ve diğerleri
vs.	Vesaire
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Yay.	Yayınları/ Yayınlayan
YKY	Yapı Kredi Yayınları

ARAŞTIRMADA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. MÜHİMME DEFTERLERİ

Mühimme Defterleri; Divan-ı Hümayunda Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyaseti ile ilgili alınan önemli kararların kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlerin, Osmanlı tarihi araştırmalarında önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü bu defterler sayesinde Osmanlı'nın siyasi, sosyal, toplumsal, ekonomik vb. konularında önemli bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Mühimme Defterleri özellikle, XVI-XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihi araştırmaları için çok önemli bir kaynaktır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1553-1915 yılları arasına ait 419 Mühimme Defteri bulunmaktadır¹.

Çalışmamız esnasında XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait Mühimme defterleri taranmıştır. Haremeyn Evkafı Nazırı olan Darüssaade Ağalarının bu görevlerinden dolayı Divan-ı Hümayun'un karar vermiş olduğu pek çok hükümde isimlerinin geçtiği tespit edilmiştir. Hacı Beşir Ağa, Haremeyn Evkafı Nazırı olması hasebiyle Darüssaade Ağalığı'na atanmasından vefatına kadar geçen sürede Haremeyn Evkafı'nın idaresi ile meşgul olmuştur. Mühimme Defterlerinde buna dair yüzlerce hüküm yer almaktadır.

Mühimme defterlerinin çalışmamız açısından en önemli katkısı Hacı Beşir Ağa'nın 1713 yılında haremden sürgün edilmesi süreci ile ilgili verdiği değerli bilgilerdir. Bu bilgiler sayesinde Beşir Ağa'nın hangi tarihlerde niçin ve nereye sürgün edildiğini çalışmamızda ifade etmeye çalıştık.

1.2. MISIR MÜHİMME DEFTERLERİ

Mısır Mühimme Defterleri; Mısır Eyaleti ile ilgili önemli konuların hükümlerinin kaydedildiği defter serileridir. 1708 yılına kadar Mısır ile ilgili kararlar Ana Mühimme Defterleri serisine kaydedilirken, bu yıldan itibaren müstakil Mısır Defterlerine kaydedilmeye başlanmıştır. Osmanlı Arşivinde 1708-1915 yılları arasına ait 15 tane müstakil Mısır Mühimme Defteri bulunmaktadır. Ayrıca 980 Numaralı

---

¹Mübahat Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", *DİA*, C. 31, Ankara 2006, s. 520-523; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Haz: Yusuf İhsan Genç vd., B. 3, Ankara 2010, s. 7.

Bâb-1 Asâfi Defterleri Kataloğu'nda 977 genel sıra numarasına kayıtlı ve 1710-1716 yılları arasına ait bir Mısır Mühimme Defteri parçası bulunmaktadır².

Mısır Mühimme Defterleri, Darüssaade Ağaları'nın nezaretinde bulunan Haremeyn Evkafı ile ilgili çok sayıda hükmü ihtiva etmektedir. Bunun yanısıra haremde istihdam edilmek için hadım ağa temininde Mısır valilerine padişah tarafından gönderilen emirler de bulunmaktadır. Çalışmamız açısından önemli bulduğumuz böyle bir emri 6 nolu Mısır Mühimme Defterinde tespit ettik. Yine bu defterlerde Hacı Beşir Ağa'nın 1713 yılında haremden sürgün edilmesi ile alakalı hükümleri yer almaktadır. Bunun yanısıra 1746 yılında Beşir Ağa'nın vefatı ve Mısır'da bulunan mallarının müsadere sürecini bu defterlerde tespit ettik. Mısır Eyaleti, emekli olan veya sürgün edilen Darüssaade Ağaları'nın ve diğer harem ağalarının yaşadığı önemli yerlerden biri olmasından dolayı Mısır Mühimme Defterleri'nde onlarla ilgili çok sayıda hüküm yer almaktadır. Sonuç olarak Mısır mühimmeleri Hacı Beşir Ağa'nın Mısır'la olan iktisadi ilişkilerini ortaya koyması açısından özel bir öneme haizdir.

1.3. TOPKAPI SARAYI ARŞİVİ MÜZESİ DEFTERLERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinden getirilen binlerce defter ve belge bulunmaktadır. Bu arşiv vesikaları özellikle Tanzimat öncesi Osmanlı saray hayatı için önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Uzun süre Topkapı Sarayında bulunan bu defterlere ulaşmak araştırmacılar için kolay olmamıştır. Bunlardan bir kısmının Osmanlı Arşivine getirilmesi dahi araştırmacılar için büyük bir hizmet olmuştur³.

Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri'nin çalışmamıza olan önemli katkısı Hacı Beşir Ağa'nın muhallefatı ile ilgili kayıtların bu defterlerde bulunmasıdır. Bu kayıtlar sayesinde Beşir Ağa'nın gerçekten zengin olan terekesinde yer alan her türlü emtiayı tespit etmemiz mümkün oldu. Hacı Beşir Ağa'nın muhallefatına ait kayıtlar Hacı Beşir Ağa özelinde bir Darüssaade Ağası'nın gündelik hayatında kullandığı

---

²*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 20-21, Katalogda H. 1119 yılının Miladi yıla çevrisinde sehven yanlışlık olarak 1708 yılı yerine 1785 yazılmıştır.

³ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde başlatılan ve uzun süre devam tasnif çalışmaları nedeni ile 2010-2016 yılları arasında araştırmacılara kapanmıştır. Bu nedenle sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne getirilmiş olan belgelerden istifade edebildik.

malzemeleri ve şahsi dünyasını ortaya koymaktadır ki çalışmamız açısından önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

1.4. EVKAF DEFTERLERİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren başta Padişah ve ailesi olmak üzere devlet adamları ve zengin Osmanlılar binlerce vakıf tesis etmişlerdir. Vakıfların kurucuların önemli bir oranı erkek olsa da kadın vakıf bânilerde bulunmaktadır. Kurulan bu vakıflar Osmanlı toplumsal hayatından çok önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Evkâf Nezareti'nin 1826 yılında kurulmasına kadar Osmanlı Devleti'nde kurulan vakıf müesseseleri yönetimi Sadrazam, Şeyhülislam, Bâbüssaâde Ağası, Darüssaade Ağası, İstanbul kadısı gibi devlet görevlilerine havale edilmiştir.

Osmanlı Arşivi'nde vakıflarla ilgili on binlerce defter ve belge bulunmaktadır. Bu defter ve belgeler arasında Hacı Beşir Ağa'nın kurmuş olduğu vakfa dair çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın vefatından sonra vakfın yönetimi Haremeyn Evkafı'na geçmiş olup, hatta Osmanlı Arşivi'nde Haremeyn Evkafı Muhasebesi fonu altında müstakil olarak 1828-1848 yılları arasında 399 belgeden mürekkep Hacı Beşir Ağa'nın vakfına ait bir fonda bulunmaktadır⁴. Hacı Beşir Ağa'nın vakıflarına ait kayıtlar genel olarak servetini bir sonraki nesle aktarma şansı olmayan bir kişinin maddi gücünü nasıl kullandığını, dini değerlerini ve bu vakıflar sayesinde kurduğu patronoj ilişkilerini ortaya serdiği için önem taşır.

1.5. VAKFİYELER

Vâkıfın, mal varlığını hangi hizmetler için tesis ettiği ve ne şekilde idare edileceğine dair oluşturduğu belgeye “vakfiye (vakıfname)” ismi verilmektedir⁵. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Osmanlı dönemine ait 27000'in üzerinde vakfiye ve zeyli bulunmaktadır⁶.

---

⁴Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 238-239, 390

⁵ Osman Gazi Özgüdenli, “Vakfiye”, *DİA*, C. 42, Ankara 2012, s. 465.

⁶ Hasan Yüksel, “Vakfiye (Türk ve Osmanlı Tarihi)”, *DİA*, C. 42, Ankara 2012, s. 468.

Hacı Beşir Ağa'nın vakıflarına ait çeşitli tarihlerde yazdırdığı vakfiyeleri bulunmaktadır. Bu vakfiyeler 638, 639 ve 736 numaralı defterlerin çeşitli sayfalarında bulunmaktadır. Bu vakfiyelerin yanısıra Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Beşir Ağa kısmında 682 numara ile kaydedilmiş bir vakfiye bulunmaktadır. Süleymaniye kütüphanesindeki bu vakfiye, vakfiyeler arasında en derli toplu olanı ve güzel bir şekilde yazılması ayrıca en son tarihli olması hasebiyle çalışmamızda ana kaynak olarak kullanılmıştır.

2. OSMANLI TARİH YAZICILIĞI

Osmanlı Devleti'nde, devletin resmi tarih yazıcıları olan Vak'anüvisler'in yazdıkları eserlere "*Vekâyi'nâme*" ismi verilmektedir⁷. Vekâyi'nâmeler veya diğer bilinen isimleri ile "*Osmanlı Kronikleri*" Osmanlı Tarihi araştırmalarının vazgeçilmez kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle arşiv kaynaklarının yeterli olmadığı konularda eksiklikler bu kaynaklar vasıtası ile tamamlanabilmektedir. Son yıllarda vekâyi'nâmeler'in tenkitli metin neşri konusunda önemli çalışmalar yapılmış olup, araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bu sayede Osmanlı Tarihi araştırmalarında araştırmacıların işi daha da kolaylaşmıştır. Konumuz açısından özellikle iki kronik çok önemlidir. Bunlar Raşid ve Suphi tarihleridir.

2.1. RAŞİT TARİHİ

Vak'anüvis Raşid Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Sadrazam Şehit Ali Paşa'nın emri üzerine kaleme aldığı eserini 1703 yılında III. Ahmed'in tahta cülusu ile başlatan Raşid Efendi, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın emri ile eserini Osmanlı Devleti'nin ilk Vak'anüvis'i olan Naima Efendi'nin bıraktığı yere kadar geriye götürerek 1660-1722 yılları arasındaki hadiseleri yazmıştır⁸.

---

⁷ Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", *DİA*, C. 42, Ankara 2012, s. 460

⁸ Fatih Günay, "Raşid Mehmed Efendi", *DİA*, Ankara 2007, s. 463-465; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınları, B. 3, İstanbul 2009, s. 21-22.

Raşid Tarihi XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreği için çok değerli kaynaktır. Özellikle Vak'anüvisliğe atandığı 1714 yılından 1722 yılına kadar ki olan hadiseleri bizzat şahit olduğu için verdiği bilgiler çok değerlidir⁹.

2.2. SUBHİ TARİHİ

Vak'anüvis Suphi Mehmed Efendi tarafından kaleme alınan eser, 1730-1744 yılları arasını kapsamaktadır. Suphi Efendi eserinde 1739 yılına kadar ki olan hadiseleri kendisinden önce görev yapmış vak'anüvislerin eserlerinden derleyerek kaleme almıştır. 1739 yılından vak'anüvislik görevinden ayrıldığı 1744 yılına kadar ki olaylar hakkında vermiş olduğu bilgiler değerlidir. Çünkü olaylara bizzat şahit olmuş veya dâhil olanlardan duymuştur¹⁰.

Suphi Tarihi, çalışmamız açısından özellikle Patrona Halil Ayaklanması ve isyancıların bertaraf edilmesinde Hacı Beşir Ağa'nın oynadığı rol hakkında vermiş olduğu bilgiler açısından değerlidir.

Bu genel kroniklerin yanısıra Osmanlı tarih yazıcılığında Darüssaade Ağaları hakkında bilgi veren üç kaynak grubu bulunmaktadır. Ahmet Nezihî Turan'a göre bunlardan ilki Habeşlilerin faziletlerini karakterlerini övmek onlara itibar kazandırmak için hazırlanmış olan "*Mir'atul-hubuş fi'l usul*" gibi methiye tarzındaki eserlerdir. İkinci grup ise siyah hadımların siyaset dünyasında artan etkinliğine muhalefet eden bürokrasinin ortaya koyduğu hadımları kötüleyen ve küçük düşürmek için yazılan "*Risale-i Teberdariye*" gibi eleştirel eserlerdir. Son grup eserler ise biyografik kaynaklardır. Bunlardan en önemlisi Ahmet Resmi Efendinin darüssaade Ağalarının biyografilerini ihtiva eden ünlü eseri "*Hamilet'ül-Kübera*"dır¹¹.

⁹ Raşid Tarihi ve Çelebizade Asım Tarihi, Abdülkadir Özcan başkanlığındaki bir komisyon tarafından tenkitli neşri yapılarak, Osmanlı tarihi araştırmacılarının hizmetine sunmuşlardır. Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Haz: Abdülkadir Özcan vd., C. 1, Klasik Yay., İstanbul 2013.

¹⁰ Vak'anüvis Suphi Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, Haz: Mesut Aydınar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, Giriş Kısmı; Erhan Afyoncu, Subhi Mehmed Efendi", *DİA*, C. 37, Ankara 2009, s. 449-450

¹¹ Ahmet Nezihî Turan, "Mahremeyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları", *Osmanlı Araştırmaları XIX*, İstanbul 1999, s. 125; Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l Küberâ*, Haz: Ahmet Nezihî Turan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

3. TETKİK ESERLER

Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve yaptırmış olduğu vakıf eserleri hakkında kitaplar¹², makaleler¹³, sempozyum bildirileri¹⁴ ve tezler yazılmıştır. Bu tezlerden bir tanesi doktora tezi olup, Lokman Tay tarafından kaleme alınan *Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri* isimli çalışmadır¹⁵. Lokman Tay'ın Sanat Tarihi bilim dalında hazırlamış olduğu bu çalışmasında Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ilgili literatürdeki bilgileri tekrar edilmiş olup, yeni bir bilgi eklenmemiştir. Ayrıca Hacı Beşir Ağa'nın Osmanlı iç ve dış siyasetindeki yapmış olduğu önemli etkilere yer verilmemiştir. Tezde Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmelerden günümüze kadar ulaşmış olanların mimari yapıları ve planları işlenmiştir. Görüldüğü kadarı ile tez hazırlanırken gerek Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden gerekse Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden çok az istifade edilmiş, dönemin birinci elden kaynaklarına

---

¹² Jane Hathaway, *Beshir Agha; Chief Eunuch Of The Imperial Harem*, Oneworld Publications, Oxford 2005. Türkiye'de son yıllarda saray hayatı ile ilgili yerli dizilerin sayısının artması ile Osmanlı haremine olan halkın ilgisi artmıştır. Hareme dair kitap sayısında da önemli bir artış yaşanmıştır. İşte Amerikalı bayan tarihçi Jane Hathaway'in kaleme aldığı Hacı Beşir Ağa ile ilgili bu kitap İngilizce basımından 9 yıl sonra Türkçeye çevrilmiştir. Jane Hathaway, *Osmanlı Sarayının en Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, Kitapyayinevi, Çev: Hazal Yalın, İstanbul 2014. aynı yazar, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev: Nalan Özsoy, İstanbul 2009.

¹³ İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", *Belgeler*, XI, 15, 1986, s. 77-87; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", *DİA*, C. 5, Ankara 1992, s. 555-556; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Camii", *DİA*, C. 6, Ankara 1992, s. 1; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", *DİA*, C. 6, Ankara 1992, s. 1-3; İsmail Erünsal, "Beşir Ağa Kütüphanesi (Cağaloğlu)", *DİA*, C. 6, Ankara 1992, s. 3-4; İsmail Erünsal, "Beşir Ağa Kütüphanesi (Eyüp)", *DİA*, C. 6, Ankara 1992, s. 4; Doris Behrens- Abousei, "Beşir Ağa SebülKüttabi", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 4 Hacı Beşir Ağa'nın Mısır Eyaletindeki nüfuzu hakkında bknz. Jane Hathaway, "The Role of the Kizlar Ağası in 17th-18th Century Ottoman Egypt", *Studia Islamica*, No. 75, 1992, pp. 141-158; Daniel Crecelius- Hamza Abd al'aziz Badr, "The Awqaf Of Al-hajj Bashir Agha İn Cario", *Annales Islamologiques*, Institut Francais Dircheoluqie Orientale Du Goire 1993, s. 291-308; Bashir Al-Abdin, "The Political and Administrative Role of the Kizlar aghas in Egypt During the first Half of the Twelfth Century A.H (A.D 1687-1737)", in *Contemporary Arabic Manuscript Sources*, An-Najah Univ. J. of Res. (Humanities) 23(4). 2009, pp. 1223-1240; Lokman Tay, "Hacı Beşir Ağa'nın İnşa Ettirdiği Çeşmeler", *Akdeniz Sanat Dergisi*, C.8, S.16, 2015, s.12-50.

¹⁴ Mustafa Güler, "Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın Eyüp'teki Külliyesi İçin Tesis Ettiği Vakfı", *X. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler*, 2006, s. 506-512; Mustafa Güler, Gülay Karadağ, "Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa'nın Üsküdar'daki Hayratı", *IV. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, 2007, s. 229-234.

¹⁵ Alime Şahin, *İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997; Munise Günel, *İstanbul'da XVIII. Yüzyılda Bir Mimarlık Eseri: Hacı Beşir Ağa Külliyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003; Ebru Şengül Öztürk, *Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005; Nesrin Mumcu, *Hacı Beşir Ağa Darülhadi'sinin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2006; Lokman Tay, *Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2015.

yer verilmemiştir. Lokman Tay bu çalışmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan ve Latin harflerine transkripsiyonu yapılmış olan 736 numaralı vakfiyeyi kullanmıştır. Ancak, aynı arşivde bulunan 638,639 ve 2319 numaralı vakfiyelere çalışmasında yer vermemiştir. Ayrıca Süleymaniye kütüphanesinde bulunan 682 numaralı vakfiyede bu çalışmada kullanılmamıştır.

Hacı Beşir Ağa hakkında küçük ve dar kapsamlı bir kitap hazırlayan Jane Hathaway, bu eserinde çoğunlukla yabancı literatür kullanmıştır. Türkçe kaynaklara fazla müracaat edilmemesi bu çalışmanın eksik yönünü oluşturmaktadır. Hacı Beşir Ağa hakkında başta Osmanlı Arşivi olmak üzere diğer arşivlerde çok sayıda belge bulunmaktadır. Özellikle Hathaway'ın çalışmasındaki vakıflar kısmı; Beşir Ağa'nın sürgünü ve servet dökümünü ortaya koyan muhallefât hakkındaki kısımda bu eksilik çok belirgindir. Yazar, kitabında Beşir Ağa'nın Mısır'ın ileri gelen aileleri ile olan himaye ilişkisi hakkında verdiği bilgiler ise Arapça kaynaklarına dayanıp Beşir Ağa'nın Mısır'la ileri gelen aileleri ile ilişkisi bizim için aydınlatıcı olmuştur. Yazar kitabında Mısır'da yerel hanedanların güçlenmesinde veya zayıflamasında Beşir Ağa'nın etkili olduğunu belirtmektedir. Yazar, eserinde Beşir Ağa'nın 1746 yılında vefat etmesinin Mısır'ın önemli ailelerinden Katamiş ve Zülfikar ailelerine ağır bir darbe vurduğunu belirtmiştir. Bunun yanısıra kaynak ortaya koymadan Beşir Ağa'nın Patrona Halil İsyanının çıkmasında bir etkisinin olabileceğine dair görüşünü ortaya koymaktadır.

GİRİŞ

18. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DARÜSSADE AĞALIĞI KURUMU

Osmanlı Devleti, dünya tarihinin en büyük devletlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi elde etmiş olduğu siyasi ve askeri başarıların yanı sıra kurmuş olduğu müesseseler sayesinde devletin uzun süre güçlü bir şekilde varlığını devam ettirebilmesidir. Günümüzde bu müesseselerin bir kısmı tarihçiler tarafından araştırılmış, müesseselerin kuruluşu, gelişimi, çalışanları ve Osmanlı Devlet yönetimi ile toplumsal hayattaki etkileri ortaya konmuştur. Ancak bazı Osmanlı müesseseleri halen araştırmacılar tarafından yeteri derecede incelenmemiştir. Bu tür müesseselerin başında Darüssaade ve Ağaları gelmektedir.

Darüssaade; padişahın evi anlamına gelen ve Osmanlı Padişahlarının uzun süre kullandıkları Topkapı Sarayı'nda padişahın özel hayatını geçirdiği bölümün ismidir. Darüssaade'nin kadınların yaşadığı kısmına “*Harem-i Hümayûn*” selamlık kısmına ise “*Enderûn-u Hümayûn*” ismi verilmektedir¹⁶. Darüssaade'nin harem kısmının muhafazasından sorumlu olan hadım kara ağaların başlarındaki ağaya Darüssaade Ağası ismi verilmektedir¹⁷.

Padişah haremlerinde hadımların istihdam edilmesi Osmanlılar'dan çok daha önce kurulan birçok devlette uygulana gelen bir usuldür. Dünya tarihinin en büyük devletlerinden bir olan Çin İmparatorluğunda¹⁸, Roma İmparatorluğunda, Roma'nın takipçisi Bizans İmparatorluğu'nda, İslam dünyasının önemli devletlerinden olan Abbasi ve Memluklu haremlerinde zenci hadımlar

---

¹⁶C.E. Bosworth, “Kız”, *Encyclopaedia Of İslam (New Edition)*, C. 5, Leiden 1986, s. 243.

Mehmet Zeki Pakalın, “Darüssaade”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993, s. 400; Reşat Ekrem Koçu, “Darüssaade”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1996, s. 4251; Ülkü Altındağ, “Darüssaade”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1992, s. 1-3.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988, s. 172; Darüssaade Ağalarına halk arasında “*Kızlar Ağası*” ismi verilmektedir. Bu ismin yanı sıra haremdeki hadım harem ağalarının en büyüğü olması hasebiyle de “*Büyük Ağa*” ismi verilebilmektedir. Osmanlı belgelerinde ise “*Darüssaade-i Şerife Ağası*” unvanı kullanıldığı görülmektedir. BOA, Cevdet Tasnifi, Evkaf, nr. 903.

¹⁸ Çin İmparatorluğundaki hadımlar için bkz. Olivier de Marlieve, *Hadımların Dünyası Çağlar Boyunca Hadımlık*, Doğan Kitap Yayınları, Çev. Yasemin Kayacan, İstanbul 2015, s. 19-53.

bulundurulmuştur¹⁹. İslam devletleri arasında haremde hadım kullanma usulünün yaygınlaştığı dönem Abbasi Devleti dönemidir. Abbasiler’de Halife Harun Reşit zamanında harem de hadım sayısı artmıştır²⁰. Özellikle Halife Emin döneminde hadımların sayısının arttığı görülmektedir. Bunun neticesinde onlar zaman içerisinde devletin siyasi ve askeri hayatında nüfuz kazanmağa başlamışlardır²¹. Selçuklu devletinde de hadımların kullanıldığı bunlardan bazılarının devletin çeşitli kademelerinde yer alarak Selçuklu sultanlarına yardımcı oldukları bilinmektedir²². Yine aynı şekilde Mısır’da kurulan Memluklu Devleti sarayları haremde hadım kullanımı söz konusudur²³.

i. Osmanlı Devleti’nde Harem Ağaları’nın İstihdamı ve Kariyer

Sistemi

Osmanlı Padişahlarının haremde ilk hadım istihdamının ne zaman olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, Çelebi Mehmet (1413-1421) dönemine başladığı yönünde iddiaları varsa da²⁴ Sultan Orhan (1324-1362) tarafından 1324 yılında hazırlanan Mekece Vakfiyesi’nde vakfın mütevellisi olarak, azatlı kölesi Tavaşi Şerefeddin’i atadığına dair belgenin²⁵ varlığı o iddiaları çürütmektedir. Sultan

¹⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 172; Bizans İmparatorluğu’nda hadımların tarihi için bkz, Shaun F. Tougher, “Byzantine Eunuchs: An Overview, With Special Reference To Their Creation and Origin”, *Women, Men And Eunuchs*, ed. by. Liz James, Newyork 2008, s.168-184.

²⁰ Mehmet Nadir Özdemir, *İslam’ın İlk Döneminde Kölelik-Abbasilerin İlk Yüzyılı-*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2006, s. 118. Mesela; Harun Reşit bir gece eğlenmek için İbrahim b. Mevsim evine giderken yanında 400 hadım vardı. Özdemir, *a.g.e.*, s. 118.

²¹ Özdemir, *a.g.e.*, s. 118-119; Abbasi devletinde hadımların devlet yönetiminde ve diğer alanlardaki istihdamları hakkında geniş bilgi için bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 119-124.

²² David Ayalon, *Eunuchs, Caliphs And Sultans*, The Magnes Press The Hevbrew Üniversitesi Jerusalem 1999, s. 157-165; Ayalon yazmış olduğu kitabında İslam dünyasında hadım istihdamı konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir. Selçuklu devletindeki hadım kullanımı için yazdığı bölümde bazı hadım olan devlet görevlilerinden ve onların etkilerinden bahsetmektedir. Bkz. Ayalon, *a.g.e.*, s. 144-165

²³ Çağatay Uluçay, *Harem II*, TTK, 3. Baskı, Ankara 1992, s. 117. Güçlü Kürt aşiretleri yöneticilerinin saraylarında da hadım ağalar olduğunu bilinmektedir. 1820’li yıllarda Süleymaniye bölgesinin hâkimi olan Kürt Baban aşireti içerisinde uzun süre kalmış olan İngiliz gezgin Rich’in verdiği bilgiye göre Bölgenin hâkimi Emir’in sarayı aynı Osmanlı Sarayı teşkilatına benzemektedir. Sarayda dikkat çeken görevlilerden biri harem ağasıdır. Ancak buradaki harem ağaları hadım edilmemiş olup “kalın bıyıklı Kürtler”den oluşmaktadır. Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, Çev. Banu Yalkut, B. 8, İstanbul 2013, s. 263-264.

²⁴ Uluçay, *a.g.e.*, s. 117; Altındaş, a.g.m, s. 1; Aydın Taneri, “Hadım”, C. 15, *DİA*, Ankara 1997, s. 2; Ahmet Nezihi Turan, a.g.m, s. 124; Fuat Köprülü, Osmanlı saraylarında hadım istihdamının I. Bayezid döneminde var olduğunu belirtmektedir. M. Fuat Köprülü, “Hadım”, *İA*, C. 5, İstanbul 1950, s. 46.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı “ Gazi Orhan Bey Vakfiyesi”, *Belleten*, TTK, C. V, S. 19, Temmuz 1941, s. 281

Orhan'ın yakın adamlarından biri olduğu aşıkâr olan hadım Şerefeddin'in varlığı ve önemli bir görev olan padişah vakfının yöneticiliği görevine atanması, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren padişah saraylarında hadım ağa istihdam edildiğinin bir kanıtıdır. Ayrıca, Osmanlı kuruluş döneminin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen Aşıkpaşazade Tarihi'nde Sultan Murad'ın (1362-1389) oğlu Şehzade Bayezid'i Germiyanolu beyinin kızıyla evlendirdiği düğünde Evrenos Gazinin “*yüz kul ve yüz kız oğlan cariyeye*” hediye ettiğini yazmaktadır. Yine Fetret devrinde (1402-1413) Emir Süleyman'ın kardeşi Çelebi Mehmed'e “*nice oğlan ve cariyeler*” hediye ettiği bilgilerin²⁶ yer alması ilk padişahların saraylarında çok sayıda cariyenin var olduğu göstermektedir. Bu cariyelerin muhafazası sarayda çok sayıda hadım ağa istihdamına neden olmuştur. Zikrettiğimiz kaynaklardan özellikle Mekece vakfiyesi sayesinde Osmanlı Devletinde hadım istihdamını Sultan Orhan dönemine kadar götürmek mümkündür. Osmanlı sarayında siyah hadım ağalarının istihdamının Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında başladığı bilinmektedir²⁷.

Osmanlı Devleti saraylarında istihdam edilen hadımlar iki gruba ayrılır bunlar; Beyaz Hadımlar (Akağalar) ve Kara Hadımlar (Karaağalar)dır. Akağalar sarayın Enderun kısmında görev yaparak, padişahın günlük hizmetlerinde istihdam edilmişlerdir. Akağalar'ın görevi Babüssaade adı verilen ve Enderun'un bulunduğu avluya açılan kapının güvenliğini sağlamaktır. Bundan dolayı bazen Akğalar'a “*Babüssaade Ağaları*” ismi de verilmektedir. Babüssaade Ağaları'nın amirlerine ise “*Babüssaade Ağası*” denilmekteydi. Başlangıçta Babüssaade Ağası hem Enderun'un hemde Harem'in amiri konumunda iken XVI. yüzyılın sonuna doğru buradaki Haremin idaresindeki üstünlük zenci hadım ağalarına geçti. Karaağalar ise sarayın harem kısmında görev yaparlardı. Harem için gerekli olan hizmetler bunlar tarafından yerine getirilmektedir. Harem kapısında yer alarak padişahın dışında bir erkeğin hareme girmesini engellerlerdi²⁸. Zenci hadım ağaları harem kapısında beklerler ve izin almadan haremde kadınların yaşadığı kısma giremezlerdi²⁹.

---

²⁶ Derviş Ahmed Aşık, *Aşıkpaşazade Tarihi*, Yay. Haz.: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 80,110.

²⁷ Taneri, a.g.m., s. 2

²⁸ Altındaş, a.g.m, s. 1; Uluçay, a.g.e., s. 117-118.

²⁹ Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı*, Çev: Cahit Kaya, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul 1996, s. 96. Ahmet Akgündüz, Dr., Prof, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve*

ii. Harem Ağaları'nın Kökeni ve İstihdam Edilme Süreci

Osmanlı haremde istihdam edilen hadım ağalar nereden getiriliyorlardı? Osmanlı Devleti sınırları içinde müslüman ve gayri-müslimlerin hadım edilmesi yasaktı. Bundan dolayı Osmanlı saraylarında istihdam edilen hadımlar ya savaşlardan elde edilen esirlerden ya da Osmanlı köle pazarlarına dışarıdan getirilmiş hadım kölelerden sağlanıyordu. Başlangıçta daha çok istihdam edilen beyaz hadımlar, genellikle esirler arasında seçiliyordu. Ancak bunların hadım ameliyatına dayanıksız olması ve hadım edildikten sonra çok fazla yaşamamaları üzerine zenci hadımlar haremde istihdam edilmeye başlandı. Bu zenci hadımlar hem daha ucuz hem de haremdeki işleri beyaz hadımlara göre daha iyi yapabiliyorlardı. Böylece Osmanlı saraylarında zenci hadımlara olan ilgi giderek artmaya başladı. Zenci hadımların kaynağı ise Habeşistan ve Orta Afrika ülkeleri idi. Buralara giden esir tüccarları hadım edilmiş esirleri alarak Mısır, İstanbul ve diğer Akdeniz limanlarında satarlardı³⁰.

Harem sisteminin Osmanlı sarayında ortaya çıktığı yıllar, fetih döneminin en parlak yıllarına tekabül ettiği için beyaz hadım bulmakta sıkıntı çekilmemiştir. Bununla birlikte Osmanlı sınırlarının Balkan coğrafyasında yoğunlaşması ve fetihlerin bu minvalde gerçekleşmesi beyaz hadımların ağırlıklı olarak kullanılmasına neden olmuştur. I. Selim (1512-1520) ile birlikte Mısır'ın fethedilmesi ve Osmanlı Devletinin Ordaoğu coğrafyasındaki temel güç haline gelmesi sayesinde harem için gerekli olan hadım ağaları artık Mısır bölgesinden

---

Osmanlı'da Harem, OSAV, İstanbul 2006, s. 275; Sarayın harem kısmına erkek olarak padişahın dışında ancak doktorlar girebilirler, onlarda padişahın özel izinle ve harem ağalarının eşliğinde hareme girerlerdi. Bir doktor hareme girdiğinde hasta kadın ve çevresindekiler uzun şallarla örtünürler, doktor hasta kadının nabzını ölçmek istediğinde hastanın bileği tülle örtülür, eğer dilini veya gözlerini görmek isterse yüzün geri kalan kısmının örtülü olması gerekir. Kızlar Ağası'nın bile kadınlara dikkatlice bakması yasaktır. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 275.

³⁰ A. Hourani, "The Changing of Face of the Fertile Crescent in the XVIIIth Century", *Studia Islamica*, No. 8, 1957, s.93; Uluçay, *a.g.e.*, s. 118, Beyaz hadımlar, devletin Avrupa'daki fetih faaliyetlerine bağlı olarak genelde Macar, Alman, Slav esirlerden elde edilirdi. Ancak fetihlerin durmasına bağlı olarak Çerkez, Gürcü, Ermeni gibi Kafkas kökenlilerden seçilmeye başlandı. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 280; 1874 yılında İstanbul' ziyaret eden İtalyan yazar Edmondo De Amicis, Harem Ağalarının Habeşitan veya Suriye'den satın alındıklarını veya kaçırıldıklarını yazmaktadır. Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, TTK, B. 2, Çev. Beynun Akyavaş, Ankara 2006, s. 123; Penzer, siyah hadımların başlıca Kordofan, Darfur, Dongola, Çad gölünün güney batısındaki Bagirmi bölgeleri olduğunu ve buralardan toplanan zenci çocukların mola yerlerinde hadım edilerek, Massava ve Suakin'e oradan da İzmir, Beyrut, Cidde, Mekke, Medine ve İstanbul'daki esir pazarlarına götürüldüğünü belirtmektedir. Norman Mosley Penzer, *Harem*, Alfa yayınları, Çev.: Hakan Abacı, İstanbul 2015, s. 191.

temin edilimeye başlandı. Siyah dünyanın kalbine olan yakınlığı, Mısır'da kökleri Firavunlar çağına kadar giden siyah hadım kullanımı Osmanlı sarayında da siyah hadımların gittikçe artan oranda kullanımına neden olmuş ve Mısır valilerinin önemli görevlerinden biride sarayın hadım ihtiyacının karşılanması olmuştur.

Osmanlı Sultanları genelde haremde zenci hadım ihtiyacı olduğu zaman bunu Mısır Beylerbeyi'nden talep ederlerdi. 1738 yılının ilk aylarında dönemin Mısır valisine gönderilen bir emir hükmünde böyle bir istek şöyle ifade edilmektedir: “*Mısır Valisine hüküm ki, Rikab-ı Hümanuyumdan bir mikdar tavaşi ağaların luzum ve iktizası olmakdan naşi bundan akdem irsali babında emr-i şerifim şerefsudur bulunmuşdu. Ancak mahruse-i Mısırdaki fevt olan ümerâ ve zâbitân ve sair rüesa makulelerinin dâyirelerinde makbul elhüma müstehab tavaşiler olduğu ihbar olunmağla ve o makule fevt olanların dâirelerinde her ne mikdar tavaşi bulunur ise cümlesini ıcaleten ve musareaten rikab-ı mesnatame irsal ve isal eylemek fermanım olmağın ....*” bu emir Mısır valilerinin hadım ağa teminindeki temel aracı olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar³¹. Mısır Valisi'nden istenen tavaşilerin özelliklerini belirten bir emir hükmünde bu özellikler şöyle ifade edilmektedir “... *Harem-i hümayum ismet-i makrun-u mülükanemde istihdam ve i'mâl için bir mikdâr tavâşinin lüzum ve iktizası olmakdan naşi on beş yaşından yirmişer yaşına varıncaya dek bu sin ve simatda bâlâ-kadd yirmi nefer tavâşi kamet ve inzâmları mevzun simâ ve lehçeleri matbu' sıhhat vech melâhat-siret ve tabi' sohbetleri olmak...*”. Ragıp Paşa'ya gönderilen bu fermanda talep edilen yirmi tane tavaşinin yaşı on beş ile yirmi arasında ve boyları postları gayet gösterişli, kulakları iyi duyan ve düzgün konuşabilen kişiler olması istenmektedir³².

³¹ BOA, A.DVNS.MSR. MHM. d., nr. 5, s. 139, hüküm nr. 391: Bu belgede. Evahir-i Ramazan sene 1150/12-21 Ocak 1738 tarihlidir.

³² BOA, A.DVNS.MSR. MHM. d nr. 6, s. 158, hüküm nr. 371. Belgenin transkripsiyonu önemine binaen burada tam olarak verilmiştir; *Mısır Valisi Vezir Rağıp Mehmed Paşa'ya hüküm ki, Harem-i hümayum ismet-i makrun-u mülükanemde istihdam ve i'mâl için bir mikdâr tavâşinin lüzum ve iktizası olmakdan naşi on beş yaşından yirmişer yaşına varıncaya dek bu sin ve simatda bâlâ-kadd yirmi nefer tavâşi kamet ve inzâmları mevzun simâ ve lehçeleri matbu' sıhhat vech melâhat-siret ve tabi' sohbetleri olmak vechiyle kemal-i taharri ve dikkat olunarak intihab ve ihtiyar olunub lazım gelen bahaları sadr'azam ta'yîn ve tahsis kılınan câizesine mahsub olmak şartıyla acalaten ve sur'aten rikab-ı müstetan-ı hüsvâneme tesyir ve irsal olunmak fermanım olmağın iş bu emr-i şerifim isdâr ve ile irsal olunmuşdur. imdi vusulunde sen ki vezir-i müşarün-ileyhsin vu babda kalmak tehir ve tevkif etmeyüb daire-i hümayum ve ismet-i meşhûnumda istihdâm ve sezâ ve ve her birinin kamet ve inzamları gayet me'zun ve balâ ve simâ ve lehçeleri maklu' ve hoş edâ ve melâhat-*

iii. Darüssaade Ağaları'nın Görevleri

Osmanlı devletinde başta Mısır Valileri olmak üzere Osmanlı çeşitli kaynaklardan temin edilerek saraya getirilen zenci hadım ağalar saraya getirildiklerinde ilk önce Darüssaade Ağası'nın huzuruna çıkartılırdı. Ondan sonra ise Başkapı Gulamı gediğini elde etmiş olan Hasıllılar'dan³³ en eskisine götürülerek ocak defterine ismi kaydedilir, burada kendisine bir de isim verilirdi. Bu işlemden sonra ocak kaidelerini iyi bilen tecrübeli bir Lala'ya el öptürülerek “*en aşağı*” ağa unvanı alarak, bunların yaptığı iş ile vazifelendirirlerdi. En aşağı ağaların ocağın en yenisi ve aynı zamanda en acemisi olmasından dolayı nöbet kalfalarının emrine verilerek, harem kapılarında nöbet tutmaya başlardı. Bu görevleri ocağa alınacak olan yeni bir hadım ağanın gelmesine kadar devam ederdi. En aşağı ağaların en eskisi usul gereği “*nöbet kalfalığı*” bölümüne dahi olurdu. Nöbet kalfaları sabah Darüssaade Ağası'ndan aldıkları anahtarları gerektiğinde harem kapısını açmak için kullanırlar, akşam olunca da kapıları kilitledikten sonra anahtarları Darüssaade Ağası'na teslim ederlerdi. Nöbet kalfalarının en eskisi “*Ortanca*” bölümüne geçer. Ortancalar'ın en eskisi “*Hasıllı*” sınıfına geçmeden önce kendisinden kıdemli olan on iki Hasıllı'nın, Başkapı Gulamı'nın ve Darüssaade Ağası'nın eteklerini öptükten sonra camiye giderek para serpmeye kaidesini yerine getirerek Hasıllılar'ın sınıfına dahil olurdu. Hasıllılar'dan en eskisi “*Yaylabaşı Kapı Gulamı*” ve bundan sonra ise “*Yeni Saray Başkapı Gulamı*” olur. Yeni Saray Başkapı Gulamlığı'ndan terfi edenler ise “*Eski Saray Ağası*” olur. Bu görevden sonra normal usul gereği Darüssaade Ağası olurlar³⁴. Ancak her zaman bu kaideye uyulmayabilirdi³⁵

---

tab' ve siret ve sıhhat- vech ve talâkat sohbetleri olmak sin ü salları onbeşden yirmi yaşına varıncaya dek yirmi nefer tavâşiyi nihayet-i basiret ve taharri birle intihâb ve ihtiyâr eyledikten sonra sadr'azam tarafına ta'yin ve tahsis kılınan caizeden iktiza iden bahalarını virüb gayet acele ve şitab ve kemal-i sa'y ve ikbâb ile bir an akdem ve bir kadem mukaddem aceleten ve sür'aten rikab-ı kâmyab-ı hümayunuma irsal ve isale bezl-i mazeret mikdar zerre ihmâl ve ..... ziyade .... ve verdiğin bahalarını mikdar ve kemiyeti ile i'lam-ı işaret eyleyesin tavaşi-i mezkur daire-i hümayunum hizmeti için matlub olumağın muaccelen vurudu ve her birinin ber-vech-i muharrer sabahat vech-i kamet ve endâmlarının mevzuniyeti ne rütbede ihtimam ve dikkat olunmak icab idüğü beyandan müstağni olmağın ana göre ziyade teyakkuz ve intibah üzre intihab ve ihtiyar ve serian ve acilen sevk ve irsal sai'-i bi-şumar eylemen bâbında emr-i ferman ali-şanın yazılmışdır. Fi evâhir-i rebüül-evvel sene 1160

³³Hasıllılar (Hasırlı) ; harem kademli hizmetkarları arasında yer alıp, “Ortanca” mevkiinin üstünde bulunurlar. Görevleri arasında harem kapısında nöbet tutan hadım ağalara nezaret etmek vardır. Pakalın, a.g.e., C. 1, s. 754-755.

³⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Al-i Osman*; Haz: Sevim İlğürel, TTK, Ankara 1998, s. 48; Ata, a.g.e, s. 257-259; Ulluçay, a.g.e, s. 119; Altındağ, a.g.m, s. 2; Bu görev

Saraya gelen zenci hadımlar bir taraftan vazifelerini yaparlarken bir taraftan eğitimlerine de devam ederlerdi. İlk önce onlara güzel Türkçe konuşma, daha sonra sarayın adabı ve işlerinin gerektiği davranış biçimleri öğretilirdi. Belli bir tecrübe kazandıktan sonra haremde bulunan şehzade, kadın efendiler, hanım sultan ve valide sultan dairelerinde baş ağa olarak görev alabilirlerdi. Baş Ağalık görevi ocak yoluyla olmayıp hadım ağalar içerisinde liyakat sahibi olanlardan seçilirdi. Baş Ağalar'ın yanında işlerine yardım etmesi için refakat ağaları bulunurdu. Ocakta yer alan başka bir görevli Musahipler'dir. Bunların görevi padişah, hareme teşrif ettiğinde ona fener tutmak ve kapıları açmaktır. Hazinedar olan görevli Darüssaade Ağası'nın haremdeki vekili olup harem halkı bir mahalle gideceği zaman onlarla birlikte giderdi. Hazinedar'lar, Darüssaade Ağası adaylarıdır. Ancak her zaman Darüssaade Ağası olmazlardı. Bazen Hazine vekillerinden ve Başkapı Gulamları'ndan da Darüssaade Ağalığı görevine atananlar olmuştur³⁶.

Osmanlı Devleti'nde haremde amiri olan Darüssaade Ağası, Silahtar Ağa, Babüssaade Ağası başta olmak üzere saraydaki diğer bütün görevlilerin üzerinde bir mevkiye sahipti. Devlet protokolünde Sadrazam ve Şeyhülislam'dan sonra gelirdi³⁷.

Bir hadım ağanın Darüssaade Ağalığı görevine atanması Padişahın ona gönderdiği Hatt-ı Hümayun ile başlardı. Böyle bir Hatt-ı Hümayun İsmail Baykal tarafından yayınlanmış olup, bu Hatt-ı hümayunda Bilal Ağa'nın Darüssaade Ağalığı görevine getirildiği, selefi İdris Ağa'nın görevinde rehavete kapıldığı belirtilerek azl sebebi ortaya konmuştur. Bu belgede ayrıca Bilal Ağa, eski ve yeni sarayda görev yapan hadım ağalarının amiri olduğu belirtilir. Yetki alanı içerisinde bulunan herkesin ona itaat ederek sözü dışında hareket etmemeleri tembihlenmektedir³⁸.

---

sıralamasının bir örneği için bkz. Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat: Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*, Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 90-91. Ahmet Nezihi Turan, a.g.m., s. 130.

³⁵ Hazinedarlık görevinden Darüssaade Ağalığı görevine tayin edilme örneği için bkz. *Rûznâme (Osmanlı-Rus harbi Esnasında Bir Şahidinkaleminden İstanbul (1769-1774))*, Haz: Süleyman Göksu, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007, s. 55; Hafız Hızır İlyas Ağa, a.g.e., s. 110-111, 306-307, 380.

³⁶ Ata, a.g.e, s. 260-265.

³⁷ Ata, a.g.e, s. 265, Uluçay, a.g.e, s. 120. Sadrazam ve Şeyhülislam padişahın yanına arza girecekleri vakit ilk önceleri Kapı Ağası odasında dinlenirken daha sonra Darüssaade Ağası'nın odasında dinlenmeleri emredilmiş, böylece Darüssaade Ağaları şereflendirilmişlerdir. Ata, a.g.e, s. 266.

³⁸ İsmail Baykal "Silahdâri Şehriyari ve Darüssaade Ağası Tayinleri Hakkında Hattı Hümayunlar", *Tarih Vesikaları*, 2, nr. 11, Şubat 1943, s. 340-341.

Yukarıda bir kısmını aktardığımız Hatt-ı Hümâyûnun içeriğinden de anlaşılacağı üzere Darüssaade Ağaları sadece haremden sorumlu değillerdir. Yetkileri ve görevleri çok geniş olup bu güçlerini padişahıtan almaktadır. Devlet idaresinde sadrazam nasıl padişahın mutlak vekili ise Darüssaade Ağalarıda yukarıda belirtilen görev bölgelerinde padişahların mutlak vekili konumundadırlar. Böyle bir konumda bulunmaları onlara çok büyük bir güç ve güzel imkânlar sağlasa da yaptıkları hatalardan dolayı ağır cezalara çarptırabilirler.

Darüssaade Ağaları yukarıda belirtilen görevlerinin dışında bazı resmi törenlerde bizzat yer alırlardı. Padişahın kızları evlenirken onlara vekillik yapmak³⁹ ve düğün törenlerini idare etmek, her yıl Haremeyn'e gönderilen Surre Alayları'nın İstanbul'dan yola çıkmadan önce yapılan resmi törende Mahmil-i Şerîfi taşıyan deveyi tören meydanında dolaştırmak ve Surre törenini idare etmek⁴⁰, hırka-i şeriflerde dest-mâlleri vermek, sultan düğünlerinde koltuk törenlerinde bulunmak⁴¹ ayrıca evlenerek sarayın dışında yaşamaya başlamış olan sultanların ve sarayın içinde yaşayan kadınların vefatı hallerinde onların malların tespitlerini yaparak bunların hazineye aktarılmasını sağlamaktır⁴².

Saray bürokrasinden ve Haremeyn Evkafının idareceliğine kadar bir çok görevi ifa eden Darüssaade Ağalarına yardımcı olan bazı görevliler bulunmaktadır. Bunların başlıcaları; Hazinedar Ağa, Hazine vekili ve Başkapı gulamıdır. Bunlar Darüssaade Ağası görevinin başında bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet ederler. Bunların yanı sıra Ağa'nın günlük hizmetinde bulunan Kaftancı/Kürkçü, Kuşcu, Kahvecibaşı, başçuhadar, heybeci, zülüflü baltacı ve kozbekçi gibi görevlileri bulunmaktadır⁴³.

iv. Darüssaade Ağaları'nın Görevlerinden Azl Edilmeleri

Darüssaade Ağaları sarayın en büyük ağası olmaları hasebiyle görevlerinden alınmaları da belli günlerde yapılırdı. Bu günlerden bir tanesi Cuma

---

³⁹ Bu konuda bir örnek; Darüssaade Ağası Habeşi Mehmet Ağa Kanuni Sultan Sülayma'nın torunu Ayşe Sultan ile Nişancı Feridun Bey arasında kıyılan nikah töreninde Ayşe Sultan'ın vekili olmuştur. Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, Haz: Mehmet İpşirli, TTK, B. 2, C. I, Ankara 1999, s. 131

⁴⁰ Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s. 386, 547.

⁴¹ Uluçay, *a.g.e.*, s. 121.

⁴² Darüssaade Ağaları'nın görevleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Altındağ, *a.g.m.*, s. 2-3.

⁴³ Ahmet Nezihî Turan, *a.g.m.*, s. 135

günüdür. Padişah camiden saraya geri döndükten sonra, saltanat biniş mahallerinde veya sadrazamların azil günlerinde onunla birlikte azl edilebilirdi. Böyle günlerde sarayda bir oda da bekletilir, gelen emire göre hemen saraydan gönderilebildiği gibi bazen padişahın inayetine bağlı olarak birkaç gün misafir olarak kalır sonra bir gemi ile Kahire'ye gönderilirdi. Eğer uzun süre bu görevde kalmış ise Hicaz'a da gönderilebilirdi. Darüssaade Ağalar'ın bir başka azl yolu ise Surre Alayları'nın düzenlediği gündür. Eğer Padişah Darüssaade Ağa'sını azl etmiş ise tören esnasında Büyük Mir-i Ahur'un Mahmil-i Şerifi taşıyan deveyi ağaya meydanda döndürmesi üzere vermesi ve ağanın bu deveyi üç defa meydanda döndürmesinden sonra tekrar deveyi alması için Büyük Mir-i Ahur'a uzatması üzerine eğer Mir-i Ahur deveyi almaz ise bu ağanın azl edildiği anlamına gelir ve ağa deve birlikte saraydan dışarı çıkarak Surre Alayı ile birlikte Surre Emimi'nin gözetiminde Hicaz'a giderdi ⁴⁴. Bazen Darüssaade Ağaları görevlerinden alınarak hapse atılabilir, nadir de olsa suçlarından dolayı idam edilebilirlerdi⁴⁵. Eğer Darüssaade Ağaları sarayın dışına bir yönetici olarak sancağa atanırlarsa dört yüz bin akçe gelir ile bu görevde yer alırlardı⁴⁶.

v. Haremeyn Evkâfı Yöneticiliği

Darüssaade Ağalarının saraydaki görevlerinin dışında en büyük sorumlulukları Haremeyn Vakıflarına⁴⁷ nazırlık etmeleridir. Osmanlı devletinde ilk Evkâf-ı Hümayûn Nazırlığı, Orhan Gazi'nin (1324-1362) Bursa'da inşa ettirdiği cami ve zaviyenin Evkâf nezaretine 1358 yılında Sinan Paşayı bu göreve atması ile başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) yaptırmış olduğu hayratın vakıfların nezaretini Kapı Ağası (Babüssaade Ağası) Hadım Mehmet Ağa'ya tevcih etmesi ile Evkâf Nezareti Nazırlığı Babüssaade Ağaları'nın kontrolüne geçti. 1588 yılında ilk defa zenci hadım ağalarından Habeşi Mehmet Ağa'nın Darüssaade Ağası olması ve ağanın kısa sürede nüfuz kazanması ile Babüssaade Ağaları'nın

⁴⁴ Ata, *a.g.e.*, s. 266-267.

⁴⁵ Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", *DİA*, C. 5, Ankara 1992, s. 555-556. Moralı Beşir Ağa, Hacı Beşir Ağa'nın ölümünden sonra Darüssaade Ağalığı görevine getirilmiş, bu görevde altı yıl kalmış ancak bu süre zarfında birçok yolsuzluk ve rüşvet olayına karıştığı için görevden alınmıştır. İlk önce Mısır'a sürgüne gönderilecekken suçunun büyüklüğünden dolayı hapsedilmiş olduğu Kız Kulesi'nde idam edilmiştir.

⁴⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.* s. 259.

⁴⁷ Haremeyn Vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Güler, *Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları (16.-17. Yüzyıllar)*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

kontrolünde olan vakıfların nezaretini kendi üzerine almış ve ilk defa Evkaf-ı Haremeyn Nazırı unvanını alarak Evkâf-ı Haremeyn Nezareti'nin kurulmasını sağlamıştır. Uzun bir süre Haremeyn Evkâfı Nazırlığı Darüssaade Ağaları'nın yönetiminde olmuştur. Darüssaade Ağaları kendilerine bağlı dört önemli memuriyetle birlikte bu görevi yerine getirmişlerdi. Bunlar; Evkaf-ı Haremeyn Müfettişliği, Evkaf-ı Haremeyn Muhasebeciliği, Evkâf-ı Haremeyn Mukata'âcılığı, Dârüssa'âsede Yazıcılığı'dır. Darüssaade Ağaları haftanın Çarşamba günleri Haremeyn Evkâfı işlerini görüşmek için yukarıda isimleri geçen dört görevli ile divan toplantısı tertip ederdi. Darüssaade Ağaları Evkâf-ı Haremeyn Nazırlığı'nı uzun süre devam ettirmişlerdi. Ancak Padişah II. Mahmut (1808-1839) döneminde Darüssaade Ağaları'nın bu nazırlık üzerindeki yetkileri iyice azalmıştır. Son olarak 1826 senesinde Evkâf-ı Haremeyn Nazırlığı, Evkâf-ı Hümayun Nezareti'ne ilhak edilmiş böylece Darüssaade Ağaları'nın üzerindeki nazırlık görevi sona ermiştir⁴⁸.

Haremeyn Evkâfı Nazırları Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde bulunan Haremeyn evkâfının gelir ve gider işlerini takip ederler. Haremeyn Evkafı Darüssaade Ağası'nın yönetimi altında İstanbul'dan devletin en ücra köşelerine kadar uzanabilen bir örgüt ağına sahiptir Doğal olarak müessesenin büyüklüğü doğrudan ve dolaylı olarak çok sayıda Osmanlı vatandaşına iş imkânı sağlamaktadır. Hacı Beşir Ağa Haremeyn Evkâfı Nazırlığı görevini Darüssaade Ağalığı görevine atanması ile başlamış ve vefat edinceye kadar da bu görevini devam ettirmiştir. Çok uzun süre devam ettirdiği bu görevi esnasında Osmanlı Devleti'nin en büyük ve en önemli vakfını kontrolü altında bulundurması ona büyük bir mali güce hükmetme imkânını sağlamıştır. Bu büyük mali güç sayesinde Osmanlı yönetimindeki nüfuzunu artırmış ve koruyabilmiştir.

vi. 18. Yüzyıl İlk yarısında Darüssaade Ağalığı Kurumu

Osmanlı haremde bulunan gerek hadım ağaların gerekse diğer harem halkının padişah ve Osmanlı devlet yönetimi üzerindeki nüfuzu 16. yüzyılın sonlarına doğru artmıştır. Bu dönemde Osmanlı bürokrasinin çeşitli kademelerinde

---

⁴⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 59; İbnül Emin Mahmud Kemal-Hüseyin Hüsameddin, *Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nuzzarın Teracum-i Ahvali*, Daru'l-hilafetü'- Aliyye (İstanbul) 1335, s. 11-34; Mustafa Güler, "Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, YTY, Ankara 2002, s. 867-891.

uzun yıllar görev yapmış olan Gelibolulu Mustafa Âli'nin gözlemlerine kulak verdiğimizde bu durum net bir şekilde görülmektedir. Gelibolulu Mustafa Âli Osmanlı bürokrasinde daha iyi bir yer edinmek amacıyla Sultan III. Murat'a sunmak için Nusretname isimli bir eser hazırlamış ve bu eserini zamanın Babüssaade Ağası aynı zamanda Akağaların başı olan Gazanfer Ağa aracılığı ile padişaha sunabilmişti. Âli, padişahın gözüne girmek için Gazanfer Ağa'nın yanısıra birkaç harem ağası ile de yakın ilişki kurmuştu⁴⁹. Yine aynı yıllarda müstakil olarak haremin yöneticisi konumuna bulunan siyah hadımların başı olan Darüssaade Ağası Habeşi Mehmed Ağa'da padişah ve Osmanlı Devlet yönetiminde nüfuz kazanmaya başlamıştır⁵⁰. Gerçi Padişah III. Mehmed (1595-1603) tahta çıktığı ilk başta hadım ağaların ve diğer harem halkının nüfuzlarını kırmak için girişimde bulunmuştur⁵¹. Ancak sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler, bu girişimin başarılı olmadığını göstermiştir.

Darüssaade Ağalığı makamının, Habeşi Mehmet Ağa'nın bu göreve atanması ile birlikte Babüssaade ağalığından ayrılarak müstakil bir makam olması⁵², Osmanlı bürokrasinin evrimine paralel olarak saray bürokrasisinde uzlaşmanın bir yansıması olarak okunabilir. Dokuz sene bu görevi elinde bulunduran Habeşi Mehmet Ağa'nın ölümünden sonra Darüssaade Ağalığı'na eski saray ağalarından siyah hadım Server Ağa getirilmiştir. Ancak onun görevinde ihmali görülmesi üzerine azl edilerek Mısır'a gönderilmesiyle yerine Babüssaade'den Saray Ağası Bosnalı Hacı Mustafa Ağa Darüssaade Ağası olmuştur. Mustafa Ağa, bu görevi III. Mehmet'in (1594-1603) tahta çıktığı 1594 senesine kadar yürütmüştür. Onun saraydan çıkarak taşrada bir göreve atanmasından sonra Darüssaade Ağalığı görevi tekrar siyah hadım ağalara verilmiştir. Siyah hadım ağalar Darüssaade Ağalığı görevini 1621 yılına kadar ellerinde bulundurmuşlardır. Bu yılda ise Darüssaade Ağalığı yine akağalardan Malatyalı İsmail Ağa'ya verilmiştir. İsmail Ağa

---

⁴⁹ Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev: Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 114-117; Emine Fetvacı, *Sarayın İmgeleri*, Çev: Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul 2013, s. 301.

⁵⁰ Darüssaade Ağası Habeşi Mehmed Ağa hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fetvacı, *a.g.e.*, s. 195-296.

⁵¹ Fleischer, *a.g.e.*, s. 166.

⁵² Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye-i Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 209.

akağalardan bu göreve atanan son kişidir. Bundan sonra Osmanlı Devleti yıkılıncaya kadar Darüssaade Ağalığı görevi karaağaların sorumluluğunda olacaktır⁵³.

Harem idaresinin siyah hadım ağalarına geçmesiyle birlikte siyah Harem ağalarının yönetimdeki etkisi de artmıştır. Osmanlı idari yapısındaki değişimler de bu süreci hızlandırmıştır. 17. yüzyılın başlarından itibaren şehzadelerin Sancağa çıkma usulünün kaldırılması ile beraber Padişahın yakın çevresinde yer alan görevlilerin sayılarında yaşanan daralma bu süreci daha da perçinlemiştir. Aynı yüzyılda kritik olaylarda ve zamanlarda Darüssaade Ağalığı makamında bulunan harem ağaları güç ve nüfuzlarını kullanarak Osmanlı devlet idaresine müdahalelerde bulunmuşlardır. Siyah hadımların saraydan çıkamayan şehzadeler ve saray kadınlarını dış dünya ile tek irtibatları haline gelmişler buda onların idari yapıda söz sahibi olmasını ve şehzadeler ile saray kadınları yönlendirebilmesini sağlamıştır. 17. yüzyılda yaşları küçük ve tecrübesiz padişahların iktidara gelmesi bu süreci daha da hızlandırmıştır. Ahmet Nezihî Turan bu süreci Osmanlı Devleti'nin fetihçi karakterinin zayıflaması bürokratik sistemin güçlenmesi, tahta geçişte Ekberiyet sisteminin belirgin hale gelmesinin yol açtığı ileri sürer⁵⁴.

17. yüzyılda Darüssaade Ağaları'nın Osmanlı Devleti'nin yönetiminde nüfuzlarını arttığını yukarıda ifade etmiştik. Bu yüzyılda meydana gelen birçok önemli olayda Darüssaade Ağaları'nın rol oynadığı görülmektedir. Örneğin 1651 yılında Sultan IV. Mehmed'in (1648-1687) annesi Hatice Turhan Sultan'a zamanın en güçlü kadını olan büyük Valide Sultan Kösem Sultan'ın yok edilmesinde yardımcı olan Darüssaade Ağası Süleyman Ağa ve halefi Bayram Ağa (Behram Ağa) kendi kontrolü altına girmek istemeyen sadrazamları görevden azl ettirebiliyordu. 1652-1656 yılları arasında sırasıyla Darüssaade Ağası Süleyman Ağa ve Bayram Ağa başta sadrazamların seçilmesinde ve azl edilmesinde, diğer devlet makamlarına yapılacak atamalarda kendi kontrolünde olan kişilerin gelmesi sağladılar. Hatta Süleyman Ağa Osmanlı tarihinde başka bir benzeri bulunmayan bir olaya imza atarak, sadrazam Gürcü Mustafa Paşa'nın ölünceye kadar bu makamda kalması için padişahın bir

---

⁵³ Tayyazade Mehmet Ata, *Tarih-i Ata*, C. I, İstanbul 1293, s. 159-160; Uluçay, *a.g.e.*, s. 119; Altındağ, *a.g.m.*, s. 1; Akgündüz, *a.g.e.*, s. 281.

⁵⁴ Ahmet Nezihî Turan, *a.g.m.*, s. 136-137.

hatt-ı hümayun aldı⁵⁵. Bu olay Darüssaade Ağaları'nın nüfuzlarını göstermesi açısından önemlidir.

Darüssaade Ağaları'nın padişahlar nezdinde bu kadar etkili olmalarının diğer bir nedeni de onların her an padişahın huzura çıkabilmeleri, padişah üzerinde etkisi olan Valide Sultan veya Kadın Efendiler ile doğrudan ilişki kurabilmeleri ve Haremeyn Evkafı Nazırı olmalarından dolayı çok büyük miktarlarda paraya hükmetmelerinden dolayıdır⁵⁶. Padişahın her hangi bir şey talep edecek olan devlet adamları mutlaka ağalarla bağlantı kurmak ve bunlara hediyeler sunmak durumunda idiler⁵⁷.

Harem ağalığı kurumunun en önemli ismi olan ve çalışmamızın konusunu teşkil eden Hacı Beşir Ağa'dan önce bir dizi önemli ve etkin Darüssaade Ağası dikkati çekmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın öncülleri olan bu isimlerin başlıcaları 1650'li yıllarda görev yapan Süleyman Ağa, ondan sonra bu görevi ifa eden Bayram Ağa ve Sultan IV. Mehmet'in 16 yıl gibi uzun bir süre Darüssaade Ağalını yapan Yusuf Ağa⁵⁸ ayrıca 18. yüzyılın başında Hacı Beşir Ağa'dan önce bu görevi yürüten Uzun Süleyman Ağa'nın kariyeri Darüssaade Ağalarının yükselişine tanıklık etmektedir.

Bu süreçte Hacı Beşir Ağa'nın selefi Süleyman Ağa'nın kariyeri aslında Hacı Beşir Ağa'nın uzun yıllar sürecek olan kariyerinin habercisidir. Hacı Beşir

---

⁵⁵ Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekayi-nâme*, Haz: Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 41-42; Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye-i Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- II Tagayyur Ve Fesad (1603-1656) Bozuluş Ve Kargaşa Dönemi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 291-299. Erhan Afyoncu- Uğur Demir, *Turhan Sultan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 54-55, 89, 108-129.

⁵⁶ Darüssaade Ağalarının Haremeyn Evkafı'ndan elde ettikleri gelirleri azaltmak için bazı girişimler yapılmıştır. Mesela Sadrazam Şehit Ali Paşa 1713 yılında Darüssaade Ağalarının uhdesinde olan Haremeyn Muhasebesi kalemi kaldırmış ve gelirlerini de başka kalemler arasında paylaşmıştır. Ancak 1716 yılında Sadrazamın vefat etmesi üzerine yine eski duruma geri dönmüştür. Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 96.

⁵⁷ Albertus Bobovius (Santuri Ali Ufki Bey), *Topkapı Sarayında Yaşam*, Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier, Çev: Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002, s. 35, Ali Ufki Bey'in 1665'li yıllarda yazdığı tahmin edilen bu eseri, dönemi gören ve yaşayan birisi tarafından yazılmasının yanı sıra, yazarın on dokuz yıl Topkapı Sarayında kalmış olup, Enderun'da eğitimini tamamlaması yazarın vermiş olduğu bilgilerin önemini artırmaktadır. Aynı eser, s. 12-13; Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Editör: Necdet Sakaoğlu, Çev: Teoman Tunçdoğan, Kiyapyayınevi, B. 2, İstanbul 2010, s. 30.

⁵⁸ Ahmet Nezih Turan, "Bir Biyografi İnşa Denemesi: Kızlar Ağası Yusuf Ağa- Kara Yüzlü Kara Arab mı? Ağa-yı Sade-dil mi?-", *İslâmiyat*, S. 4, Aralık 1999, s. 145-162.

Ağa'nın halefi olan Moralı Beşir Ağa'nın kısa ama etkili Darüssaade Ağalığı dönemi bu yüzyılda harem kurumunun gücünü göstermesi açısından önemlidir. 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan süreçte gerek devlet yönetiminde gerekse padişahlar üzerindeki etkilerini ve nüfuzlarını bir şekilde korumuşlardır⁵⁹.

Yaklaşık yüz elli yıl boyunca devlet yönetiminde son derece etkili olan Darüssaade Ağaları'ndan bir kısmının para ve mala düşkün olmaları ve kendilerine sunulan hediyelerin büyüklüğüne göre görev ihsanlarına karşmaları ve liyakatsiz kişilerin önemli görevlere getirilmelerinde rol oynamaları nedeni ile Osmanlı Devleti'ne olumsuz etkileri olduğu gibi⁶⁰ buna karşın bazı Darüssaade Ağaları da yaptıkları işler ile devlete önemli katkılarda bulunmuşlardır.

---

⁵⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 175.

⁶⁰ Altındağ, *a.g.m*, s. 2.

BİRİNCİ BÖLÜM

HACI BEŞİR AĞA'NIN HAYATI

1. HACI BEŞİR AĞA'NIN HAREM'E GİRİŞİNDEN KIBRIS SÜRGÜNÜNE KADAR OLAN HAYATI (1694-1713)

1.1. BEŞİR AĞA'NIN KÖKENİ

Osmanlı Devleti'nde hareme giren zenci hadım ağalarının kökenleri kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte zenci hadım ağaların Afrika kıtasındaki ülkelerden köle tüccarları tarafından köle pazarlarında satılmak üzere küçük yaşlarda kaçırıldıkları veya ailelerinden satın alındıkları bilinmektedir. Osmanlı köle pazarlarına getirilen zenci kölelerin her birinin hangi ülkeden getirildiği kesin olarak bilinmese de genel olarak zenci köleler şu bölgelerden toplanılmaktaydı: Orta Afrika; Waday, Bornu, Bagirmi Sudan; Beyaz ve Mavi Nil havzaları, Kordofan, Darfur, Batı Etiyopya'nın Galla, Sidamo ve Gurage'dır. Bölgelerden toplanan bu köleler, Sahara Çölü, Etiyopya Platosu, Kızıldeniz, Nil Vadisi, İran Körfezi ve Hac güzergâhı üzerinden geçerek Arabistan'a ulaşırlardı⁶¹.

Osmanlı köle pazarlarında satılmak için toplanan zenci kölelerin hangi ülkeden getirildiklerine dair kesin bilgilerin olmamasından dolayı Hacı Beşir Ağa'nın da hangi tarihte ve hangi ülkede dünyaya geldiğine dair veriler elde etmek mümkün değildir. Ancak onun hareme giriş tarihi, doğum tarihi konusunda bize bir ipucu vermektedir. Mısır Mühimmeleri içerisinde yer alan bir hükümde Mısır

---

⁶¹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)* Çev: Türkiş Noyan, Kitapyayınevi, B. 2, İstanbul 2014, s. 185; Ehud R. Toledano, *Slavery And Abolition In The Ottoman Middle East*, University Of Washington Press, Seattle-London 1998, s. 7. Toledano'nun eserinde verdiği bu bilgiler XIX. yüzyıl için geçerli olsada zenci kölelerin kaynağının bu yüzyıldan da önceki yüzyıllarda da aynı olduğu kanaatindeyiz. Hakan Erdem kitabında Osmanlılar'ın geç imparatorluk döneminde zenci köle kaynaklarının Afrika ve Habeşistan olduğunu belirtmekte ve bu kölelerin basitçe "Zenci" veya "Arap" şeklinde sınıflandırıldığını, Kafkasya bölgesinden getirilen beyaz kölelerin ise kökenlerinin iyi bir şekilde tespit edildiğini belirtmektedir. Y. Hakan Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 81; Nihat Engin, Dr., *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998, s. 124. Nihat Engin'in zenci kölelerin kökenleri konusunda kitabında vermiş olduğu bilgiler Ehud Toledano'nun eserindeki bilgilerle aynıdır. Bu bilgiler aşağıda künyesi verdiğimiz makaleden alınmış olduğu belirtilse de bu makalenin yazarları bu bilgileri Ehud Toledano'nun eserinden almışlardır. Hasan Kanbolat-Erol Taymaz, " Kafkas Osmanlı İlişkileri ve Köle Ticareti", *Tarih ve Toplum*, S. XIV/79, 1990; Nihat Engin, bu makaleden aldığı bilgilerde Waday ve Bornu bölgelerini Waday Bornu ismi ile tek yer gibi göstermektedir. Nihat Engin'in yukarıda ismini verdiğimiz kitabının kısa bir özeti için bkz. Nihat Engin, "Osmanlı'da Kölelik", *DİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 246-248.

valisinden haremde istihdam edilmek üzere yaşları 15-20 arasında 20 zenci hadım istenmektedir⁶². Bu hükümde yer alan bilgilerden yola çıkarak, Beşir Ağa'nın yaşı hakkında bazı tahminde bulunabiliriz. Beşir Ağa, hareme Padişah II. Mustafa'nın (1694-1703) Darüssaade Ağası olan Yapraksız Ali Ağa (1695-1701) zamanında alınmıştır⁶³. Bu durumda Beşir Ağa hareme en erken 1695 yılında girmiş olabilir. 20 yaşında hareme girdiğini varsayarsak 1675 yılında doğmuş olmalıdır. Eğer Ali Ağa'nın son senesinde hareme dâhil oldu ise 1681 yılında, 1695 senesinde en küçük yaş olarak 15 farz etsek 1680 yılında, 1701 yılında hareme girmiş olsa 1686 yılında dünyaya gelmiş olmalıdır. Yukarıdaki varsayımlardan farklı doğum yılları ortaya çıkmakla birlikte bu doğum yıllarında göz önünde bulundurarak Beşir Ağa'nın 1680 yılı civarında dünyaya gelmiş olduğunu söyleyebiliriz⁶⁴.

---

⁶² BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d, nr. 6, s. 158, hüküm nr. 371.

⁶³ Ali Ağa'nın bu göreve atanması Sadr-ı Anadolu olan Ebezâde Abdullah Efendi'nin tavsiyesi ile olmuştur. Ali Ağa, Darüssaade Ağalığı makamına getirildiğinde Mısır'da yaşamakta idi. O İstanbul'a ulaşıncaya kadar yerine Hazinedar Ali Ağa vekâlet etmiştir. Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l Küberâ*, Haz: Ahmet Nezihi Turan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 61-63; Zeynep Aycibin, "Ahmed Resmi Efendini'nin Hamiletü'l-Küberâ'sı ve Müstekim-zâde Zeyli", *Belgeler*, S. 26, TTK, Ankara 2002, s. 211. Ali Ağa'nın Darüssaade Ağalığı görevine atanmasında Anadolu Kadıasker'i Ebezade Abdullah Efendi etkili olmuştur. Darüssaade Ağası İshak Ağa'nın görevinden azl edilmesiyle yerine kimin uygun olacağı konusu gündeme gelmiş. Ebezade'nin azl edilmiş ve görev başında olan harem ağaları hakkında bilgi sahibi olduğu öğrenilerek ona sorulmuştur. Ebezade'de Yapraksız Ali Ağa'yı tavsiye etmiştir. Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Haz: Abdülkadir Özcan vd., C. 1, Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 487; Ali Ağa'nın, Darüssaade Ağalığı görevine atanmasında bir başka görüşe göre ise Sultan II. Mustafa'nın tahta oturmasından sonra Valide Sultanlık makamına yükselen, Gülnuş Valide Sultan etkili olmuştur. Betül İpşirli Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, Kitapyayinevi, İstanbul 2014, s. 99; Ali Ağa Mısır'dan kısa bir süre içinde kendisi dahil olmak üzere altı nefer harem Ağası ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Ali Ağa, Kızlar Ağalığı görevine getirilirken Solak Nezir Ağa ise Hazinedarlık görevine tayin edilmiştir. Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretname*, neşr: Mehmet Topal, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 29-32 Bu bilgiden hareketle Yapraksız Ali Ağa ile birlikte Mısır'dan İstanbul'a gelen harem ağalarından bir tanesinin Beşir Ağa olduğunu düşünüyoruz.

⁶⁴ Jane Hathaway, Beşir Ağa'nın 1655 yılında Habeş'de dünyaya geldiğini belirtmektedir. Ancak Beşir ağanın 1746 yılında vefat ettiğini göz önünde bulundurursak öldüğünde 91 yaşında olacaktır. Bu yaşta bir Harem ağasının haremde görev yapması pek olası bir durum gibi gözükmemektedir. Yazar, Beşir Ağa'nın ilk sahibinin Mısır'ın ileri gelenlerinden İsmail Bey olduğunu iddia etmekte ve Padişahın haremine girdiğinde 30'lu yaşlarının sonunda olduğunu belirtmektedir. Yukarıda 31 nolu dipnotta künyesi verdiğimiz belge incelendiğinde hareme ilk defa gelen zenci hadım ağaların bu yaşlarda olmasının zor bir ihtimal olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Beşir Ağa'nın Habeş'de dünyaya geldiğinde belirsizdir. Osmanlı arşivlerinde yaptığımız taramalarda zenci harem ağalarının hangi ülkeden getirildikleri konusunda bilgi veren belgelere rastlanılmamıştır. Jane Hathaway, *Beshir Agha; Chief Eunuch Of The Imperial Harem*, Oneworld Publications, Oxford 2005, s. 17- 29. Hammer, Beşir Ağa'nın doksan altı yaşında öldüğünü belirtmektedir. Bu bilgiye göre Beşir Ağa 1650 yılında doğmuş olmalıdır. Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. XV, Çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966, s. 68. Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı bu doğum tarihinin gerçekçi olması mümkün gözükmemektedir.

1.2. BEŞİR AĞA'NIN OSMANLI HAREMİNE GİRİŞİ VE HAREM-İ HÜMAYUN'DA YÜKSELİŞİ

Beşir Ağa, küçük yaşta köle tüccarları tarafından kaçırılarak ailesinden kopartılmış ve satılmak üzere Osmanlı köle pazarlarına getirilmiş olmalıdır. Afrika'daki en büyük köle pazarlarından bir tanesi Kahire'dir. Zenci köleler arasından buluş çağına girmemiş olanlar Kahire'de ya da daha Kahire'ye gelmeden önce cerrahi bir müdahale ile hadım edilmektedirler. Hadım edilmelerindeki en önemli neden Osmanlı Padişahlarının ve Osmanlı toplumunun zenginlerinin haremlerinde zenci hadım harem ağalarına önemli bir talebin olmasıdır.

Sonuçta, Beşir Ağa hareme Yapraksız Ali Ağa zamanında girmiş ve onun çırağı olmuştur. Ancak Yapraksız Ali Ağa, “*tab’-ı hümayûna muhâlif ba’z-ı harekâtla menfûr oldığından*” 1701 yılında görevden alınarak Mısır’a sürülmüş ve bütün mal varlığına el konulmuştur. Yerine Hazinedar Solak Nezir Ağa, Darüssaade Ağası olarak atanmıştır⁶⁵. Bu görev değişikliğine rağmen Beşir Ağa haremde kalmayı başarmıştır. Hareme gireli kısa bir süre olmasına rağmen burada kalabilmesi onun görevinde başarılı olduğunun böylelikle de haremde iyi bağlantılar bulduğunun ispatıdır.

Beşir Ağa, Darüssaade Ağası Uzun Süleyman Ağa (1704-1713) döneminde yükselmiş ve etkisini artırmıştır⁶⁶. Beşir Ağa'nın yükselmesi Süleyman Ağa ile iyi ilişkilerinin olduğu ve onun ekibi içerisinde yer aldığını göstermektedir. Beşir Ağa'nın ismini duyurduğu ilk önemli gelişme Daye kadını⁶⁷ 1704 yılında

⁶⁵ Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 506; Ahmed Resmi Efendi, *a.g.e.* s. 63; Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz: Dr. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995, s. 538.

⁶⁶ Süleyman Ağa ve Beşir Ağa, Padişah III. Ahmet'in şehzadeliği sırasında onun hizmetinde bulunmuşlardı. Süleyman Ağa, Valide Sultan Baş Ağası iken Darüssaade Ağası Abdurrahman Ağa'nın görevden alınıp Mısır'a sürülmesi üzerine Darüssaade Ağalığı görevine getirilmiştir. Sadrazam Damat Hasan Paşa, Süleyman Ağa'nın bu göreve getirilmesini engellemek için mücadele etmiştir. Ona göre Süleyman Ağa'nın bu göreve getirilmesi kendi sonunun başlangıcı olabilirdi. Bundan dolayı Hazinedar Mehmet Ağa'nın bu göreve atanması sağlamaya çalışmış ama başarılı olamamıştır. Süleyman Ağa, sadrazamın kendisi bu göreve atanmaması için çalıştığını öğrenmiş ve ona karşı cephe almıştır. Süleyman Ağa'nın Kızlar Ağası olmasından sonra sadrazamın düşüncesi doğru çıkmış, Ağa'nın etkisi ile görevinden alınmıştır. Daha geniş bilgi için bkz: Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, C. II, s. 727-728; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1106/1688-1704)*, Haz: Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 2000, s. 282; Ahmed Resmi Efendi, *a.g.e.*, s. 63; Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 664.; Hammer, *a.g.e.*, C. XIII, s. 103-104.

⁶⁷ Daye; çocuğa bakan süt emziren cariye demektir. Pakalın, “Daye”, *a.g.e.*, s. 407; Daye hatun olarak da ifade edilen bu kadın padişahın sütanneliğini yapmasından dolayı önemli bir yere sahiptir. Valide Sultan'ın vefatı etmesi halinde Kethüda kadın ile birlikte Daye kadın harem in idaresini üzerlerine

hacca götürme vazifesini üstlenmesidir. Bu önemli görevden sonra ilk önce Musahib-i Şehriyari 1707 yılında Hazinedarlık⁶⁸ mertebesine yükselmiştir⁶⁹. Hazinedarlar, bu görevlerinden sonra genelde Darüssaade Ağalığı görevine atanırlardı⁷⁰. Bu atama ile Beşir Ağa, harem-i hümayunun gelecek Darüssaade Ağası olarak temeyyüz etmiştir.

2. BEŞİR AĞA'NIN KIBRIS'A SÜRGÜN EDİLMESİ (1713)

Darüssaade Ağası Süleyman Ağa ile Hazinedar Beşir Ağa 24-25 Mart 1713 tarihinde görevlerinde alınmışlar ve onların yerine Musahib Amber Mehmed Ağa Darüssaade Ağası, Toygun Abbas Ağa ise iç hazinedar görevlerine atanmışlardır⁷¹. Süleyman Ağa görevinden azl edildikten sonra padişah kendisinden İmdad-ı Seferiyye için bin kese Rumi akçe talep etmiştir. İstanbul Kaymakam'ına gönderilen bir emirden öğrenmekteyiz ki Süleyman Ağa'dan talep edilen bin kese akçeden ikiyüz elli kesesinin hemen ödenmesi için sıkı bir takibat başlatılmış olup,

---

alabilirler. Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik Ve Kadınlar*, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 148.

⁶⁸Hazinedar; kıymetli eşyaların ve paraların konulduğu yeri idare eden ve koruyan görevli. Pakalın, "Hazinedar", *a.g.e.*, C. I, s. 785.

58 Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 781; Ahmed Resmi Efendi, *a.g.e.*, s. 63, Beşir Ağa'nın Hazinedarlık görevine getirilmesini Sicil-i Osmani'de 1707 yılı olarak vermektedir. Bkz. Mehmed Süreyya, "Beşir Ağa Hacı", *Sicill-i Osmani*, C. II, Haz: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 371; Daniel Crecelius- Hamza Abd al'aziz Badr, "The Awqaf Of Al-hajj Bashir Agha İn Cario", *Annales Islamologiques*, İnstitut Francais Dircheoluqie Orientale Du Goire 1993, s. 293; H. 16 Muharrem 1124 tarihli padişaha sunulan bir arzın sonunda Beşir Ağa kendisini şu tanımlamıştır; " *bende El-Hâc Beşir Ağa Hazinedâr-ı Şehriyâri hala* ". BOA, İE Tasnifi, Saray Mesâlihi, belge nr. 2782.

⁷⁰ Osmanlı kroniklerinde ve arşiv belgelerinde harem ağalarının Hazinedarlık görevinden Darüssaade Ağalığı görevine atanması ile ilgili örnekler vardır. Ancak her zaman Hazinedarlık'tan bu göreve atanma olmayabilirdi. Hazinedarlık görevinden Darüssaade Ağalığına atanmaların örnekleri için bkz: Ahmed Resmi Efendi, *a.g.e.*, s. 57, 58, 59, 60, 61, 64; Vak'anüvis İzzi Efendi, *Tarih-i İzzi*, Kostantiniyyet-ül mahmiye hamet-ül imaretha ve delek fi sene 1199, vrk. 59b-60a.

⁷¹ Amber Mehmed Ağa, Hazinedâr Vekilliği görevini yütütürken, Darüssaade Ağalığı makamına tanzif edilmişti. Bu tanzif yapıldığı esnada Musâhib-i Şehriyâriden Abdurrahman Ağa, Hazinedâr Vekilliği görevine, Musâhib-i Şehriyâriden Abbas Ağa ise Hazinedâr-ı Şehriyâri makamına atanması yapılmıştı. BOA, D.BŞM.(DES Usulü) , nr. 1760, vesika nr. 52. Hazinedar-başılık görevi için Eyüp Ağa'nın atandığına dair bkz. BOA, KK.d, nr. 7500, sayfa nr. 38. Osmanlı Arşivinde bulunan bu defter Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi isimli bir kadının başta İstanbul'da olmak üzere görev yaptığı yerlerde gördüğü ve duyduğu olayları kaydettiği bir günlüktür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları III:Telhisî Mustafa Efendi Ceridesi", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İzmir 1983, s. 37-42; aynı yazar, "Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Ceridesi", *Kaynaklar*, S. 2, 1984, s. 77-81; Bu makalenin şekli için bkz. Aynı yazar, *Osmanlı KültürTarihinin Bilinmeyenleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 157-168.Selim Karahasanoğlu. *Kadı ve Günlüğü Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) üstüne Bir İnceleme*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

bu işle meşgul olmaları için Çavuşbaşı Yusuf ve Kapıcıbaşı Derviş Mehmed görevlendirilmiştir⁷².

Süleyman Ağa, önceden belirttiği yediyüz elli kese akçenin tedariki için Mısır'a adamlar göndermiştir. Ayrıca Mısır valisine gönderilen emirde Süleyman Ağa'nın Mısır'da nesi var nesi yok tüm mal varlığının tespit edilip, mühürlü bir deftere kaydedilerek, bu görev için Mısır 'a gönderilmiş olan Kapıcıbaşı Hasan'a teslim edilmesi istenmektedir⁷³. Mısır'a giden adamlar, Ağa'nın burada bulunan eşyalarını satıp, İstanbul'a gelip Süleyman Ağa'nın taahhüt ettiği akçeyi Defterdâr vekili İsmail'e teslim edeceklerdi. Bu iş tamamlandıktan sonra ise Beşir Ağa ile Süleyman Ağa birlikte Boğazhisarı'na gönderileceklerdi. Ancak, o vakte kadar İstanbul Hasbahçe'deki "*Kozbekçiler Ortası*"nda göz hapsinde tutulmuşlardır⁷⁴. Süleyman Ağa hazineye teslim etmesi gereken bin kese akçenin ancak ikiyüz elli kesesini teslim etmesi ve "*sa'irin edâya kudretim bir mertebe yokdur*" demesi üzerine bu durum padişaha bildirilmiştir. Bunun üzerine Padişah'ın emri ile Kapıcıbaşı Derviş Mehmed Ağa'nın gözetiminde 28-29 Haziran 1713 tarihinde her ikisi Kal'a-bend edilmek üzere Akdeniz'deki Boğazhisar kalesine nakil olunmuşlardır⁷⁵.

---

⁷² BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 119, s. nr. 432, hüküm nr. 1800.

⁷³ BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d, nr. 1, s. nr. 118, hüküm nr. 257; Padişah Süleyman Ağa'nın Mısır'daki mal varlığının tespitine önem vererek Mısır valisine gönderdiği emirlerde bu işe dikkat edilmesini ve Süleyman Ağa'nın Mısır'da bulunan mal varlığının en ufak tanesinin bile gözden kaçırılmamasını istemektedir. Bu emirlerden anlaşılmaktadır ki Ağa'nın Mısır'da dükkânları, köyleri, menzilleri bulunmaktadır. Mısır Valisine gönderilen emirlerde sadece Süleyman Ağa'nın değil, Ağa'nın yanında bulunan kölelerinin de Mısır'da bulunan mal varlıklarının tespit edilerek el konulması istenmektedir. BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d, nr. 1, s. nr. 135, hüküm nr. 296; BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d, nr. 1, s. nr. 140, hüküm nr. 304.

⁷⁴ BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 119, s. nr. 432, hüküm nr. 1800, Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 781-782; Başka bir kaynakta Süleyman Ağa ile Beşir Ağa'nın görevden alınma tarihleri Hicri 29 Safer 1125 olarak belirtilmektedir. Ayrıca padişah tarafından mezkûrların İstanbul'da oturmaları ve kesinlikle bir yere hareket etmemeleri yönünde emrini içeren bir hatt-ı hümayun gönderilmiştir. Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler*, Rıza Keşken Matbaası, İstanbul 1943, s. 16; O günlerde İngiltere'nin İstanbul'da bulunan elçisi Sir Robert Sutton İngiltere'deki amirine 24 Mart 1713 tarihli gönderdiği mektubunda Kızlar Ağası ve Hazine Kâhyası'nın görevlerinden alınarak, sürüldüklerini ve padişahın mezkûrlardan ilk önce 1500 daha sonra ise 500 para kesesi talep ettiğini belirtmektedir. Ancak Ağanın ne kadar para ödediği konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Yazar mektubun gönderilme tarihinde yıl olarak 1712/13 olarak her iki yılın olabileceğini belirtse de kesin olarak 1713 yılı olmalıdır. Akdes Nimet Kurat, *The Despatches Of Sir Robert Sutton Ambassador In Constantinople (1710-1714)*, Offices Of the Royal Historical Society, London 1953, s. 171.

⁷⁵BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 119, s. nr. 432, hüküm nr. 1801. Bu hükümde mezkûrların hisarın güvenli bir yerine yerleştirilmeleri ve Derviş Mehmed'in buradan ayrılması emredilmektedir.

Süleyman Ağa'nın düştüğü bu kötü durumdan sadece kendisi ve Beşir Ağa değil ekibinde yer alan diğer yakın adamları da olumsuz şekilde etkilenmişlerdir. Bunlardan Dolap Halifesi Osman ve Yedekçisi Ali, Ağa'nın eşyalarından bir kısmını aldıkları gerekçesiyle her birinden yüzer kese akçe talep edilmiştir⁷⁶. Bunlar da Süleyman Ağa gibi bu kadar yüksek meblağı ödemeye kudretlerinin olmadığını söyleyerek duruma itiraz ederek kendilerini kurtarmaya çalışmışlarsa da Padişahın elde ettiği bilgilere göre bu ikisinin Süleyman Ağa'nın mallarının bir kısmını aldıkları kesindi. Bundan dolayı söylediklerine inanılmamış ve yüzer kese akçe talebinde ısrarcı olunmuştur⁷⁷.

Süleyman Ağa ile Beşir Ağa Boğazhisar'ında birkaç ay mahpus olarak kalmışlardır. Daha sonra buradan Kıbrıs adasına gönderilmişlerdir. Bu husus da emir şu şekildedir: *Hâlâ kapudan olan el-hâc Mehmed Paşa dâme maalihûya Sabıkân Dârüssaâdetim Ağâsı olub Boğâzhisar'ında ikâmet üzre olan Süleyman Ağâ'nın ve Hazinedâr-ı Sâbık Beşir Ağâ'nın cümle eşyaları ve câriye ve köleleriyle Kıbrıs Ceziresinde ikâmetleri için hatt-ı hümayûn şevket makrûnum sâdır olmağla imdi sen ki Mirimirân muma-ileyhsin işbu emri-i şerifim vusûlünde mübaşir ta'yin olunân marifetiyle mezkûrlardan Süleyman Ağâ ve Beşir Ağâ'yı fermânım olduğu üzre mahall-i mamûre takib için bundan akdem donatdırılıb Akdeniz muhafazasına fermânım olan dört kıt'a kalyonlardan bir kıt'a kebir kalyon mezkûrları Boğâzhisar'ından alub Kıbrıs'a götürüb teslim itmek üzre ta'yin ve bir an evvel ihrâc ve irsâl eylemek babında fermânım alışânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki fi evâsıt-ı Şevval Sene 1125(Ekim-Kasım 1713)⁷⁸.*

Bu sürgün kararını tavzîh eden aynı gün yazılmış olan iki hüküm daha bulunmaktadır. Birinci hüküm Kıbrıs Valisi, Magosa Kadısı ve Dizdarına hitaben yazılmış olup, sabık Darüssaade Ağası Süleyman Ağa ile Hazinedar Beşir Ağa'nın

---

BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 119, s. nr. 433, hüküm nr. 1802. Bu Hükümde, Boğazhisar Kadısı ve Dizdar'ına gönderilmiş olup, emirde hiçbir şekilde mahpusların salıverilmemesi tembihlenmektedir. Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 797

⁷⁶ BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 119, s. nr. 433, hüküm nr. 1803,1804; Mısır Valisine gönderilen iki emirde Süleyman Ağa'nın Mısır'a kendi işleri için gönderdiği bir diğer yedekçisinin Mehmet'in Mısır'daki mal varlığının tespit edilmesi ve deftere kaydedilerek, Kapıcıbaşı Hasan'a teslim edilmesi istenmektedir. Ayrıca Yedekçi Mehmet'in bir an önce İstanbul'a gönderilmesi emir edilmektedir. BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d, nr. 1, s. nr. 136, hüküm nr. 297-298.

⁷⁷ BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 119, s. nr. 451, hüküm nr. 1909.

⁷⁸ BOA, AE Tasnifi, Ahmed III, belge nr. 7799

Kıbrıs adasındaki Magosa denen yerde uygun bir yere ikamet ettirilmesini ve her ikisinin padişahın izni olmadan başka bir yere gönderilmemesini içermektedir⁷⁹. Diğer hüküm de ise Boğazhisar Kadısı'na ve Dizdârı'na yazılmış olup sabık Süleyman Ağa ile Beşir Ağa'nın bütün köle cariye ve eşyaları ile Kıbrıs adasına gönderildikleri ve onları götürmek için Akdeniz muhafazasında görev yapan Vezir Süleyman Paşa'dan bir büyük kalyon ayarlaması istendiği ayrıca bu görev için bir mübaşir tayin edildiği bilgileri yer almaktadır⁸⁰.

Süleyman Ağa ve Beşir Ağa'nın neden görevlerinden alınıp sürgüne gönderildiklerine dair arşiv belgelerinde herhangi bilgi yer almamaktadır. Bu konuda Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa eserinde “*miriye ihanet töhmetiyle*” suçlandığını beyan etmektedir⁸¹. Ancak neye dayanılarak böyle bir suçlama yapıldığı açıklanmamıştır. Ayrıca ilk aşamada mallarının ve cariyelerinde onlarla birlikte gönderilmesi onların cezalarının hafif olduğunu göstermektedir. Çünkü birçok Darüssaade Ağası görevden alındığında tüm malvarlıkları müsadere usulü ile hazine tarafından el konulurdu. Hatta bazı Darüssaade Ağaları sadece mallarını kaybetmekle kalmamış hayatlarını da kaybetmişti. Süleyman Ağa ve Beşir Ağa'nın sadece sürgüne gönderilerek cezalarının bir nevi hafifletilmesi onların birileri tarafından korunduğuna işaret olabilir. Bu kişi Valide Sultan olan Gülnûş Emetullah Sultan⁸² olmalıdır. Süleyman Ağa, Valide Sultan'ın Baş Ağalığı'ndan Darüssaade Ağalığı görevine getirilmişti. Onun bu göreve getirilmesi Valide Sultan ile çok iyi ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Beşir Ağa'nın Süleyman Ağa ile birlikte Kıbrıs'a sürgüne gönderilmesi onun haremdeki ilk döneminin sonu olmuştur.

Beşir Ağa ve Süleyman Ağa görevlerinden alınıp niçin sürgün edilmişlerdir? Yukarıda da belirttiğimiz üzere ne dönemin Osmanlı kroniklerinde ne de arşiv belgelerinde Süleyman Ağa ve Beşir Ağa'nın neden gözden düştükleri ve niçin sürgün edildiklerine net bir bilgi yer almamaktadır. Bize göre Süleyman Ağa ile Beşir Ağa'nın gözden düşerek güçlerini ve nüfuzlarını kaybetmelerindeki en önemli

⁷⁹ BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 121, s. nr. 53, hüküm nr. 213.

⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 121, s. nr. 53, hüküm nr. 214.

⁸¹ Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 832

⁸² Gülnûş Emetullah Sultan'ın hayatı ve Valide Sultanlığı hakkında geniş bilgi için bkz: Mustafa Güler, *Gülnûş Valide Sultan'ın Hayatı ve Hayratı-1*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 18-31; Arçıt, *a.g.e.*, s. 32-199. Gülnuş Valide Sultanın siyasi olaylara müdahale etmesine bir örnek olay için bkz. Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2000, s. 271-272.

etmen başka bir gücün ortaya çıkmasıydı. Bu güç Padişah III. Ahmet (1703-1730) üzerinde nüfuzunu gittikçe artıran Silahtar (Şehit, Damat) Ali Paşa'dır. Ali Paşa Sultan II. Mustafa zamanında Has Oda kulları arasında yer almakta iken III. Ahmet cülus ettikten sonra konumunu koruyarak sarayda kalmış ve III. Ahmet'in dört sene silahtarlığını yapmıştır. Bu dönemde padişahın sevgisini ve itimadını kazanan Ali Paşa 1709 yılında padişahın kızı Fatma Sultan'la evlenerek saraya damat olmuştur. Ardından ikinci vezirliğe yükselmiş, kısa bir süre sonra da Rikâb-ı Hümayun Kaymakamı olmuştur. Bu göreve geldikten sonra da nüfuzu daha da artmış ve sadrazam tayinlerinde bile etkili olmaya başlamıştır. 27 Nisan 1713 sadrazamlık makamına getirilmiştir⁸³.

Ali Paşa'nın görevlerinde yükselerek yıldızının gittikçe parladığı ve nüfuzunu artırdığı tarihlerde Süleyman Ağa ve Beşir Ağa gözden düşmeye başlamışlar ve görevlerinden alınarak, sürgün edilmişlerdir. Ali Paşa, zenci harem ağalarının padişahlar üzerinde nüfuzlarını bildiği için sadrazam olduktan sonra onların padişahlar üzerindeki etkilerini kırmak için bazı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalardan ilki kendisine rakip olarak gördüğü ileriki günlerde kendisi için sorun teşkil edebilecek kişilerin başında gelen, Valide Sultan ve Padişah nezdinde de etkili olan Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'yı ve onun ekibinde yer alan Hazinedar Beşir Ağa'yı İstanbul'dan bir şekilde uzaklaştırmak olmuştur. Ayrıca fermanlar yazdırarak zenci harem ağaların kaynağı olan Mısır'da zenci kölelerin hadım edilmesini yasaklatmıştır⁸⁴. Böylece zenci harem ağalarının kaynağını kurutarak onların etkilerini tamamen kırmayı hedeflemiştir. Ali Paşa'nın diğer icraatı eskiden beri Darüssaade Ağaları'nın nezâretinde olan Haremeyn Evkafını, Evkaf Muhasebesi ismiyle yeniden düzenleyerek⁸⁵, onların ekonomik güçlerini de azaltmaya çalışmıştır. Ancak onun ölümüyle birlikte bu konuda yaptığı çalışmalar yarıda kalmıştır.

Süleyman Ağa ve Beşir Ağa'nın Kıbrıs'taki Magosa kalesine gönderilmeleriyle birlikte sürgün günleride başlamıştır. Bu arada padişah Süleyman Ağa'yı görevden aldıktan sonra başlangıçta malı, mülkü ve köleleri kendisine

⁸³ Abdükadir Özcan "Şehit Ali Paşa", *DİA*, C. 38 İstanbul 2010, s. 433; M. Cavid Baysun, "Ali Paşa, Damat", *İA*, C. I, s. 328-330.

⁸⁴ Özcan, "Şehit Ali Paşa", s. 434

⁸⁵ Özcan, "Şehit Ali Paşa", s. 434

başılamasına rağmen bir müddet sonra bu düşüncesinden vazgeçmiş, hazineye teslim etmesi gereken 1000 kese akçeyi alabilmek için onun Mısır'da bulunan mallarının ve nakit parasının müsaderesine karar vermiştir. Bu konuda Haziran 1713'de Mısır Valisine yazılan hükümde İmdâd-ı Seferiye için Süleyman Ağa'nın 1000 kese rûmî akçe verme sözü olmasına rağmen henüz bu paranın hazineye teslim edilmemesinden dolayı Mısır'da bulunan kurâ, aylık, ulufe, eşya, kulu, cariyesi neyi var ise bir an önce tespit edilip hepsinin, koruma altına alınmasını ve bir deftere kaydedilip, defterin Kapıcıbaşı Hasan Ağa vasıtası ile İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁸⁶. Olayların önemine binaen bu konu ile alakalı mahiyetini aşağıda verdiğimiz üç tane daha hüküm gönderilmiştir.

Birinci hüküm; 9-18 Kasım 1713 tarihli emir bir önceki ile benzerlik gösterse de farklı olarak bu emir de Süleyman Ağa'nın yanında yer alan kölelerinin de Mısır'da bulunan mallarıyla birlikte kayıt altına alınması⁸⁷,

İkinci Hüküm; Aynı içerikli diğer bir emir de Süleyman Ağa'nın Mısır'da bulunan yedekçisi Mehmet'te ne kadar nakit parası, emlak ve eşyası var ise onların da Kapıcıbaşı Hasan vasıtası ile bahalarıyla birlikte deftere kayıt edilerek ve İstanbul'a gönderilmesi⁸⁸,

Üçüncü Hüküm; 25 Şubat- 7 Mart 1714 tarihli son emirde Süleyman Ağa'nın ve sabık Kapıcı Kethüdası Osman'ın mallarının satışlarından elde edilen 410 Mısri kese ile 6640 paranın İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁸⁹.

Süleyman Ağa göz hasbinde tutulurken, yukarıdaki belgelerde gösterdiği gibi hazineye olan borcu tahsil edilmeye çalışılıyordu. Tahsilât işlemi sona erdikten sonra Süleyman Ağa İstanbul'da etkisini ve desteğini tamamen yitirmiş ve 30-31-Mayıs 1715 tarihinde katl edilmiştir⁹⁰. Bu olay onun hayatta tutulmasının bir sebebinin de mallarının tesbitini sağlamak olduğunu düşündürmektedir.

---

⁸⁶ BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d nr. 1, s. 118, hüküm nr. 257

⁸⁷ BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d nr. 1, s. 135, hüküm nr. 296

⁸⁸ BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d nr. 1, s. 136, hüküm nr. 297-298

⁸⁹ BOA, A.DVNS.MSR.MHM.d nr. 1, s. 140, hüküm nr. 304

⁹⁰ Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 832; dönemin çağdaş kroniği olan Raşid tarihinde Süleyman ve Beşir Ağa'nın sürgünleri ve Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı makamına atanması ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Hâlbuki eser incelendiğinde Beşir Ağa'dan önceki

3. SÜRGÜN'DE BİR HAREM AĞASI (1713-1717)

Beşir Ağa, Süleyman Ağa birlikte Boğazhisar'ından Kıbrıs adasına sürülmüş ve mecburi ikamete tabi tutulmuştur. Ancak Süleyman Ağa, öldürülünceye kadar göz hapsinde tutulmasına rağmen Beşir Ağa, Süleyman Ağa'nın kaderini paylaşmaktan kurtulup Kıbrıs adasında sürgün hayatına başlamıştır. Beşir Ağa Kıbrıs adasında bir sene ikamet ettikten sonra Padişahın affına mazhar olmuştur. 15-24 Mayıs 1714 tarihinde çıkan bir padişah fermanı ile Medine-i Münevvere Şeyhülharemligi görevine atanmıştır. Kıbrıs valisi Hacı Mehmed Paşa, Magosa kadısı, Magosa kalesi dizdarına ve Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa'ya yazılan emirler ile Beşir Ağa'nın Kıbrıs'tan İskenderiye limanına nakli için gerekli önlemleri almaları, uygun bir kalyon veya çekdiri ile naklin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamaları talep edilmektedir⁹¹. Beşir Ağa'nın hayatı hakkında bilgi veren eserlerde Şeyhülharemlige atanmadan önce Kıbrıs'tan Mısır'a ikamet için gönderildiği ve Mısır'da iken Şeyhülharemlik görevine atandığı bilgisi yer almaktadır⁹². Ancak Beşir Ağa, Mısır'da iken değil, Kıbrıs'ta mecburi ikamet ederken Medine Şeyhülharemligi görevine atanmıştır. Beşir Ağa için ödül niteliğinde olan bu göreve atanması padişah tarafından affedildiğinin bir göstergesidir.

Süleyman Ağa ile birlikte Kıbrıs'a gönderilerek cezalandırılan Beşir Ağa'nın affedilme sebebi ne olabilir? Bu konuda akla gelen ilk ihtimal cezada öne çıkan kişinin Darüssaade Ağası Süleyman Ağa olması, diğer ihtimal haremde görev

---

Darüssaade Ağaları'nın atanmaları ve görevlerinden alınmaları konusunda önemli bilgiler yer almaktadır. Bu sebepten dolayı Raşid Efendi'nin bu olayı bilerek eserinde yazmadığı ihtimali akla gelmektedir. Bunun sebebi Raşid Efendi'nin Sadrazam Damat Ali Paşa tarafından Vak'anüvislik görevine getirilmiş olması olabilir. Raşid Mehmet Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. M. Kemal Özergin, "Raşid Mehmed", *İA*, C. 9, İstanbul 1988, s. 632-634; Fatih Günay, "Raşid Mehmed Efendi", *DİA*, Ankara 2007, s. 463-465; Hammer eserinde Raşid'in Ali Paşa'nın yakın bir dostu olduğunu hatta ona Nişancılık görevini teklif ettiğini ama Raşid'in bu teklifi geri çevirdiği belirtmektedir. Aynı yazar *a.g.e.*, C. XIII, s. 175.-176.

⁹¹ BOA, A.DVN. MHM. d, nr: 120, s. 207, hüküm nr. 809; BOA, A.DVN. MHM. d, nr: 120, s. 208, hüküm nr. 813; Kıbrıs valisine gönderilen emrin benzeri için bkz. BOA, A.DVN. MHM. d, nr: 121, s. 53, hüküm nr: 213. Burada emir ayrı bir hüküm numarası ile kaydedilmemiş olup üs tarafına derkenar edilmiştir. Emir Kıbrıs valisine gönderilen bir hükmün kenarına yazılmış olması bu emrinde Kıbrıs valisine gönderildiğini göstermektedir..

⁹² Beşir Ağa'nın Mısır'da iken Şeyhülharemlik görevine atandığına dair bilgi veren eserler için bkz: Ahmed Resmi Efendi, *a.g.e.*, s. 63; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 371; Hathaway, Beşir Ağa'nın Süleyman Ağa ölünceye kadar Kıbrıs'ta kalmış olabileceğini belirtmektedir. Ancak yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Süleyman Ağa ölmeden önce Beşir Ağa Kıbrıs'tan ayrılmıştır. Hathaway, *a.g.e.*, s. 39.

yaptığı zamanlarda Valide Sultan üzerinde olumlu tesirler bırakmış olması, belki de Valide Sultan'ın padişah nezdinde girişimde bulunarak affi konusunda iltimasta bulunmuş olmasıdır. Bu mevzuda son ihtimal ise haremde bulunduğu görevlerde başarılı bir grafik çizmiş olması hatta Daye Kadın'ı hacca başarılı bir şekilde getirip götürmüş olması nedeniyle ileri ki yıllarda ihtiyaç olması halinde böyle yetenekli ve akıllı bir harem ağasının yeniden haremde istihdamının faydalı olacağı düşüncesidir.

Beşir Ağa'nın atandığı Şeyhülharemlik görevini yürütenler, müslümanlar için kutsal şehirler kabul edilen Mekke ve Medine'deki kutsal yerlerin bakımından, tamirinden ve idaresinden sorumluydular. Başlangıçta Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi'de ders veren âlimler Şeyhülharemlığe getirilirken, Eyyübiler'den itibaren bu göreve hadımlar getirilmeye başlanmıştır. Osmanlı devleti de bu geleneği devam ettirmiş, Medine Şeyhülharemlığı görevini hadım ağalarına vermiş, padişahların Medine'deki hizmetkarları olarak, Mescid-i Nebevi'den sorumlu olmuşlardır. Ayrıca Şeyhülharemler, emekli olmuş veya görevlerinden alınmış, burada ikamet eden harem ağalarından da sorumludurlar⁹³.

Beşir Ağa'nın Medine'de Şeyhülharemlik görevi zamanında hangi faaliyetlerde bulunduğu dair çok az bilgi sahibiyiz. 14-23 Haziran 1715 tarihinde kendisine gönderilen bir emirde Medine'de bazı kişilerin halkı rahatsız ettiği, böyle kutsal bir şehirde bu gibi durumların yaşanmasının padişahı rahatsız ettiği belirtilmekte ve bir an önce gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir⁹⁴. Aynı tarihlerde kendisine gönderilen bir emirde ise Medine'ye tahıl getiren tüccarların yaşadığı bir sorunu çözmesi talep edilmektedir⁹⁵. Onun Şeyhülharemlik makamında bulunurken yukarıda bahsettiğimiz sorunlara benzer konularla karşı karşıya kalması yöneticilik konusunda tecrübe kazanmasını sağlamıştır.

---

⁹³ Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 347; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şeyhülharem", *DİA*, C. 39 İstanbul 2011, s. 90-91; Medine Şeyhülharemlığı görevi eskiden beri bir gelenek olarak kara hadım ağalara tevcih edilen bir makamdı. Ancak sadrazam Damat Ali Paşa'nın 1716 yılı içerisinde bu göreve kara hadım ağaların atanmasından memnun olmamasından dolayı Boğazhisar'ına sürgün edilen sâbık kaymakam olan Hacı Mehmet Paşa'nın atanmasını sağlamıştır. Raşid Efendi, *a.g.e.*, C. IV, s. 242; aynı konu Nusretname'de 1715 yılının son günlerinde işlenmektedir. Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 843

⁹⁴ BOA, A.DVNS. MHM. d, nr: 123, s. 18, hüküm nr. 98.

⁹⁵ BOA, A.DVNS. MHM. d, nr: 123, s. 27, hüküm nr. 140.

4. BEŞİR AĞA'NIN DARÜSSAADE AĞALIĞI GÖREVİNE ATANMASI (1717)

Beşir Ağa Medine’de Şeyhülharemlık görevinde bulunurken Osmanlı Devleti’nin merkezi olan İstanbul’da meydana gelen gelişmeler onun hayatını da derinden etkilemiştir. Beşir Ağa ile Süleyman Ağa’nın görevlerinden alınarak, Kıbrıs’a sürülmelerinde etkili olan Damat Ali Paşa 1716 yılında Varadin’de Avusturyalılar’a karşı savaşta şehit düşmüştür⁹⁶. Ali Paşa’nın bu beklenmedik ölümü ile merkezdeki güç dengesinde yeniden bir şekillenme başlamıştır. Bu süreçte İstanbul’da yeni bir güç ortaya çıkmış ve padişah üzerinde nüfuzunu artırmaya başlamıştır. Bu yeni güç Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’dır (1718-1730)⁹⁷.

Damat İbrahim Paşa, Rikab-ı Hümayun kaymakamlığı görevine atanmasından sonra padişah üzerindeki nüfuzunu kullanarak, Şehit Ali Paşa döneminde görevlerinden alınarak, sürgün veya hapsedilen bazı kişilerin affedilmesi ve müsadere edilen mallarının iade edilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Özellikle affedilmelerini sağladığı iki tanesi geçmişte kendisine karşı düşmanca tavırlar sergilemiştir. Bunlar sabık Galata Voyvodası Bıyıklı Ali Ağa ve Baltacı Osman Ağa’dır. İbrahim Paşa, Uzun Süleyman Ağa’nın Darüssaade Ağalığı zamanında, Darüssaade Ağası Yazıcılığı ve Haremeyn Muhasebeciliği makamında bulunmuş ve Ağa’nın iltifatına kazanmıştı. İbrahim Paşa’nın, Ağa ile olan iyi ilişkisini çekemeyen Osman ve İbrahim Ağalar, Süleyman Ağa nezdinde girişimlerde bulunarak İbrahim Paşa hakkındaki iyi düşünceleri değiştirtmişlerdir. Bu girişim sonucunda Paşa ilk önce Haremeyn Muhasebeciliği görevinden azl edilmiş, daha sonra Edirne tarafına sürgün edilmiştir. Ancak İbrahim Paşa’nın bu kötü duruma düşmesinde etkili olan Ali Ağa ile Osman Ağa, Süleyman Ağa’nın görevinden alınması üzerine Sadrazam Şehit Ali Paşa’nın gazabına uğrayarak, Boğazhisar kalesine hapsedilmişlerdir.

---

⁹⁶ Ali Paşa muharebe esnasında askeri cesaretlendirmek için hücumla geçtiği esnada alınca gelen bir kurşun ile ölmüştür. Özcan, “Şehid Ali Paşa”, s. 434,

⁹⁷ Münir Aktepe, “Damat İbrahim Paşa”, *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 441; Damat İbrahim Paşa, Şehit Ali Paşa’nın ölümünden sonra padişah III. Ahmet’in güvenini kazanarak hızlı bir şekilde görevlerinde yükselmeye başlamış ve Şehit Ali Paşa’ya nikâhlı olan Padişahın kızı Fatma Sultan’la nişanlanarak Damat unvanını almış ve sadrazamlığı giden yolda önemli bir adım atmıştır. Ancak İbrahim Paşa teklif edilmesine rağmen hemen sadrazamlığı kabul etmeyerek perde arkasından etkili olmayı tercih etmiştir. Ortamın uygun olduğuna karar verdikten sonra sadrazam olmuştur. İbrahim Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Aktepe, a.g.m., s. 441-443; Münir Aktepe, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa”, *İA*, C. 9, İstanbul 1988, s. 234-239.

İbrahim Paşa kaymakam olduktan sonra ikisinin affedilmesini aracı olmuş ve onları hapisten kurtarmıştır⁹⁸.

İbrahim Paşa'nın Kaymakam olduktan sonra, Şehit Ali Paşa zamanında görevlerinden uzaklaştırılanların affedilmelerini sağlaması ve tekrar görevlerine geri dönmelerine yardımcı olmasındaki amacı sadrazam olduğunda güveneceği, kendisine bağlı bir ekip oluşturmak istemek olabilir. İşte böyle bir amaç doğrultusunda bu ekibin içersinde olması gereken en önemli kişi Darüssaade Ağası'dır. Uzun yıllar devlet merkezinde çeşitli görevlerde bulunan İbrahim Paşa, Darüssaade Ağaları'nın padişahlar nezdindeki etkilerini iyi bilmektedir. Onun hedefi bu göreve mutlaka tanıdığı, gerektiğinde desteğini alabileceği, onun aracılığı ile haremi kontrol edebileceği ve bunlardan daha önemlisi kendisinin sözünden çıkmayacak birisinin atanmasıydı.

İbrahim Paşa için yukarıdaki tarife uyan kişilerin başında Beşir Ağa geliyordu. Çünkü Beşir Ağa ile yıllar önce birlikte çalışmışlardı. Beşir Ağa, haremden hazinedarlık makamında iken İbrahim Paşa'da Darüssaade Yazıcılığı, daha sonra Haremeyn Muhasebeciliği görevlerinde bulunmuştu. İbrahim Paşa Edirne'ye sürülünceye kadar Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'nın ekibinin içersinde Beşir Ağa ile birlikte yer almıştı. İkili bu yıllarda birbirlerini yakından tanımış ve yeteneklerinin neler olduğunu öğrenmişlerdi. İkili arasındaki bu tanışıklık nedeniyle bu atama gerçekleşmiş olmalıdır.

Yukarıda belirttiğimiz bilgilerin ışığında İbrahim Paşa Rikab-ı Hümayun Kaymakamlığı'na atandıktan kısa bir süre sonra 1717 yılında Beşir Ağa'da Medine Şeyhülharemligi görevinden Darüssaade Ağalığı görevine atanmıştır⁹⁹.

---

⁹⁸ Mehmed Raşid Efendi, *a.g.e.*, C. IV. s. 299-300; M. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958, s. 106; Raşid Tarihinde, İbrahim Paşa Haremeyn Muhasebeciliği görevine atanması konusu şu şekilde anlatılmaktadır; onun padişahın iltifatına mazhar olması ve gittikçe padişah nezdinde etkili olmaya başlaması sarayın içinden dışından bazı kişileri rahatsız etmişti. Bundan rahatsız olan İbrahim Paşa'da bu göreve atanarak sarayın dışına çıkmak istemişti. *a.g.e.*, C. III, s. 269-270.

⁹⁹ Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı görevine tam olarak hangi tarihte atandığına dair bilgiyi sadece İzzi Efendi vermektedir. İzzi Efendi tarihinde Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı'na atanma tarihini "bin yüz yirmi dokuz senesi rebiû'l-ahirin evâsıtında" (23Mart-3Nisan 1717) olarak belirtmekte, ayrıca Beşir Ağa'nın ilk önce Hazinedar olarak atandığını birkaç gün sonra yeni bir emirle Darüssaade Ağalığı görevine getirildiğini belirtmektedir. İzzi Efendi, *a.g.e.*, vrk. 59a-59b; Ahmed Resmi Efendi, *a.g.e.*, s. 63; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 371, Hathaway, *a.g.e.*, s. 59.

5. BEŞİR AĞA'NIN DARÜSSAADE AĞALIĞI (1717-1746)

Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı 1717 yılından, 1746 yılında vefatına kadar devam etmiştir. Görevine 29 yıl boyunca devam etmiş olup, Osmanlı Devleti tarihinde bu makamda en uzun süre kalmış olan Darüssaade Ağası'dır.

Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı görevini iki döneme ayırabiliriz. Birincisi, 1717 yılında başlayıp, 1730 yılında III. Ahmet'in tahtan indirilmesine kadar geçen süredir. Bu dönemde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olarak etkin olması, devlet yönetimindeki tüm yetkileri kendisinde toplaması nedeniyle Beşir Ağa, çok fazla ön plana çıkamamış İbrahim Paşa'nın gölgesinde kalmış ve Darüssaade Ağalığı'nın mutad olan görevleri olan harem idaresi, Haremeyn Evkafı Nazırlığı görevi, Valide Sultanların ve küçük sultanların has ve mukataalarının idaresi, hanım sultanların nikâhlarında onların vekili olmak İstanbul'da düzenlenen Surre-i hümayûn törenlerine başkanlık etmek vb. yerine getirmiştir¹⁰⁰. Beşir Ağa'nın görevindeki ikinci dönem ise 1730 yılında çıkan Patrona Halil İsyanı neticesinde III. Ahmet'in hâl edilmesi ve yerine I. Mahmut'un (1730-1754) padişah olması ile başlar. Beşir Ağa'nın 1746 yılında ölümüne kadarki sürede devletin iç ve dış siyasetinde etkin bir rol oynamış ve bu döneme damgasını vurmuştur. Onun müdahale ederek etkili olduğu bazı olaylar şunlardır; Patrona Halil ve yandaşlarının bertaraf edilmesi, Osmanlı-İran savaşları ve Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilememesindeki tesiri, 1736-1739 Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya savaşlarındaki rolü, sadrazamların atanmasında veya azilleri gibi konulardır¹⁰¹. Bu konuda ileride detaylı olarak anlatılacağından burada bu kadar ön malumatın yeterli olduğunu düşünüyoruz.

6. BEŞİR AĞA'NIN ÖLÜMÜ VE MUHALLEFATI

6.1. BEŞİR AĞA'NIN ÖLÜMÜ (1746)

Beşir Ağa, 1746 yılında ölümüne kadar Darüssaade Ağalığı görevini başarılı bir şekilde yürütmüş, görevini yerine getirirken birçok problemle karşılaşmıştır. Devlete olan bağlılığı, görevini çok iyi bir şekilde yapması, akıllılığı

---

¹⁰⁰ Altındağ, a.g.m., s.1-3.

¹⁰¹ Beşir Ağa'nın bazıları belirtmiş olduğumuz olaylarda ve devleti ilgilendiren diğer konularda olan etkinliğini, tezimizin ikinci bölümünde göstermeye çalışacağız.

sayesinde yerini muhafaza etmiştir. Özellikle Patrona Halil isyanı sonucunda padişah değişikliği yaşanmasına rağmen konumunu koruyabilmiş olması yeni padişah üzerinde ve padişahın annesi yeni valide sultan¹⁰² üzerindeki önemli bir tesirinin olduğunu göstermektedir.

Hacı Beşir Ağa'nın, yaşının ilerlemesinden dolayı ağrılarının arttığını ve hareketlerinde kısıtlamalar olduğunu tahmin etmekteyiz. 1746 yılına gelindiğinde artık Ağa en az 66 yaşında olmalıdır. Bu yaş, Darüssaade Ağalığı gibi yoğun ve hareketli bir görev için oldukça ileridir. Çünkü Darüssaade Ağası, Haremeyn Evkafı Nazırı olarak haftalık toplantılara katılması, harem kadınların sarayın dışına geziye çıktıklarında onlarla birlikte gitmesi, özellikle de padişah ve harem halkının yaz aylarında sürekli olarak toplu bir şekilde İstanbul'un çeşitli yerlerinde bulunan saraylara "göç-ü hûmayun" gerçekleştirerek taşınmalarında birinci derede sorumludurlar.

1746 yılı yazı başlarında Beşir Ağa yaşlılığından dolayı rahatsızlanmış ancak görevden ayrılmasına padişah izin vermediği gibi sahildeki Valide Sultan sarayına yapılmış olan "göç-ü hûmayun" da harem halkı ile birlikte o da buraya taşınmıştır¹⁰³. 28 Nisan 1746 tarihinde Beşir Ağa Eyüp'e geldikten sonra da rahatsızlığı devam etmiştir¹⁰⁴. Sağlık problemleri gün geçtikçe artan Beşir Ağa, artık yerinden hareket edemez duruma gelmişti. Padişah 14 Mayıs saat on birde Eyüp'teki Valide Sultan sarayından Karaağaç'taki saraya harem halkının taşınması için emir vermiş, ancak Beşir Ağa'nın hastalığının şiddetlenmesinden dolayı buradan

¹⁰² Sultan I. Mahmud'un annesi Saliha Sultan olarak bilinmektedir. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK, Anlara 1980, s. 73; Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 348.

¹⁰³ İzzi Efendi, eserinde Beşir Ağa'nın ölmeden önceki durumu şöyle anlatmaktadır; "...za'f-ı şeyhûhet arıza-i illet sebebi ile bitâb u takat iken dahi yine hizmet-i hümayûndan infikâkı rıza gösterilmeyüb bu def'a Sahil-sarây-ı Vâlide Sultana nakl-i hümayûn vuku'unda müşarûn-ileyh dahi egerçi ber-vech-i mu'tad-ı daire-i aliyeye ile gitmiş idi lakin inhirâf-ı mizacı iştidâd ve sebeb-i adi-i rihlet olur hastalığı muzadâd olmağla..." İzzi Efendi, *a.g.e.*, vrk., 59b; sahildeki Valide Sultan Sarayı ile kastedilen Eyüp'teki Valide Sultan Yalısı'dır. Kadı Ömer'in ruznamesinde bu yeri tanımlayan şöyle bir ifade vardır; "... dördüncü yevm-i isneynde top kapudan çıkup feleğe-nişin azimet ve Eyyüb Ensaride vâki' Vâlide yalısına göç tarikiyle nakl ü hareket...", Kadı Ömer Efendi, *Ruzname*, Millet Kütüphanesi, nr. 423, vrk. 106b.

¹⁰⁴ Beşir Ağa'nın Eyüp'teki durumu için Kadı Ömer'in eserinde "...yevm-i mezbûrde Darüssaade Ağası kulları isabet-i tamladan şikest-i mizac oldu....", denilerek ağanın yaşlılığından dolayı hastalandığı işaret edilmektedir. Kadı Ömer Efendi, *a.g.e.*, vrk. 106b, aynı eserin birkaç s. sonrasında kısmi olarak farklı bilgi verilmektedir. Bu bilgiye Beşir Ağa ayın altısında Karaağaç'ta "...nısf-i cânibine tamlâ isâbet ve hareketden munkati'...." denilerek Beşir Ağa'nın Eyüp'te değil Karaağaç'ta felç geçirdiğini ve burada öldüğünü kastetmektedir. Kadı Ömer Efendi, *a.g.e.*, vrk., 108b.

ayrılmamış bunun üzerine padişah kendisine nezaret etmesi için Silahtar Ağa'yı onun başında bırakmıştı. Padişah aynı gün Cuma namazını Eyüp türbesindeki camide eda ettikten sonra Karaağaç'a gitmiştir. Padişahın hareketinden üç gün sonra 17 Mayıs günü harem halkının tamamı Karaağaç sarayına nakil olunmuştur¹⁰⁵.

Beşir Ağa son günlerini Eyüp'teki Valide Sultan sarayında padişah ve harem halkının taşınmasından dolayı yalnız geçirmiştir. Başında Silahtar Ağa'nın bırakılması ona verilen önemi gösterse de aynı zamanda iyileşme ihtimalinin zayıflamış olduğunu da ortaya koymaktadır. Hacı Beşir Ağa, 2 Haziran 1746 Perşembe¹⁰⁶ saat ikide Eyüp'teki sarayda vefat etmiştir. Vefat haberi padişaha hemen ulaştırılmıştır. Hazinedar olan Küçük Beşir Ağa, ağanın vefat ettiği yere gönderilmiş ve gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Sütlüce limanında, ağanın cenazesi bir sandala konarak vasiyeti üzere Eyüp Türbesi'nde yaptırdığı mezara defnedilmiştir¹⁰⁷.

Hazinedar Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağası olmasından sonra bazı harem ağalarının Mısır'a sürülmeleri, yeni Darüssaade Ağası'nın bu işte bir etkisinin olabileceği akla getirmektedir. Yeni ağanın selefi Hacı Beşir Ağa'nın adamları olduğunu düşündüğümüz bu harem ağalarını haremden uzaklaştırarak, kendi gücünü haremde artırmak istemiş olabilir. Böyle bir durum bize haremde görev yapan ağalar arasında da hizipleşmelerin olabileceğini göstermektedir. Hammer, Beşir Ağa ve padişahın hasta olmalarından dolayı sadrazamın (Seyyid Hasan Paşa) tek başına bir güç olduğunu bu gücünü muhafaza edebilmek adına Beşir Ağa'nın ölümünden hemen sonra adamları olan Nezir, Ali ve Yakup Ağaları Mısır'a sürdürdüğünü, Beşir Ağa'nın ölmeden önce kendi yerine Nezir Ağa'nın geçirilmesi sultandan talep ettiğini belirtmektedir. Ancak Sadrazamın gücünü korumak için yaptığı çalışmalar ve

---

¹⁰⁵ Kadı Ömer Efendi, *a.g.e.*, vrk. 106b-108b.

¹⁰⁶ TTK'nın sitesinde yer alan tarih çevirme kılavuzu programında Beşir Ağa'nın ölüm tarihi olan Hicri 13 Cemaziyel-evvel 1159 tarihi Miladi 3 Haziran 1746 Cuma günü olarak çevrilmektedir. Ancak Beşir Ağa'nın ölüm günü Perşembe günü olarak verilmektedir. Bundan dolay Beşir Ağa'nın ölüm tarihi 2 Haziran günü olmalıdır.

¹⁰⁷ 1810 yılında Eyüb Sultan Türbesi ve camisinin harap olması nedeni ile yapılan tamirat sırasında Hacı Beşir Ağa'nın türbesinde harap olduğu tespit edilmiş ve tamirata gerçekleştirilmiştir. BOA, HAT, nr. 1443/59304.

aldığı tedbirler fazla bir işe yaramamış yeni Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın etkisi ile kısa bir süre içinde görevinden uzaklaştırılmıştır¹⁰⁸

6.2. BEŞİR AĞA'NIN TEREKESİNİN KAYIT ALTINA ALINMASI

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından itibaren ölen bir devlet görevlisinin mallarına devlet tarafından el konulurdu. Müsadere ismi verilen bu işlem, başlangıçta görevini kötüye kullanan, devlet gelirlerinden haksız kazanç sağlayan veya halktan kanuna aykırı olarak baskı yolu ile vergiler toplayarak zenginleşen kişilere tatbik edilirdi. Ancak zamanla devlet, hazine gelirlerini attırabilmek amacı ile görevinde herhangi bir suiistimali olmayıp eceli ile ölen devlet adamlarının da malları müsadere etmeye başlamıştır. Müsadere işlemi devlet adamını vefat ettiğinde padişahın tarafından görevlendirilen mübaşir tarafından taşınır ve taşınmaz eşyalarının tespit edilmesi ile başlardı¹⁰⁹.

Müsadere usulünde ölen ve ya öldürülen devlet adamının geride bıraktığı taşınır veya taşınmaz bütün malvarlığına tereke veya muhallefat ismi verilmektedir¹¹⁰. Devlet adamının ölümü üzerine muhallefatının kayıt altına alınması için Padişahın bir fermanı ile mübaşirler tayin edilirdi. Ölen kişinin mal varlığı İstanbul'un dışında ise derhal bölgenin valisine, kadısına ve yerel yöneticilerine

---

¹⁰⁸ Kadı Ömer Efendi, *a.g.e.*, vrk., 108b.; İzzi Efendi, *a.g.e.*, vrk., 59b; Hacı Beşir Ağa'nın vefat ettiği gün on beş senedir hazinedarlık görevinde bulunan ve "*lisan-ı devleti arif ve esrâr-ı saltanata vâkıf umur-u didekâr*" olan Beşir Ağa'ya, ağalık kürkü giydirilerek Darüssaade Ağalığı makamına getirildi. Musahib Bilal Ağa da Hazinedar oldu. Cemaziyelevvelin yirmi sekizinde (18 Haziran) Saray-atik ağası Nezir Ağa, hassa musahiplerinden Kebabcı Ali Ağa ve merhum Beşir Ağa'nın oda lalası Eyüb Ağa olumsuz hareketlerinden dolayı Mısır'a nefy edilmişlerdir. Kadı Ömer Efendi, *a.g.e.*, vrk., 109b.; İzzi Efendi, *a.g.e.*, vrk., 60b. Bu konuda ki ferman şöyledir; "*Mısır valisine hüküm ki, Saray-ı atik-i hümayunum ağası olan Nezir Ağâ ve hassa musahiblerinden Kebabcı Ali Ağâ ve Baş Kadın Ağâsı Eyüb Ağâ nam üç nefer ağaların Mısır'a nefyi ve ilcaları ve Mısır'da meks ve ikâmetleri babında fermân-ı hümayunum sâdır olmağın donanmây'ı hümanuyun kalyonlarından cânib-i Mısır'a âmade-i azimet olan Bıçakçı nam kapudanın süvâr olduğu kalyon ile oltarağa irsal olunmuşlardır. İmdî vusûllerinde merkûmun üç nefer ağaları Mısırdaki ikamet ettirüb sebilleri tahliye olunmadan ve Mısırdan haric mahalle bir hatve tecavüzlerine cevâz ve ruhsatdan bakiyen itka ve mücanebet eylemek babında ferman alışanım sâdır olmuştur. Buyruldu deyü yazıldı.Fi Evâhir-i Cemaziyel-evvel sene 159; A.DVN.MSR., Dosya nr. 2, vesika nr. 25.*

¹⁰⁹ M. Cavid Baysun, "Müsadere", *İA*, C. 13, İstanbul 1979, s. 669-671; bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Baysun, *a.g.m.*, s. 669-673.

¹¹⁰ Muhallefat konusunda bazı çalışmalar için bkz. Selma Delibaş, "Behice Sultan'ın Çeyizi ve Muhallefatı", *Yıllık*, S. 3, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul 1988, s. 63-104; Cahit Telci, "Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın 1148(1735) Senesinde Zapt edilen Muhallefatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir 2000, s. 199-219; aynı yazar; "Turgutlu Voyvodası Seyfi-zade Es-seyyid Halil Ağa'nın 1791 Senesinde Müsadere Edilen Muhallefatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, S. 1, Temmuz 2007, s. 172-216; Meral Bayrak Ferlibaş, "Alemdar Mustafa Paşa'nın Muhallefatı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 21, İstanbul 2009, s. 63-120.

emirler gönderilir, merkezden görevlendirilen mübaşir gelinceye kadar malların koruma altına alınması sağlanırdı¹¹¹.

Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın ölümünden sonra müsadere süreci hemen başlamış, öncelikle İstanbul'da bulunan terekesi tespit edilerek, kayıt altına alınmıştır. Ağa'nın İstanbul'daki muhalefatının hızlı bir şekilde tespit edilerek Harc-ı Hassa Defterleri'ne kayıt edilmesi, müsadere işleminin kolay bir şekilde yerine getirildiğini göstermektedir. Çünkü ağanın geride kalan mal varlığında hak iddia edebilecek bir varisi yoktur. Müsadere sürecinde asıl üzerinde durulan konu Ağa'nın Mısır'da bulunan malvarlıklarının tespiti ve kayıt altına alınarak, süratle İstanbul'a gönderilmesi ve bu hususta Mısır'da bulunan yöneticilere sürekli emirler gönderilmesi olmuştur. Bu husus da 11-20 Haziran 1746 tarihli bir emirde şu hususlara vurgu yapılmıştır; "... müteveffa müşarün-ileyhin emvâl ve eşyasından sâ mân ve nâtık her nesi var ise bi-tarik-i üzeri taraf-ı hümayunuma aid ve râci' ve müşarün-ileyh dahi otuz sene mikdarı Darüssaâdetim Ağalığı ile imrâr-ı ezman eylediği hıdemâtı, hassaten Kahire-i Mısır'da olan irâdatından maada bu cânibden dahi mahal-i merkûme nukûd ve eşya nice nesne irsal eylemesi nümayan ve vazih olub müteveffâ-yı müşarün-ileyhin anda olan vekili Osman zide-kadruhu gerek Mısır'dan Haremeyn-i Şerifeyn için müretteb olan Surre-i Şerifenin ve gerek Darüssaâde-i Şerifem Ağalarına müteallik olan kurâ ve cerâyât ve aylık ve ulufât ve hasılat-ı kurânın ahz ve kabzına ve ana dair emlak tesviye ve temşiyetine ağa-yı cedid-i müşarün-ileyh tarafından dahi tevkil olunmağla..."¹¹² Bu emirden Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın Mısır'daki terekesinin müsadere edilmesi için Mısır Valisi ve kadısının yanı sıra merkezden özel bir mübaşirinde görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Mısır'a karadan ve denizden olmak üzere iki tane emir gönderilmesi ağanın ölümünün duyulması üzerine mallarının kaçırılma ihtimalinden korkulması ve ağanın ölüm haberi Mısır'daki adamlarına ulaşmadan önce mallarının koruma altına alınmak istenmesidir. Padişahın fermanında özellikle vurguladığı gibi otuz sene ağalık görevinde bulunması ve bu süre zarfında Mısır'da Darüssaade Ağaları için ayrılan

¹¹¹ Alpay Bizbirlik, "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisinin Ölümü Ardından Gelişen Olaylar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir 2000, s. 171-181; Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhalefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, S. 2, İzmir Aralık 2007, s. 149-150; Müsadere süreci ve muhalefatın tespit edilerek kayıt altına sürecinin nasıl işlediğine dair daha ayrıntılı bilgi için bkz; a.g.m., s. 149-164.

¹¹² BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d, nr. 6, s. 137, hüküm nr. 318.

gelirlerini burada değerlendirmesinin yanı sıra İstanbul'dan Mısır'a çok miktarlarda mal ve para gönderdiğinin padişah tarafından bilindiği görülmektedir. Mısır'daki mal varlığı ve gelirleri çok fazla olmalı ki burada bir vekili de bulunmaktadır. Beşir Ağa neden gelirlerini Mısır'a göndermiş ve burada yatırım yapmış olabilir? Darüssaade Ağaları ve harem ağaları görevlerinden alındıklarında veya haremde emekli edildiklerinde gönderdikleri yer genellikle Mısır'dır. Mısır'ın İstanbul'dan uzak olması ve kutsal şehirlere yakın olması harem ağalarının buraya gönderilmelerinde etken olabilir. Mısır'da çok sayıda harem ağası da yaşamaktadır. Beşir Ağa her an Mısır'a gönderilme ihtimali bulunduğundan buraya gelme durumunda hayatını rahat bir şekilde devam ettirmek için gelirlerinin buraya aktarmış olabilir.

Beşir Ağa'nın muhalefatının müsadere sürecinden sorumlu olan kişinin yeni Darüssaade Ağası Moralı Beşir Ağa olduğu da görülmektedir. Yeni Darüssaade Ağasının bu göreve atanmadan önce selefinin 15 yıl hazinedarlık görevinde bulunması onun bu süre zarfında ölen Beşir Ağa'nın gelirlerin ve mal varlığının nerelerde olabileceği, kimlerde parasının bulunabileceği bilme olasılığının bulunmasından dolayı müsadere sürecinden sorumlu olmasında rol oynamış olabilir. Ayrıca padişah bir akçenin gözden kaçırılmadan bütün malların dikkatli bir şekilde tespit edilerek, defterler kaydedilmesini istemektedir. Diğer bir husus taşınabilir malların ve nakit paraların mübaşir vasıtası ile İstanbul'a gönderilmesi, taşınamayacak olan malların satılarak paralarının ulaştırılması emredilmektedir. Aynı konuda Mısır'a gönderilen bir başka bir emirde, Ağa'nın haremi olan bazı kadınların uygun bir mahalle iskân edilmesi istenmektedir. Bu emrin içerisinde Beşir Ağa'nın Mısır'da vekili olan Osman Efendi'nin İstanbul'dan mübaşir gelinceye kadar bir yere ayrılmaması ve malların koruma altına alarak deftere kaydetmeside vardır. Ayrıca müsadere sorumlu olan yeni Darüssaade Ağa'sının özel bir adamının da Mısır'a gönderildiğinden bahsedilmektedir¹¹³.

Beşir Ağa'nın Mısır'da bulunan muhalefatının müsadere edilerek, hazineye aktarılması için gönderilen emirler ve tayin olan mübaşirin çalışmaları sonuç vermiştir. 19-28 Ağustos 1746 tarihli bir emirde vekil Osman Efendi, eski vekil Halil Efendi ve Mısır'da ki hizmetlilerin üzerlerinde tespit edilen miktarın dört

---

¹¹³ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d, nr. 6, s. 137, hüküm nr. 319, Bu hükmün mükerreri için bkz: A.DVN.MSR. Dosya nr.2 Vesika nr.24,26; Bu hükmü takip eden emirde ise bir önceki hatt-ı hümayunun bir suretinin deniz yolu ile gönderildiği belirtilmektedir. . bkz.hüküm nr.320

yüz otuz iki Rumi kese ve seksen iki buçuk guruş on bir para olduğu vurgulanmakta ve bunların mübaşire teslim edilip İskenderiye limanında bekleyen donanma kalyonlarından birine yüklenilerek, İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Aynı tarihli bir başka emirde Osman Efendi üzerinde bulunan başka eşyalardan bahsedilmektedir. Bunlar; balık dişi bir tane altın kılıç, sim kaplı iki adet eyer, bir adet sim kahve askısı, bir adet haydari raht¹¹⁴ ve bir kese içinde 260 dirhem Ūd'dur¹¹⁵. Bunların dışında kalan eşyaların uygun fiyata satılması ve elde edilen paranın Osman Ağa'ya teslim edilerek, ayrıntılı bir şekilde deftere kaydedilmesi ve defterin eşyalar ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir¹¹⁶. Bu emirlerde göstermektedir ki padişah, değerli bazı eşyanın merkeze gönderilmesi istemiş, değerinin az olduğunu düşündüğü nesnelere yerinde satılarak paraya çevrilmesi emretmiştir.

Beşir Ağa'nın Mısır'daki muhalefatın müsadere işlemi vekil Osman Efendi üzerinde sonradan ortaya çıkan iki yüz on altı bin seksen iki guruş ile otuz bir para ve bir altın kılıç ve bir miktar Ūd'un tespiti ile son bulmuştur. 12-21 Nisan 1747 tarihli emirle bu malların enderun hazinesine mübaşir Mehmet tarafından teslim edildiği, mübaşire bunun karşılığında bir temessük kağıdı verildiği belirtilmektedir. Mübaşir'e verilen bu temessükün yerine başmuhasebeden yeni bir suret kendisine teslim edildiği ayrıca Osman Efendi'ye de teslim ettiği malların karşılığında bir ilmühaber kağıdının verilmesi için ferman çıkarıldığı belirtilmektedir¹¹⁷.

Beşir Ağa'nın ölümü ile başlayan terekesinin tespit edilip kayıt altına alma süreci yaklaşık bir seneyi bulmuştur. Bu süre zarfında padişahın Mısır valisine, kadısına ve tayin edilen mübaşire göndermiş olduğu emirler göstermektedir ki ağanın Mısır'daki mal varlığı iyi bir şekilde araştırılarak mallarının tamamının hazineye aktarılması sağlanmıştır. Padişahın bu konuyu yakından takip etmiş olması buradan tahsil edilecek miktarın büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

---

¹¹⁴ Raht; binek atlarına vurulan takım. Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 6.

¹¹⁵ Ūd; Hindistan'dan gelen ve yakınca güzel koku veren kıymetli bir ağaç olup, aynı zamanda Ödağacı olarak da bilinmektedir.

¹¹⁶ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d, nr. 6, s. 145, hüküm nr. 341, 342

¹¹⁷ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d, nr. 6, s. 162, hüküm nr. 381

6.3. HACI BEŞİR AĞA'NIN MUHALLEFATI

Beşir Ağa'nın ölümünü takip eden günlerde geride bıraktığı muhallefata padişah tarafından el konulmuş, tespit edilen nakit paraları ve eşyaları harc-ı hassa defterine kayıt edilmiştir. Bu defterde ağaya ait olan ve İstanbul'da çeşitli saraylarda bulunan tüm eşyalar isimleri ile birlikte yazılmıştır¹¹⁸.

Sıra No	Eşyanın İsmi	Adet
1	Değerli taşlarla süslenmiş hançer, kılıç ve bıçak	19
2	Değerli taşlarla süslenmiş kuşak	14
3	Değerli taşlarla süslenmiş ziynet eşya	21
4	Değerli taşlarla süslenmiş dürbün	43
5	Değerli taşlarla süslenmiş kutu içersinde panzehir	29
6	Değerli taşlarla süslenmiş ûd (öd) kutusu	3
7	Değerli taşlarla süslenmiş mühür	4
8	Değerli taşlarla süslenmiş hokkası ve kaşığı	7
9	Değerli taşlarla süslenmiş köstek ve saat	72
10	Değerli Taşlarla süslenmiş tespih	37
11	Değerli taşlarla süslenmiş tabak ve fağfuri fincan	18
12	Değerli taşlarla süslenmiş yağ şisesi ve boynuz bardak	13
13	Değerli taşlarla süslenmiş cüzdan, kutu ve maden hokka	5
14	Altın ve sim muska	57
15	Gözlük	37
16	Cerrâh aleti takımı	2
17	Değerli kürkler ve üstlük giysiler	24
18	Çeşitli kumaşlardan yapılmış giysiler (don,gömlek, şal, kuşak, havlu,yorgan yüzü, kese, boğça vb.)	569

¹¹⁸ Beşir Ağa'nın İstanbul'daki eşyalarını yazıldığı defteri tespit etmemize rağmen Mısır'da bulunan eşyaların yazıldığı ve Mübaşir Mehmet vasıtası ile İstanbul'a getirilen defterleri tespit edemedik.

20	Değerli kumaşlar (top, parça ve adet olarak)	289
21	Çeşitli kumaşlardan yapılmış seccade	11
22	Ev eşyaları (perde, yastık, yorgan, cibinlik vb.)	113
23	Metal ve cam eşya (tepsi, gülabdan, tas, ibrik ve leğen)	4
24	At koşum takımları (eğer, gaddare vb.)	234
25	Öd ve anber	1954
26	Tüfek	73
27	Sandık, kase, kutu, çekmece	7
28	Çeşitli kitaplar	139 (213 Cilt)

Tablo 1: Hacı Beşir Ağa'nın muhallefatında yer alan çeşitli eşyalar

Beşir Ağa'nın İstanbul'daki eşyalarının yazıldığı defterden¹¹⁹ ağanın birkaç yerde eşyası ve nakit parası bulunduğu müşahede edilmektedir. Kayıtlı eşyaların üzerlerin küçük harflerle eşyanın hangi tarihlerde satıldığı veya nereye teslim edildiğini gösteren notlar eklenmiştir. Bu notlardan eşyalardan bazılarının hazineye teslim edilmeyerek, hareme gönderildiği anlaşılmaktadır.

Beşir Ağa'nın muhallefat defterinde ilk önce tespit edilen nakit para "*Müteveffa Dariüssaâde Ağâsı el-hac Beşir Ağâ'nın nukûdı olmak üzere kalan*" başlığı altında kaydedilmiştir. Beşir Ağa'nın, Karaağaç'da iki yüz on dört bin beş yüz elli beş buçuk, Saray-ı Cedid'de üç yüz altmış altı bin dört yüz yirmi üç, oda lalası dolabında seksen üç bin beş yüz yirmi dokuz buçuk, Haremeyn dolabı yanındaki dolapta yetmiş beş bin sekiz yüz seksen beş guruş, toplamda yedi yüz kırk bin üç yüz doksan üç buçuk guruştur¹²⁰.

Beşir Ağa'nın çok miktarda nakit parasının bulunması öncelikle onun ciddi oranda nakit paraya sahip olduğunu gösterir. Bu zenginliğin kaynakları neler olabilir? Öncelikle Haremeyn Evkafı Nazır olması ve bundan dolayı büyük

¹¹⁹ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 00023.0001.00, s. nr. 33b; Beşir Ağa'nın İstanbul'da tespit edilen eşyaları defterin 33b-39b sayıları arasında kaydedilmiştir. Ağa'nın Mısır'daki vekili Osman Efendiden gelen paraları 47a-48a arasındaki sayfalara küçük notlar olarak kaydedilmişlerdir.

¹²⁰ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 00023.0001.00, s. nr. 33b.

mikarlarda parayı kontrol etmesi, başta padişah olmak üzere çeşitli devlet adamlarından aldığı hediyeler¹²¹, Mısır valisi tayinlerinde Darüssaade Ağalarına verilen caize parası¹²², ve darüssade Ağalığı görevinden dolayı kendisine tahsis edilen gelirlerdir. Herhangi bir varisi olmamasına rağmen büyük miktar da parasının biriktirmesi onun tutumlu bir insan olduğunu ve parasını dikkatli bir şekilde harcadığını gösterir. Paralarının sadece bir yerde değil farklı yerlerde farklı oranlarda bulundurması onun herhangi bir tehlikeye karşı tedbirli olduğunu bir kanıtı olabilir.

Beşir Ağa'nın nakit parası dışındaki eşyalar ise bulunduğu yerin isminin yazıldığı başlığın altında kaydedilmiştir. "*Müteveffa Darüssaade Ağası el-hac Beşir Ağânın Karaağaç'da hazine odalarında zuhur iden*" başlığı altında kaydedilen eşyaları bazıları şunlardır: Kuran-ı Kerim, dua kitabı, çeşitli risaleler değerli taşlarla süslenmiş hançer, bıçak, altınla süslenmiş kuşak, küpe, altın bilezik, elmaslı çelenk, değerli taşlarla süslenmiş olan çeşitli türdeki dübün, çeşitli türlerdeki panzehir kutusu, Ud kutusu, tenzir kutusu ve tenzir, macun hokkası ve macun kaşığı, saat ve köstek, tespih, değerli kürkler, kaliteli kumaşlar, mutfak takımları, at koşum takımları, çeşitli miktarlarda ki öd ve anber, Osmanlıkari tüfektir¹²³.

Karaağaç sarayında tespit edilen eşyalardan hareketle çok sayıda dini içerikli kitapların olması ağanın dindar bir insan olduğunu bir kanıtı olabilir. Ayrıca ağanın iyi bir kitap okuyucusu olduğunu da göstermektedir.

Beşir Ağa'nın eşyaları arasında göze çarpan bir başkasıda çok miktar ve çeşitte kaliteli kumaştır. Bu kumaşların bir kısmı ağanın kıyafetleri için alınmış olsa da aynı zamanda ticari amaçlıda satın alınmış ve stok edilmiş olabilir. Kumaş sınıfına dahil edebileceğimiz bir başka eşya kürklerdir. Çeşitli hayvan derilerinden elde edilen bu kıyafeti Darüssaade Ağaları günlük hayatlarında ve özellikle resmi törenlerde giymektedirler. Keza eşyalar arasında dikkat çekici bir diğer hususta

---

¹²¹ BOA, D.BŞM.d, nr. 41069

¹²² BOA, C.SM, nr. 3052. Bu belgede Mısır'a vali olarak atanan devlet adamlarının başta padişah olmak üzere Sadrazam, Valide Sultan, Darüssade Ağası, Reisülküttap gibi üst düzey görevlilere verilen caize miktarlarını göstermektedir. Burada Darüssaade Ağalarına mutad olarak bu atamalardan 7500 guruş aldığı belirtilmektedir. Caize miktarlarının valilere ağır yük getirmesinden dolayı darüssaade Ağası dahil bazı kişilerin aldıkları caizelerin üçte biri tekrar Mısır valisine geri verilmesi istenmektedir. Belgenin arşiv kaydından H. 1148 (M.1743) yılı yazılıdır. Belgenin içerisinde caize miktarlarının H. 1117 (M. 1705) yılında tertip edildiği yazmaktadır.

¹²³ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 00023.0001.00, s. nr. 33b-36a.

panzehirdir kayıttır. Panzehir, muhtemelen zehirlenmelere karşı bir tedbir olarak bulundurulmaktaydı.

Bir başka dikkat çekici kayır ise dürbünlerdir. Dürbünler muhtemelen Beşir Ağa tarafından satın alınmış veya ona hediye edilmiştir. Beşir Ağa'nın eşyaları arasında gözlüklerin bulunması, ağanın göz sağlığı ile ilgili problem yaşadığını göstermektedir. Yaşının ilerlemesi göz rahatsızlığının ortaya çıkmasında etkili olmalıdır.

Beşir Ağa'nın Karaağaç sarayı haricinde Topkapı Sarayında bulunan eşyaları tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. “*Müteveffây-ı mûma-ileyhin Saray-ı Cedidde olan eşyası olmak üzere alınan*”, başlığı altında kaydedilmişlerdir. Burada bulunan eşyalar Karaağaçta tespit edilenler benzerlik göstermektedirler. Eşyalar arasında kitaplar, değerli kumaşlar at koşum takımları, kılıçlar öne çıkmaktadır¹²⁴.

Beşir Ağa'nın Topkapı Sarayında ortaya çıkan eşyaları arasında en dikkati çeken eşya 137 adet kitaptır. Kitapların büyük çoğunluğu dini içeriklidir. Dini içerikli kitaplar arasında tefsir, siyer ve hadis ilmi ile ilgili olanların sayısı hayli fazladır. Dini kitapların yanı sıra matematik ve tarih konuları işleyen kitaplar da mevcuttur. Dikkati çeken önemli kitap ise Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eseridir. Dini kitapların yanı sıra diğer ilimlerden de kitapların olması Beşir Ağa'nın sadece dini konularda değil tarih, coğrafya ve matematik alanlarında da kendisini geliştirdiğini ve kültürlü bir insan olduğunu göstermektedir.

Beşir Ağa'nın Topkapı Sarayındaki eşyaların büyük çoğunluğu Karaağaçtaki tespit edilen eşyalarında olduğu gibi kaliteli kumaşlar oluşturmaktadır. Uşak seccadesi, Leh basması, Selanik Basması, Nemçe Dibacesi gibi, Osmanlı sınırları içerisinde ve dışında üretilen kumaşlar bulunmaktadır. Satın alma ve hediye yolu ile elde edilmiş bu kumaşların sadece ağanın kıyafetleri için değil, yatırım amaçlı olarak stok edildiğini düşünmekteyiz.

Beşir Ağa'nın muhallefatı içerisinde ayrı bir başlık altında at koşum takımlarının isimleri kaydedilmiştir. “*Müteveffây-ı mûma-ileyhin konağında olan at pusatı olmak üzere gelen*” başlığı altında ağaya ait olan çeşitli eğerler, rikablar,

¹²⁴ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 00023.0001.00, s. nr. 36a-39b

döşemeler, rahtlar yazılmıştır¹²⁵. Beşir Ağa'nın Karaağaç'da, Topkapı Sarayı'nda ve konağında çok sayıda at koşum takımının bulunması, sahip olduğu at sayısının çok olduğunu göstermektedir. Beşir Ağa'nın farklı yerlerde atlarının bulunması, gerektiğinde onun için hazır bulundurulmak istenmesinden kaynaklanmış olabilir.

---

¹²⁵ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 00023.0001.00, s. nr. 39b

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ BİR FİĞÜR OLARAK HACI BEŞİR AĞA

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın başlarında şehzadelerin sancağa çıkma usulünün kaldırılmasına bağlı olarak, tahta çıkan padişahların devlet yönetimi konusunda yeterince tecrübelerinin olmaması ayrıca bazılarının küçük yaşlarda başa geçmeleri devlet yönetiminde farklı güçlerin etkili olmasına neden olmuştur. Devletin merkezi idaresinde etkili olan bu güçlerden bir tanesi Darüssaade Ağaları'dır. Darüssaade Ağaları zamanla güçlerini artırarak, devlet idaresinde söz sahibi olmaya başlamışlar ve görevlerinin dışına çıkarak, devletin iç ve dış olaylarına müdahale etmeye başlamışlardır¹²⁶.

Hacı Beşir Ağa ile birlikte, Osmanlı Devleti'nde Darüssaade Ağaları'nın Devlet hayatına müdahaleleri doruk noktasına ulaşmıştır. Beşir Ağa, 1717 yılında Darüssaade Ağalı'ğı görevine atanması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin merkez yönetimi içersinde bulunmağa başlamış gerek iç gerekse dış siyasette meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmiş olmalıdır. Çünkü sahip olduğu makam ve bu makamın getirdiği yetkiler ve ilişkiler ağı ister istemez Beşir Ağa'nın siyasi hayatta yer almasını zorunlu kılmaktadır.

Birinci bölümde de ifade ettiğimiz üzere Beşir Ağa'nın Osmanlı Devlet yönetimine olan etkileri incelendiğinde Darüssaade Ağası olarak görev yaptığı dönemi ikiye ayırmak gerekir. Birincisi; 1717 yılından 1730 yılına kadar geçen süredir. Bu dönem Osmanlı Tarihinde "Lale Devri"¹²⁷ olarak adlandırılmaktadır.

---

¹²⁶ Osmanlı kronikleri incelendiğinde Darüssaade Ağaları'nın etkileri konusunda çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür. Mesela; Padişah IV. Murat'ın güçlü Sadrazamlarından biri olan Damat Hasan Paşa, Darüssaade Ağası'nın saraçhanesinde çalışırken, ağanın koruması ve desteği sayesinde Sadrazamlık görevine kadar yükselebilmiştir. Peirce, *a.g.e.*, s. 326; Hasan Paşa'yı himayesi altına alan Darüssaade Ağası İdris Ağa'dır. Ağa, bu görevde 16 yıl bulunmuştur. Ahmet Resmi Efendi, *a.g.e.*, s. 49.; Ahmet Resmi Efendi'nin eseri incelendiğinde bir kısım Darüssaade Ağası'nın görevden alınmasının siyasi hayata müdahale etmelerinden dolayı olduğu görülmüştür. Ahmet Resmi Efendi, *a.g.e.*, s. 45-74.

¹²⁷ Osmanlı Tarihi araştırmacıları tarafından çok sayıda eser yazılan konulardan bir tanesi Lale Devri'dir. Çünkü bu dönemde ortaya konan yenilikler ile Osmanlı Devletinin batılılaşmasının ilk adımının atıldığı ifade edilmektedir. Ahmet Refik, *Lâle Devri*, Naşiri: Abdullah Tanrıkulu-Oktay Enünlü, 6. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 21-70; I. Melikoff, "Lale Devri", *EI (New Edition)*, Vol. 5, Leiden 1986, s. 641-644; Abdülkadir Özcan, "Lale Devri", *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 81-84; Selim Karahasanoğlu, Lale Devri'nin Patrona Halil İsyanı ile sonlandırılmayacağını ve isyanın nedenlerinin daha iyi ortaya konulabilmesi için diğer bulunan belgeler ışığında yeniden incelenmesi

Lale Devri Avusturya Devleti ile imzalan Pasarofça Antlaşması (1718) başlayıp, 1730 yılında meydana gelen Patrona Halil İsyanı ile son bulmuştur.

Hacı Beşir Ağa, Darüssaade Ağalığı'nın birinci döneminde siyasi bir figür olarak ön plana çıkmamıştır. Ağa'nın bu dönemde siyasi hayatta yer almamasının sebepleri şunlar olabilir; Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın tüm siyasi hayatı kontrol etmesi ve devlet yönetimindeki otoriteyi kendi bünyesinde toplamasıdır. Ayrıca İbrahim Paşa'nın Beşir Ağa'ya, Darüssaade Ağalığı görevine atandığı zaman devlet işlerine müdahale etmemesi yönünde uyarıda bulunmuş olmasının etkileri önemlidir¹²⁸.

Hacı Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı'nın ikinci dönemi Patrona Halil İsyanı ile başlayıp 1746 senesinde ki vefatına geçen süredir. Bu dönemde Beşir Ağa Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında etkili bir aktör olarak rol oynamıştır. Onun bir siyasi bir güç olarak ortaya çıkmasında Patrona Halil ve yandaşlarının bertaraf edilmesindeki etkin bir rol oynamasıdır. Bu sayede tahtta yeni oturan I. Mahmut konumunu muhafaza etmiştir. Beşir Ağa'nın bu olaydaki katkısı padişah üzerinde önemli bir nüfuz elde etmesini sağlamış ve ölünceye kadar da bu nüfuzunu koruyabilmiştir. Beşir Ağa'nın güç kazanmasındaki bir diğer etmen ise bu dönemde Sadrazamlık makamına Nevşehirli Damat İbrahim Paşa kadar etkili bir Sadrazamın iş başına gelmemesidir.

1. HACI BEŞİR AĞA'NIN OSMALI İÇ POLİTİKASINA ETKİLERİ

1.1. PATRONA HALİL İSYANI ve İSYAN SIRASINDA HACI BEŞİR AĞA

Osmanlı Devleti, 1718 yılında Pasarofça antlaşmasını imzalaması ile batılı devletlerle uzun süre devam eden bir barış dönemine girmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre önce sadarete getirilen Damat İbrahim Paşa'nın barış yanlısı bir devlet adamı olması aynı şekilde Padişah III. Ahmet'inde barış taraftarı

---

gerektiğini ifade etmektedir. Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı Tarih Yazımı'nda Lale Devri; Eleştirel Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 7 (Bahar/Yaz), İstanbul 2008, s. 137.

¹²⁸ Cengiz Orhonlu, "Derviş Abdullah'ın Darüssaade Ağaları Hakkında Bir Eseri : Risale-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde", *Ordunaryüs Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 225-249; Pınar Saka, *Derviş Abdullah Risâle-i Teberdâriyye-i Fi Ahvâl-i Darü's-sa'âde (Değerlendirme-ÇeviriMetin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 82.

olması Osmanlının dış siyasette rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Bu dönemde Osmanlı devlet adamları batı devletlerinin, savaşlarda üstünlük kazanmalarının nedenlerini öğrenmek ve buradaki gelişmeleri yakından takip edebilmek amacı ile çeşitli Avrupa başkentlerine elçiler göndermiştir. Bu elçilerden bir tanesi Paris'e gönderilen Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'dir. Çelebi, bu seyahati esnasında gördüklerini ve Paris'te kaldığı süre içinde öğrendiği bilgileri sefaretnamesinde toplayarak Padişah ve Sadrazama sunmuştur¹²⁹.

Osmanlı Devleti bu dönemde batılı devletlerle olan ilişkilerini barış yanlısı bir politika izlerken doğuda ise tam tersi bir politika ortaya koymuş olup, Safevi Devleti ile savaş durumuna gelmiştir. Sadrazam İbrahim Paşa, Safevi Devletinde yaşanan iç gelişmelerden faydalanarak, doğudaki Osmanlı sınırlarına genişletmek düşüncesi ile Safevi devletine savaş açmıştır¹³⁰. Osmanlılar ile İran'a hâkim olan güçler arasında başlayan mücadele 1730 yılına kadar devam etmiştir. Bu mücadeleler de Osmanlı Devleti İran'daki bazı bölgeleri ele geçirdiyse de özellikle Tahmasb Kulu Han'ın (Nadir Şah)¹³¹ karşı taarruzları neticesinde Safeviler bu yerleri geri almıştır.

---

¹²⁹ Padişah III. Ahmet'in savaştan hoşlanmazdı çünkü savaş olursa hazineden fazla miktarlarda para çıkabilirdi. Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 12. Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi, Lale Devri'nin önemli devlet adamlarından biri olup, yazmış olduğu sefaretname birçok açıdan Osmanlı Devleti tarihi için önemli bir tarihi kaynaktır. Sefaretnamesinin yurt içinde ve yurt dışındaki kütüphanelerde istinsah edilmiş çok sayıda yazma ve matbu şeklinde kopyaları bulunmaktadır. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1992, s. 53-58; Belkis Altuniş-Gürsoy, "Sefaretnameler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, YTY, Ankara 2002, s. 964; Mehmet Çelebi, görevi dönüşünde yanında Paris'teki bazı saray ve köşkerin planlarını getirip Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunmuştur. Sadrazam, İstanbul'un muhtelif mahallerine bu sarayların örneklerinde yapılar meydana getirtmiştir. Aktepe, *a.g.e.*, s. 48.

¹³⁰ 1720 yılların başlarında Afganlılar, Safevi devletinin başta başkenti olan İsfahan'ı ele geçirmesi ve Safevi hanedanının İran toprakları üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesi burada büyük bir siyasi kargaşa yaşanmasına neden olmuştur. Bu durumdan faydalanmak isteyen Osmanlı ve Rusya devletleri harekete geçerek İran'ın bazı topraklarını ele geçirmişlerdir. Daha geniş bilgi için bkz. Vak'anüvis Subhi Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, Haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 15-17; Mehmed Arif, "Silsile-i Vukû'ât-ı Devlet-i a'liyye'de Zabt Edilmeyen 1142 Senesi Hâdisâtı", TOEM, Cüz: 16, İstanbul, 1 Teşrin-i evvel 1328, s. 1024-1025; Robert W. Olson, *The Siege of Mosul and Ottoman-Persians Relations 1718-1743*, Indiana University Bloomington 1975, s. 39-64; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. IV, Çev: Nilüfer Epeçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 329-335; Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, Çev: Münir Akın, Ark Yayınları, İstanbul 2009, s. 133- 183; Songül Çolak, "Patrona Halil İsyanını Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pay-i Taht'taki Etkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, YTY, Ankara 2002, s. 847-856. Aktepe, *a.g.e.*, s. 3-130.

¹³¹ Nadir Şah, aslen Afşar Türkmenleri'nden olup, İran'daki çıkan kargaşalıklar esnasında ilk önce Şah II. Tahmasb'ın yanında yer alarak ona yardımcı olmuştur. Zaman içerisinde Ruslar'a ve Osmanlılar'a karşı göstermiş olduğu başarılar İran'da gücünün yükselmesini sağlamıştır. Nadir Şah, elde ettiği güçle birlikte Şah II. Tahmasb'ı bertaraf ederek, İran tahtına oturmuştur. 1746 yılında

Yukarıdaki gelişmeler doğrultusunda Padişah III. Ahmet'in 1730 yılı yaz başlangıcında İran'a yapmayı düşündüğü sefer için son hazırlıkları yaparak, ordusunu Üsküdar tarafına geçirmiştir. Üsküdar'a geçen ordu, padişah ve Sadrazamın, gelmesini beklemeye başlamıştır. Ancak padişahın sefere katılmaktan vazgeçmesi üzerine Sadrazam İbrahim Paşa onu ikna etmek için bir girişimde bulunarak, padişahın 3 Ağustos'ta Üsküdar'a geçmesini sağlamıştır¹³².

Padişah ve Sadrazam Üsküdar'a geçtikten sonra çeşitli bahaneler ileri sürerek, bir türlü orduyu yerinden hareket ettirmemişlerdir. Sefere çıkılmama olasılığının gittikçe artması üzerine sefere katılan askerler arasında huzursuzluk baş göstermiştir. Sefere katılanlar burada satmak için çeşitli mallar satın almıştı. Hatta bazıları malları almak için borçlanmışlardı. Seferin olmaması onların için yıkım olabilirdi. Ayrıca doğu cephesinden iyi haberler gelmiyordu. Nadir Şah'ın, kazandığı zaferlerle Osmanlılar'ın eline geçmiş olan bazı toprakları geri alması özellikle Tebriz'in muhafazasından sorumlu olan vezir Çavuşbaşı Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamın emri ile burayı İranlılar'a terk ettiği haberleri padişahın ve sadrazamın durumunu zora sokmaktaydı¹³³.

28 Eylül 1730 tarihinde Padişah III. Ahmet ve ordunun Üsküdar'da beklediği sırada boğazın Avrupa yakasında bulunan Patrona Halil¹³⁴ ve yandaşları¹³⁵

öldürülmesine kadar Osmanlı Devletine zor anlar yaşatmıştır. Azmi Özcan, "Nadir Şah", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 276-277;

¹³² Padişah III. Ahmet " Bir tarik ile hareket ve Üsküdar'a ubür itmek ihtimâlim yoktur " demesi üzerine Sadrazam İbrahim Paşa bu cümle üzerine bir hileye başvurmuştur. Hemen bir adamını gizlice Üsküdar'da bulunan Yeniçeri Ağası'na göndererek durumu aktarmış ve Yeniçeri Ağası'nda, sahte bir mektup hazırlayarak, yeniçerilerin padişahın Üsküdar'a geçmeyeceklerini öğrenirlerse isyan edebileceklerini yazarak, padişaha göndermiştir. Padişah gelen bu mektup üzerine Üsküdar'a geçmek zorunda kalmıştır. Subhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 18-19 ; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-tevârih I*, Haz: M. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, s. 2; Padişahın Üsküdar'a geçişine şahit olan elçilerin verdiği bilgiler için bkz. Albert Vandal, *Une Ambassade Française En Orient Sous Louis la Mission Du Marquis de Villeneuve 1728-1741*, s. 150-151; Shay, *a.g.e.*, s. 184; Aktepe, *a.g.e.*, s. 95.

¹³³ Mehmed Subhî Efendi, *a.g.e.*, s. 20; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 2-3; Aktepe, *a.g.e.*, s. 34-40.

¹³⁴ Patrona Halil, Yeniçeri Ocağına mensup bir leventtir. Aslen Arnavut olup Yeniçeri Ocağı'nın 17. Ortasına mensup idi. "Patrona "ismi verilen amiral gemisinde görev yapmasından dolayı bu lakabı almıştır. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 6; Patrona Ayaklanması ile ilgili yakın zamanda tespit edilmiş yazarı belli olmayan bir kaynakta Patrona Halil'in Yeniçeri Ocağı'nın 46. Ortanın yoldaşı olan bir kalyoncu olduğu belirtilmektedir. Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, *Patrona Halil İsyanı*, 21 Hk 479/1, vrk. 2/a. Yazmada varak numarası Türkçe rakam olarak verilmiştir. Bu yazmada hakkında bir değerlendirme için bkz. M. Mehdi İlhan, "Patrona Halil İsyanı Yayınlanmamış Bir Yazmanın Değerlendirilmesi", *7. Uluslar arası Türk Kültürü Kongresi*

‘da’vâ-yı şer’imiz vardır” diyerek, çarşıda esnaf arasında dolaşarak onların protestoya katılarak dükkânlarını kapatmaya davet etmişlerdir¹³⁶. Bu olaydan haberdar olan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, isyancıları dağıtmak için bir girişimde bulunmuş ancak başarılı olamaması ve kıyafet değiştirerek saklanması isyancıların kendilerine olan güvenlerinin artmasına ve daha cüretkâr davranmalarına neden olmuştur¹³⁷. Aslında İstanbul’da bir isyan çıkacağı birkaç gün önce Orta Camine bırakılan isimsiz kâğıtlar vasıtası ile Şeyhülislam ve Ayasofya Şeyhi öğrenmişti. Kâğıtlarda Şehzade Mahmut’un padişah olmasını isteniyordu. Bu bilgiler Sadrazam İbrahim Paşa’nın en yakın adamlarından olup aynı zamanda damadı olan Kethüda Mehmed Paşa’ya iletilmiş olmasına

---

Bildiriler I İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 603-622; Abdülkadir Özcan, “Patrona İsyanı”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 189; A. H. De Groot, “Patrona Khalil”, *EI (New Edition)*, Vol. VIII, Leiden 1995, s. 287-288.

¹³⁵ Patrona Halil’in yandaşlarının sayısı kaynaklarda farklı rakamlar olarak ifade edilmektedir. Başlangıçta yanında sadece 41. Ortanın yoldaşı Kara Ali isimli yeniçeri bulunmaktadır. Sonra ikisine bezzazistanda dört kişi katılarak altı kişi olmuşlar zamanla otuza ve daha sonra sayıları ikiyüze ulaşmış, Et Meydanına vardıklarında binden fazla insan toplamıştır. *Patrona Halil İsyanı*, vrk. 2/a-b; yazarı belli olmayan başka bir kaynakta ayaklanmanın ilk saatlerinde Patrona’nın yanında on dört kişinin olduğu yazmaktadır. Milli Kütüphane, *A1902 Nolu Yazma*, vrk. 309-b; Patrona’nın yanında olanların isimleri Emir Ali, Muslu, Toska, Küçük Mehmet, Na’alkıran, Gâvur Hacı ve diğerleridir. *Destari Salih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak*, Haz: Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara 1962, s. 7, İsyanı anlatan başka bir kaynakta bu kişiler şu şekilde tanımlanmakta; “.... Birkaç erazil makulesi, Arnavut, ve çitak taifesinden ve Anadolu cebel Türkü bi-din ve bi-mezhepler idi....., Zağarcıların Muslu, aslı Niğbolu sancağından ve Ali usta ve Karayılan, ve Çınar Ahmet ve Oduncu Ahmet ve Emir Ali ve Derviş Mehmet ve Erzurumlu Mehmet ve Küçük Muslu ve cephaneden kutucu Elhac Hüseyin ve manav İsmail ve buna kıyas otuz nefer bi-akl eşhas....”. *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi*, Haz: Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 1999, s. 28-29; Shay, başta patrona takip edenleri on iki olduğunu daha sonra ise yirmi dokuz çıktığını belirtmekte. *A.g.e.*, s. 36; Subhi Mehmed Efendi eserinde Patrona ve arkadaşlarının on yedi kişiden oluştuğunu belirtmekte. *A.g.e.*, s. 22; Aynı sayı Mustafa Nuri Paşanın eserinde de belirtilmektedir. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l-Vukû’ât*, Haz: Yılmaz Kurt, Birleşik Yayınları, Ankara 2008, s. 326; 17 sayılı Hammer tarafından da zikredilmektedir. *A.g.e.*, C. XIV, s. 129.; Münir Aktepe kitabında ilk isyan grubunun 25-30 arasında olabileceğini belirtmektedir. *a.g.e.*, s. 134. Diğer başka bir kaynakta isyanın ilk saatlerinde patrona Halil’in yanında Muslu ve Kara Ali ile birkaç kişinin olduğu yazmaktadır. Selim Karahasanoğlu, *Politics and governance in the Ottoman Empire : the rebellion of 1730 : an account of the revolution that took place in Constantinople in the year 1143 of the Hegira*, The Department of Near Eastern Languages and Literatures, Harvard University, 2009, s. 139. Bu eser Patrona Halil İsyanı ile ilgili son yıllarda tespit edilmiş bir yazma eser için hazırlanmıştır. *Vakı’â Takrîr Binyüz Kırkûç (bundan sonra Vakı’â Takrîr olarak isimlendirilecek)* şeklinde literatürde yer alan bu kaynak yazar tarafında Latin harflerine transkripsiyon edilerek kitabın sonunda yer almıştır. Biz bu çeviriden yararlandık.

¹³⁶ *Vakı’â Takrîr*’de ...duhâ-yı ûlâda..., Şemdani-zâde isyanın “...duhâ vakti...” yani kuşluk vakti çıktığını belirtirken, Abdi Tarihi’nde “....saat üç buçukta...”, Milli Kütüphane, *A1902 Nolu Yazma*’da saat üç te, Hammer’in eserinde “ ...güneş dağarken...”, Aktepe eserinde “ ...Perşembe sabahı...” şeklinde bilgiler yer almaktadır. Karşılaştırma için bkz. Şem’dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 6; *Abdi Tarihi*, s. 28; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 129; Aktepe, *a.g.e.*, s. 134.

¹³⁷ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 22; *Destari Salih Tarihi*, s. 7; *Abdi Tarihi*, s. 29-30; Aktepe, *a.g.e.*, s. 134-135.; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 129; Vandal, *a.g.e.*, s. 152; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 18.

rağmen bu bilgileri dikkate almadı ayrıca bu bilgiyi getirenleri bir daha böyle konuşmamaları konusunda uyardı¹³⁸.

Hacı Beşir Ağa, Padişah ile birlikte Üsküdar'a geçmeyerek, İstanbul'da kalmış olup, isyanın başlamasından kısa bir süre sonra isyanı Silahtar Bekir Ağa vasıtası ile öğrenmiştir. Bu gelişme üzerine Beşir Ağa saraydakilerle birlikte isyancıların saraya saldırma ihtimaline karşı önlemler almışlardı. Ancak bu haberi padişaha ulaştırıp ulaştırmama konusunda kararsız kalmışlardır. Çünkü böyle kötü bir haberi boğazın karşı tarafında bulunan sultana ne şekilde söyleyebilirlerdi. Ayrıca, karasızlık içinde kalmalarında başka bir etmen ise Sadrazam İbrahim Paşa idi. Eğer paşa bu haberi ilk önce kendisine değil de padişaha ulaştırıldığını öğrenirse kendilerinin zarar göreceğini düşünmüşlerdi¹³⁹. İsyân haberi Kethüda Mehmet tarafından Sadrazama ulaştırıldı¹⁴⁰.

Patrona Halil'in isyanı başlattığı sırada şehirdeki en yetkili kişi Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'dır¹⁴¹. Kaptan Paşa, sefer için Üsküdar'a geçen orduya dâhil olmamış ve kendisine İstanbul Kaymakamlığı görevi tevcih edilmiş olup, devlet ricalinin bulunmadığı başkentte emniyet ve huzuru sağlamakla görevlendirilmişti. Mustafa Paşa, isyan patlak verdiği sırada Çengelköy'deki yalısında vakit geçirmekte idi. Kısa bir süre içinde olayı haberi almış, bulunduğu yerden ayrılarak, İstanbul'a gelmiş, çarşıda dükkânlarını kapatmış olan esnafa yeniden dükkânlarını açması için emir vermiştir. Ancak istediği sonucu alamadığı için oradan ayrılarak Üsküdar'a

---

¹³⁸ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 20-21; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 6-7.

¹³⁹ *Destarî Salih Tarihi*, s. 8. Bu eser dışında isyandan bahseden ana kaynaklarda Hacı Beşir Ağa'nın isyanı öğrendiğinde nasıl hareket ettiği konusunu ele alan başka bir esere rastlayamadık. Aktepe, eserinde aynı bilgileri Destarî Tarihi'nden aldığını göstererek vermiştir. Aktepe, *a.g.e.*, s. 138,

¹⁴⁰ *Abdi Tarihi*, s. 30. İsyân haberinin Üsküdar'da bulunan Sadrazama kim tarafından ve ne şekilde ulaştırıldığı konusunda belirsizlik vardır. Münir Aktepe eserinde isyan haberini Üsküdar'a ilk geçen olan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın ilk anda söyleyemediği, Kaymak Mustafa Paşa'nın ordugâha ulaştıktan sonra ikisinin birlikte durumu Sadrazama anlattıklarını belirtmektedir. Şemdanizâde'ye göre de isyan haberini Sadrazama Mustafa Paşa vermiştir. Abdi tarihinde ise isyan haberinin ilk önce Sadrazama kethüdası tarafından iletildiği ve bunun üzerine Sadrazamın "*Kaimmakam paşa anda değilmidir, niçin bunu def eylemedi*" ve "*Ya Kaimmakam Paşa niçin bu eşhası perişan edip, haklarından gelmedi*" şeklinde konuştuğunu ifade etmektedir. Bu bilgiye göre Mustafa paşa Üsküdar'a gelmeden haber Sadrazama ulaşmıştır. Bilgileri karşılaştırmak için bkz. *Abdi Tarihi*, s. 30; Aktepe, *a.g.e.*, s. 138; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁴¹ Maktûl Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın torunlarından. Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damadı olup, onun Sadrazam olması ile birlikte ilk önce vezaret rütbesi ile Nişancılık makamına sonra ise Kaptan-ı Deryalık görevine atanmıştır. Halk Arasında "Atlamacı" ve ya "Kaymak" lakabı ile tanınmaktadır. Kazasker Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzera*, Neşr: İsmet Parmaksızoğlu, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1952, s. 47

geçmişti¹⁴². Mustafa Paşa'nın isyanı bastırmak için çaba harcamadığı anlaşılmaktadır. Bu hareket isyancıların daha serbest bir şekilde davranmalarına katkı sağlamıştır. Çünkü isyanın başladığı ilk saatlerde isyancıların sayısı çok azdı. Üzerlerine kararlı bir şekilde gidilirse rahat bir şekilde dağıtılma ihtimalleri mevcuttu. Mustafa Paşa, Kayınpederi olan İbrahim Paşa ve bacanağı olan Kethüda Mehmet Paşa'yı bertaraf ederek sadrazam olmak istiyordu. Amacını ulaşmak için daha önce idamdan kurtardığı Patrona Halil'i kullanmayı planlamıştı. İsyanın asıl tertipleycisi ve destekleyicisiydi. Sadrazama muhalif olanları bir araya getirdi. Bunlardan iki tanesi ulemadan Zülâli Hasan Efendi ve İspirizâde Ahmed Efendi'ydi. Mustafa Paşa isyan sırasında çift taraflı hareket ederek, hem padişahın yanında görünüyor hem de el altından isyancılarla iletişim kurarak onları yönlendirmeye çalışıyordu¹⁴³. İsyanın yabancı görgü şahitlerinden biri olan Venedik elçisi Emo'ya göre de isyan ilk anda bastırılabilirdi. Çünkü isyancılar organize olmamıştı. İlk anda müdahale edilseydi tasfiye edilebileceklerini söylemektedir¹⁴⁴.

Başkentte bir isyanın çıktığını öğrenen Sadrazam, ilk anda bir şaşkınlık yaşamış ve gelen haberi padişaha haber vermiştir. Sultan, orada bulunan devlet adamlarının hepsini Üsküdar'daki sarayına çağırmıştır. Burada bir toplantı tertip edilerek, ne şekilde hareket edileceği konusunda bir karar verilmeye çalışılmıştır. Toplantı neticesinde Sultanın Sancağ-ı şerifi ve Hırka-i saadet-i alarak Üsküdar'dan başkentte geçmesine karar verilmiştir¹⁴⁵. Sultanla birlikte şehzadeler, devlet erkânı başkentte geçerek Topkapı Sarayı'na gitmişlerdir. Ayrıca başkentte bulunan diğer ileri gelenler de saraya davet edilmişlerdir. Sadrazam, saraya geldiğinde ilk işlerinden biri isyancılarla işbirliği içersinde olduğunu düşündüğü eski İstanbul Kadı'sı Zülâlî Hasan Efendi'yi sürgün edildiği Florya'daki çiftliğinden aldırarak

---

¹⁴² Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 23; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efend, *a.g.e.*, s. 7; Abdi Tarihi, s. 29-30; Aktepe, *a.g.e.*, s. 134-135.; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 129; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK, Ankara, s. 205.

¹⁴³ Aktepe, *a.g.e.*, s. 137-138; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 189-190. Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁴⁴ Shay, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁴⁵ Aktepe'ye göre ki Destarî Tarihi'nden iktibasla padişahın sancağı şerifi aldırarak için Topkapı sarayına adam irsal ettiğini belirtmektedir. Bu bilgiye karşılık diğer kaynaklarda sancağı şerif ve hırka-i saadetin Üsküdar'dan alınarak Topkapı sarayına gidildiği yönündedir. Bilgileri Karşılaştırma için bkz. Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 23; *Destarî Salih Tarihi*, s. 8; Şemdani-zâde, *a.g.e.*, s. 7; Aktepe, *a.g.e.*, s. 139. Osmanlı Devleti'nde padişah veya Sadrazam sefere çıktığında sancağı şerif ordu ile beraber giderdi. M. Tayyip Gökbilgin, "Sancak-ı Şerif", *İA*, C. 10, İstanbul 1988, s. 190. Bu bilgiden yola çıkarak sancak-ı şerifin daha önceden ordunun bulunduğu Üsküdar'a getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Destarî Salih ve Aktepe verdiği bilgilerde bu noktada bir hata yapmışlardır.

saraya getirtmek olmuştur¹⁴⁶. Böylece Zülâli'nin isyancılarla bağlantı kurmasını önlemeyi umuyordu. Sadrazamın bu konudaki düşüncesi doğru çıkmıştı. Zülâli, isyan öncesi ve sırasında isyancılarla devamlı haberleşme halinde idi. Yine de alınan bu tedbire rağmen Zülâli'nin isyancılarla olan bağlantısı kesilmemiş ve onları yönlendirmeye devam etmiştir¹⁴⁷. Zülâli'nin ve Patrona Halil'in Arnavut kökenli olmaları aralarındaki iş birliğini artırmış olabilir¹⁴⁸. Çünkü Suphi Tarihinde Zülâli Hasan Efendi için “Arnavud tâifesinin mâye-i kuvvet kulûb u sudûru” diye nitelendirme yapılmıştır¹⁴⁹.

Padişah'ın Topkapı sarayına gelmesinden sonra akşam vakti görevde olan ve olmayan devletin tüm ileri gelenlerin yer aldığı geniş katılımlı bir meşveret daha yapıldı. İsyancılara karşı ne şekilde hareket edileceğini belirlendi. Burada konu alakalı uzun müzakereler yapıldı. Neticesinde isyancıların isteklerinin neler olduğunu öğrenmek için bir temsilci gönderilmesine ayrıca Sancağ-i şerif çıkartılarak, isyancılara karşı kuvvet toplanmak istendi. Bu karar Yeniçeri Ağası'nın “*taşradan kimesne gelmediği sûrette nesne müfid olmaz*” diyerek itiraz etmesine rağmen Sadrazamın isteği üzerine kabul görmüş ve Sancağ-ı şerif Orta Kapı'ya çıkartılmıştı. Ancak bu girişim istenilen etkiyi gerçekleştirmediği için Sancağ-ı şerif dikildiği

---

¹⁴⁶ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 24; *Destari Salih Tarihi*, s. 8; *Abdi Tarihi*, s. 31; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 7; Aktepe, *a.g.e.*, s. 134-135.; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 130; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 205; Özcan, “Patrona İsyanı”, s. 190. Zülâli Hasan Efendi, aslen Arnavut olup Deli Hüseyin Paşa'nın silahtarı Delviyeli Ali'nin oğludur. 1694-95 yılında ilk önce müdersiliğe atanmış, saha sonra sırasıyla Yenişehir, Bursa, Mekke kadısı olarak görev yapmıştır. Bu şehirlerdeki kadılık görevi ile ilgili olarak bkz. BOA, İE.EV, nr. 6089, 667, 6673, 6686, 7101; Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, C. III, s. 1368, III. Ahmed sunulan tarihsiz bir arşiv belgesinde Zülali Hasan Efendi boş boğaz ve yaramaz bir insan olarak değerlendirilmiş olmasına rağmen, Padişah onun mevaliden olmasına işaret ederek uygun bir mansıb verilmesini istiyor. BOA, AE. SAMD. III, nr. 21975 Mgemed Süreyya Temmuz 1729 da İstanbul Kadılığına atandığı yazmışa Raşid Mehmed Efendi onun 3 Aralık 1728 tarihinde atandığını kaydetmiştir. Karşılaştırma için bkz. Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, C. III, s. 1616, Mehmed Süreyya, “Hasan Efendi (Zülali)”, *a.g.e.*, C. II, s. 627. Atanmasında zamanın Şeyhüsilam'ı olan Abdullah Efendi'nin etkisi bulunmaktadır. BOA, AE. SAMD. III, nr. 22023. İstanbul Kadı'sı olduğu zaman şehirde ekme kılığı yaşanmış halkın tepkisi üzerine görevden uzaklaştırılmıştı. Mehmed Süreyya, “Hasan Efendi (Zülali)”, *a.g.e.*, C. II, s. 627. Bundan dolayı İbrahim Paşa'ya karşı bir husumeti olmuştu. Bu konuda bir başka görüş Sadrazamın, Zülâli'nin çok güzel olan karısına elde etmek için çeşitli girişimlerde bulunması iddiasıdır. Bu durum gerçek ise husumeti daha da derinleştirmiş olabilir. Zülâli, isyanın başlamasından önceki günlerde vezirin ve yanındakilerin devletin yıkılmasına neden olacakları yönünde konuşmaları gizliden ve açıktan söylemesi üzerine onu engellemek için Çekmece yakınındaki çiftliğine sürgün olunmuştu. “Burada beni rahat komazlar diyerek”, hemşerisi olan Patrona Halil ile irtibata geçmiş olabilir. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁴⁷ *Destari Salih Tarihi*, s. 10; Özcan, “Patrona İsyanı”, s. 189.

¹⁴⁸ Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 326; *Destari Salih Tarihi*, s. 9.

¹⁴⁹ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 70.

mahalden kaldırılarak eski yerine götürüldü¹⁵⁰. Sarayın bu sancak çıkarma hamlesine karşılık olarak, Patrona ve adamları Emir Buhareddin tekkesinde ve Eyüp'te bulunan sancakları zorla alarak yanlarına getirtmiştir¹⁵¹.

Topkapı Sarayı'nda meclisler düzenlenirken Patrona Halil ve yandaşlarının yanında yer alan topluluktan bir kısmı can korkularından dolayı ayrılmaya başlamışlardı. Ancak Patrona Halil, yanındaki insanların dağılmamaları için etkili bir konuşma yaparak onların buldukları meydandan ayrılmamalarını sağlamıştı. İşte tam bu sıralarda isyancıların sayılarının azalmağa başladığında saraydan yapılacak bir saldırı ile isyancıların dağıtılabildi. Ancak bu olanakta saraydakilerin kararsızlığı nedeniyle kaçırılmıştı.¹⁵²

Padişah tarafından isyancıların ne istediğini öğrenmek amacıyla bir Haseki Ağa gönderildi. Haseki Ağa, isyancıların bulunduğu mahale gelerek, isteklerinin ne olduğunu sorduğunda padişahlarından memnun olduklarını ama devletin kötü duruma gelmesine neden olduğunu düşündükleri 37 kişinin ki başta Sadrazam İbrahim Paşa, Şeyhülislam Abdullah Efendi, Kethüda Mehmed Ağa, Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın kendilerine teslim edilmelerini istediklerini belirttiler¹⁵³.

Haseki Ağa, saraya geri geldiğinde ilk önce Sadrazam ile görüşmüştü. Görüşme de Sadrazam, Haseki Ağa'ya padişahın huzuruna çıktığında kendi ismini

---

¹⁵⁰ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 23-25; *Destari Salih Tarihi*, s. 8; *Abdi Tarihi*, s. 31; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 7; Aktepe, *a.g.e.*, s. 134-135.; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 129-130, Özcan, "Patrona İsyanı", s. 190; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 206.

¹⁵¹ Milli Kütüphane, *A1902 Nolu Yazma*, vrk. 310-a.

¹⁵² *Abdi Tarihi*, s. 31-32; Aktepe, *a.g.e.*, s. 139-140.

¹⁵³ İsyancıların ilk talepleri konusunda kaynaklarda birkaç bilgi farklılığı vardır. Patrona Halil İsyanı adlı yazmada Vezir İbrahim Paşa, Kethüda Mehmed Ağa, Kaptan Kaymak Mustafa Paşa, Müftü Abdullah Efendi, Mehmed Emin, Kibleli-zâde ve devlet ricalinden on sekiz kişinin talep edildiğini yazar. *Abdi Tarihi*nde isyancıların ilk isteklerinde Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa isminin listede yer almadığını bilgisini vermektedir. *Destarî Tarihi*nde ise isyancıların sadece İbrahim Paşa'nın öldürülmesini istediklerini belirtmektedir. Shay, mezkûr dört kişiye ilaveten Reis Efendiye de belirtmekte. Özcan ve Aktepe, haseki ağanın getirdiği listede Mustafa Paşa'nın isminin yer almaması üzerine Sadrazamın ondan şüphelendiği, onun isyancılarla işbirliği yaptığı düşüncesinin açıkça ifade edilmeye başlandığını ve kısa bir süre sonra da Mustafa Paşa'nın hapse atılıp öldürüldüğü bilgisini vermektedir. Bilgileri karşılaştırmak için bkz. *Vakı'â Takrir*, s. 140; *Patrona Halil İsyanı*, vrk. 3/a; Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 25; *Destari Salih Tarihi*, s. 10; *Abdi Tarihi*, s. 37-38; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 7; Aktepe, *a.g.e.*, s. 145-146; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 130, Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 206.; *a.g.e.*, s. 36; Jorga, *a.g.e.*, s. 338; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 190. İsyancıların deftere isimlerini yazarak sultandan talep ettikleri 37 kişinin tam listesi kaynaklarda belirtilmemektedir.

zikretmemesini tembihleyerek, ölüm listesinde kurtulmayı ummuştu. İlk anda başarılı olan bu girişim daha sonra Zülâli'ye dışarıdan gelen haberler neticesinde bir işe yaramamıştır. Çünkü Zülâli, İbrahim Paşa'nın talep edildiğini öğrenmişti. Bu haberi ifşa ederek İbrahim Paşa'nın planını başarısızlığa uğratmıştı. Haseki Ağa, padişahla yaptığı görüşmesinde kendisine söyleneni yaparak, Sadrazam'ın ismini söylememişti. Padişah ve yanındakiler gelen bu haber üzerine isyancılara müdahale edebilmek adına birkaç girişimde bulunmuşlar ancak bir netice elde edemeyerek, sarayda beklemeğe başlamışlardı. Bu arada İbrahim Paşa'da padişahın asilerin üzerine bir saldırı düzenlemek için sürekli izin talep etmekte ama padişah bu istekleri geri çevirmekteydi. Çünkü eğer Sadrazam dışarı çıkarsa kaçma ihtimalinin olabileceğini düşünüyordu. Bu konuda kız kardeşi Hatice Sultan, Üsküdar'dan ayrılırken kendisine kesinlikle veziri yanından ayırmamasını, gerekirse veziri feda etmesi gerektiğini yönünde tavsiyeler de bulunmuştu. Ayrıca yanındaki ulemanın da bir kısmı asiler üzerine kuvvetle varılmasına itiraz etmekteydiler. Böylece o gece herhangi bir şey yapılmadan sona erdi. Ertesi günü isyanın karakterinde bir değişiklik meydana geldi. Başlangıçta yeniçeriler bu isyana dâhil olmamışken onlarda isyancıların gayretleri neticesinde isyancılara katıldılar. Böylece başlangıçta sadece başıboş insanların yer aldığı isyan askeri bir karakter kazandı. Bu gelişmeye bağlı olarak da isyancılar önlerinde durulmayacak bir güç haline dönüştüler¹⁵⁴.

Asilerin istediği dört kişiden biri olan Şeyhülislam Abdullah Efendi¹⁵⁵, İbrahim Paşa sayesinde bu göreve getirilmişti. Uzun zaman bu görevinde kalmış olup

---

¹⁵⁴*Abdi Tarihi*, s. 38; *Destarî Salih Tarihi*, s. 11-13; Jorga, *a.g.e.*, s. 338; Aktepe, *a.g.e.*, s. 143-146; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 190. Aktepe, *Destarî Tarihi*'ni kaynak göstererek verdiği bilgede İbrahim Paşa'nın son çare olarak isyancıların arasını açmak için birinci ve beşinci ortanın subaylarını çağırarak para teklifinde bulunduğunu ve isyancılardan ayrılmalarını istediğini ama onların can korkusundan dolayı bu teklifi kabul etmediklerini belirtmektedir. Bu bilgi *Destarî Tarihi*'nde ise biraz farklı olarak subaylara para teklifini yapanların gizlice bir araya gelen Kethüda Mehmed ile Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa olduğunu yönündedir. Karşılaştırma için bkz. Aktepe, *a.g.e.*, s. 147; *Destarî Salih Tarihi*, s. 12.

¹⁵⁵Şeyhülislam Abdullah Efendi, 12 seneyi aşkın Şeyhülislamlık görevi yapmış olup Osmanlıda ilk müslüman matbaasının kurulmasına dair fetva vererek kültürel gelişimi sağlamıştır. Kendisinin "Behçet-ül fetava" isminde önemli bir fetva mecmuası vardır. İsmail Hami Danişmend, *İzahatlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Osmanlı Devlet Erkân: Sadr-ı A'zamlar (Vezir-i Azamlar, Şeyh ül-İslamlar, Kapdan-ı Deryalar, Baş Defterdarlar, Reis ül Küttablar*, C. V, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 137; Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s. 147,154; Mehmet İpşirli, " Abdullah Efendi, Yenişehirli", *DİA*, C. 1, s. 100-101. 18. ve 19. yüzyılda en çok başvurulmuş fetva mecmualarından biri olan bu eser aynı zamanda Fetvahane tarafından muteber kabul edilen dört mecmuadan biri olarak da kabul edilmiştir.

isyanın çıkmasından kısa bir süre önce halkın Sadrazam'dan olan hoşnutsuzluğunu padişaha ifade etmiş, ancak padişah Şeyhülislam'ın söylediklerini dikkate almadığı gibi durumu Sadrazam'a bildirmişti. Sadrazam, Şeyhülislam'ı azarlarsa da onun bildiklerini anlatması halinde kendisi için daha kötü olacağını düşündüğünden dolayı makamında bırakmıştı. Şeyhülislam, asilerin kendisinde istediklerini öğrenince can korkusuna düşmüş olup, asilerden elinden kurtulmak için, İspirî-zâde ve Zülâli'nin de yer aldığı ulemanın bulunduğu mahalle giderek kendisini asilere vermemeleri istemiş, orada bulunan ulemadan olumlu cevap alınca padişahı hal ederek kurtulabileceklerini ifade etmiştir¹⁵⁶. Şeyhülislam'ında asileri desteklemeye başlaması sadrazamın böyle kötü durumda gittikçe yalnız kalmasına neden oluyordu.

29 Eylül 1730 Cuma günü akşamına kadar isyancılar ile saray arasında görüşmeler devam etmiştir. Ancak görüşmelerden istenilen bir sonuç elde edilememiştir. Bu görüşmelerde sarayı temsilen Ayasofya Şeyhi İspiri-zâde Ahmet Efendi görevlendirilmişti.¹⁵⁷ Daha önce ifade ettiğimiz üzere İspirî-zâde, Zülâli gibi isyanın organizatörlerinden biriydi¹⁵⁸. 30 Eylül 1730 cumartesi günü İspirî-zâde'den sonra elçi olarak İmad-zâde Efendi gönderilmişti. Padişah, elçi giderken ona, Sadrazam'ı feda edebileceğini ifade etmişti. İmad-zâde, isyancılarla yaptığı görüşme sırasında bu bilgiyi de vermiştir. İsyancılar, ısrarla istedikleri kişilerin kendilerine teslim edilmesini ayrıca Zülâli Hasan Efendi'nin de Anadolu Kazaskerliği makamına getirilmesini talep etmişlerdir. Padişah, İmad-zâde'nin saraya avdetinden sonra çok

---

Yenişehirli Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçet-ül fetava*, Haz.: Süleyman Kaya vd., Klasik Yayınları, İstanbul 2011, s. 10.

¹⁵⁶Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 25, Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 8-9; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 206-207; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 190.

¹⁵⁷İspiri-zâde isyancılara birkaç defa gönderilmişti. *Abdi Tarihi*, s. 38; Aktepe, referans olarak Abdi Tarihi'ni göstermesine rağmen İspiri-zâde'nin bir defa elçi olarak gönderildiği yazmaktadır. Aktepe, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁵⁸İsyancıların, ilk zamanlarda Ayasofya cami şeyhi İspirî-zâde'yi Et Meydanına götürmek istemişlerdir. *Patrona Halil İsyanı*, vrk., 3/b. Bu durum İspirî-zâde'nin asilerler bir diyalogunun olduğunu veya en azından asilerin İspirî-zâde'ye kendilerine yakın bulduklarını göstermektedir. Ayrıca bu konuda bkz. Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 isyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirî-zâde Ahmed Efendi ve Terekesi", *OTAM*, S. 24, Ankara 2010, s. 108. İspirî-zâde'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. *a.g.m.*, s. 101-123. İspirî-zâde Ahmet, Ayasofya Şeyhi Süleyman Efendi'nin vefat etmesi üzerine Sultan Ahmet camisinden Ayasofya Şeyliğine atanmıştır. BOA, KK.d, nr. 7500, s. 147.

sevdiği Sadrazam'ını feda etmeye karar vermiş ve onu göz hapsinde tutmak için Silahtar Ağa'nın odasına göndertmiştir¹⁵⁹.

30 Eylül Cumartesi akşamı Silahtar Ağa'nın odasında bulunan İbrahim Paşa'dan Darüssaade Ağası Beşir Ağa vasıtası ile vezaret mührünü aldırılmış, yine Beşir Ağa ile Silahtar Ağa, paşanın koltuğunun altına girerek onu kapı arasına götürmesi için Kapıcılar Kethüdası'na teslim etmişlerdir. Bu arada kapı arasında kendisinden önce tutuklanan, Mustafa Paşa ile Mehmet Kethüda bulunmaktaydı. Yeni Şeyhülislam Mirza-zade Şeyh Mehmed Efendi'nin mezkûrlar hakkında ölüm fetvasını vermesi üzerine sahip oldukları paraların yerleri öğrenilerek sabaha karşı üçüde boğdurularak öldürülmüştür. Asilerin talep ettiği sabık Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin canını kurtarmak için yaptığı çabalar sonuç vermiş ulemanın da desteği ile asiler onun nefy edilmesine razı olmuşlardı. Böylece kendisi padişah tarafından Bozcaada'ya nefy olunmuştu¹⁶⁰.

1 Ekim sabahı Patrona Halil liderliğindeki asilerin isteği üzerine öldürülen İbrahim Paşa ve damatları asilerin görmesi için bir arabaya yüklenerek, Topkapı Sarayı'nın dışarısına bırakılmıştı. Asiler, cesetleri alarak, incelemişler Mustafa Paşa ve Kethüda Mehmed'in cesetlerine onay verirlerken İbrahim Paşa'nın cesedinin ona ait olmadığını kendilerine ona benzeyen Kürkçü Manol'un cesedinin gönderildiğini iddia ederek İbrahim Paşa'nın cesedini tekrar saraya göndermişlerdir. Bu gelişme üzerine padişah sarayda tahkikat yaptırmış ve netice de cesetin İbrahim Paşa'ya ait olduğu kesinleşmiştir¹⁶¹. Daha sonraki gelişmelerde göstermiştir ki asilerin bu şekilde davranmaların amacı padişahı tahtan indirmek için bir bahane yaratmak istemelerinden kaynaklanmıştır.

---

¹⁵⁹ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 28-30, *Destari Salih Tarihi*, s. 14-16; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 9-10; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 207-208; Aktepe, *a.g.e.*, s. 150; Jorga, *a.g.e.*, s. 338

¹⁶⁰ Mezkûrların ne zaman öldürüldüğü konusunda kaynaklarda verilen bilgilerde tam birlik yoktur. Cumartesi akşamı öldürüldüklerini ileri süren kaynaklar olduğu gibi Pazar sabaha karşı öldürüldüklerini bilgisini verenlerde vardır. Karşılaştırma için bkz. Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 30, *Abdi Tarihi*, s. 38; *Destari Salih Tarihi*, s. 15 Şemdani-zâde, *a.g.e.*, s. 10; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 206; Aktepe, *a.g.e.*, s. 152; Jorga, *a.g.e.*, s. 338

¹⁶¹ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 30-31, *Destari Salih Tarihi*, s. 17; *Abdi Tarihi*, s. 39; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 10-11; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 209; Aktepe, *a.g.e.*, s. 152-153; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 190.

Asilerin, İbrahim Paşa'nın cesedini tekrar saraya geri gönderdikten sonra padişah ulemanın ileri gelenleri ile yeniden bir toplantı yaparak isyancıların kendisi hâl etmek istedikleri açıkça belli olduğunu ifade ederek, kendisine ve evlatlarına dokunulmayacağına dair tarafından söz verilir ise tahtan feragat edeceğini belirtmiştir. Bu mesajı asilere iletmek için Zülâli'yi elçi seçmiş maiyetine de İspiri-zade'yi vermiştir. Bu esnada asilerin daha önce talep ettiği gibi Zülâli'ye, Anadolu Kazaskerliği¹⁶² tevcih edilmiş ve zaman kısıtlığından dolayı mutad olan merasim yapılmayarak, Beşir Ağa tarafından kakum bir kürk giydirilmişti¹⁶³.

2 Ekim de asiler üzerine gönderilen elçiler, padişahın teklifi bildirdikten sonra isyancılar durumu memnuniyetle karşılamışlar, padişaha ve evlatlarına dokunmayacaklarına dair söz vermişlerdir. Elçiler, saraya geri dönerek bu haberi padişaha bildirmişlerdi. Padişah'ta, Şehzade Mahmut'u haremde bulunduğu yerden yanına getirterek tahta oturmuş, tebrik ve nasihat ettikten sonra bundan yaşamına devam edeceği mahale geçmiştir¹⁶⁴.

Başlangıçta küçük bir başıboş grubun girişimi ile başlayan isyan hareketi zaman içerisinde yeniçerilerinde katılımı ile büyümüş, zamanın en güçlü devlet adamlarının öldürülmesine birçok önemli devlet görevlisinin azledilerek sürgüne gönderilmesine ve nihayetinde uzun süre tahta oturan bir padişahın tahtan indirilmesine kadar uzanmıştır. İşte bu siyasi kargaşa sırasında dönemin önemli figürlerinden biri olan Hacı Beşir Ağa, nasıl hareket etmişti? İstisnai birkaç yerli eser dışında gerek yerli kaynaklarda gerekse yabancı kaynaklarda ağanın nasıl hareket

---

¹⁶² Zülâli'ni bu göreve atanması ile ilgili belge şu şekildedir: “Zülâli Hasan Efendi'ye Anadolu Kazaskerliğine ihsan eyledim. Şeref-yâfta sudûr olan Hatt-ı hümayûn şevket-i makrûn mücibince tevciye olunsun. 19 Rebî'ü'l-evvel sene 143 (2 Ekim 1730). Arz-ı bemde-i bi-mikdâr-ı budurki. Şevketlü kerametlü muhabbetlü kudretlü velini'metim efendim pâdişâhım. Sâbika-i İstanbul Kâdısı Zülâli Hasan Efendi dâ'ilerine avâtf-ı aliye-i mülükânelerinden Anadolu Kâzaskerliği ihsân-ı hümayun-u cihândârileri buyrulmak ricâsıyla faziletlü Şeyh-ül İslam Efendi dâ'ileri işaret buyurmalarıyla ma'rûz-u huzûr fâyz-ün-nûr-u hüsevâneleri kılınmışdır. Manzûr-u hümayûn-u mülükâneleri oldukda emr-i ferman Şevketlü kerametlü muhabbetlü kudretlü veliyyü'-ni'm efendim pâdişâhım hazretlerindir.” BAO, AE.SMHDİ, nr. 21057.

¹⁶³ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 31-32; *Abdi Tarihi*, s. 40; *Destari Salih Tarihi*, s. 17; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 209-210; Aktepe, *a.g.e.*, s. 153; Özcan, “Patrona İsyanı”, s. 190; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 133. Elçi olarak Ayasofya Şeyhi İspiri-zâde'nin seçildiği maiyetine de Zülâli'nin atandığına dair bilgi için bkz. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 11;

¹⁶⁴ Mehmed Subhi Efendi, *a.g.e.*, s. 32; *Abdi Tarihi*, s. 40-42; *Destari Salih Tarihi*, s. 18; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 11; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 210; Aktepe, *a.g.e.*, s. 155-156; Özcan, “Patrona İsyanı”, s. 191; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 133; Jorga, s. 339. Padişah I. Mahmut dönemi hakkında geniş bilgi için bkz. Özcan, “Mahmud I”, s. 348-352.

ettiği konusunda bir bilgiye tesadüf edemedik. İsyanın ilk başlangıcında ve son safhasına onunla ilgili bilgiler verilmişti. Ancak bu bilgiler çok sınırlıdır. Kanaatimize göre Beşir Ağa, isyanın başlayıp III. Ahmed'in tahtan feragat etmesine kadarki geçen sürede tedbirli bir şekilde olayların gelişimini izlemiştir. Gerek içerdeki gerekse dışarıdaki gelişmelerden hemen haberi olduğunu düşünmekteyiz. Sarayda yapılan toplantılarda ismi zikredilmiyorsa da padişahı yönlendiren kişilerden bir tanesinin o olma ihtimali yüksektir. Üzerinde durulması gereken noktalardan bir tanesi isyancıların istedikleri kişiler arasında Kızlar Ağası olan Beşir Ağa'nın isminin yer almamasıdır. Devletin en önemli makamlarından birinde bulunan Beşir Ağa, İbrahim Paşa'nın himayesinde bu göreve getirilmişti. Uzun zamandır bu görevde bulunması onun Sadrazam ile ittifak halinde olduğunu göstermektedir. Asilerin böyle önemli bir makamı işgal eden kişiyi dikkate almamaları ilginçtir. Beşir Ağa'nın birçok devlet adamının zarar gördüğü bu isyandan yerini koruması daha önemlisi hayatını kurtarmasının birkaç sebebi olabilir. Bunlar; Beşir Ağa'nın güçlü İbrahim Paşa'nın ön plana çıktığı bu dönemde çok fazla kendisini göstermemesi, siyasi hayata müdahale etmeyerek isminin ön plana çıkmasını engellemesine bağlanabilir.

1.2. HACI BEŞİR AĞA'NIN PATRONA HALİL VE YANDAŞLARININ BERTARAF EDİLMESİNDEKİ ROLÜ

Patrona Halil liderliğinde başlatılan isyan başarıya ulaşmış olup III. Ahmet'in saltanatı sona ermiştir. İsyan sonucunda Sultan I. Mahmut Dönemi başlamıştır. Padişahın tahta oturmasının hemen akabinde geleneksel resmi törenler yapılarak başta saraydaki görevliler olmak üzere devlet erkânının hepsi yeni padişaha biat etmişlerdir. Patrona Halil'de, yandaşları ile birlikte yeni padişaha biat etmek ve tebriklerini sunmak için saraya gelmiştir. Sultan I. Mahmut, Patrona ile ilk defa karşılaştığında Patrona, sultanın tahtına yaklaşarak elini öpmüştür. Daha sonra aralarında sıcak bir diyalog olmuştur. Bu diyalog şöyledir; Padişah, Patrona'ya *“sizin için ne yapabilirim? Benden bir iyilik isteyiniz”* şeklinde konuşarak herhangi bir isteğinin olup olmadığını sormuştur. Bunun soru üzerine Patrona *“şu anda sizi Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtında otururken görmekle dileklerimin en büyüğüne ulaştım. Geleceğe dair sizden beklediğim bir şey yok fakat rezil bir ölüm hariç”* söylemesi üzerine padişah *“söz veririm sana asla ufak bir zarar vermeyeceğim,*

sadece söyle bunu nasıl telafi edebilirim. Sen sormadan önce ben yapayım.” Patrona padişaha cevap vererek “ sizden arzum son yönetimin koymuş olduğu bütün yeni vergileri kaldırmanızdır.” diyerek isteğini belirtmiştir. Padişah derhal bir emir yayımlayarak, bu vergilerin hızlı bir şekilde kaldırılmasını sağlamıştır¹⁶⁵.

Yeni Padişahın tahta oturmasından sonraki günlerde isyancılar At Meydanı’ndaki çadırlarını hemen kaldırmamışlardı. İsyancıların dağılmaması şehirde sükûnetin sağlanmasını engellemekteydi. Esnaf bu duruma bağlı olarak dükkânlarını açmamakta idi. Padişah, huzuru yeniden tesis etmek amacı ile birkaç girişimde bulunmuş ama sonuç alamamıştı. Son olarak 10 ve 11 Ekim tarihlerinde bazı ileri gelen kişiler sarayda yaptıkları bir toplantı neticesinde asilerin eğer dağılmazlarsa kapıkulu askerleri ile üzerlerine gidilmesi kararı alınmış ve şeyhülislam da bu kararı onaylayan bir fetva vermişti. Bu haberi alan isyancılar saraydakilerle anlaşma yoluna giderek istedikleri şartları kabul edilmesi şartıyla dağılacaklarına haber vermişlerdi. İstedikleri şartların padişah tarafından kabul edilmesi üzerine isyancılar çadırlarını yıkarak odalarına çekilmişlerdi. Ancak Patrona ve arkadaşları devlet işlerine müdahale etmeye devam etmişler, kendilerine yakın olan kişileri çeşitli görevlere getirtmekte, kendilerine rakip olarak gördükleri veya bir önceki yönetimin adamı olarak addettikleri kişileri görevlerinden aldırarak sürgüne göndermekteydiler¹⁶⁶.

İsyancıların isteği üzerine Kırım Hanlığı’na Kaplan Giray¹⁶⁷, Kaptan-ı Deryalı’ğa Canım Hoca Mehmet Paşa¹⁶⁸ atanarak İstanbul’a gelmeleri sağlanmıştı.

---

¹⁶⁵ Jonas Hanway, *An Historical Account Of The British Trade Over The Caspian Sea; With The Revolutions Of Persia, Vol. IV, The Revolutions Of Persia: Containing The History Of The celebrated Usurper Nadir Kouli, From His Birth 1687, ‘Till His Death in 1747. To Which are Added, Some Particulars Of The Unfortunate Reign Of Successor Adil Shah, Vol. II*, London 1753, s. 51-52. Künyesini verdiğimiz bu eser bu konuda ilk defa tarafımızdan kullanılmıştır. Eser Nadir Şah’ın hayatı hakkında bilgi vermekle birlikte yaklaşık olarak 16-17 sayfa civarında da Patrona Halil İsyanı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu eser Patrona Halil isyanı hakkında yapılan çalışmalarda kullanılmamıştır. Ancak, aynı yazarın başka bir eseri Münir Aktepe tarafından Patrona İsyanı adlı eserinde yararlanmıştır. Yine yazarın başka bir eserini Erhan Afyoncu’nun Osmanlı Tarihi kaynakları hakkında bilgi verdiği eserinde III. Ahmed Dönemi Osmanlı-İran ilişkileri başlığı adı altında vermiş olduğu kaynak eserler arasında kullanılmıştır. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırmaları Rehberi*, 3. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 462.; Aktepe, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁶⁶ Bu zaman diliminde kimlerin hangi görevden alınıp sürgüne gönderildiği ve kimlerin yeni görevlere getirildiği konusunda Suphi Tarihi’nde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *a.g.e.*, s. 35-57; Aktepe, *a.g.e.*, s. 163; Erhan Afyoncu vd.; *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 209-211.

¹⁶⁷ Kaplan Giray, 15 Rebi’ü’l-âhır 1143 (28 Ekim 1730) tarihinde üçüncü defa Kırım Hanlığına getirilmiştir. O, Adil Giray’ı Kalgay’lığa ve kardeşinin oğullarından Hacı Giray’ı Nureddin’lik makamına atamıştı. Mehmet Rıza, *Essebüsseyyar*, Hamidiye, no: 950, vrk,173a; Suphi Tarihi’nde

İsyancıların kendileri için iyi olacağını düşündükleri bu atamalar aslında yaptıkları büyük hata olup onlar için sonun başlangıcı olmuştu. Çünkü her ikisi de İstanbul'a ulaştıktan sonra isyancıları ortadan kaldırmak için başlatılan planın içerisine dâhil olmuşlardı. Ancak isyancılar için en büyük tehlike Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa olmuştu.

Hacı Beşir Ağa, devlete ve padişaha bağlı sadık bir insan olarak isyancıların bir an önce ortan kaldırılması gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü ona göre, isyancıların hepsi ayak takımından olup devlet işlerinde anlamadıkları gibi akılsız kişilerden mürekkepti. Eğer karşılarına cesaretli bir insan çıkarsa hepsi dağılır ve yok edilebilirdi. Beşir Ağa, bu düşünceleri gerçekleştirmek için kendisini gibi düşünen kişileri araştırmaya başlamıştı. Sadrazam ile bu konuyu görüşmeyi düşünmüş ancak onun fazla tedbirli olması nedeniyle bu iş onunla gerçekleşmemişti. O günlerde İstanbul'da bulunan ve Mısır'da Çerkes Mehmet ve ona benzer çok sayıda eşkiyayı ortadan kaldırmış ve eşkiya tenkili konusunda tecrübeli olan ayrıca devlete bağlı bir kişi olan İbrahim Ağa'nın¹⁶⁹ ismi Beşir Ağa'ya duyurulmuştu. Beşir Ağa, İbrahim Ağa ile yaptığı gizli bir görüşmede onun fikrini sormuş oda bu işin akıl sahibi birkaç adamın ittifakı sayesinde gerçekleşebileceğini, bu kişilerin de Sadrazam, Kırım Hanı ve onun seviyesindeki kişiler olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Kapıkulu askerlerinin de bu işe dâhil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu düşünceleri kabul eden Beşir Ağa, İbrahim Ağa'yı Kapıcılar Kethüdalığı görevine getirterek, saraya girmesini sağlamıştır. Daha sonra bu ittifakı genişletmek ve güçlendirmek için başta Kırım Hanı Kaplan Giray Han, Kaptan-ı Derya Canım Hoca,

---

Kaplan Giray'ın Kırım Hanlığı'na atanma tarihini 24 Rebî'ü'l-âhır (6 Kasım) olarak göstermektedir. *A.g.e.*, s. 54. Destari Tarihi'nde ise atanma tarihi 25 Rebî'ü'l-âhır (7 Kasım) olarak vermektedir. *a.g.e.*, s. 24. Halil İnalçık Teşrin I (Kasım) 1730 tarihini vermektedir. Kaplan Giray hakkında daha fazla bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Kaplan Giray I", *İA*. C. 6, MEB, s. 202-205

¹⁶⁸Canım Hoca Mehmed Paşa üç defa Kaptan-ı Deryalık görevinde bulunmuştur. Görev süreleri ve hizmetleri hakkında bilgi için bkz. Kazasker Mehmed Hafid, *a.g.e.*, s. 46,47,49.

¹⁶⁹ İbrahim Ağa, Osmanlı Tarihi'nde Kabakulak İbrahim Paşa olarak bilinmektedir. Sadrazamlık makamına kadar gelmiştir. İbrahim Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Danişmend, *a.g.e.*, C. V, s. 55. İbrahim Paşa'nın neden Mısır'dan İstanbul'a geldiği konusunda bilgi için bkz. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 16; Abdülkadir Özcan, "Kabakulak İbrahim Paşa", *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 328-329.

sadrizam olmak üzere güvenilir kişiler ve Yeniçeri Ocağı'nın 17. Ortasından Pehlivan Halil ve bazı ocak askerleri ekibin içerisine dâhil edilmişlerdi¹⁷⁰.

Patrona ve asilerinin diğer ileri gelenleri ortadan kaldırmak için ekip oluşturma işlemi tamamlanmasından sonra asıl önemli iş Patrona ve diğerlerinin ne zaman ve nerede izale edileceği konusuydu. Çünkü sürekli kalabalık silahlı askerleri ile birlikte gezen ve son zamanlarda kendi aleyhine gizli bir tertibatın oluşturulduğunu sezinleyen Patrona çok dikkatli davranmaya başlamıştı. Onu ve adamlarını uygun bir yere getirme işi Kaplan Giray Han'a ve Canım Hoca'ya verildi. Onlarda, İran meselesini görüşmek bahanesi ile Sadrazamın konağında yapılacak bir toplantıya katılması için Patrona ve yanındakileri ikna etmişlerdi. Asiler, Han'ın ve Canım Hoca'nın bulunduğu bir yerde kendilerine zarar verilmeyeceğini düşünüyorlardı¹⁷¹.

23 Kasım 1730 tarihinde Sadrazamın konağında İran seferini görüşmek için bir meşveret tertip edildi. Daha önceden alınan karar gereği Patrona ve yanındakilerin toplantıya katılmasını sağlanmıştı. Toplantı başlamadan evvel askerler konağın çeşitli yerlerine yerleştirilmişti¹⁷². Devlet erkânı ve asilerin katılımı ile başlayan toplantıda İran'a yapılması düşünülen sefer konusunda müzakereler yapılmaya başlanmıştı. Bu müzakerelerde Patrona Halil, İran'a ve Rusya'ya savaş açılması gerektiğini kendisine büyük ordu verilmesiyle bu işi gerçekleştirebileceğini ifade etmişti. Kırım Han'ı onun bu mecliste pervasız bir şekilde konuşmasını kızarak savaştan bahsettiğini ama savaşın ne olduğunu bilmediğini ifade etmişti. İkisi arasındaki karşılık konuşmalar devam etti ancak bir karara varılamadı. Sonunda Patrona bu meselenin daha az sayıdaki insanlar arasında yeniden görüşülmesi

---

¹⁷⁰ Patrona ve ekibini ortadan kaldırmak için oluşturulan bu organizasyonun ne şekilde oluşturulduğunu konusunda bilgi için bkz. Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 60-63; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 16-17; *Abdi Tarihi*, s. 54-55; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 214; Aktepe, *a.g.e.*, s. 172-173; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 191; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 143; Jorga, s. 340; Shay, *a.g.e.*, s. 38; Afyoncu vd., *a.g.e.*, s. 212,215.

¹⁷¹ Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 63; Afyoncu vd., *a.g.e.*, s. 215.

¹⁷² Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 63; Aktepe, *a.g.e.*, s. 174; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 191 Afyoncu vd., *a.g.e.*, s. 216. Abdi Tarihi'nde bu toplantının 11Rebî'ü'l-evvelî'de (24 Eylül) yapıldığı ifade edilmekte. Ayrıca toplantıya Patrona'nın gelmediği için toplantının yapılmadığını belirtmektedir. Toplantının bu tarihte olması mümkün gözükmemektedir. Kanaatimizce bu ay Cemâziye'l-evvel olmalıdır. Eseri yayına hazırlayan Faik Reşit Unat bu tarihi 24 Ekim 1730 olarak düzeltmeye çalışmış ama bu tarihte de yanlışlık bulunmaktadır. Ekim değil Kasım ayı olmalıdır. *a.g.e.*, s. 56.

gerektiğini ifade ederek başka bir toplantı yapılmasını istedi ve toplantıyı terk etti¹⁷³. Bu toplantıda Patrona ve diğer asilerin işi bitirilememişti. Çünkü Patrona yanında yüzlerce silahlı adamı ile gelmişti. Bunun üzerine ikinci plana geçilerek bir sonraki meclisin Topkapı Sarayı'nda toplanmasına karar verildi¹⁷⁴.

İlk toplantıdan sonra isyancılar, Sadrazam olmasını istedikleri Benli Mustafa Paşa'nın başkente gelmesi üzerine Anadolu Kazaskeri Zülâli Hasan Efendi'yi Kırım Hanı nezdine göndererek başta Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa, Sadrazam, Şeyhülislam olmak üzere bazı kişilerin görevlerinden alınarak, sürgüne gönderilmelerini istemişler ve bu isteklerini padişaha han tarafından iletilmesini talep etmişlerdi. Han, elçi olarak gelen Zülâli'ye böyle önemli meseleleri Patrona'nın kendisi ile yüz yüze görüşmesinin daha iyi olacağını belirtmesi üzerine aynı gün ikisi bir araya gelmişlerdi. Bu buluşmada han, Patrona'ya isteklerinin makul olduğunu ama bunu sarayda yapılacak olan meşverette kendisine Rumeli eyaleti tevcih edilirken padişaha söylese destek vereceğini böyle yapılan bir hareketin daha iyi sonuç vereceğini belirtmesi üzerine Patrona bu görüşü kabul etmişti. Böylece Patrona'nın sarayda yapılacak olan toplantıya kesin olarak katılması sağlanmıştı. Han, hemen Sadrazama haber yollayarak gerekli hazırlıkların yapılmasını istemişti¹⁷⁵.

İsyancıların bu son istekleri sebebi ne olabilirdi? Sürülmeleri istedikleri kişilerden özellikle Beşir Ağa dikkat çekmektedir. Çünkü Beşir Ağa eski yönetim zamanında da aynı görevi yürütmekteydi. Şimdi sürülmesini istiyorlardı. İsyancılar, Beşir Ağa'yı neden isyanın ilk günlerinde sürgüne göndermemişlerdi? O günlerde güçleri daha fazla idi. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere isyancılar kendilerine karşı bir tertibatın oluşturulduğunu tahmin ediyorlardı. Özellikle son toplantıdan sonra şüpheleri daha da artmış olabilirdi. Şüphelendikleri kişilerin başında Beşir Ağa gelmiş olmalı ki sürgüne göndererek İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyorlardı. Böylece Padişahı yönlendiren kişilerden biri olduğunu düşündükleri bir kişiden

---

¹⁷³ Patrona ile Han arasındaki konuşmaların tafsilatı için bkz. Hanway, *a.g.e.*, s. 55-57; Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 64. Münir Aktepe, Han ile Patrona arasındaki bu konuşmanın tafsilatını *Relation des deux rebellions arrive'es á Constantinople* adlı eserde gördüğünü ifade etmektedir. A.g.y., a.g.e, s. 174

¹⁷⁴ Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 64; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 17;

¹⁷⁵ Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 65; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi., s. 17; Aktepe, a.g.e, s. 174; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 19; Afyoncu vd., *a.g.e.*, s. 216.

kurtulabilmeyi ummuş olabiliyorlardı. Bir diğer olasılık da Patrona'nın gerek sarayın içindeki gerekse sarayın dışındaki casuslar vasıtası ile bu konuda bazı bilgilere ulaşmış olabilmekteydi. Çünkü aşağıda aktaracağımız üzere çok gizli bir çalışma olmasına rağmen kendisine karşı bir suikastın olacağını adamları öğrenmişti ve bu bilgiyi kendisine son anda da göndermişlerdi.

25 Kasım 1730 tarihinde sabahtan ilk önce Sadrazamın sarayında İran seferi için bir toplantı düzenlenmiş, toplantı sonunda Patrona'ya Rumeli Eyaleti¹⁷⁶ tevcih edilmiş ve kanun üzere kürk giymesi gerekirken buna itiraz etmişti. Bunun üzerine bu törenin padişahın huzurunda gerçekleşmesi için Topkapı Sarayı'na geçilmişti¹⁷⁷. Bu yeni gelişme üzerine Sadrazamın sarayında suikast için tertibat alan Pehlivan Halil ve askerleri buradan hemen ayrılarak, Patrona ile yandaşları saraya ulaşmadan kestirme bir yoldan saraya dâhil olup saklanmışlardı. Saraya gelen Patrona ve diğer asi liderleri Revan Köşkünde kendileri için tertip edilecek tören için beklemeye başlamışlar, bu arada Kırım Hanı ve Şeyhülislam'ın padişahın huzuruna çıkmak için onların arasından ayrılmıştı. Akabinde Sadrazamın işareti ile Pehlivan Halil ve adamları saklandıkları yerlerden çıkarak Patrona ve odada bulunan diğer asi liderlerine saldırarak, kısa bir mücadeleden sonra hepsini öldürdüler. Dışarıda

---

¹⁷⁶ Abdi Tarihi'nde Patrona'nın üç tuğ ile Kaptan-ı Deryalık makamını istediği belirtilmektedir. *a.g.e.*, s. 26.

¹⁷⁷ Sarayda yapılan bu son toplantı tarihinin hangi güne denk geldiği konusunda bazı farklılıklar bulunmaktadır. Suphi Tarihi'nde Cemâziye'l-evvelin 13'nün (24 Kasım) Perşembe günü olduğunu ifade ederken iki sayfa sonra mezkûr ayın 14. gününün cumartesi olduğunu belirtmektedir. Destarı Tarihi'nde adı geçen ayın 13. gününün Cuma ve 14.gününün cumartesi olduğu belirtilmektedir. Abdi Tarihi'nde ayların isimleri konusunda yanlışlıklar bulunmakta. Yine aynı eserde ilk toplantının ayın 11. Günü yapıldığı ikinci toplantının ise "sebt" günü yani cumartesi yapıldığını belirtmektedir. Şem'dani-zâde, son toplantının Cemâziye'l-evvelin 14'ü cumartesi günü yapıldığını bilgisini vermektedir Jorga, Shay, Aktepe ve Hammer'de asilerin ortadan kaldırıldığı günün 25 Kasım olduğunu yazmaktadır. Bilgileri karşılaştırmak için bkz. Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 63,65; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 17; *Abdi Tarihi*, s. 56; *Destarı Tarihi*, s. 25; Aktepe, *a.g.e.*, s. 175-180; Özcan, "Patrona İsyanı", s. 191; Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 143; Jorga, s. 340; Shay, *a.g.e.*, s. 39; Afyoncu vd., *a.g.e.*, s. 216. Aktepe 25 kasımda Sadrazamın sarayında yapılan ilk toplantının gerçekleştirilmesinin güç bir durum olduğu belirtmektedir. *a.g.y.*, s. 176. Patrona Halil ve isyancıların İstanbul Kadısı yaptıkları Deli İbrahim'le birlikte yan yana giderken Deli İbrahim'in nâibi Kudsi-zâde Efendi'den bir kağıt gelmişti. Deli İbrahim'in ısrarına rağmen Patrona kağıdı açıp okumamıştı. Ölümünden sonra cebinde bulunan bu kağıt açılıp bakıldığında saraya kesinlikle girmemesi gerektiği kendisine karşı bir suikastın tertip edildiği yönünde bir bilginin yazılmış olduğu görülmüştü. Burada dikkati çeken nokta çok az kişinin bildiği bu organizasyonu patronanın adamlarının bir şekilde öğrenmesiydi. Yukarıda da ifade ettiğimiz bu durumda patronanın birçok yerde casusunun olduğunu göstermektedir. Eğer Patrona bu kâğıda baksaydı tarihin seyri daha farklı olabilirdi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Abdi Tarihi*, s. 56-57; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 18-19; Aktepe, *a.g.e.*, s. 175-176; Afyoncu vd., *a.g.e.*, s. 216.

liderlerini bekleyen asilerinde ortadan kaldırılması ile isyancılara karşı büyük başarı elde edilmiş ve bu müjdeli haber padişaha ulaştırılmıştı¹⁷⁸.

Sarayda gerçekleştirilen başarılı plandan sonra bu işte emeği geçenler çeşitli şekillerde ödüllendirilmişlerdir; Muhsin-zâde Abdullah Paşa Yeniçeri Ağalığı'na, Canım Hoca Kaptan-ı Deryalık¹⁷⁹ mansıbına Pehlivan Halil de Kul Kethüdalığı tevcih edilerek ödüllendirilmişlerdi. Diğerleri de rütbelerine göre çeşitli makamlara atanmışlardı. Patrona ve diğer asi liderlerinin öldürülmesinden sonra ile geride kalan asilerin bertaraf edilmesi için derhal bir emir yayınlanmıştı. İstanbul sokaklarında asi avına çıkılarak birçoğu yakalanarak öldürülmüş veya sürgüne gönderilmişti. Bir kısmı ise İstanbul'dan kaçarak canlarını kurtarmıştı. Şimdilik bu etkili çalışmalar neticesinde başkentte asayiş yeniden temin edilmişti.

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler doğrultusunda Patrona Halil ve asilerin etkisiz hale getirilmesini sağlayan organizasyonun oluşturulmasını sağlayan kişi Hacı Beşir Ağa'dır. Kanaatimizce Beşir Ağa ekibin oluşturulması için Padişahu ikna eden kişilerin başında yer almaktadır. Beşir Ağa, bu ekibin kurulmasını sağlamanın yanı sıra ekibe kimlerin dâhil olması gerektiğini de belirleyen kişi

---

¹⁷⁸ Bu arada bu isyanın planlayıcı ve destekçilerinden biri olarak kabul edilen Zülâli Hasan Efendi'de aynı gün öldürülmüştür. Zülâli, tutuklandıktan sonra Şeyhülislamın onayı ile Deli İbrahim'le birlikte Bostancı Odası'na götürülmüş ve burada öldürülmüşlerdir. *a.g.e.*, s. 70; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 18; Abdi Tarihi'nde mezkûrların sürgüne gönderildiği kaydedilmiştir. *a.g.e.*, s. 58; Münir Aktepe Zülâli'nin İstanbul Efendisi Abdullah Efendi ile birlikte Bostancı-başı mahpusuna götürüldüğünü sonra bir kadırgaya bindirilerek, Marmara Denizi'ne götürülürken yolda öldürülüp denize atıldığını ifade etmektedir. *a.g.y.*, *a.g.e.*, s. 179-180. Ancak, Aktepe'nin İstanbul Efendisi Abdullah Efendi diye belirttiği kişi ile ilgili diğer kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ayrıca, Zülâli'nin yanında bulunan kişinin İstanbul Kadısı Deli İbrahim olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı Aktepe'nin yabancı bir kaynağa dayanarak Abdullah Efendi olarak nitelediği kişi Deli İbrahim olmalıdır. Bu bilgiye göre Zülâli ve Deli İbrahim'in neden sarayda diğer asi liderleri ile birlikte öldürülmediği sorusu akla gelmektedir. Bunun sebebi mezkûrların ulema sınıfından olmaları hasebiyle onların ilk anda öldürülmeleri tepkilere neden olabileceği düşüncesi olabilir. Daha sonra ise hayatta kalmalarının tehlikeli olabileceği ihtimali sebebiyle ölümleri gerçekleştirilmiştir. Zülâli Efendi'nin öldürüldüğü gün kardeşi Hüseyin Efendi'de Kilidbahir kalesine kalebend olarak gönderilmiştir. BOA, BOA, AE. SMHD. I, nr. 11165

¹⁷⁹ Canım Hocanın Kaptan-ı Deryalık görevine atanması konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Suphi Tarihi'nde bu konuda iki ayrı tarih verilerek yazar kendi içerisinde tezata düşmüştür. İlk önce Rebî'ü'l-ahırın 15. (28 Ekim) günü Kaptan-ı Derya Ahmed Paşa'nın yerine atandığı belirtmekte, daha sonraki sayfalarda verdiği bilgide ise Patrona'nın öldürüldüğü gün yani Cemâziye'l-evvelin 14'ünde (25 Kasım) bu göreve atandığı yazmaktadır. Destarî Tarihi ve Şemdani-zâde'de, Canım Hoca'ya Kaptan-ı Deryalı'ğın Patrona'nın öldürüldüğü gün verildiği belirtilmekte. Sefinetü'l- vüzerada ise Canım Hoca'nın Cemâziye'l evvelin 4. Günü (15 Kasım) Kaptan-ı Derya olduğu yazarken sayfanın altındaki dipnot bilgisinde 15 Rebî'ü'l-ahır (28 Ekim) tarihinde atandığı yazmaktadır. Bilgileri karşılaştırmak için bkz. Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 49,69; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 18; *Destari Tarihi*, s. 29; Kazasker Mehmed Hafid, *a.g.e.*, s. 47-48.

konumundadır. İsyân hakkında bilgi veren tarihlerde Beşir Ağa'nın etkinliği vurgulanmış olmasına rağmen yaptığı çalışmalar konusunda ayrıntılı bilgiler verilmemiştir.

Beşir Ağa'nın isyanın ilk günlerinde asilerin dikkati çekmeyerek görevinin başında kalması onun bu organizasyonu kimin hangi tarafta net olarak anlaşılmayan böyle bir ortamda dikkat çekmeden gerçekleştirmesi akıllı, cesaretli ve devlete sadık bir insan olduğunun delilidir. Bu organizasyondaki başarısı onun çok iyi bir teşkilatçı olduğunu da göstermektedir. İsyânın ilerleyen günlerinde asilerin devlet yönetimine hâkim olmalarının akabinde tahta yeni çıkmış olan ve devlet işlerinde tecrübesi olmayan Sultan Mahmut'u kendi çıkarları doğrultularında yönlendirmek istemişlerdi. Bunun için Padişah nezdinde etkili olduğunu düşündükleri Beşir Ağa'yı sürgüne göndermek istemişlerdi. Ancak öldürülmeleri ile birlikte bu istekleri gerçekleşmedi.

Hacı Beşir Ağa'nın Patrona Halil ve diğer asilerin bertaraf edilmesi gibi devlet ve sultan için hayırlı bir işi gerçekleşmesinde rol oynaması Padişah üzerindeki nüfuzunu oldukça artırmasını sağlamıştır. Padişah bir nevi sultanlığını ona borçlu olması hasebiyle ölünceye kadar onu görevinin başında bırakmıştır. Beşir Ağa, daha sonraki zamanlarda padişah nezdindeki nüfuzu sayesinde devletin dâhili ve harici siyasetinde müdahale ederek devlete yön veren kişilerin başında gelmiştir. Bu gücü ve etkinliği sayesinde Beşir Ağa Osmanlı Tarihinde görevinin başında ölen ender Darüssaade Ağaları'nın başında gelir.

2. MERKEZİ YÖNETİME MÜDAHALELERİ

Patrona Halil İsyânı'nın bastırılmasında sonra Hacı Beşir Ağa bu meseledeki önemli katkılarında dolayı padişahın iltifatını ve güvenini kazanmıştır. Bu sayede 1746 yılında vefat edinceye kadar merkezi yönetimde hissedilir derece rol oynamaya başlamıştır. Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde açıklayacağımız üzere Beşir Ağa, özellikle padişahın mutlak vekili kabul edilen ve Osmanlı Devleti'nde padişahın sonra en yetkili makam olan Sadrazamlık görevine kendi desteklediği vezirlerin atanmalarını sağlamıştır. İstemediği sadrazamların azledilmelerini sağlayarak devlet yönetimi kendi kontrolü altında tutmuştur. Başkentte bulunan Avrupa'lı gözlemcilerden Venedik elçisi Emo'nun yazdıkları yukarıda belirttiğimiz bilgileri

teyit etmektedir. Emo'ya göre, Kızlar Ağası, padişah üzerinde çok etkili idi. Padişah bir konuda karar verirken Kızlar Ağası'na danışırđı. Sadrazamların değişmesinde Kızlar Ağası'nın etkisi söz konusuydu. Sadece sadrazamların değiştirilmesinde de değil merkezi yönetimin diğer önemli makamlarında da yapılan değişikliklerde etkili olan güçlerden bir tanesi Kızlar Ağası idi¹⁸⁰.

Beşir Ağa'nın merkezi yönetime etkisi konusunda ilk karşıımıza çıkan olay sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa'nın bu makama getirilmesi ve daha sonra Beşir Ağa'nın etkisi ile görevinden alınarak sürgüne gönderilmesidir. İbrahim Paşa, yukarıda değindiğimiz üzere Patrona Halil ve yandaşlarının ortadan kaldırılmasında mühim bir rol oynamıştı. Padişah bu olaydaki katkısından dolayı İbrahim Paşa'yı vezir rütbesine terfi ettirmiş ve Halep Eyaleti valiliğine atamıştı. Padişahın yakınındaki bazı kişilerin¹⁸¹ böyle nazik bir zamanda sadrazam Mehmet Paşa'nın tecrübesinin olmamasından dolayı yerine İbrahim Paşa'nın getirilmesini tavsiye etmeleri üzerine Üsküdar'a yeni geçmiş olan İbrahim Paşa'ya haber gönderilerek hemen başkente geri dönmesi emredilmişti. 22 Ocak 1731 tarihinde İbrahim Paşa'nın saraya gelmesi üzerine Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın yanında bekletilen sadrazamdan mühür alınarak, İbrahim Paşa'ya teslim edilmişti¹⁸².

Kabakulak İbrahim Paşa'nın yedi ayı geçen sadrazamlık görevi süresinde önemli olaylar meydana gelmişti. Bu olaylardan bir tanesi Patrona Halil'in öldürülmesinin intikamını almak isteyen bazı eşkıyaların İstanbul'da yeni bir isyan çıkarmak istemeleriydi. Sadrazam İbrahim Paşa'nın zamanında müdahalesi ile bu isyan hareketi çok fazla büyümeden bastırılmıştı¹⁸³. Bu isyan hareketini de önleyen sadrazam, Padişah nezdindeki itibarını artırmış ve mevkinin sağlaştırmıştı.

---

¹⁸⁰ Shay, *a.g.e.*, s. 40-41; Sabev, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁸¹ Hammer, İbrahim Paşa'nın Beşir Ağa'nın desteği ile sadrazam olduğunu belirtir. Hammer, *a.g.e.*, C. IV, s. 145.

¹⁸² İbrahim Paşa'nın sadrazamlığa atanma tarihinde farklılıklar bulunmaktadır. Suphi Tarihi ve Müritlevârîhte Recebin on üçünde (22 Ocak) aynı tarih Hammer ve Danişmend tarafından da kaydedilmiştir. Destari Tarihinde recebin on sekizinde (27 Ocak) Sicill-i Osmani'de Recebin üçünde (12 Ocak) bu göreve atandığı kaydedilmiştir. Karşılaştırma için bkz. Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 73-74; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 19; *Destari Tarihi*, s. 32; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. III, s. 782; Hammer, *a.g.e.*, C. IV, s. 145; Danişmend, *a.g.e.*, C.V, s. 55.

¹⁸³ Bu isyan hareketi hakkında daha geniş bilgi için bkz. *Destari Tarihi*, s. 35-42; ;Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 19-21; Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 75-80; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 217-218; Hammer, *a.g.e.*, C. IV, s. 145-146. Bir iddiaya göre Beşir Ağa isyanın

Sadrazam İbrahim Paşa'nın bu isyan girişimini bastırdıktan sonra isyancıların geri kalanlarını da temizlemiş ve başkentte asayişini yeniden tesis etmişti. Kısa bir süre sonra İbrahim Paşa devlet işlerinin iplerini eline almaya başlamış ve merkezi yönetimindeki gücü artırmıştı. Başarıları ve gücüne rağmen devlet yönetiminde tek başına hareket edemiyordu. Çünkü bu makama getirilirken desteğini gördüğü Hacı Beşir Ağa, devlet işlerine müdahale etmekteydi. İbrahim Paşa, bir gün padişahla yaptığı görüşmede bu durumdan olan rahatsızlığını dile getirmişti. Padişahın, İbrahim Paşa'yı bu konuda haklı bulması ve destek vermesi üzerine paşa, Beşir Ağa'yı sürgüne göndermek için bir gemi hazırlatmıştı. Beşir Ağa'nın bir şekilde sadrazamın planından haberi olmuş ve valide sultan aracılığı ile padişah nezdinde bir girişimde bulunmuştu¹⁸⁴. Beşir Ağa'nın bu girişimi kendi açısından başarılı bir sonuç vermişti. Beşir Ağa'nın tesiri ile sadrazam görevden alınmış Beşir Ağa'yı sürgüne göndermek için getirttiği gemiye de kendisi bindirilerek, Eğriboz'a gönderilmişti¹⁸⁵.

Beşir Ağa'nın İbrahim Paşa gibi önemli başarılarla imza atmış ve sultan I. Mahmut'un teveccühünü kazanmış bir sadrazamı makamından aldırması onun devlet yönetimindeki gücünü göstermesinin bir kanıtıdır. Ağa'nın devlet yönetiminde etkili olmak için yaptığı bu önemli mücadelenin kendi lehine sonuçlanması daha sonrası için büyük avantajlar sağlamıştır. Çünkü bu olayla merkezi yönetimdeki gücünü herkese göstermiştir. Ayrıca bu olay göstermiştir ki sadrazam olmak isteyen devlet

---

bastırılmasından sonraki günlerde isyancıları binlercesini gizlice öldürtmüştü. Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 341.

¹⁸⁴ Beşir Ağa, İbrahim Paşa'nın planını Paşa'nın kayınpederi olan vezir kethüdası Mehmed Ağa vasıtasıyla öğrenmişti. Haberi öğrenir öğrenmez Valide Sultana çok sayıda ve değerli hediyelerle gitmiş ve onu padişahın kendisini görevden almasını önlemesini istemişti. Valide Sultanın padişaha giderek eğer ağayı görevden alırsa annelik hakkını helal etmeyeceğini söylemesi üzerine padişah Beşir Ağa'yı görevinde bırakmıştı. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 24; Özcan, "İbrahim Paşa, Kabakulak", s. 328-329; Shay, s. 44. Dönemin Kroniği olan Suphi Tarihinde olay hakkında fazla bir malumat bulunmamakta sadece İbrahim Paşa'nın bazı kişileri sürgüne göndermek için Sarayburnu açıklarına bir çekirtme sefine getirttiği ancak bu sefineye kendisinin bindirilerek Eğriboz Muhafızlığına gönderildiği kaydedilmekte ve bu konu geçiştirilmektedir. Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 94-95. Tahminimizce böyle önemli bir konunun Suphi tarafından yeterince ayrıntılı anlatılmamasının sebebi Beşir Ağa'dan çekinmesi olabilir.

¹⁸⁵ Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 24; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. III, s. 782; Hammer, *a.g.e.*, C. IV, s. 145; Danişmend, *a.g.e.*, C.V, s. 55. Destarı Tarihindeki kayda göre İbrahim Paşa görevden alındıktan hemen sonra Beşir Ağa ile görüşmek istemiş ve ondan ev halkının da kendisi ile beraber gelmesine izin vermesini padişaha iletmesi istemiş ancak Beşir Ağa şimdilik sadece hizmetlileri ile gitmesi gerektiğini daha sonra başka bir gemi ile ev halkının da yanına gönderileceğini belirtmişti. *Destarı Tarihi*, s. 45.

görevlileri mutlaka sarayın bu en etkili adamı ile işbirliği yapmaları ve desteğini almaları gerektiğini de görmüşlerdir.

İbrahim Paşa'nın sadrazamlık görevinden azledilmesinin akabinde bu makama o sıralarda Rumeli bölgesinde asayiş işleri ile meşgul olup, başarılar elde eden vezir Topal Osman Paşa getirilmiştir¹⁸⁶. Topal Osman Paşa'nın bu makam getirilmesinde Beşir Ağa'nın etkisi olduğu muhakkaktır¹⁸⁷. Topal Osman Paşa, 1731 yılının Eylül ayında geldiği sadrazamlık makamında altı ay görev yapmış ve 1732 yılının Mart ayı içersinde bu görevinden azl edilmişti. Osman Paşa'nın başlangıçta Beşir Ağa'nın gücünü kabul etmiş¹⁸⁸ ve uyumlu bir şekilde çalışmış olsa da zaman geçtikçe müstakil hareket etmeye çalışması araların açılmasına neden olmuştu¹⁸⁹. Ağa, devlet yönetimindeki gücü kaybetmemek için kendisinin göreve getirtmiş olduğu sadrazamı uzaklaştırmak için fırsat kollamaya başlamıştı. Bu fırsat, sadrazamın İranlılar'la yapılan savaşlara son vermek için barış yapma yanlısı bir tutum sergilemesi ile oluşmuştu. Beşir Ağa ise barışa karşı çıkmakta ve savaşın devam edilmesi yönünde padişahı yönlendirmekteydi. Netice de Beşir Ağa'nın istediği olmuş ve sadrazam görevinden azledilmiştir¹⁹⁰.

---

¹⁸⁶ Osman Paşa II. Mustafa zamanında deniz yolu ile Mısır'a giderken korsanların saldırılarına uğramış onlarla mücadele ettiği sırada aldığı yaralar neticesinde sakat kalmasına neden olmuştur. Bu sakatlığından dolayı topal lakabını almıştır. Korsanların elinden bir Fransız tüccarın onu satın alması sayesinde kurtulmuş ve Mısır'a gelmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Münir Aktepe, "Topal Osman Paşa", *İA*, C. 12/1, MEB, İstanbul 1979, s. 439-442.

¹⁸⁷ Beşir Ağa tarafından Osman Paşa'ya gizli bir mektup gönderilmişti. Bu mektuba göre Osman Paşa'ya birkaç gün içinde sadrazamlık görevinin verileceği belirtilmekteydi. Beşir Ağa'dan bu haberi alan Osman Paşa, başkente doğru harekete geçmişti. Yolda kendisine vezaret mührünü getiren görevli karşılaşmıştı. Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 100-101.

¹⁸⁸ İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Emo, sadrazam Osman Paşa'nın bu makama gerilmesinden sonra geçen ilk iki ayda Kızlar Ağası, Şeyhülislam ve Defterdar ile araların bozuk olduğunu belirtmektedir. Shay, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁸⁹ Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 341.

¹⁹⁰ Shay, *a.g.e.*, s. 47; Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 343. Hammer, *a.g.e.*, C. 14, s. 153. Aktepe, "Topal Osman Paşa", s. 440; Philip Mansel, *The Earl and His Butler In Constantinople*, London-Newyork 2009, s. 52; Venedik elçisi Emo padişah üzerinde etkili olan üç kişinin Valide Sultan, defterdar ve Kızlar Ağası olduğunu belirtmektedir. Osman Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasında bu üç kişinin padişah nezdinden yaptığı kulis çalışmalarının etkili olduğu bilgisini vermektedir. Özellikle Defterdar İzzet Ali Paşa, Osman Paşa'nın Fransızlar'a fazla yakınlık göstermesinden dolayı onu eleştirmekteydi. Shay, *a.g.e.*, s. 49. Defterdar İzzet Ali Paşa Osman Paşa'yı bu konuda eleştirmesine rağmen kendisi de İngilizlere yakındır. İngiliz elçisi Kinnoull yakın dostu olduğunu söylediği İzzet Ali Paşa'nın padişah tarafından yeni sadrazam başkente ulaşınca kadar kaymakam tayin edilmesini çok büyük bir memnuniyetle karşılamıştı. Mansel, *a.g.e.*, s. 52. Şem'dâni-zâde'nin verdiği bilgiye göre Osman Paşa'nın azledilmesindeki sebep paşanın gittikçe Şehit Ali Paşa gibi bağımsız hareket etmeye başlamasıydı. Padişah tarafından paşaya küçük konularda böyle bir hareket serbestliği tanınsa da

Topal Osman Paşa'nın görevinden azledilmesinden sonra sadrazamlık makamına Beşir Ağa'nın tavsiyeleri ile Hekimoğlu Ali Paşa¹⁹¹ getirilmiştir¹⁹². Ali Paşa'nın sadrazamlığı döneminde karşısına çıkan iç ve dış problemleri çözüme kavuşturması ve gerek padişah ile gerekse merkezde etkili diğer devlet adamlarına karşı akıllı hareket etmesi neticesinde padişahın nezdindeki etkisini artırmıştı. O da selefleri gibi merkezde etkili diğer güçler ile mücadele etmekteydi. Görevinde başarılı bir grafik çizmesi padişah üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştı. Bu etkisinin neticesinde Padişah üzerinde güçlü birer etkiye sahip olan defterdar¹⁹³ ve valide sultanın etkilerin kırmıştı. Ama diğer etkili bir güç olan Beşir Ağa'nın padişah nezdindeki etkisini azaltamamış ve üç yılın üzerinde bu makamda kalmasına rağmen neticede görevinden azledilmiştir¹⁹⁴.

Beşir Ağa, Hekimoğlu Ali Paşa ile yaptığı iktidar mücadelesini kazandıktan sonra da sadrazamlık makamına getirilmiş olan devlet adamlarının seçilmesinde veya azledilmelerinde etkili olmaya devam etmiştir. Bu sadrazamlar, Gürcü İsmail Paşa¹⁹⁵, Seyyid Mehmed Paşa¹⁹⁶, Muhsin-zâde Abdullah Paşa¹⁹⁷, Yeğen Mehmed Paşa¹⁹⁸, İvaz Mehmed Paşa¹⁹⁹ ve Seyyid Hasan Paşa'dır²⁰⁰.

---

büyük meselelerde Beşir Ağa ile birlikte hareket etmek durumundaydı. Buna uymayan paşa Beşir Ağa'nın desteğini kaybetmişti , *a.g.e.*, s. 29;

¹⁹¹Ali Paşa'nın babası aslen Giritli olan Hekimbaşı Nuh Efendidir. Üç defa sadrazamlık makamına getirilmiştir. 1736-1739 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarında Avusturyalılar'a karşı başarılar elde ederek Belgrat'ın yeniden Osmanlı'ya kazandırılmasında rol oynamıştır. 1758 yılında vefat edinceye kadar Osmanlı devletine önemli hizmetlerde bulunmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Münir Aktepe, "Hekimoğlu Ali Paşa", *DİA*, C. 17, İstanbul, s. 166-168; Danişmend, Ali paşa'nın babasının Venedikli bir dönme olduğu bilgisini vermektedir. Hekimoğlu Ali Paşa bu ilk sadrazamlığında 12Mart 1732 tarihinden 12 Temmuz 1735 tarihine kadar kalmıştır. Ali Paşa I. Mahmut döneminde bu makamda en uzun süre kalmış olan sadrazamdır. Danişmend, *a.g.e.*, C.V, s. 56.

¹⁹² Şem'dâni-zâde, Ali Paşa'nın sadrazamlık makamına atanmasında Şeyhül-islam Damad-zâde Ahmed Efendi'nin tavsiyesinin etkili olduğunu belirtmektedir. . *a.g.e.*, s. 28.

¹⁹³ Defterdar İzzet Ali Paşa, yeni sadrazamın görevine başlamasından kısa bir süre sonra Anadolu Beylerbeyliği görevine atanmıştır. Subhi Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 160; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 30. Dönemin kaynaklarında bu atama konusunda bir yorum yapılmazken yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında bu tayinin Sadrazam Ali Paşa'nın etkisi ile yapılmış olmalıdır. Çünkü Ali Paşa daha İstanbul'a gelmeden önce kendisine rakip olabilecek veya sorun çıkartabilecek kişileri öğrenmiş olmalıdır. Ali Paşa bu atama ile merkezdeki güç odağı olan bir kişiden kurtulmuş oluyordu.

¹⁹⁴ Shay, *a.g.e.*, s. 49; Ali Paşa'nın görevinden alınarak Midilli adasına sürgün edilmesinde onun İran meselesini halletmek için serasker unvanı ile İran üzerine yürümek istemesidir. Bu isteğine Beşir Ağa'nın karşı çıkmasıyla görevine son verilmiştir. Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 178; Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 23.

¹⁹⁵ Olson *a.g.e.*, s. 98.

¹⁹⁶ İsmail Paşa'nın azledilmesinde desteği sayesinde geldiği Beşir Ağa hakkında bazı toplantılarda olumsuz konuşmasıdır. Hammer, *a.g.e.*, C. XIV, s. 178, 209; Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 24; Seyyit

Hacı Beşir Ağa, sadrazamların göreve getirilmesi ve azledilmesinin yanı sıra merkezdeki diğer yüksek makamlara yapılan atamalarda da etkili olmuştur. Bu duruma örnek Kel Ahmed Ağa'nın atamasıdır. Ahmed Ağa, Kabakulak İbrahim Paşa'nın sadrazamlığa atanmasından sonra Başbakıku görevinden alınarak Çavuşbaşılık makamına getirilmiştir. Bu makamda belli bir süre kalan Ahmed Ağa Topal Osman Paşa'nın sadrazam olmasından sonra daha yüksek bir makam olan sadrazam kethüdalığı makamına atanmıştır. Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlık makamına getirilmesi ile birlikte Ahmed Ağa konumunu kaybetmiş ancak hamisi olan Beşir Ağa'nın sadrazam nezdinde yaptığı ısrarlı istekler neticesinde tekrar eski makamına getirilmiştir²⁰¹. Beşir Ağa'nın Ahmed Ağa'yı himaye etmesi, merkezdeki önemli makamlara kendisine yakın olan devlet adamlarını getirterek, devlet yönetimindeki gücünü korumak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler göstermektedir ki Beşir Ağa Osmanlı Devletinin merkez yönetiminde etkili konuma sahiptir. Kendisinin desteklediği sadrazamları iş başına getirerek gücünü devam ettirmeye çalışmış eğer bu gücünü paylaşmak isteyen veya ortadan kaldırmak isteyen birisi olduğu takdirde o devlet adamını merkezden uzaklaştırmıştır

3. TAŞRA YÖNETİMİNDEKİ ETKİLERİ

Hacı Beşir Ağa, Osmanlı merkezi teşkilatında etkili bir devlet adamı olmasının yanında Osmanlı taşra teşkilatında etkin güce sahip olmuştur. Yapılan

---

Mehmet Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinde Beşir Ağa'nın sırdaşı olması etkili olmuştur. Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 346.

¹⁹⁷ Abdullah Paşa'nın azledilmesindeki sebep, Beşir Ağa'nın desteğini kaybetmiş olmasıdır. Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 26.

¹⁹⁸ Yeğen Mehmet Paşa'nın azledilmesindeki sebep Beşir Ağa'nın gücünü kırmak istemesidir. Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 27; Münir Aktepe, "Mehmed Paşa, Yeğen", *İA*, C. 7, MEB, İstanbul, s. 610; A. H. De Groot, "Mehmed Pasha, Yegen", *EI (New Edition)*, Vol. 6, Leiden 1991, s. 1002.

¹⁹⁹ İvaz Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasında ve azledilmesinde Beşir Ağa'nın etkisi vardır. A. H. De Groot, "Mehmed Pasha, İwad", *EI (New Edition)*, Vol. 6, Leiden 1991, s. 995; Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 29.

²⁰⁰ Hasan Paşa'nın sadrazam olmasında Beşir Ağa'nın etkili bilinmektedir. Fikret Sarıcaoğlu, "Seyyid Hasan Paşa", *DİA*, C. 16, s. 338; Hasan Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Celal Atasoy, Hasan Paşa, Al-Sayyid", *İA*, C. 5, MEB, İstanbul 1988, s. 323-325.

²⁰¹ Şem'dâni-zâde, *a.g.e.*, s. 29-30. Kel Ahmed Ağa, Suphi'nin eserinde Gül Ahmet Ağa olarak ifade edilmektedir. Gül Ahmet Ağa uzun bir süre sadrazam kethüdalığı yaptıktan sonra vezirlik rütbesi alarak Cidde muhafızlığı ve Şeyhülharemlik görevine atanmıştır. Ahmed Ağa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mehmed Suphi Efendi, *a.g.e.*, s. 158, 169, 186, 225.

atamalarda veya taşradaki üst düzeyde bulunan devlet görevlilerin himaye edilmesinde, görevlerinden uzaklaştırılmalarında rol oynamıştır.

Hacı Beşir Ağa'nın taşrada himaye ettiği devlet adamlarından biri Şam Defterdarı Fethi Efendi'dir²⁰². Fethi Bey Şam Defterdarlığı görevine ilk kez 1726 veya 1727 yılında atanmıştır²⁰³. 1746 senesinde idam edilmesine kadar bu görevde kalmıştır²⁰⁴. Defterdar Fethi Efendi, göreve atanmasından sonra Şam şehri üzerinde hâkimiyet kurarak şehri kontrol etmeye başlamıştır. Fethi Efendi'nin Şam'ın en nüfuzlu insanı olmasında merkezde onu himaye eden güçlü bir insanın bulunması idi. Bu güçlü kişi Hacı Beşir Ağa idi. Fethi'nin öldürülmesinden sonra 24 Ekim 1746 tarihinde Hacı Beşir Ağa'nın Şam'daki vakıf gelirleri ve giderleri için düzenlenen bir defterde bu durum “... *sâbika maktûl olan Fethi Efendi vâkıf-ı müşârün-ileyhin zîr-i himâyesinde olmak takrîbiyle...*”²⁰⁵ şeklinde ifade edilerek ikilinin arasındaki ilişki kesin bir şekilde ortaya konmaktadır. Fethi Efendi Beşir Ağa'nın desteği sayesinde gücü kullanarak gayr-ı kânûnî işler yapabiliyordu. Örneğin; aslında Süleymaniye vakfına ait bir harab olmuş bir hanın zemini ve dört tarafında duvarları olmasına rağmen yeniden tamir ettirmeyip, hanı bahçeye dönüştürüp, zorla Bağçivâncı Ahmet isimle kişiye yıllık elli kuruş ücret karşılığında kiralamıştır. Ahmet, Fethi Efendi'nin korkusundan elli guruşu Hacı Beşir Ağa'nın vakfına ödemiştir. Bu durum Fethi

---

²⁰² Fethi Efendi'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sicill-i Osmanî'de maliyeden yetişip Şam Defterdarlığına getirildiğini Cemaziyel-ahir 1159 /Haziran- Temmuz 1746/senesinde kötü halinden dolayı idam edildiği bilgisi verilmektedir. Mehmed Süreyya Bey, *a.g.e.*, C. II, s. 423; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tespit ettiğimiz bir belge de babasının ismi Seyyid Mehmed Efendi olduğu yazılıdır. VGMA, 736, s. 11,16; İsimlerinin önünde Seyyid unvanının bulunması Fethi beyin soyunun Hz. Muhammed'e dayandığını göstermektedir. Ancak bu unvan Fethi Bey ile ilgili arşiv belgelerinde her zaman kullanılmamaktadır. Başka bir arşiv belgesinde Fethi beyin unvanı “*Falâkansi oğlu Fethi beğ*” şeklinde belirtilmiştir. BOA, AE.SMHD.I, nr. 316. Bu belgenin arşiv özet yazısında ise “*Felaknisioğlu*” şeklinde yazılmıştır.

²⁰³ Şam şehrinin ileri gelen şahsiyetlerinde içinde bulunduğu 103 kişinin isim ve mühürlerinin yer aldığı Fethi Bey hakkında padişaha yazılan bir şikayet dilekçesinde Fethi beyin bu göreve ilk kez atanması ile ilgili olarak “...Şam hazinesi defterdârı olan Falâkağsi oğlu Fethi beğ bin yüz otuz dokuz senesinde defterdârlık kendüye tevcih olundukda...” ifadesine nazaran Fethi beyin bu göreve en erken 1726 en geç 1727 yılı içerisinde atanmıştır. BOA, AE.SMHD.I, nr. 316. Tahir Sevinç, Fethi'nin ilk kez Şam defterdarlığına ilk kez 19 Aralık 1728 tarihinde atandığını yazmıştır. Yazar, burada atamaya dayanak gösterdiği arşiv belgesindeki “*ibka*” ifadesini yanlış yorumlamıştır. İbka kelimesi bu belgede Fethi Beyin görevinin uzatılması anlamında kullanılmıştır. Tahir Sevinç, “Seyyit Fethi Efendi'nin Şam Defterdarlığı ve Muhallefatının Müsaderesi (1728-1746)”, *History Studies* 4/4, Kasım 2012, s. 348.

²⁰⁴ Abdul-karim Rafeq, *The Province of Damascus 1723-1783*, Khayatas, Beirut 1966, s. 17.

²⁰⁵ BOA, EV.HMH.d., nr. 4565.

Efendi'nin öldürülmesine kadar devam etmiş olup, ölümünden sonra aynı bahçe beş guruşa kiraya verilememiştir²⁰⁶.

Başkentte bulunan hamisinin nüfuzuna güvenerek, şehirde baskı kurmuş ayrıca yanına şehrin askeri gücü olan yerli ocak askerlerini de çekerek şehrin hâkimi olmuştur. Şehre atanan valiler bile onun gücünden çekinmekteydi²⁰⁷.

Defterdar Fethi Efendi'nin Şam halkına baskı ve zulüm yapması halkın kendisini padişaha şikâyet etmesine neden olmuştur. Bu şikâyet dilekçesine göre yukarıda belirttiğimiz zamanda Şam defterdarlığı görevine tayin olan Fethi, seleflerinin gelirleri ile yatınmayip halka çeşitli baskı ve eziyetler ederek para toplamaktadır. Bu durum 1730 yılında Patrona Halil ayaklanmasından sonra yaşanan taht değişikliğinden sonra devam etmiştir. Şam ileri gelenlerindeki içinde bulunduğu 103 kişi yazdıkları şikâyet dilekçesi Padişah tarafından dikkate alınmış, Fethi görevinden azl edilerek, kalebend edilmiştir. Bu durumdan memnun kalan dilekçe sahipleri Şam mahkemesine gelerek, yeni bir dilekçe yazdırarak, Fethi'nin öldürülmesini talep etmişlerdir. Çünkü Fethi hayatta olduğu müddetçe canları ve malları güvende değildir. Ancak Şam'a vali olarak atanan Abdullah Paşa'nın adamı Kara Süleyman Ağa önden şehre geldiğinde Fethi, Kara Süleyman Ağa'ya çok büyük miktarda akçe rüşvet vererek, dilekçenin gitmesini engellemiştir. Abdullah Paşa, Şam'a geldiğinde dilekçe sahipleri durumu yeni valiye aktarmışlar ve vali ilk önce onların dilekçelerini İstanbul'a göndereceğini belirtmiş olsa da Fethi'nin Vezir Abdullah Paşa'ya 75 kese akçe vermesi üzerine dilekçe gönderilmemiştir. Ardından Fethi 1735 ve 1736 yılında yeniden Şam defterdarlığı görevine atanıncaya kadar evinde ikamet etmesine izin verilmiştir. Dilekçe sahiplerine göre onun yeniden defterdar olması zenginliği sayesinde olmuştur. Yeniden defterdar olduktan sonra

---

²⁰⁶ BOA, EV.HMH.d., nr. 4565. Defteri düzenleyen vakıf mütevellisi Hacı Halil, Fethi'nin hilekârlık ve zorla elde etmiş olduğu gelirlere dair daha fazla bilgi vermektedir. Hacı Halil, "... *Fethi'nin senelerinde zabt ve tahrir eylediği irâd kendünün zulm ve ta'addisi ile tahsil idüb...*" diyerek, Fethi'nin zorbalıklarına işaret etmektedir. Fethi Efendi'nin muhalledatından sultan Süleyman'ın vakfı için talep edilen 1500 guruş için bkz. BOA, AE.SMHD.I, nr. 5867

²⁰⁷ Şeyh Ahmet el-Bediri, *Havâdisu Dimişk El-Yevmiyye*, Tercüme Eden: Hasan Yüksel, Sivas 1993, s. 13. Künyesi verdiğimiz bu eser Fethi Efendi'nin Şam'daki faaliyetleri hakkında en önemli kaynaktır. Yazarının Şam'da yaşayan bir berber olması olaylara bizzat şahit olması ve Şam sokaklarında konuşulan söylentileri bilmesi eserin değerini artırmaktadır. Bu eser sayesinde Şam gibi İstanbul'a çok uzak bir şehirden halkın Osmanlı devletinde meydana gelen olaylara ve başkente yaşayan devlet adamlarına bakış açılarını çok ayrıntılı olmasa da öğrenebilmekteyiz.

Fethi Efendi, Şam halkı üzerindeki baskı ve eziyetlerini artırmıştır. Bu arada dilekçe sahipleri Fethi Efendi'nin gayr-i meşru şekillerde elde ettiği servetin 500 keseden daha fazla olduğunu belirterek, İstanbul'dakilerin dikkatlerini çekmeye çalışmışlardır²⁰⁸.

14-23 Kasım 1738 tarihinde padişah tarafından Şam valisine gönderilen bir emirde Şam Defterdarı Fethi Efendi'nin çok acil bir şekilde başkentte gönderilmesi emredilmektedir. Fethi Efendi'nin neden bu kadar acil başkente çağrıldığı ayrıntılı anlatılmamakta sadece "...*ba'zı hesâb ve kitâbının rü'yet-i mühim ve muktezî olmakdan nâşi.*" şeklinde bir cümle kullanılmıştır²⁰⁹. İstanbul'a gidip yine görevinin başına sağ salim dönmesi Fethi Efendi'nin birileri tarafından himaye edildiğini göstermektedir.

Fethi Efendi'nin Şam şehri ve halkı üzerindeki nüfuzu Hacı Beşir Ağa'nın ölümüyle birlikte değişmişti. Şam halkının yeni bir şikâyet göndermesi ve bu şikâyetin Beşir Ağa'nın ölümünden sonra İstanbul'a ulaşması neticesinde Padişah, Defterdar Fethi Efendi hakkındaki şikâyetleri öğrenmiş ve onun idam edilmesi için Şam valisine ferman göndermişti²¹⁰. Beşir Ağa'nın ölümüyle hâmisini kaybeden Fethi Efendi, Şam valisi tarafından idam edilmiş geride bıraktığı muazzam servette müsadere edilmişti²¹¹.

---

²⁰⁸ BOA, AE.SMHD.I, nr. 316.

²⁰⁹ BOA, A.DVN. MHM. d, nr. 145, ss. 248, hüküm: 1072.

²¹⁰ Fethi Bey idam edilmesinin sebepleri konusu İzzi Tarihi'nde onun Şam'da fakir halka eziyet ettiği, buradaki bazı yerli kulu olan askerleri yanına alarak, Şam kadısının mahkemesini, onun hayatta kaldığı müddetçe Şam şehrinin ve insanların huzur bulmayacağını belirtir. İzzi Efendi, *a.g.e.*, vrk., 62b-63a. Bu konuda ayrıca bkz. Şem'dâni-zâde, *a.g.e.*, s. 24.

²¹¹ Şeyh Ahmet el-Bediri, *a.g.e.*, s. 67. Fethi Efendi 15 Cemaziyel-ahir 1159 (5 temmuz 1746) tarihinde öldürülmüştür. Abdul-karim Rafeq, *a.g.e.*, s. 168. Beşir Ağa, 13 haziran 1746 tarihinde vefat etmiştir. Görüldüğü üzere Fethi Efendi, Beşir Ağa'nın ölümünden kısa bir süre sonra öldürülmüştür. Fethi Efendi'nin mallarının müsadere edilmesi neticesinde elde edilen 1100 kese akçenin bir an önce İstanbul'a gönderilmesi için Padişah tarafından Şam valisine bir emir gönderilmiştir. BOA, A.DVNS.MHM.d., nr. 152, s. 279, hüküm: 1095; BOA, A.DVN.MHM, nr. 7/8. Fethi Efendi'nin müsadere edilerek zabt edilen eşya ve nakit parasının Şam'dan İstanbul'a güvenli bir şekilde taşınması için Antakya, Kurd Kulağı ve Adana gibi vs. şehri kadılarına ve zabıtlarına yazılan bir emir için bkz. BOA, D.BŞM.MHF, nr. 41/64. Fethi Efendi'nin muhalefatından elde edilen paranın İstanbul'a havalesi için bkz. BOA, D.BŞM.MHF, nr. 38/29. Fethi Efendi'nin kendisine ve haremine mahsus olup satışı yapılan çeşitli eşyalar için bkz. BOA, D.BŞM.d, nr. 41132 odasında bulunan Fethi Efendi'nin odasında Fethi Efendi'nin mal varlığının müsadere sürevi ve muhalefatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sevinç, *a.g.m.*, s. 351-369.

Beşir Ağa'nın taşra teşkilatına etkisi konusunda başka bir olay Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın öldürülmesidir. Paşa'ya İran seferine katılması için emir gönderilmişti. Gelen emire rağmen yavaş hareket etmesi ve istenilen sayıda asker getirmemesi ve Aydında halktan vergi toplarken zulüm yapması gibi sebeplerden dolayı idam edilmiştir. Ancak asıl öldürülme sebebi, Beşir Ağa'nın Paşa'nın öldürülmesini istemesiydi²¹².

4. OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ VE HACI BEŞİR AĞA

Hacı Beşir Ağa, Osmanlı iç siyasetinde etkili olduğu kadar devletin dış siyasetinde de etkili olmuş ve dış siyasetin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Beşir Ağa, özellikle Osmanlı-İran savaşları ve Caferilik mezhebi meselesinde aktif bir rol oynamıştır.

Padişah III. Ahmed'in güçlü sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın isteği doğrultusunda başlayan Osmanlı-İran savaşları Sultan Mahmut döneminde de devam etmiştir. Özellikle Nadir Şah'ın İran'da tahta oturmasında sonra yapılan mücadele şiddetini daha da artırmıştır. Çünkü Nadir Şah Osmanlı Devletinin son dönemde İran'da ele geçirdiği toprakları geri kazanmış ayrıca Bağdat'ı ele geçirmek içinde sürekli olarak baskı yapmaya başlamıştır. Osmanlı-İran savaşları Nadir Şah'ın 1747 yılında ölümüne kadar devam etmiş iki devlet aralarında antlaşma zemini bulabilmek amacı ile birbirlerine elçiler göndermişlerdir.

Osmanlı devleti ile Nadir Şah'ın temsilcileri arasında yapılan barış görüşmeleri esnasında İran temsilcileri Nadir Şah'ın İran'ın resmi mezhebi olarak kabul ettiği Caferiliğin²¹³ beşinci mezhep olarak Osmanlı Padişahı tarafından kabul edilmesini ayrıca Kâbe'de bu mezhep için bir rüknün verilmesini talep etmekteydiler²¹⁴.

Osmanlı devlet adamlarından bazıları Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi gerektiği fikrinde idi. Uzun süredir devam eden devam savaşlarda

---

²¹² Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 38. Mehmed Suphi Efendi, *a.g.e.*, s. 250-252.

²¹³ Caferilik hakkında geniş bilgi için bkz. Hayreddin Kahraman, "Caferilik", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 4-10.

²¹⁴ Osmanlı devleti ile Nadir şah'ın temsilcileri arasında bu konuda yapılan görüşmeler ve tartışmaların ayrıntılarını görmek için bkz.. Koca Ragıp Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tefvik*, Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 3-161; Mehmed Suphi Efendi, *a.g.e.*, s. 316-348.

binlerce Osmanlı askeri telef olmuş, hazine boşalmış ve batıdaki düşmanlar güçlenmişti. Caferilik kabul edilerek ülke büyük sorundan kurtulabilirdi. Bu görüşte olanların başında Reisülküttab Ragıb Mehmed Efendi²¹⁵ geliyordu. Ancak onun bu görüşüne Hacı Beşir Ağa muhalefet etmiş ve sert bir şekilde onu uyarmıştı. Beşir Ağa kendisinin hayatta olduğu müddetçe zinhar bu mezhebin kabul edilmeyeceğini belirtmişti. Böylece Osmanlı-İran savaşları devam etmiştir²¹⁶.

Yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı-İran savaşlarını uzamasındaki en önemli etmenlerden biri Beşir Ağa'nın Nadir Şah'ın talep ettiği şartlara karşı çıkmasıdır. Bu durum Beşir Ağa'nın devletin dış siyasetinin belirlenmesinde önemli bir aktör olduğunu kanıtlamaktadır.

5. 1736-1739 OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞINDA HACI BEŞİR AĞA

Osmanlı Devleti ile Avusturya İmparatorluğu XVI. yüzyıldan başlamak suretiyle Orta Avrupa bölgesine hâkim olabilmek için sürekli bir mücadele içine girmişlerdi. XVIII. yüzyıl boyunca da devam eden bu mücadelede başlangıçta üstün konumda bulunan Osmanlı Devleti bu üstünlüğü 1606 yılında imzalan Zıttorok Antlaşması ile kaybetmişti²¹⁷. 1699 yılında imzalan Karlofça Antlaşması²¹⁸ ile Avusturya karşısında daha da güçsüzleşen Osmanlı Devleti, 1718 yılında kabul edilen Pasarofça Antlaşması²¹⁹ ile Belgrat gibi önemli bir şehrini de kaybetmişti.

1735 yılında Hekimoğlu Ali Paşa sadrazamlık görevinden azl edilmiş ve yerine sırasıyla Hacı Beşir Ağa'nın desteklediği Gürcü İsmail Paşa ve Seyyid Mehmed Paşa sadrazamlık makamına oturmuşlardır²²⁰. İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken Avrupa'da Lehistan tahtına kimin oturacağı konusu siyasi gündemi

---

²¹⁵ Ragıb Mehmed Efendi Osmanlı devletinin önemli devlet adamlarından biridir. Başarıları neticesinde sadrazamlık makamına kadar yükselerek uzun süre bu konumunu korumuştur. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Koca Ragıb Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. XXI-XLVIII; Bekir Sıtkı Baykal, "Ragıb Mehmed Paşa, Koca", *İA*, C. 9, MEB, s. 594-596.

²¹⁶ Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 123. Nadir Şah'ın Caferiliğin Beşinci mezhep olarak kabul edilmesi teklifine İran'daki Şii İran uleması da karşı çıkmaktaydı. M.R. Arunova- K.Z. Eşrefyan, *Nâdir Şah-ı Avşar*, Çev: Nergize Turaeva, Selenga Yayınları, İstanbul 2015, s. 104.

²¹⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. III, s. 94-98; Jorga, *a.g.e.*, C. III, s. 285-286.

²¹⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. III, s. 589-595; Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 231.

²¹⁹ Antlaşma hakkında geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 140-146; Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 293-298.

²²⁰ Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 346; Olson *a.g.e.*, s. 98.

meşgul etmekteydi²²¹. Osmanlı devleti Avrupa’da yaşanan bu gelişmeleri takip etmekte ve bir taraftanda doğuda Nadir Şah’a karşı yaptığı savaşı devam ettirmektedir. Rusların 1736 senesinde Osmanlı topraklarına saldırımları üzerine Osmanlı Devleti ile Nadir Şah arasında bir antlaşma imzalamıştır²²².

Hacı Beşir Ağa’nın Osmanlı-Avusturya savaşındaki rolü konusunda yaptığımız araştırmalar sırasında sadece bir kaynaktan bahsedilmektedir. “*Risâle-i Teberdâriyye-i Fi Ahvâl-i Darü’s-sa’âde*”²²³ adlı bu eser Kara Hadım Ağalar hakkında hasmane bir tutum içerisinde ve taraflı bir şekilde kaleme alınmış olup Kara Hadım Ağlar hakkında çok olumsuz ifadeler kullanılmaktadır. Eser de Hacı Beşir Ağa’nın savaşın gidişatını nasıl etkilediği konusunda bazı bilgiler yer almaktadır. Eserde verilen bilgilere göre Osmanlı Devleti Rusya’ya karşı bir sefere çıkmak üzere iken Avusturya’nın İstanbul’da temsilcisi olan Talman, Hacı Beşir Ağa ile bir yakınlık kurarak onun aracılığı ile Osmanlı Devletini oyalamaya başladı. Talman, imparatoruna haber göndererek, Osmanlı’yı oyalandığını ve Avusturya’nın bir an önce Rusya’nın yanında savaşa girmesi istedi. Bu arada Beşir Ağa’nın etkisi altında olan Sadrazam Mehmed Paşa da orduyla sefere çıkarıldı. Beşir Ağa, sadrazama seferde esnasında Kethüda Halisa Osman Efendi’nin sözünden çıkmaması için uyardı²²⁴. Bu gelişmeler doğrultusunda Ruslar’a karşı sefere giden Osmanlı ordusu beklemek durumunda kalmış, Talman’ın hileleri daha sonra farkına varılmıştır. Ancak bu esnada Osmanlı ordusu Ruslar karşısında ağır bir yenilgi almış ve bu durumun sorumluları olarak Beşir Ağa’nın desteklediği sadrazam görevinden alınarak, Kethüda Halisa Osman Efendi ise idam edilmiştir²²⁵. Ayrıca bu savaş esnasında aktif bir rol oynayarak, savaşın devam etmesi yönünde Osmanlı yönetimine sürekli telkinlerde bulunan Humbaracı Ahmed Paşa, Sadrazam Mehmed Paşa yaşadığı ile anlaşmazlık nedeniyle 1738 yılının sonlarına doğru idam

---

²²¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Shay, *a.g.e.*, s. 202-207; Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrat’ın Geri Alınması*, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008, s. 16-21.

²²² Sultan Mahmut yapılan bu antlaşmadan hiç memnun olmamasına rağmen kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. Jorga, *a.g.e.*, s. 345; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. V, s. 230-234.

²²³ Bu eser 3 nolu dipnotta belirttiğimiz üzere Pınar Saka tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır.

²²⁴ Saka, *a.g.t.*, s. 84-93.

²²⁵ Şem’dani-zâde, *a.g.e.*, s. 65-69; Mehmed Suphi Efendi, *a.g.e.*, s. 373-375.

edilecekken Hacı Beşir Ağa'nın himayesi sayesinde Kastamonu'ya sürgün edilmiştir²²⁶

Derviş Abdullah'ın vermiş olduğu bilgilerin bir kısmı gerek Suphi Tarihinde gerekse Şem'danizâ'denin eserinde kısmen doğrulanmaktadır. Özellikle Osman Halisa Efendi'nin bilgisizliği, sadrazamdan daha fazla yetkiye sahip olduğu ve elçi Talman tarafından yanlış yönlendirilmesi her üç eserde benzerlik göstermektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak Beşir Ağa'nın doğrudan Osmanlı-Avusturya savaşına müdahil olmasa bile özellikle desteği sayesinde sadrazam ve kethüdalık makamlarına oturan kişilerin almış oldukları kararlar dolaylı yoldan bu konuda onun etkisi olabileceği göstermektedir.

Dönemin Osmanlı kroniklerinde Beşir Ağa'nın devlet yönetimindeki etkisi konusunda doğrudan veya dolaylı bilgiler ulaşmak kolay değildir. Dönemin kroniği kabul edilen Suphi Tarihi'nde, Ağa'nın siyasi etkisi konusunda çok az bir bilgi yer almaktadır. Dönemin bir diğer önemli kaynağı kabul edilen Şem'dâni-zâde'nin eserinde ise Suphi Tarihinden ayrı olarak bazı ayrıntılar yer almaktadır. İsmi belirttiğimiz bu iki ana kaynağının dışında müracaat ettiğimiz diğer ana kaynaklarda da yeteri derecede bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Yerli kaynakların bu konuda suskunluğuna rağmen yabancı elçi raporlarına dayanılarak hazırlanan eserlerde Beşir Ağa'nın devlet yönetimindeki gücü ve etkisi daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. İngiltere'nin İstanbul'da bulunan elçisi Sir James Porter hükümete göndermiş olduğu bir raporda Beşir Ağa'nın Sultanın üzerinde çok büyük bir nüfuzunun bulunduğunu bu sayede Ağa'nın gücünü koruyabilmek için sık bir şekilde vezirleri değiştirdiğini belirtmektedir. İstanbul'da bulunan başka bir İngiliz temsilcisi olan Stanhope Aspinwal, Beşir Ağa'nın ölümü ile ilgili olarak hükümete gönderdiği bir raporunda, onun idari olaylarda ve vezirler üzerinde kontrolünün bulunduğunu özellikle Sultan I. Mahmut döneminde çok etkili bir güce sahip olduğu bilgisini verir²²⁷.

---

²²⁶ Uğur Demir, *Osmanlı Hizmetinde Bir Muhtedi Humbaracı Ahmed Paşa*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 71.

²²⁷ Norman Itzkowitz, *Mehmed Raghîb Pasha: The Making Of an Ottoman Grand Vezir*, Princeton University, Ph.d., 1959, s. 143-144. Beşir Ağa vefat ettiği zaman sadrazam olan Hasan Paşa, onun

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR VÂKIF OLARAK HACI BEŞİR

1. VAKIF SİSTEMİ

1.1. VAKFIN TANIMI

Vakıf, menafi'î ibadulah ait olmak üzere akar veya akar hükmünde olan bir mülkü temlik ve temellükten müebbedeb alıkoymak²²⁸ olarak tarif edilmektedir. Başka bir deyişle bir müslümanın mal varlığının tamamını veya bir kısmını toplum yararına ebediyen tahsis etmesi ile ortaya çıkan ve tüzel bir kişiliğe sahip olan sivil bir toplum kuruluşudur²²⁹. Hizmet anlayışında evrensel bir yaklaşım hâkimdir. Vakıfların bu yönüne dikkat çekmek için eski hukukçular vakfı tarif ederken "*menafi'î 'İbadullaha ait olmak üzere*" tabirini kullanmışlardır. "İbâd-ullah"ın çoğul olarak telaffuz edilmesi, vakıftan bir kişi yerine birden fazla kimsenin yararlanması gerektiğini göstermektedir. Bu bilgilerden anlaşılıyor ki, yalnız bir şahsın gözetilmesi için vakıf kurulması caiz olmadığı gibi, insanlara faydalı olmayan amaçlar için vakıf kurulması da caiz değildir.²³⁰ Bu durum vakıfların toplumsal bir kuruluş olduğunu ve

---

ölümünden birkaç gün sonra "ben üç gündür vezirim" diyerek, Ağa'nın gücünü ortaya koymuştur. *a.g.e.*, s. 144.

²²⁸ Nazif Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, TDVY, Ankara 1995, s. 49. Vakfın tarifi, rüknü ve kuruluş şartları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Öztürk, *a.g.e.*, s. 49-116. İslam Dünyasında vakfın ortaya çıkışı ve gelişimi için bkz. M. Fuat Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, B. 2, Ankara 2005, s. 308-326.

²²⁹ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTKY, Ankara 2003, s. 8-9; Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C. XXXXII, Ankara 2012, s. 475; Vakfın tanımlanması konusunda İslam hukukçuları ve Sünni mezheplerin kurucuları arasında tam ittifak sağlanmış değildir. Ayrıca vâkıfın kurmuş olduğu vakıftan rücu hakkının sahih olup olmaması konusunda da bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 8-9; Günay, *a.g.m.*, s. 475-476; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osav, 2. B, İstanbul 1996, s. 83-94; H. Necati Demirtaş, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları II*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2012, s. 221. Ahmet Akgündüz bu konuda daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osav, 2. B, İstanbul 1996, s. 83-94.

²³⁰ Nazif Öztürk, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, VGMY, Ankara 1983, s. 28; Aynı yazar, "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Osmanlı*, Editör Güler Eren, Ankara 1999, C. V, s. 34-43.

ancak insanlığın yararına faaliyet göstermek amacıyla kurulabileceğini açıkça göstermektedir²³¹.

1.2. OSMANLILAR'DAN ÖNCE VAKIF SİSTEMİ

Vakıf müessesine benzeyen kurumlar İslamiyet öncesinde Arap toplumunda var olup kökenleri Hz. İbrahim dönemine kadar uzanmaktadır. Vakfa benzeyen hayır kurumları Roma'da, Bizans'ta, Cermenler'de, eski Mısır'da ve Babilliler gibi toplumlarda da görülmüştür. Ancak bu bilgilere rağmen İslam toplumundaki vakıf sisteminin kökenlerini İslamiyet öncesi ve İslam harici sistemlerde aramak çok da doğru olmayabilir. Çünkü vakıf kurumu İslami bir anlayış içerisinde doğarak tekâmül etmiş, kendi kaide ve nizamını oluşturmuştur²³².

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde de vakfa benzeyen hayır amaçlı müesseseler kurulduğu bilinmektedir²³³. Ancak vakıf sisteminin Türkler arasında yaygınlaşması, Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra olmuştur. Günümüze kadar ulaşmış olan kaynaklardan hareketle Karahanlı, Anadolu Selçuklu, Anadolu Beyliklerinde²³⁴ bu kurumun yaygın olduğu ifade edilebilir²³⁵.

İslam tarihinde vakıf kurumunun ilk örnekleri Hz. Muhammed'in Medine'den çıkartılan Benî Nadîr kabilesinden geriye kalan bazı arazileri ve Fedek Arazisi'ni vakfetmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu olayı takiben Hz. Ömer'in Hayber'in fethinden sonra kendisine düşen bir miktar araziye Hz. Muhammed'in tavsiyesi ile

---

²³¹ Bahaeddin Yediyıldız "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Türk Hayrât Sistemi", *Osmanlı*, C. V, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 23.

²³² Hasan Güneri, *Türk Medeni Kanuna Göre Vakıfta Amaç Kavramı Ve Amacına Göre Vakıf Türleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, s. 4-5; Adnan Ertem, *Osmanlı Ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 36-42; Güler, a.g.b., s. 319.

²³³ Belgelerin yetersizliği yüzünden hayır amaçlı kurulan bu kurumlara vakıf denmesinin biraz zorlama bir ifade olacağı ifade edilmektedir. Hüseyin Ertunç, *İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar İle Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s. 10-12.

²³⁴ Hasan Yüksel Anadolu Beyliklerinden günümüze ulaşabilen 31 vakfiye üzerinden bu vakıf kurucuları üzerine bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunu göre vakfiyelere göre kurulan vakıfların % 45.16'sı Hayri vakıf, %35.48'i Yarı Hayri Yarı Zürrî/ailevi vakıf, %19.35'i de Zürrî/ailevi vakıftır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Yüksel, "Anadolu Beyliklerinde Vakıflar", *VD*, S. XXX, Ankara 2007, s. 35-50.

²³⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf-Türk ve Osmanlı Tarihi", *DİA*, C. XXXXII, Ankara 2012, s. 467-468.

fukara, köleler vb. Müslümanların yararlanmaları için hapsedmesi, İslam tarihinde ilk vakıf olarak kabul edilmektedir. Vakıf müessesesi özellikle Abbasiler döneminde daha da yaygınlaşmış ve iyi bir şekilde kurumsallaşmıştır²³⁶.

1.3. OSMANLILAR'DA VAKIF SİSTEMİ

Osmanlı Devleti, kendinden önce kurulmuş olan Türk-İslam devletlerinden birçok kurumu miras almıştır. Vakıf sistemi de bu kurumlardan bir tanesidir. Bu konuda Osmanlılar Anadolu Selçuklu ve Memluklu devletinden etkilenmişlerdir. Ancak bu müessesesi diğer devlerden farklı olarak altın çağını Osmanlı Devleti zamanında yaşamıştır. Osmanlılar vakıf müessesini geliştirerek ve yaygınlaştırarak, vakfin hizmetlerinden dil, din, ırk ayrımı yapmadan herkesin adaletli bir şekilde yararlanmalarını sağlamışlardır²³⁷. Osmanlı Devleti'ndeki bu hoşgörü toplumsal huzurun sağlanmasına büyük katkı yapmıştır

Osmanlı Devleti'nde ilk vakıflar Osman Gazi dönemine kurulduğu bilinmektedir²³⁸. Orhan Gazi döneminde vakıflar kurulmaya devam etmiştir. Orhan Gazi 1359 senesinde Bursa'da kurduğu vakfın idaresine nezaret için Sinan Paşa'yı atamıştır²³⁹. Devletin büyümesine paralel olarak, vakıf sayısı artmıştır. Fatih Sultan Mehmet vakıfların idaresi için vezir-i azmaları görevlendirmiştir. Yine bu padişahın döneminde Osmanlıdaki tüm vakıflar, "Sadr-ı Âli Nezâreti" ismiyle birleştirilmiş ve bu kurumun başına da Reisü'l-küttâb getirilmiştir. Yavuz döneminde Mısır ve Hicaz bölgelerinin ele geçirilmesi ile bu bölgelerde daha önce kurulmuş olan binlerce vakıf

---

²³⁶ Öztürk, a.g.e., s. 121-124. Günay, a.g.m., s 476; bazı araştırmacılar İslam tarihinde ilk vakıf müessesinin Hz. Ömer devrinde kurulmuş olmasının daha muhtemel olduğu ifade etmektedirler. Mehmet Şeker, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Genel Başkanlığı Yayınları, B. 7, Ankara 2007, s. 192; Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, s. 51

²³⁷ Öztürk, a.g.m., s. 34-43.

²³⁸ Güler, Haremeyn Vakıfları., s. 16; Osman Gazi Döneminde kurulan vakıflar için bkz. Raif Kaplanoğlu, Hüseyin Delil, Niyazi Topçu, *1455 Tarihli Kırmastî Tahrir Defterine Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları (Giriş-Tıpkı Basım-Çeviri Yazı, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 207-208. Osman Gazi'nin Söğtteki üç vakfına dair bazı kayıtlar 16016 nr. Maliyeden Müdevver Defterinde bulunduğu dair bilgi için bkz. Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 32.*

²³⁹ Sinan Paşa'nın ölümünden sonra bu görevi Bursa kadısı olan zatların yerine getirmesi şart olunmuştur. Ali Himmet Berki, "Osmanlı'da Vakıf Kuran ilk Sultan", *VD*, S. V, Ankara 1962, s. 128-129.

Osmanlı idaresine geçmiştir. Bu vakıfların nezaretine Darüssaade Ağaları getirilmiştir²⁴⁰.

Osmanlı döneminde bir vakıf üç aşamadan geçtikten sonra kurulmaktaydı. Önce kurulacak vakfın fikrî tasarımı yapılıyor, sonra seçilen amaçlar doğrultusunda "müessesât-ı hayriye" dediğimiz hizmet binaları inşa ettiriliyor ve hizmetin sürekliliğini sağlamak için gerekli olan gelir kaynakları belirleniyordu. Üçüncü aşamada hazırlanan vakfiye, murafaâlı bir duruşma ile mahkemenin onayına sunuluyordu. Mahkemelerce kurulması uygun bulunan vakıfların vakfiyeleri, mahkemede tutulan şer'îye kütük defterine istinsah ettiriliyor ve orijinal nüsha vakfi kuran kişiye iade ediliyordu. Diğer taraftan 1586 tarihinde Haremeyn Evkâf Nezâreti'nin kurulmasından 1826 tarihinde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret'nin kurulmasına kadar, vakıflar için merkezî bir tescil sistemi yoktu. Bu bakımdan merkezî tescil sisteminin bulunmadığı dönemlere ait bütün Şer'îye sicilleri, tahrir defterleri ve maliyeden müdevver hazine evrakı eksiksiz olarak tetkik edilmeden, Osmanlı döneminde kurulan vakıfların gerçek sayısını vermek mümkün değildir²⁴¹.

Osmanlı döneminde kurulan vakıfların merkez tescil kütüklerine kaydedilen vakfiyeleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Türk Medeni Kanunu'nun kabul tarihi olan 1926'dan önce eski hukukumuzda göre kurulmuş bulunan mazbut ve mülhak vakıflara ait bu arşivdeki vakfiyelerin toplam sayısı 29.000 civarındadır. Bu vakfiyelerin 50 küsuru Selçuklular Dönemi'nden intikal etmiştir. Ancak bu rakamlar, o dönemlerde kurulan vakıfların toplam sayısını göstermekten uzaktır. Esasen ülkemizde bu amaçla henüz bir araştırma yapılmış değildir; yine de yöreler ve asırlar itibariyle bazı rakamlar vermek mümkündür. Elimizde bulunan bu verilere göre, 1519-1596 yılları arasında İstanbul'da 2860 1718-1800 yılları arasında Halep'te 4851 vakıf kurulmuştur. Diğer

---

²⁴⁰ Güler, a.g.b., s. 324.

²⁴¹ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal-Hüseyin Hüsameddin, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Terâcim-i Ahvâli*, Dâru'l-hilâfetü'l-âliye (İstanbul) 1335, s. 1; Bahaeddin Yediyıldız., "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *VD*, Ankara 1982, s. 25; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayını, Ankara 1995, s. 549; a.g.y., "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, C. X, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 433-437; Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü(1585-1683)*, Sivas 1998, s. 22.

tarafından vakıf kayıtları üzerinde yapılan fihrist çalışmaları ve yayımlanan üç ayrı doktora tezine göre, Osmanlı ülkesinde XVI. yüzyılda 776; XVII. yüzyılda 1663; XIX. yüzyılda 6000; XIX yüzyılda 9000 vakıf kurulduğu anlaşılmaktadır. Fakat hemen belirtelim ki gerek Vakıflar İdaresi Arşivi'nde bulunan vakfiyeler hakkında ve gerekse asırlar itibariyle kurulan vakıflar hakkında verilen rakamlar kesin değildir. Konunun uzmanlarının tahminlerine göre, Osmanlı döneminde kurulan vakıfların sayısı 35.000'in üzerindedir²⁴².

Vakıflar, tesis edildikleri toplumların ihtiyaçlarına ve kurucularının dünya görüşü ve kabiliyetlerine göre, çok değişik amaçlarla kullanılabilir bir yapıya sahiptirler. O, ne bazılarının zannettiği gibi dokunulmazlığı olan bir değer ne de ictimâî zararlarından bahsedilerek, sosyal bünyeden sökülüp atılması gereken bir kuruluştur. Kurucusunun gayesine ve ona şekil veren hukukî normlara göre değer kazanmaktadır. Bir toplumun ictimâî bünye itibariyle sağlamlığı, o toplumda tabakalaşmanın üst kesiminde yer alanların iyi yönlendirilmesine ve alt kesiminde yer alanların da iyi gözetilmesine bağlıdır. Vakıflar, yöneticiye bu imkânı sağlayacak yapıdadır. Vakıfların bu özelliğinden yararlanan Osmanlılarda devlet, yapı itibariyle babadan oğula geçen bir saltanat sistemiyle idare ediliyordu. Tek insan yönetimine dayanan bu idarî yapıya karşılık; başta padişah, kadın sultan ve paşalar olmak üzere her kademedeki yöneticiler toplum yararına kurdukları vakıflarla devlet-vatandaş irtibatını temin ederek, geniş kütlelerin yönetime bağlılıklarını sağlamayı başarmışlardır²⁴³.

Osmanlı yönetim anlayışına göre devletin görevi, adaleti sağlamak, tebaanın can ve mal emniyetini temin etmek ve insanlara dilediği gibi inanma ve kendini geliştirme fırsatı vermektir. Bunların dışında kalan ve bir ülkenin gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerini yerine getirmek görevi, sivil toplum kuruluşlarına bırakılmıştır. Sivil inisiyatifler tarafından gerçekleştirilen, mektep, medrese, dergâh ve kütüphane gibi eğitim ve ilim müesseseleri; cami, mescit, namazgâh gibi dinî müesseseler; hastahane, eramilhane, tabhane, misafirhane, imaret ve kabristan gibi sosyal ve

²⁴² Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", s. 434.

²⁴³ Nazif Öztürk, "Vakıfların İdaresi ve Teşkilât Yapısı Üzerinde Düşünceler", *I. Vakıf Şurası 3-5 Aralık 1985*, VGM Yayını, Ankara 1986, s. 176-177.

beledi müesseseler; yol, su, köprü, kaldırım, çeşme ve sebil gibi bayındırlık ve kültürel müesseseler, tarih boyunca vakıflar tarafından kurulmuşlar ve idare edilmişlerdir²⁴⁴.

Vakıfların genel hizmet alanlarının yanında, yoksulların sosyal hizmet ve sosyal yardım konularında desteklenmesi, yedirilip içirilmesi; okul çağında bulunan öksüz ve yetim çocukların giyim kuşam, kırtasiye ve diğer eğitim-öğretim giderlerinin karşılanması için vakfiyelerde sayısız örnekler vardır²⁴⁵.

Vakıf sistemi, Osmanlı Devleti'nin ilk kez ortaya kurduğu bir müessese olmamakla birlikte Osmanlılar zamanında bu kurum daha sistemli ve daha işlevsel hale getirilerek altın çağını yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin önde gelen devlet adamlarından ve en uzun süre Darüssaade Ağalığı mevkiinde bulunan Hacı Beşir Ağa'da vakıflar inşa ederek Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel hayatına katkıda bulunmuştur²⁴⁶.

Hacı Beşir Ağa, 30 yıla yakın Darüssaade Ağalığı ve aynı zamanda Haremeyn Evkafı Nazırlığı görevini yerine getirmesi zenginliğinin başlıca sebebinin oluşturmaktadır. Öncelikle Darüssaade Ağalarına maaş karşılığı olarak başta Mısır topraklarında olmak üzere tahsis edilen köylerden ve ulufelerden elde edilen gelirlerdir²⁴⁷. Osmanlı devletinde en büyük bütçelerden biri olan Haremeyn Evkafı yöneticiliğini uzun seneler yapması bir diğer gelir kaynağını oluşturmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi başta padişah olmak üzere çeşitli devlet adamlarının vermiş olduğu hediyeler ve devletin önemli kademelerine yapılan atamalarda mutad olarak verilegelen caize adı altındaki paralar Beşir Ağa'nın gelir kaynakları arasında sıralanabilir.

---

²⁴⁴ Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde...", s. 25.

²⁴⁵ Murat Şen, "Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik Sistemi", *Türkler*, C. X, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 960-965.

²⁴⁶ Osmanlı devletinde 18. Yüzyılda kurulan vakıfların vâkıflarını inceleyen bir makalede Darüssaade Ağaları saray kökenli vakıf kurucuları arasında önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir. Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", *OTAM*, S. 3, Ankara 1982, s 152.

²⁴⁷ Hacı Beşir Ağa'nın ölümünden sonra Mısır'daki gelirleri halefi Moralı Beşir Ağa'ya tahsis edilmiştir. Hacı Beşir Ağa'dan Moralı Beşir Ağa'ya intikal eden bu gelirlerin yıllık 74 Rumi kese ve 18168 akçe olduğu görülmektedir. BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 06882.0003.00.

Hacı Beşir Ağa'nın sahip olduğu zenginliğini vakıflar kurarak müslümanların hizmetine sunmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Dindar bir kişi olarak vefatından sonra amel defteri açık tutarak inşa ettiği hayır eserleri vasıtası ile sevap kazanmaya devam etmek istemesi, çocuğun bulunmamasından dolayı mirasçısının olmaması, başta devletin merkezi olan İstanbul olmak üzere Kahire ve Medine gibi diğer önemli şehirlere hayır eserleri yaptırarak, toplumda ismini ve görünürlüğünü artırmak istemiş olabilir. Bir diğer neden çok sayıda kitap sahibi olmasından dolayı iyi bir kitap okuyucusu olduğunu ve kitapları çok sevdiğini söyleyebiliriz. Buradan da hareketle eğitime önem veren bir kişi olduğu ve yaptırdığı eğitim kurumları vasıtası ile müslüman toplumunun ilmi, kültürel anlamda gelişmesini sağlamak ve gelirlerine el konulmasını engellemek adına zenginliğini bu yolda harcamıştır.

2. HACI BEŞİR AĞA'NIN VAKFIYE METNİNİN İNŞASI

Hacı Beşir Ağa, uzun süren Darüssaade Ağalığı görevi esnasında elde ettiği kazancını Osmanlı toplumunun yararına sunmak için çeşitli vakıflar kurmuştur. Ağa, başta İstanbul olmak üzere Medine, Kahire, Şam, Ziştovi, Sünne Boğazı²⁴⁸ gibi yerlerde kurmuş olduğu vakıfların düzenli bir şekilde işleyebilmesi için de gelirler tahsis etmiştir. Kurmuş olduğu vakıfların hangi amaçla kimlere hizmet edeceğini, vakıflarda görev yapacak olanların niteliklerini, vakıfların gelir ve giderlerini inşa ettirmiş olduğu vakfiyelerde en ince ayrıntısına kadar belirtmiştir.

Vakıf literatüründe vakfı kuran kişi için vâkıf tabiri kullanılmaktadır. Vâkıfın, mal varlığını hangi hizmetler için tesis ettiği ve ne şekilde idare edileceğine dair oluşturduğu belgeye “vakfiye (vakıfname)” ismi verilmektedir²⁴⁹. Vakıf sahibinin vakfiyede ortaya koymuş olduğu şartlar vakfı hizmet vermeğe devam ettiği müddetçe geçerlidir. Vakfiyelerde belirtilen şartlara aykırı şekilde davranmaya çalışan kişiler için beddualar edilir ki Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinde de bu durum görülmektedir. Vakfiyelerin sonunda şahitlerin isimleri yer alır

²⁴⁸ Sünne Boğazı, Bugün Romanya devleti sınırları içerisinde olup Sulina şehri olarak bilinmektedir. İsmet Kayaoğlu, “Beşir Ağa Vakfı”, *Belgeler*, XI, 15, 1986, s. 77.

²⁴⁹ Klasik kaynak gerekiyor. Özgüdenli, a.g.m., s. 465; Hasan Yüksel, “Vakfiye”, *DİA*, C. XXXXII, Ankara 2012, s. 465-466.

Bu bölümde kullanacağımız vakfiye Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa kısmında 682 numada kayıtlıdır. Bu vakfiyenin bir sureti de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır²⁵⁰ 682 numaralı vakfiyenin son varağında 141 sayısı yazılı olsa da vakfiye incelendiğinde 118 varak numarasından sonra varak numarasının 139 olarak kaydedildiği görülmektedir. Bundan dolayı vakfiyenin 141 olarak yazılan varak numarası hatalıdır. Vakfiye asıl olarak 122 varaktan meydana gelmektedir. Ayrıca son varakta herhangi yazı bulunmamaktadır. Bu durum vakfiyenin sonunda belirtilmekte olup, yapılan çıkarma işlemi ile 19 varak bulunmadığı tespit edilmiştir. 19 sayısının yanına küçük bir not düşülerek de dört tanesinin boş olduğu yazılmıştır.

Vakfiye siyah mürekkeple her bir sayfa oluşturulan altın yıldızla süslenmiş dikdörtgen bir çerçevenin içine 11'er satır olarak harekeli icazet şeklinde yazılmıştır. Yazılar gayet açık ve okunaklıdır. Cümle sonlarında küçük daire şeklinde çizilmiş ve altın yıldızla süslenmiş çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Vakfiyenin son varaklarında Beşir Ağa'nın kütüphane için bağışlamış olduğu kitapların türlerinin isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kitap isimleri ise siyah mürekkeple kaydedilmiştir. Vakfiyenin dışı vişneçürüğü renginde meşin ile kaplı olup ortasında altın yıldızla oluşturulmuş bir şemşe bulunmaktadır. Vakfiyede ortasında altın yıldızla süslenmiş mikleb bulunmaktadır.

Vakfiyenin ilk ve son varağında Süleymaniye Kütüphanesinin kaydı yer almaktadır. Vakfiye, Beşir Ağa tarafından çeşitli tarihlerde oluşturulmuş 4 vakfiyenin en erken tarihlisinden başlamak suretiyle sırayla birleştirilmesi ile meydana gelmiştir. Bu vakfiyelerden ilki varak 2b-51a arasında olup 14 Kasım 1738 tarihinde tanzim edilmiştir. Vakfiyelerden ikincisi varak 51b-81a arasında olup 22 Eylül 1740 tarihinde tertip edilmiştir. Vakfiyelerden üçüncüsü 81b-85a varaklar arasında olup 26 Haziran 1743 tarihinde düzenlenmiştir. Vakfiyelerden dördüncüsü ise 85b-118a varakları arasında olup 7Ağustos 1745 tarihinde yazılmıştır. Vakfiyenin yazılı olan son varağında vakfiyenin düzenlenme tarihi sayfa kenarına yazılan küçük bir not ile belirtilmiştir. Bu notta "*İş bu vakfiye-i ma'mûl baha bin yüz elli sekiz senesi zilka'desinin dördüncü günü tarihiyle Haremeyn- Şerifeyn muhasebesine*

---

²⁵⁰ VGMA, *Vakfiye*, nr. 638.

mestûr ve mukayyed olduğun şerh verildi” fi 21 Şaban sene 1235 ifadesi yer almaktadır. Burada verilen bilgiye göre Hacı Beşir Ağa'nın vefatından 6-7 ay önce çeşitli tarihlerde yazılan vakfiyelerini tek bir vakfiyede birleştirmeye karar vermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Hacı Beşir Ağa'nın, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiye suretleri 638, 639 ve 736 numaralı defterlerin çeşitli sayfalarında bulunmaktadır. Burada yazılı olan vakfiyeler orijinal nüshalar olmayıp, sonraki tarihlerde istinsah edilen suretleridir. 638 numaralı defterde Hacı Beşir Ağa'nın vakfiye sureti 81-98, 143-144, 149-150, 163-168, 231-232. sayfaları arasında yer almaktadır. 639 numaralı defterde 159-170. Sayfalar arasında, 736 numaralı defterde ise 6-23. sayfalar arasında yer almaktadır²⁵¹.

Vakfiyeler arasında en derli toplu bulunanı ve güzel bir şekilde yazılması ayrıca en son tarihli olması hasebiyle Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan vakfiyeyi çalışmamızda ana kaynak olarak kullanmaya karar verdik. Diğer vakfiyeler de gerektiği yerlerde numaraları verilerek, değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır.

2.1. VAKFIYENİN ÖZELLİKLERİ

Birçok vakfiye örneğinde olduğu gibi Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyesi kaleme alınırken belirli bir sıra takip edilmiştir. Aşağıda bu sıra ile ilgili bilgiler verilecektir.

i. Mukaddime: Vakfiyenin başlangıç kısmını oluşturan bu yazıda öncelikle Allah'a hamd u sena ve dua edilerek, onun yüceliğinden bahsedilmiştir. Yazı, Hz. Muhammed'e selam edilerek ve Ashab-ı kiramın büyüklüğü belirtilerek devam etmiştir. Yine burada dönemin Osmanlı Padişahı Birinci Mahmud için zamanın İskenderi, çevre memleketlerin ve Arap ve Acem diyarının hâkimi ifadeleri kullanılmıştır²⁵².

---

²⁵¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü diğer birçok vakfiyede olduğu üzere Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinide yeni harflere çevirmiştir. Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyesinin yeni harflere çevrilmiş kaydı arşivde 2319 numaralı defterin 1-20 sayfaları arasında yer almaktadır.

²⁵² Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Kısmı no: 682, vrk. 1b-3b. (bundan sonra Süleymaniye 682 olarak yazılacaktır).

ii. Tuğra: Bu kısımda Hacı Beşir Ağa'nın babasının ismi ve Osmanlı Devleti'ndeki konumu belirtilmektedir. Beşir Ağa babasını “*El-hac Beşir Ağa ibn-i Abdülgâni hazretleri*” şeklinde tanımlamaktadır. Görüldüğü üzere Beşir Ağa babasının ismini Abdülgâni olarak belirtmiştir. Beşir Ağa'nın babasının ismi ve kimliği bilinmemekle birlikte Osmanlı toplumunda genel bir uygulama olarak sonradan müslüman olan kölelerin baba isimleri Abdurrahman, Abdurrahim ve Abdülgani gibi dini anlamı olan isimler verilmiştir. Vakfiyenin yine bu bölümünde Hacı Beşir Ağa hali hazırda Darüssaade Ağalığı görevini ifa ettiğini belirtmektedir²⁵³.

iii. Vakfın tasdik hücceti: Vakfın tasdik işlemi Haremeyn-i Şerifeyn Evkâfi Muhasebecisi olan Ali Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir²⁵⁴.

iv. Vakfın gelirlerin neler olduğu nerelerde bulunduğu ve özelliklerinin belirtilmesi: tasdik hüccetinden sonra vakıf akarlarının/mülklerinin neler olduğu ve nerelerde bulunduğu vakıf kurumlarında görev yapacak kişilerin özellikleri ve alacakları tahsisatlar, vakıftan yararlanacak olan kişilerin kimler olacağı ve hangi özellikleri sahip olması gerektiği, vakıf idaresinden sorumlu olan mütevellî isimleri ve şartları vakıf düzeninin nasıl işleyeceği, nelerin yapılmaması gerektiği ve ayet ve hadisler yer almaktadır²⁵⁵.

v. Vakfın Kurulmasına Sebep Olan Kurumlar (Müessesat-ı Hayriye)

Vakfiye'nin içerisinde vakfın hangi hayır kurumları için inşa edildiği bunların buldukları yerler ve özellikleri ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Vakfın meydana gelme nedeni olan bu kurumlara “*müessesat-ı hayriyye*” ismi verilmektedir. Ayrıca vakfiyede çeşitli katkı yaptığı hayır eserleri de belirtilmiştir;

2.2. BEŞİR AĞA'NIN MÜESSİSİ OLDUĞU YENİ HAYIR ESERLERİ

- Medine'de Darü'l-hadis, sebil, zevrak ve kütüphane²⁵⁶
- İstanbul Eyüp'te, kütüphane, Muallimhane, Medrese
- İstanbul Fethiyye cami yanında Muallim-hâne²⁵⁷

²⁵³ Süleymaniye 682, vrk. 3b-4a.

²⁵⁴ Süleymaniye 682, vrk. 5b.

²⁵⁵ Süleymaniye 682, vrk. 5b-118a.

²⁵⁶ Süleymaniye 682, vrk. 29b

²⁵⁷ Süleymaniye 682, vrk. 38b.

- İstanbul Galata'da Muallim-hâne²⁵⁸
- İstanbul Çeşitli semtlerinde çeşme ve sebiller
- İstanbul Bab-ı ali Şengül hamamı bitişiğinde cami, medrese, zaviye, kütüphane, sebil ve mektep²⁵⁹
- İstanbul Merhum Hoca Mustafa Paşa Asitanesinde Camii²⁶⁰
- İstanbul Kasımpaşa Okmeydanı mahallesinde tekke²⁶¹
- Topkapı sarayındaki Hasırcıyan Ocağı fukarası için tahsis²⁶²
- İstanbul Fındıklı Hacı Receb Mahallesi ve Üsküdar Kartal'da Çeşmeler²⁶³

2.3. BEŞİR AĞA'NIN KATKI YAPTIĞI HAYIR ESERLERİ

- İstanbul At Meydanı'nda, Peyk-hâne'de, Üsküdar'da, Eyüp'te, haslar Kazasındaki camiler²⁶⁴
- İstanbul Unkapanı dışında Süleyman Subaşı Camii²⁶⁵
- İstanbul Üsküdar'da, Eyüp'te, Ayasofya-i Kebir, Şeyh Vefa, Sultan Ahmed Camilerine tahsisler²⁶⁶
- Şam'da Emeviyye cami²⁶⁷
- İstanbul Tophane'de Sultan Bayezid Han mescidi²⁶⁸
- İstanbul'da Şeyh Sünbül Hazretleri Türbesi²⁶⁹
- İstanbul Süleymaniye'de yakınıdaki Hoca Giyaseddin Mescidi²⁷⁰
- İstanbul Kadısı Lalizâde Seyyid Abdülbaki Efendi'nin Kasaba-i Hazret-i Ebî Eyyübi'l-Ensârî'de vâki' zâviyesine²⁷¹

²⁵⁸ Süleymaniye 682, vrk. 47a

²⁵⁹ Süleymaniye 682, vrk. 105b-106a

²⁶⁰ Süleymaniye 682, vrk. 115a.

²⁶¹ Süleymaniye 682, vrk. 115b

²⁶² Süleymaniye 682, vrk. 116a; hasırlı; haremde görevli haremağalarından hasıllı sınıfına mensup olanların bir diğer adıdır. Hacı Beşir Ağa'nın da bir zamanlar içinde bulunduğu sınıftır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK, B. 3, Ankara 1988, s. 173

²⁶³ Süleymaniye 682, vrk. 116b

²⁶⁴ Süleymaniye 682, vrk. 33b-37. Beşir Ağa camilere mihrab ekleterek Cuma namazlarının edasını sağlıyor.

²⁶⁵ Süleymaniye 682, vrk. 39a..

²⁶⁶ Süleymaniye 682, vrk. 41a-42b.

²⁶⁷ Süleymaniye 682, vrk. 80a

²⁶⁸ Süleymaniye 682, vrk. 113b.

²⁶⁹ Süleymaniye 682, vrk. 115a.

²⁷⁰ Süleymaniye 682, vrk. 115b

2.4. VAKFIN İDARESİ

Hacı Beşir Ağa, vakfının nezaretini görevde bulunan Darüssaade Ağaları'na havale etmiştir. Darüssade Ağaları vakıflarının mütevellisi için uygun kimseyi atamışlardır.

Görevli	Yevmi (akçe)	Adet
Müteveli	15	1
Katib	10	1
Cabi-han	5	1
Cabi	3	1
Cabi (Sakız Adasında görevli)	3	1
Toplam	36	5

Tablo 2: Hacı Beşir Ağa vakfının idari kadrosu

Her sene vakfın gelirleri Müteveli ve nazır tarafından muhasebe edilip görevlilere diğer masraflar çıktıktan sonra artan bir meblağ olur ise Müteveli vasıtası ile Haremeyn-i Şerifeyn hazinesine teslim edilemelidir. Vakfın iktiza eden ihtiyaçları olur ise Nazır olan kişinin onayı ile müteveli vakfın gelir fazlasından gerekli parayı kullanabilir. Eğer harcamalardan sonra para artarsa fakir olan Müslümanlar için kullanılmasına karar verildi²⁷².

2.5. VAKFİYENİN ŞÜHÛDU'L-HÂLİ

Hacı Beşir Ağa'nın bu vakfiyesinin sonunda vakfiyenin geçerliğininresmiyet kazanması için Şühûdu'l-hâl ismi verilen şahitlerin isimleri yer almaktadır. Genel itibari ile bütün vakfiyelerde Şühûdu'l-hâl isimleri vakfiyelerin sonunda yer almaktadır. Beşir Ağa'nın kaleme aldırıldığı diğer vakfiyelerinde de aynı uygulama görülmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın bu vakfiyesindeki Şühûdu'l-hâl olan kişilerin isimleri ve görevleri incelendiğinde bu kişileri iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptakiler Osmanlı bürokrasi sınıfı içerisinde yer alıp Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesine bağlı çeşitli bürolarda Hacı Beşir Ağa'nın emri

²⁷¹ Süleymaniye 682, vrk. 116a

²⁷² Süleymaniye 682, vrk., 47/b-49/a; Mustafa Güler, "Darüssade Ağası Beşir Ağa'nın Eyüp Külliyesi...", s. 510.

altında çalışan kişilerdir. İkinci gruptakiler Sarayın harem kısmında görevli bulunan ve Hacı Beşir Ağa'nın yakından tandığı hatta onun nüfuzu altında çalışan kişilerdir. Aşağıdaki çizmiş olduğumuz tabloda bu kişilerin isimlerini ve görevlerini belirttik.

İsim	Görevi
Mustafa Efendi	Muhâsebe-i Haremeyn-i Şerîfeyn
Mustafa Efendi	Mukâta'a-i Haremeyn-i Şerîfeyn
Halil Efendi	Muhâsebe-i Haremeyn-i Şerîfeyn-i Sâbık
Ahmed Efendi	Buğday Emni
İbrahim Efendi	Halife-i Haremeyn
Mehmed Ağa İbn-i Muslı	Yedekçi
Hacı İbrahim	Kethüdây-ı Teber-dârân-ı Sâbık
Mehmed Ağa	Kethüdây-ı Teber-dârân-ı Saray-ı Atik Hâlâ
Mehmed Ağa	Kahvecibaşı Hâlâ
Osman Efendi	Kethüdây-ı Ümmü Gülsüm Sultan
Ahmed Efendi	Kisedâr-ı Haremeyn Hâlâ
Mehmed Efendi	Kisedâr-ı Mukâta'a-i Haremeyn

Tablo 3: Vakfiyenin şühûdu'l-hâli

Yukarıda verdiğimiz Şühûdu'l-hâl tablosu 14 Kasım1738 tarihli vakfiyeye aittir. Bu vakfiyeden sonra yazılmış olan 3 vakfiyenin yazılma tarihleri sırasıyla şu şekildedir; 22 Eylül 1740²⁷³, 26 Haziran 1743²⁷⁴, 5 Ağustos 1745²⁷⁵. İlk vakfiyeden sonra farklı zaman dilimlerinde inşa edilmiş olan 3 vakfiyenin sonlarında yer alan Şühûdu'l-hâl isimleri incelendiğinde Yukarıda tabloda yer alan bazı isimlere sonraki 3 vakfiyede rastlamaktayız.

İlk vakfiyenin Şühûdu'l-hâl kısmında bulunan ve sarayın harem kısmı ile bağlantılı görevlerde yer alan isimler diğer vakfiyelerde yer almamışlardır. İlk vakfiyede yedekçi görevinde bulunan Mehmed Ağa Bin Muslı 1740 yılına ait

²⁷³ Süleymaniye 682, vrk., 81/a.

²⁷⁴ Süleymaniye 682, vrk., 84/b.

²⁷⁵ Süleymaniye 682, vrk., 118/a

vakfiyede önemli bir ilerleme kaydederek, Sadrazam kethüdası²⁷⁶ olmuştur. Mezkûr isim iki yıllık zaman zarfında hac vazifesini yerine getirmiş olmalı ki artık isminin önünde elhac unvanı yazılmaya başlanmıştır²⁷⁷. 1743 yılına ait vakfiyede Mehmed Ağa hala aynı görevine devam ettiği görülmektedir²⁷⁸. Mehmed Ağa'nın Sadrazam yardımcılığı kabul edilen böyle önemli bir göreve atanmasında Hacı Beşir Ağa'nın bir şekilde etkisi olmalıdır. Bu gelişme Beşir Ağa'nın kendi adamlarını devletin önemli kademelerine ulaştırarak, nüfuz alanı genişletme veya en azından devletin üst kademelerinde etkili olma düşüncesiyle ilgili olabilir.

Yukarıdaki tabloda yer alan her iki Mustafa Efendi görevlerinde ilerleme kaydetmiş olmalılar çünkü 1740 yılına ait ikinci vakfiyede yer alan Mustafa Efendilerden biri görevinin başında olan Ruznamçe-i Evvel²⁷⁹ ve diğer Mustafa Efendi ise onun selefi olmalı ki sabık Ruznamçe-i Evvel şeklinde kaydedilmişlerdir. Sâbık Ruznamçe-i Evvel Mustafa Efendi iki yıllık süre içerisinde Hacca gitmiş olmalı ki onun da artık isminin önünde Elhac unvanı yer almaktadır²⁸⁰. Her iki Mustafa 1743 yılına ait vakfiyede aynı unvanlarla yer almaktadır²⁸¹. Selef ve halef olma ihtimali olan Mustafa Efendilerin Osmanlı Devleti'nin en üst düzey mevkilerine atanmalarında Hacı Beşir Ağa'nın etkisi olmalıdır.

1738 yılına ait vakfiyede sâbık “*Muhasebe-i Haremeyn-i Şerifeyn*” olan Halil Efendi 1740 ve 1743 yıllarında ikinci ve üçüncü vakfiyede “*Mükâbele-i*

---

²⁷⁶ “*Kethüdây-ı sadr-ı âli*”, ismi de verilen sadrazam yardımcılardır. Daha önceleri herhangi bir resmi sıfatı bulunmamaları rağmen 18. Yüzyıldan itibaren önemleri artmaya başlamıştır. Sadrazam kethüdarının gücü zamanla artarak Divan-ı Hümayun şeflerinin hatta Reisülküttab'ın üstünde yer almaya başlamışlardır. Bunların görevleri ülkenin iç işleriyle meşgul olmaktır. Sadrazam'la birlikte göreve gelirler ve sadrazam ile birlikte görevlerinden ayrılırlardı. Sadrazam Kethüdalığı görevi, Sultan II. Mahmut döneminde 1835 yılında dâhiliye vekâletine dönüştürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, B. 3, Ankara 1988, s. 256-259. Saderet Kethüdalığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muzaffer Doğan, *Sadaret Kethüdalığı (1730-1836)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

²⁷⁷ Süleymaniye 682, vrk., 81/a.

²⁷⁸ Süleymaniye 682, vrk., 85/a

²⁷⁹ Büyük Ruznamçeçi olarak bilinmektedir. Osmanlı üst düzey maliye bürokratlarından biri olarak, kabul edilmektedir. Divan-ı Hümayunun ikinci sınıf hâcegânlarından. Tayin ve ibkalarında padişahın huzuruna çıkarlar. Tanzimat Fermanı'ndan sonra lağvedilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Merkez Teşkilatı...*, s. 68-69, 353-354.

²⁸⁰ Süleymaniye 682, vrk., 81/a

²⁸¹ Süleymaniye 682, vrk., 85/a

Süvâri”²⁸², 1745 yılına dördüncü vakfiyede ise sâbık “Hoca-i Anadolu” olarak kaydedilmiştir²⁸³.

1740 yılına ait ikinci vakfiyede “*Halîfe-i sâni Haremeyn-i Şerîfeyn*” görevinde bulunan Ahmet Efendi, mesleğinde herhangi ilerleme veya düşme yaşamamış olmalı ki üçüncü ve dördüncü vakfiyelerde de aynı göreve devam ettiği görülmektedir²⁸⁴. Bu Ahmed Efendi’nin birinci vakfiyede yer alan “*Emin-i Şa’ir*” olan Ahmed Efendi olup olmadığını tam olarak anlaşılmamaktadır. Birinci vakfiyenin Şühûdu’l-hâlinde “*Kisedâr-ı Haremeyn*” mevkiinde görülen bir başka Ahmed Efendi, ikinci, üçüncü ve dördüncü vakfiyelerde “*Vekil-i Kisedâr-ı Haremeyn*” görevinde görülmektedir²⁸⁵.

1738 yılına ait birinci vakfiyede “*Kisedâr-ı Mukâta’a-i Haremeyn*” olarak kaydedilen Mehmed Efendi, ikinci ve üçüncü vakfiyelerde de aynı görevini devam ettirdiği görülmektedir. Mehmed Efendi dördüncü vakfiyede ise artık *Mukâta’a-i Haremeyn Şerîfeyn*” görevini ifa etmektedir²⁸⁶.

3. HACI BEŞİR AĞA’NIN VAKIF MUHASEBESİ

Hacı Beşir Ağa, tesis etmiş olduğu vakıf eserlerindeki hizmetin sürekliliğini sağlamak adına, başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı Devleti’nin birçok bölgesinde gelir kaynakları oluşturmuştur. Vakfın gelir kaynakları arasında bahçeler, bostanlar, zeytinlikler, değirmenler, çeşitli dükkânlar, evler, odalar, boyahaneler, arsalar, hanlar, çiftlikler vb. bulunmaktadır.

Bu gelir kaynakları Hacı Beşir Ağa, vefat etmeden önce çeşitli zamanlarda yerleri ve gelirleri ile birlikte kayıt altına alınmıştır. Hacı Beşir Ağa vefat ettikten sonra da vakfın gelir kaynakları ve masrafları düzenli bir şekilde tutulmaya devam etmiştir. Bu işlemler, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasına kadar sürmüştür.

---

²⁸² Divan-ı Hümayun’un dördüncü sınıf hâcegânındandır. Kapıkulu suvarilerinin verdikleri maaş derterleri ile saray ağalarının maaş defterlerini burası kayderdi. Uzunçarşılı, *Osmanlı Merkez teşkilatı...* s, 69, 356.

²⁸³ Süleymaniye 682, vrk., 81/a; 85/a; 118/a

²⁸⁴ Süleymaniye 682, vrk., 81/a; 85/a; 118/a

²⁸⁵ Süleymaniye 682, vrk., 51/a, 81/a, 85/a, 118/a.

²⁸⁶ Süleymaniye 682, vrk., 51/a, 81/a, 85/a, 118/a.

Hacı Beşir Ağa'nın vakıf gelilerini ve giderlerini açıklarken çok sayıda bulunan muhasebe defterleri içersinden 3 tanesi seçtik. Seçtiğimiz defterlerden birincisi Hacı Beşir Ağa'nın hayatta iken tutturduğu defterdir. İkincisi, Hacı Beşir Ağa'nın vefatından yaklaşık 50 yıl sonra tutulmuştur. Üçüncüsü, Sultan II. Mahmut'un hükümdarlığı dönemimde kayıt altına alınmıştır.

Birinci defterimiz, BOA Maliyeden Müdevver (Mad) tasnifi içersinde 19344 defter numarası ile kayıtlıdır. Defter, Hacı Beşir Ağa hayatta iken kaleme alınmış olup, Hacı Beşir Ağa'nın vakıflarının gelir kaynaklarını en ayrıntılı veren defterdir. BOA tanıtım fişinde defterin başlangıç ve bitiş yılı 1735 olarak belirtilse de, defterde verilen bilgiler ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde 1726 ile 1756 yılları arasında çeşitli yıllara ait kayıtların bulunduğu hemen dikkati çekmektedir. Yine tanıtım fişinde yanlış olarak defterin 120 sayfa olduğu belirtilse de defter 105 sayfadır. Vakfiyede yer alan akarlar ile 19344 nolu defterde yer alan akar kayıtları paralellik göstermekte olup sadece akarların kayıt sıralarında farklılıklar görülmektedir. Vakfiyede akarın kimlerin mülküne hududu kaydedilmişken 19344 nolu defterde bu hudud bilgileri yer almaz. Bu defterde akarların tasarruf eden kişilerin isimleri ve hangi yıllarda tasarruf ettikleri yazılıdır.

Diğer iki deftere kıyasla çok daha ayrıntılı olan bu defterde akarların cinsi bulunduğu eyalet, kaza ve mahalle yazılmakta olup, akarın çevresinde yer alan diğer yapılar ve bu yapıların kimlere ait olduğu ayrıca akarların aylık gelirleri yazılmaktadır.

Seçmiş olduğumuz İkinci defter BOA, Evkaf-ı Defterleri (EV. HMM. d) tasnifi 6131 numara ile kayıtlı olup 1778 yılına aittir. Defter icmal şeklinde olup, akarlar hakkında ayrıntı bilgi bulunmamakta sadece akarın bulunduğu yer ve aylık geliri hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca vakfin masrfaları burada belirtilmektedir. Defter Küçük Kaynarca gibi çok ağır şartları bulunan bir antlaşmanın imzalanmasının hemen akabinde hazırlandığı için Hacı Beşir Ağa'nın vakıf akarlarının bu durumdan nasıl etkilendiği görmek mümkün olmaktadır.

Üçüncü defterimiz, BOA, Evkaf Defterleri (EV. d) tasnifi 9143 numara ile kayıtlıdır. Aynı ikinci defter gibi icmal şeklindedir. 1827 yılına aittir. Vakfın akarları, bulunduğu yer, gelirleri ve vakfın masrafları belirtilmemiştir.

4. VAKIF AKARLARI

i. Dükkânlar ve Mahzenler

Hacı Beşir Ağa'nın vakıf gelirleri arasında en çok yekûnu tutan yapılardan bir tanesidir. Başta İstanbul olmak üzere İstanbul, İzmir, Halep, Şam ve Sakız adasında bulunmaktadır. Dükkânlar; bakkal, attar dükkânı, tacir ve berber dükkânı gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Dükkânlardan bazıları evlerle veya mahzenlerle birlikte kaydedilmişlerdir. Dükkân ve mahzenlerden bazıları şunlardır;

1- Sakız Adasının İskele mahallesinde beşi mahzenli ikisi mahzensiz 7 kargir dükkân,

2- Sakız Adası İskelede Balıkhane yakınında demir kapılı ve pencereli 36 bab kargir mahzen on beş bab dükkân ve o dolab,

3- İsmail Geçidinde 39 tane mahzen,

4- İzmir'deki büyük handa 71 dükkân ve 18 mahzen, ayrıca sayı olarak verilmemiş dükkânlar olarak kaydedilmiş yerlerde bulunmaktadır.

ii. Çiftlikler

İçersinde çeşitli hayvan barınaklarını ve tahıl vb. şeylerin üretimi için geniş arazilerin bulunduğu yapılardır. Mad 19344 numaraları defterlerine göre Hacı Beşir Ağa'nın dokuz tane çiftliği bulunmakta ama diğer defterlere göre çiftlikler altıya daha sonra 4 düşmektedir. Çiftlikler şu şekildedir;

1- Rumeli bölgesi Karlılı sancağındadır. Çiftliğin geliri yıllık 36000 akçeyi bulmaktadır.

2- Saruhan sancağının Mendehorye²⁸⁷ karyesinde olmak üzere iki tane çiftliği bulunmaktadır. Yıllık geliri 1500 kuruştur.

3- Haleb'te üç çiftlik

4- Yalak-abad kazasının kadı köyünde bir çiftlik

5- Manisa'da bir çiftlik

6- Aydın livasının Köşk kazasında bir çiftlik

7- Rumeli eyaletinde bir başka çiftlik

iii. Odalar

Müstakil olarak veya bir menzilin içinde yer alan bu yapılar genelde bekâr veya tüccar gibi kişilere kiraya verilmektedir. Bulunduğu mahalleye göre kira gelirleri değişebilmektedir. Tabloda verdiğimiz oda sayısının içinde hanların içindeki odalar sayı dâhil edilmemiştir. Aylık gelirleri genelde 30 akçe civarında kiralari bulunmaktadır. Bazıları şunlardır;

1- İstanbul Koca Mustafa Paşa mahallesinde 32 tane oda vardır. Odaları kiralayanlar veya işleyenler incelendiğinde bunların önemli bir kısmının kadın olduğu dikkati çekmektedir.

2- Beşiktaş Sinan paşa mahallesinde 13 oda bulunmaktadır. Odalardan birkaç tanesi zimmîler tarafından kiralanmıştır.

iv. Haneler

Ev veya menzil olarak kaydedilen bu yapılar, Hacı Beşir Ağa'nın muhasebe kayıtlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu yapıların tek katlı olanlarına tahtani, çift katlı olanlarına ise fevkani ismi verilmektedir. İçlerinde bahçesi bulunan

---

²⁸⁷ Mendehore olarak da isimlendirilmektedir. Günümüzde Manisa'nın Alaşehir ilçesi Kemaliye kasabasıdır. M Çağatay Uluçay, *18. Ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955, s. 99; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s. 359; Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 116.

evlerde yer almaktadır. Genel olarak, Aylık 30 ile 180 akçe arasında gelirleri bulunmaktadır. Bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Sakız Adası Valide Sultan mahallesinde bağçeli bir ev
- 2- İstanbul Fındıklı Yahya Çelebi mahallesinde üç ev
- 3- Fındıklı Selime hatun mahallesinde bir ev
- 4- İstanbul Balat'ta zimmîlere hisseli olarak kiralanmış altı ev
- 5- Hacı Beşir Ağa'nın Bab-ı âli yanındaki camisine yakın olan Piri Ağa mahallesinde kiraya verilmiş altı ev
- 6- İstanbul Beşiktaş Sinan Paşa mahallesinde on bir tanesi dükkânı ile birlikte toplam altmış üç ev

v. Hanlar

Hanlar genellikle insanların geçiçi olarak konakladıkları yerler olmakla birlikte tüccarların mallarını muhafaza altında tuttukları mekânlardır. Vakıflar için önemli gelir kaynaklarıdır. MAD 19344 numaralı deftere göre Hacı Beşir Ağa'nın çeşitli yerlerde on bir tane hanı bulunmaktadır. Bunlar arasında İzmir'de yaptırmış olduğu Han dikkat çekiçidir. Han günümüze kadar ayakta kalmış ve ticari hayattaki yerini devam ettirmektedir. Hanların içinde odalar dükkânlar ve mahzenler bulunmaktadır. Hanların içindeki dükkânlar ve mahzenlerin zaman sayıları farklılara gösterebilmektedir. Hanların bazıları şunlardır:

- 1- İstanbul Mercan Ağa mahallesinde iki katlı han olup aşağı katında kargir on yedi üst katında on beş odası bulunmaktadır²⁸⁸.
- 2- Belgrad kalesi varoşunda içinde üç dükkân, on bir mahzen, büyük bir ahır, on oda ve altı kenef bulunan bir han
- 3- Sivas Köhne mahallesinee bir han
- 4- Sayda şehrinde bir han

---

²⁸⁸ Han günümüzde varlığını devam ettirmektedir.

5- İzmir'deki Büyük Han, Beşir Ağa'nın kayıtlı hanları içindeki en büyük handır. Han'a tabi yetmiş bir dükkân, on sekiz mahzen ve yetmiş üç oda bulunmakta olup yıllık geliri 742300 akçedir. Bu gelirin 34950 gider olup, artakalan 707280 akçedir. Ayrıca hanın dışında da dükkânlar bulunmaktadır. Bunların iltizamını 1747 sensinde İzmir Voyvodası Ahmed Ağa almıştır.

vi. Hamamlar

İslam dini temizliğe çok önem veren bir dindir. Bundan dolayı Osmanlı imparatorluğun kalbi olan İstanbul başta olmak üzere bütün şehirlerde ve genellikle camilerin bitişiğinde veya yakınlarında müslümanların temizlenebilmesi için bir hamam tesis edilmiştir. Günümüzdeki gibi evlere kadar uzanan su şebeke sistemlerin çok yaygın olmamasından dolayı müslüman kadın ve erkekler haftada en azın birkaç defa hamama gitmektedirler. Bu yoğunluklarından dolayı hamamlar sürekli gelir getiren ticari işletmeler olarak ön plana çıkmaktadır. Hacı Beşir Ağa'da vakıf gelirleri için iki hamam tesis etmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1- Yenikapı Kâtip Kasım mahallesinde bir tane hamam, aylık kira geliri 1200 akçedir.

2- Şam Saydan mahallesinde bir hamam

vii. Değirmenler

Ekmek vs. unlu mamuller için kullanılan hububatın öğütülerek un haline getirilmesinde yararlanılan değirmenler, kullandıkları enerji türüne göre adlandırılmaktaydı. Bunlar, at değirmenleri, su değirmenleri ve yel değirmenleriydi. At değirmenleri, at gücüyle çalışırdı. Su değirmenleri, akarsu yakınlarında kurulmuş, su gücü ile çalışan değirmenlerdir. Bunlara "âsiyâb" da denilmekteydi. Yel değirmenleri, rüzgâr gücü ile çalışan değirmenlerdi. Beşir Ağa'nın altı tane değirmeni bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir;

1- Üsküdar Kartal Kasabasında bir tane,

2- Haleb şehrinde bir tanesi asiyab olmak üzere 6 tane,

3- İsmail Geçidi Hafız mahallesinde bir tane,

viii. Sabunhane

Sabunhaneler, bitkisel ve hayvansal yağların bazı işlemlere tabi tutularak sabun hale getirildiği yerlerdir. Hacı Beşir Ağa'nın evkaf kayıtlarında Sakız adasında bir sabunhanesi bulunmaktadır. Bu sabunhane her üç defterde de görülmektedir.

ix. Arsalar

Hacı Beşir Ağa'nın akarları arasında arsa veya bazen arsa-i menzil şeklinde kaydedilmişlerdir. Genelde İstanbulda yer alan arsalar ilerde üzerine çeşitli yapılar inşa ettirilmek üzere bekletilen araziler olmalıdır. Arsalar 30 akçe civarında aylık gelire sahiplerdir. 16 tane olan arsaların hepsi İstanbul Mahmud Paşa Cıgalı-zade sarayı yakınlarında bulunmaktadır.

x. Bağ-Bahçeler

Hacı Beşir Ağa'nın akarları arasında çok sayıda bahçe ve benzeri yapı bulunmaktadır. Bahçelerin ve bostanların bazıları bir evle birlikte kaydedilirken bazende bir çiftliğin içinde bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- 1- Eyüp Süleyman Subaşı mahaleesinde bir bahçe,
- 2- Sakız adasında bir bahçe,
- 3- Hacı Beşir Ağa'nın Eyüp'teki külliyesinin yanında bir bahçe,
- 4- Üsküdar Kartal Kasabasında iki bahçe,
- 5- Halep'deki çiftliklerde 32 tane bahçe,

xi. Zeytinlik

Zeytin, aydınlanmada sabun yapımında ve yemeklerde kullanılan önemli bir hamemadedir. Önemli bir getirisi olduğunu düşündüğümüz zeytinlikler Hacı Beşir Ağa'nın akarları içerisinde önemli bir yer işgal etmektedirler. Zeytinlikler, Halep şehrinde yer alan çiftliklerin içerisinde bulunmaktadır. 138 zeytin bahçesi içerisinde binlerce zeytin ağacı yer almaktadır.

Yukarıda ayrıntıları belirttiğimiz akarlar, MAD 19344 nolu defterde yer alan bilgilere tespit ettik. Aşağıda çizdiğimiz tabloda da görüleceği üzere birinci defterde akar sayılarının fazla olması bu defterin çok ayrıntılı olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer iki defterde rakamların daha düşük olduğu görülmekte olup bu defterlerde akarlar sayı olarak ayrıntılı bir şekilde verilmeyip sadece dükkânlar, mahzenler ve odalar şekliyle belirtilmiştir. Ayrıca ikinci ve üçüncü defterlerin kaleme alındığı 1778 ve 1827 yılları Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda sıkıntı yaşadığı yıllardır. Özellikle Osmanlı'nın 1774 yılında Ruslarla imzaladığı Küçük Kaynarca Antlaşması çok büyük toprak kayıplarına neden olduğu gibi büyük bir savaş tazminatı ödemesine de sebep olmuştur²⁸⁹. Bu Antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti ekonomik sıkıntıları artmasına bağlı olarak vakıf sistemi dahil tüm Osmanlı sistemi olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca bina şeklinde bulunan akarlar yıllar geçtikçe harap olmaya başlarlar. Eğer gerekli tamiratlar yapılmaz ise binalar kullanılamaz hale gelir. Ekonomik sıkıntılara bağlı olarak vakıf gelirlerindeki azalma bu binaların tamiratları veya yıkılarak yerlerine yeniden inşa edilmelerini engeller.

---

²⁸⁹ 15.000 kese yani 7.500.000 kuruş olan savaş tazminatı Osmanlı Devleti'nin bir yıllık bütçesinin neredeyse yarısına tekabül etmektedir. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 196.

Türü	MAD 19344 ²⁹⁰	EV. HMH. d. 6131 ²⁹¹	EV. d 9143 ²⁹²
Dükkân	48	16	5
Mahzen	76	4	
Çiftlik	9	6	4
Oda	15	4	1
Hane	124	27	29
Arsa	16		
Han	11	3	3
Hamam	2	2	1
Sabunhane	1	1	1
Boyahane	3	1	1
Değirmen	7	2	1
Bağ-Bahçe	43	11	13
Zeytunluk	138	1	

Tablo 4: Hacı Beşir Ağa evkafının akarları

Seçtiğimiz birinci defterde Hacı Beşir Ağa'nın yukarıdaki akarları dışında gelir kaynağı olarak; dört tane Debbağhanesi, üç tane kahvehanesi, üç tane Boyahanesi, Bostanları, Kârhâne denilen işletmeleri, bir tane yalısı bulunmaktadır. Diğer iki defterde yukarıdakilere ek olarak bir tane kayıkhane, anlamını bulamadığımız bir tane dâr ağacı ismiyle kaydedilmiş bir akar bulunmaktadır.

²⁹⁰ Defter 1735 yılına aittir

²⁹¹ Defter 1778 yılına aittir.

²⁹² Defter 1827 yılına aittir.

5. VAKFIN GİDERLERİ

Vakfin gider kalemleri 6131 ve 9143 numaralı defterlerde “*masarıfat*” başlığı altında kaydedilmişlerdir. Aşağıda, her iki defterde göz önünde bulundurularak, vakfin giderleri çeşitli başlıklar halinde anlatacağız.

5.1. AYDINLATMA GİDERLERİ

Vakıf tesisleri içinde ençok masrafı olan konulardan bir tanesi yapıların aydınlatılması ile ilgilidir. Özellikle kış gecelerinin çok uzun olması aydınlatma masraflarını artırmaktadır. 1778 senesinde Hacı Beşir Ağa'nın camileri, türbesi, medrse ve dersanesi için 703 vukiyye şem-i asel, revgan-ı zeyt alınmış olup, kandil ve şamdan için de 2000 kuruş masraf yapılmıştır²⁹³. 1827 senesinde iki cami ve bir sebilhane için 708 vukiyye şem-i asel ve revgan-zeyt alınmış olup, kandil ve şamdan masrafı için 5300 kuruş harcanmıştır²⁹⁴.

5.2. TAMİRAT GİDERLERİ

1778 senesinde maşrapaların ve kazanların kalaylanması için 2000 kuruş masraf edilmiştir. Suyolu, medrse, cami ve zaviye için tamirat kaydı düşülmüş olsada rakam belitilmemiştir²⁹⁵. 1827 yılına ait defterde tamirat için herhangi bir kayıt yer almamaktadır²⁹⁶.

5.3. VAKIF GÖREVLİLERİ

Vakfin en önemli giderleri arasında vakıf çalışan görevlilerin maaşları yer almaktadır. Bu görevliler vakfin mütevellileri, çeşitli katibler, cabiler, Kisedarlar, sarraflar ve ruznamçe olarak sıralanabilir. 1778 senesinde bu görevlileri toplamda 62500 kuruş ödenmiştir²⁹⁷.

Görevli	Maaşı
Müteveli	30000
Katib	15000

²⁹³ BOA, EV.HMH.d, nr: 6131

²⁹⁴ BOA, EV. d, nr: 9143

²⁹⁵ BOA, EV.HMH.d, nr: 6131

²⁹⁶ BOA, EV. d, nr: 9143

²⁹⁷ BOA, EV.HMH.d, nr: 6131

Ruznamçe	10000,
Cabi	5000
Sarraf	2500
Toplam	62500

Tablo 5: 1778 Yılı Muhasebe Defterine vakıf Görevlilerine Ödenen Maaş

Tabloda da görüldüğü üzere görevliler, üstlendikleri sorumluluklarla göre maaş almaktadır. En büyük sorumluluk Mütevelli'ye ait olmasından dolayı maaş ödemelerinin nerede ise yarısına ona ödenmektedir.

1827 yılına ait defterde yukarıdaki görevliler için 90500 kuruş harcanmıştır. Bu görevlilere ek olarak, Hafız-ı Kütübler için 12210, müfetiş için 2000, bir başka katib için 1260, Haremeyn kalemi muhasebesi içinde 18000 guruş maaş ödenmiştir. Görüleceği üzere bir önceki defterdeki görevlilerin maaşlarına göre artışlar yaşanmıştır²⁹⁸.

5.4. KANDİL GECELERİ GİDERLERİ

Hacı Beşir Ağa, daha önce ifade edildiği üzere özellikle kandil gecelerine daha bir özen göstermiş ve vakfında bu geceler özel harcamalar ayırmıştır. 1778 senesinde kandil geceleri ve hizmetleri için 325 kuruş harcama yapılmıştır²⁹⁹. 1827 senesinde 3600 kuruş harcanmıştır³⁰⁰.

5.5. MUTFAK GİDERLERİ

Bu gider kalemi içersinde kahve, taamiye ve mutfak hizmetlilerinin ücretleri yer almaktadır. 1778 senesinde bu giderler için 3630 kuruş ödenmiştir³⁰¹. 1827 senesinde Zaviye fakirleri için 74200 kuruş, Darüssaade Ağasına aid bahçeleri bekleyen bekçiler taamiyeleri için 14840 kuruş, haremde görev yapan Hasırcılar ocağı taamiyesi için 3600 kuruş masraf yapılmıştır³⁰².

²⁹⁸ BOA, EV. d., nr: 9143

²⁹⁹ BOA, EV.HMH.d, nr: 6131

³⁰⁰ BOA, EV. d., nr: 9143

³⁰¹ BOA, EV.HMH.d, nr: 6131

³⁰² BOA, EV. d., nr: 9143

6. HACI BEŞİR AĞA’NIN VAKIF ESERLERİ

Hacı Beşir Ağa, 30 yıla yakın yaptığı Kızlar Ağalığı görevi esnasında başta devletin başkenti olan İstanbul olmak üzere Şam, Medine, Zıstovi, İzmir gibi Osmanlı Devleti’nin çeşitli şehirlerinde hayır amaçlı yapılar inşa ettirerek, Osmanlı toplumuna önemli hizmetler sunmuştur. Bu mimari eserler arasında kütüphaneler, camiler, medreseler, çeşmeler sebiller ve hanlar bulunmaktadır. Beşir Ağa tarafından inşa ettirilen başlıca eserler aşağıda ifade edilmeye çalışılmıştır.

6.1. DİNİ ESERLER

6.1.1. Camiler

Beşir Ağa’nın dindar bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı Müslümanların ibadet edebilmesi için birkaç yerde camii yaptırmış ve bazı mescitlere de ihtiyacı olan yardımlarda bulunmuştur.

i. Bâb-ı Ali Camii

Beşir Ağa’nın inşa ettirerek, Müslümanların hizmetine sunduğu camilerden biri de sadrazamın konağı olan Bab-ı Ali’nin yanındaki külliyenin içerisinde bulunmaktadır. Kitabesinde yazan tarihe göre cami 1745 yılında inşa edilmiştir³⁰³. Kitabede yer alan *"yeniden bu ibâdetgâh-ı pâki eyledi ihya"* cümlesi Hacı Beşir Ağa’nın bu camiyi daha önce eski bir cami veya mescidin yerine yaptırmış olduğunu göstermektedir.

Görevli	İşi ve Özelliği	Maaşı (akçe)	adet
Vaiz	Bilgili bir kişi	10	1
Şeyhü’l-kurrâ	Bilgili bir kişi	20	1
Hatip	Bilgili ve hoş sesli bir kişi	20	1
İmam ³⁰⁴		20	1

³⁰³ Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü’l-Cevami*, Hız. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s. 89-90,

³⁰⁴ Vakfiyeye göre imam olacak kişi aynı zaman ek ücretleri almak kaydıyla Devir-han-ı evvel, Yasin-han ve teberâk-han görevlerini de üstlenecektir.

Yasin-han		3	1
Devir-han-1 evvel		5	1
Teberâk-han		2	1
Devir-han-1 sâni		3	1
Devir-han-1 sâlis		3	1
Na'at-han	Uygun kişi	4	1
Mu'arrif		4	1
Aşir-han		2000+2000	2
Müezzin-i evvel		7	1
Müezzin-i sâni		5	1
Cum'a Müezzini		2	1
Müezzin-i Sala		2	1
Kayyım		5	1
Kayyım-1 sâni		3	1
Sirâcî		3	1
Ferrâş		3	1
Cârub		1	1
Mahfil-i hümâyûnun ferrâş ve müstahfızı		2	1
Meydan-1 Ferrâş		3	1
Buhuri		3	1
Mahfil Müezzini		3	1
Râh-âb		3	1
Râh-âb şakirdi		2	1
Toplam		4150	28

Tablo 6: Bâb-1 âli camii görevlileri

Yukarıdaki tablo incelendiğinde bir camii için fazla sayıda hizmetli ve görevli sayısının olduğu görölmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği camii

aslında büyük değildir. Ancak buna rağmen çok sayıda hizmet için 28 tane görevli atamıştır. Bu kadar çok görevli olmasının sebebi caminin Bâb-ı Âliye ve padişahın yaşadığı Topkapı Sarayına çok yakın olması gösterilebilir. Hacı Beşir Ağa, bu durumu dikkate almış olmalıdır. Sadrazam ve diğer üst düzey Osmanlı devlet adamlarının namaz kılmak için bu camiye gelme ihtimalleri bulunmaktadır. Onlardan daha mühimi sultanın buraya gelme ihtimalidir. Bu nedenle ki padişah için camide bir “*Mâhfil Hümâyûn*” odası yaptırarak buraya özel görevliler tayin etmiştir ki yukarıdaki bunları gösterdik³⁰⁵.

Küllüye, Sultan II. Mahmut’un hükümdarlığı döneminde 1826-1839 yılları arasında bir tamirat görmüştür. Giriş kapısı üzerindeki kitabede yer alan, “*Muvaffak oldu Han Mahmud Sâni şimdi tecdîdine*” cümlesi bu duruma kesinleştirmektedir. Fakat bu tamirin tarihi verilmemektedir. Cami harap olmasından dolayı 1940-1944 yılları arasında yeniden bir tamirat görmüştür. Camii bodrum üzerine fevkani olarak inşa edilmiştir. Caminin son cemaat yerinde asma kat olarak bir mahfil yeri bulunmaktadır. 1940-1944 yılları arasında yapılan tamirat sırasında hatalı restorasyonlar yapılarak camiinin orjinelliğine zarar verilmiştir. Camii 1961 yılında bir onarım daha geçirmiştir³⁰⁶.

1986’da caminin avlu kısmı tamamen değiştirilerek burada külliyenin düzenine ve mimarisine çok aykırı düşen bir yer altı şadırvanı ile helâlar yaptırılmıştır³⁰⁷. Camii ile ilgili Osmanlı Arşivinde tespit edebildiğimiz belgeler genelde camide görev yapan imam ve hatiplerle ilgili olup tayin meseleleri ihtiva etmektedir³⁰⁸. Camii günümüzde de hizmete devam etmektedir.

Beşir Ağa’nın yaptırdığı bu caminin dışında Beşir Ağa çeşitli yerlerde mescit inşa ettirmiş olduğu gibi birçok mescidinde yenilenmesine ve minberlerinin tamirlerine yardımcı olmuştur. Bu mescitlerden bir tanesi Eyüp külliyesinin içinde yer almaktadır. Mescidin aynı zamanda dersane olarak kullanılması şart

---

³⁰⁵ Süleymaniye 682, vrk., 105/b-107/b.

³⁰⁶ Bu onarım sırasında zamanın parası ile 21.368.10 TL harcanmıştır. *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, VGMY, Ankara 1973. s. 27.

³⁰⁷ Eyice, a.g.m., s. 1-3; Semavi Eyice, “Beşir Ağa Camii”, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 1.

³⁰⁸ Bu konuda birkaç örnek için bkz. BOA, C.EV, belge no.4366; BOA, ŞD.TNZ., dosya no. 2793, belge no.10

koşulmuştur³⁰⁹. Beşir Ağa'nın hutbe okunması için Eyüp'teki Cafer Çelebi mescidine bir minber koydurmuştur. Daha önce küçük bir mescit olan bu ibadet yeri minberin konulması ile cami statüsüne kavuşarak Cuma namazlarının eda edilmesine imkân sağlanmıştır³¹⁰.

ii. Darüssaade Ağası Mehmet Ağa Câmî

Câmî, Üsküdar'da Mehmet Ağa tarafından mescit olarak yaptırılmış olup Hacı Beşir Ağa'nın minber koydurması sayesinde câmiye dönüştürülerek, Cuma namazları eda edilir hale gelmiştir. Beşir Ağa câmiye minber yardımının yanı sıra câmide müslümanların ibadetleri düzenli yapabilmesi için burada hizmette bulunan görevlilere vakfının gelirlerinden maaş tahsisleri yapmıştır³¹¹.

Görevli	İşi ve Özelliği	Maaşı	adet
Vaiz	Bilgili ve İyi ahlak sahibi bir kişi	8	1
Şeyhül Kurra	Bilgili bir kişi	10	1
Hatip	Bilgili bir kişi	8	1
Devir-han-ı evvel	İyi Kur'an bilen	2	1
Devir-han-ı sani ve İmam- 1 sani		4+2	1
mu'arrif na't-ı han	İşinin ehli	4	1
Kayım ve temizlikçi		3	1
Cuma Müezzini		2	1
Âbkeş		5	1
Toplam		48	9

Tablo 7: Darüssaade Ağası Mehmet Ağa camii görevlileri

Hacı Beşir Ağa sadece kendi yaptırdığı camilerinin giderlerini karşılamakla kalmıyor aynı zamanda ihtiyacı olan camilere gerekli yardımları kendi

³⁰⁹ Güler, a.g.t., 509.

³¹⁰ Mustafa Güler, "Takkeci Cafer Çelebi Camii Vakıfları", IX. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 2006, s. 104

³¹¹ Süleymaniye 682, vrk., 35/b-37/a. Tabloyu oluştururken hem vakfiyeden hemde Mustafa Güler IX. Eyüp Sultan sempozyumunda sunmuş olduğu Takkeci Cafer Çelebi hakkındaki tebliğinden istifade ettik. Mustafa Güler, "Takkeci Cafer Çelebi Camii Vakıfları", IX Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri (13-15 Mayıs 2005), Eyüp Belediyesi, İstanbul, s. 108

vakıf akarlarından karşılanmasını sağlıyor. Yukarıdaki cami daha evvel bir mescit iken müslümanların Cuma namazı kılabilmek için bir camiye ihtiyaç duymalarından dolayı camiye dönüştürülmüştür. Bu durum hacı Beşir Ağa'nın hem iyi bir müslüman hemde yardım sever bir insan olduğunu göstermektedir.

iii. Aziz Hüdayi Mahmut Efendi Câmii

Aziz Mahmud Hüdayi meşhur bir mutasavvıf olup aynı zamanda Celvetiye tarikatının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Câmi Üsküdar'da 1595 yılında tamamlanan külliyeinin içersinde yer almaktadır. 1628 yılında vefat ettiği belirtilen bu zat İslam dünyasının önemli âlimleri arasında kabul edilmektedir³¹². Hacı Beşir vakfiyesinde bu camideki bazı hizmetler için çeşitli ücretler vakfetmiştir³¹³.

Görevli	İşi ve Özelliği	Maaşı	Adet
Ecza-han	Kuran-ı kerim-i iyi okuyabilen bir kişi	2	15
Noktacı		2	1
Sanduki	Alim bir kişi	2	1
Cabi		2	1
Seccade-i Nişin		10	1
Toplam		46	19

Tablo 8: Aziz Hüdayi Mahmut Efendi camii görevlileri

iv. Papas Köyü Câmii³¹⁴

Bu köy el-Hac Mustafa'nın Haslar kazası çiftliği yakınında olup ilk önceleri mescit iken Beşir Ağa'nın buraya minber koydurması ile câmiye dönüşmüştür. Hacı Beşir Ağa, câmide hizmet edecekler için günlük yevmiye tahsis etmiştir;

³¹² Hasan Kâmil Yılmaz, “ Aziz Mahmud Hüdayi”, *DİA*, C. IV, Ankara 1991, s. 338-340; M. Baha Tanman, “ Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi”, *DİA*, C. IV, Ankara 1991, s. 340- 343.

³¹³ Süleymaniye 682, vrk., 36/b-37/b

³¹⁴ Papas Köyü İstanbul'un sur dışında kalan Haslar kazasının köylerinden biridir. 1498 yılına ait Haslar kazası Tahrir defterinde Papas Burgaz köyü olarak kaydedilmiştir. Stefan Yerasimos, “15. Yüzyılın Sonunda Haslar Kazası”, *18. Yüzyıl kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 99.

Görevli	Adet	Maaş (Akçe)
Hatip	1	5
Devir-han	1	2
Müezzin	1	2
Kayyım	1	2
Âbkeş	1	3
Toplam	5	14

Tablo 9: Papas köyü camii görevlileri

Ayrıca aydınlanma günlük iki akçe vakfedilmiştir³¹⁵.

v. Süleyman Subaşı Camii

Görevli	İşi ve Özelliği	Maaşı	Adet
Vaiz	Büyük Şeyhlerden bilgili bir kişi	8 kuruş	1
Mevlid-han- evvel		6 kuruş	1
Mevlid-hanı-sani		6 kuruş	1
Müvaşşih	Kuranı iyi bilen bir kişi	1 kuruş	6
Şükr ü eşriba edenler		1 kuruş	6
Kolluk Bayrakdarı		1+3kuruş	1+4
Kayyım		4.5kuruş	1
Büyük talebe		5,5 kuruş ve 13 pare	7
Küçük talebe		6,5 kuruş	40
Toplam		42,5kuruş 13 pare	68

Tablo 10: Süleyman Subaşı camii görevlileri

³¹⁵ Süleymaniye 682, vrk., 38/b-39/a

Tablo yer alan büyük ve küçük talebeler hakkında vakfiyede herhangi bir bilgi yer almamakla birlikte bunlardan küçük talebe olarak belirtilenlerin ilkokul çağındaki çocuklar için büyük talebe diye belirtilenlerin ise ortaokul ve lise çağındaki gençler için kullanıldığı ileri sürülebilir.

Yukarıdaki tabloda belirtilen hizmetler, ücretler ve atiyeler Hz. Muhammed'in doğum günü kabul edilen Mevlid Kandili kutlamaları içindir. Bu her sene tekrarlanması gereken bir etkinlik olarak belirtilmiştir Ayrıca aynı gecede camide toplanan Müslümanlar için yapılacak ikramlar için 105 kuruş vakfedilmiştir³¹⁶.

vi. Ayasofya-î Kebir Camii

Câmide âlim ve fazıl bir kişi ders-i âmm vazifesi yerine getirmesi karşılığında yevmi 10 akçe ücret verilecektir. Camide görevli birinci, ikinci ve üçüncü sırada olan imamlara kendi nöbetlerinde birer mülk okumaları karşılığında 4'e akçe alacaklardır³¹⁷.

vii. Şeyh İbn-i Vefa Câmii

Câmi'de şeyhlik mevkiinde bulunan Şeyh Abdurrahman-ı Nakşibendî hayatta olduğu müddetçe haftada iki gün İmam-ı Gazali'nin İhyay-ı Ulum³¹⁸ isimli namaz kitabını tedris eylemesi karşılığında vakıf malından günlük 10 akçeye mutasarrıf olarak atanmasına karar verilmiştir. Şeyhden sonra bu göreve âlim ve fazıl bir kişi tayin edilerek aynı ücreti alması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Saray-ı Cedid-i Teberderân Hassa Ocağı'ndan bir âlim zat camide vaiz olup 8 akçe alacak ve yine aynı ocaktan bir âlim kişi ise ders-i âmm görevine tayin edilerek, hizmeti karşılığında 8 akçe yevmiye alacaktır³¹⁹. Vakfiyedeki bu şart Beşir Ağa'nın Teberderân Ocağında bulunan yoldaşlarını unutmadığını göstermektedir.

³¹⁶ Süleymaniye 682, vrk., 39/b-41/a

³¹⁷ Süleymaniye 682, vrk., 41/b-43/a

³¹⁸ Gazzâli, bu eserinde İslam toplumunda var olan ahlaki açmazları ve bunların çözümleri hakkında bilgi vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çağrıncı, "Gazzâli", DİA, C. 13, Ankara 1996, s. 500-504.

³¹⁹ Süleymaniye 682, vrk., 41/b-42/b

viii. Diğer Camiler

Sakız Adasındaki Valide Sultan Cami, banisi Hacı Beşir Ağa'nın çok yakından tanıdığı Gülnûş Valide Sultan'dır. Camii 1698 yılında inşa edilmiştir³²⁰. Kuran-ı kerimi iyi bilen bir Şeyhül-kurrâ vazifesi karşılığı 10 akçe ücrete sahip olacaktır³²¹. Fethiyye Cami, Beşir Ağa bu caminin yakınlarında yaptırdığı muallimhanede görev yapacak kişiler ve talabeler için vakfından para tahsis etmiştir³²². Atik Valide Sultan Câmî, haftanın pazartesi günü bir vaiz cemaate vaaz ve nasihat etmesi karşılığında vakıf malından 10 akçe ücret tahsis edilmiştir³²³. Debbâğzade Hüseyin Efendi Cami, Fatih Semtinde Altı Mermer mevkiinde bulunan camii için Beşir Ağa vakfından ehil bir Muhammed-han tayin edilmesi istenmiştir. Haftanın isneyn (Pazartesi) günlerinde ifa edeceği vazife karşılığında 4 akçe ücret ödenecektir³²⁴.

6.1.2. Tekke

Beşir Ağa, İstanbul'un Bab-ı âli semtinde inşa ettirdiği külliye içinde bir tanede tekke inşa ettirmiştir. Bu tekke bazen arşiv belgelerinde dergâh olarak da isimlendirilmektedir. Beşir Ağa Zaviyesi veya tekkesi başlı başına ayrı bir bina olarak kitabesine göre 1745 yılında yapılmıştır. Külliye diğer binaları ile arasında dar bir aralık vardır.

i. Tekke'de Hizmet Edenler

Külliye içinde yer alan zaviye Nakşibendî tarikatına şart koşulmuştur. Tekke'de dokuz oda bulunmaktadır. Her odada sakin olan kişiye bir görev verilmiştir.

Görevli	Ücret (Akçe)	Adet
Post-nişin	40	1

³²⁰ Mustafa Güler, *Gülnûş Valide Sultan...*, s. 36

³²¹ Süleymaniye 682, vrk., 44/a.

³²² Vakfiyede Takkeci Cafer Çelebi Câmisine yapılan hizmetler önemli bir yer tutsada bu bilgiler daha önce bir sempozyumda tebliğ edildikten dolayı burada tekrar bilgi verilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Güler, "Takkeci Cafer Çelebi...", s. 109

³²³ Süleymaniye 682, vrk., 41/a

³²⁴ Süleymaniye 682, vrk., 43/a-43/b Mustafa Güler, "Takkeci Cafer Çelebi...", s. 108.

İmam	9	1
Müezzin	5+3	1
Kayyım	5+3	1
Bevvâb	5	1
Ferrâş ve Vekil-i harç	3+5	1
Nâkıl-ı Suhûn, hâdim-i ta'am, Sofracı, Ferrâş	5	1
Tabbâh	5+3	1
Tabbâh-ı şakird	5+3	1
Toplam	99	9

Tablo 11: Hacı Beşir Ağa Tekkesinin görevlileri

Vakfiyeye göre birinci oda da Tekke'nin şeyhi oturacaktır. İkinci oda da ikamet eden kişi İmamlık hizmetini yerine getirecektir. Üçüncü odada sâkin olan ise müezzinlik hizmetini ifa edecektir. Dördüncü odada bulunan kişi ise kayyım işini yapacaktır. Aynı zamanda ikisi mevcut görevlerine ek olarak zâkir ve Müvezzi' hizmetini de ifa edecekler ve bu hizmetleri karşılığında üçer akçe daha ücret almaları kararlaştırılmıştır Beşinci oda sâkini bevvâb hizmetini görecektir. Altıncı odada bulunan şahıs Ferrâş ve vekil-i harç hizmetini üzerine alacak ve bunun karşılığında kendisine üç akçe daha verilecektir. Yedinci oda sâkini Nâkıl-ı Suhûn, hâdim-i ta'am, Sofracı ve Ferrâş hizmetlerine bakacaktır. Sekizinci odada oturan kişi yemek pişirme hizmeti olan tabbâhlık göreviyle ilgilenecektir. Dokuzuncu oda sâkini Tabbâh şakirdliği görevini yerine getirecektir. Tabbâh ve Tabbâh şakirdliği görevini yerine getirenlere sabun bahası olarak üçer akçe daha verilecektir.

Zaviyenin şeyhi hariç diğer sekiz hücrede ikamet edenler salâvat-han olup her gün sabah vakitlerinde Hz. Muhammed için salâvat çekecekler ve bunun karşılığında da kendilerine ikişer akçe ücre verilecektir. Zaviyenin bitişinde yer alan bir odalı ev ise zaviyenin şeyhi olan kişiye tahsis edilecektir. Zaviyede sâkin olanlardan biri başka bir yere gider veya vefat ederse dışarıdan doğru ve ilm talep eden birisi onun yerine alınacaktır. Zaviyede yemek pişirme işi ilgilenen kişi işine sahip çıkarak, önem verecektir³²⁵.

³²⁵ Süleymaniye 682, vrk., 108/a-109/b.

ii. Tekke'nin Mutfak ve Diğer Giderleri

Hacı Beşir Ağa, inşa ettirmiş olduğu zaviyede bulunan kişilerin hayatlarını sıkıntıya düşmeden devam ettirebilmelerini sağlamak istemiştir. Bundan dolayı zaviyenin mutfak ve ısınma ihtiyaçları için gerekli tedbirleri vakfiyesinde belirtmiştir.

Ürün Adı	Miktarı	Ücret
Pirinç	99 Kile	
Revgan-ı sade	220 Vukıyye	
Asel (Bal)	80 Vukıyye	
Za'ferân	120 dirhem	
Fülfül (Biber)	600 dirhem	
Nohud	5 kile	
Nemek	40 vukıyye	
Soğan	150 Vukıyye	
Hurma	50 vukıyye	
Kömür	9*100+300Vukıyye	
Hatab (odun)	60 çeki	
Şem-i Asel (Bal Mumu)	2 aded	3600 akçe
Mevlid kandili için		25 Kuruş

Tablo 12: Tekke'nin mutfak giderleri

Tekke'nin mutfak giderlerine baktığımızda Osmanlı halkının yemek alışkanlıklarının genel bir görüntüsünü elde etmek mümkün olmaktadır. Mutfak giderleri içerisinde en dikkati çekenler revgan-ı sade ismiyle belirtilen tereyağdır. Soğanın çok tüketildiği anlaşılmaktadır. Pirinç, Osmanlılar'ın mutfaklarında en çok tükettikleri yiyecektir. Baharat miktarları gramlarla ifade edilmesi az bulunmaları ve pahalı olmalarından kaynaklanmaktadır. Bal miktarının fazla olması bu ürün günümüzdeki gibi kahvaltıda değilde şeker yerine tatlıların hazırlanmasında kullanılmaktadır. Hurma, vakfiyede belirtildiği üzere ramazan ayı için özel alınan bir üründür. Osmanlılar'ın yemeklerinde en çok tükettikleri ürünlerin başında

lahm-ı ganem yani koyun eti gelmektedir. Tabloda bu ürünü gösteremedik. Çünkü tüketim miktarı kesin olarak yazılmamıştır. Sadece zaviyedeki her bir kişiye birer vukıyye verileceği, Cuma geceleri, Ramazan ayı ve bayram günlerinde ikişer vukıyye daha zam yapılacağı belirtilmiştir.

Hz. Muhammed'in doğum günü için düznelenen Mevlid Kandili İslam dünyasının en önemli gecelerinden biridir. Osmanlı Devleti'nde bu gece başta padişahın yaşadığı saray olmak üzere Devlet adamlarının konak ve saraylarında İstanbul'dakicami ve mescitlerde dini törenler düzenlenir, müslümanlar camilereakın ederlerdi³²⁶. Hacı Beşir Ağa böyle önemli bir gecede Tekke'de kalanlar güzel ikramlar hazırlanması ve bu gece daha iyi hizmet edilmesi için vakfiyesinde önemli bir tahsisat ayırmıştır.

Vakfiyeden elde edilen bilgiye göre zaviye sabah ve akşam olmak üzere iki öğün yemek verilmektedir. Sabahları çorba, akşamları ise et yemeği, pirinç pilavı ve çorbası sunulmaktadır. Cuma geceleri yemek çeşidi artmaktadır. Yukarıdaki yeneklere ek olarak asel-i zerde pişirilmekte hem zaviye sakinlerine hemde zaviye gelen misafirlere sunulmaktadır³²⁷.

Tekke, derviş odaları mutfak, selamlık ve tevlidhânedden meydana gelmiştir. Bütün bu bölümler bir medrese gibi revaklı bir avlu etrafında toplamıştır. Nakşibendî tarikatı tarafından kullanılan tekkede 1885-1886 yıllarında sadece, ikisi erkek üçü kadın olmak üzere beş kişinin yaşadığı kaydedilmiştir. Bu durum tekkenin işlevselliğini kaybettiğini göstermektedir.³²⁸

15 Mayıs 1899 tarihli bir arşiv belgesine göre tekkenin, tamiratı lüzumunun doğduğu ve yapılan keşif sonunda 5250 kuruş masraf çıkartıldığı ve durumun Şura-yı Devlet maliyesine bildirildiği belirtilmektedir³²⁹. Ancak bu tamirat işlemi ya gerçekleşmemiş ya da iyi yapılmamış olmalı ki. 7 Ekim 1906 tarihli bir başka belgede tekkenin hanesinin tamiratı için 12427 kuruşu ihtiyaç olduğu

³²⁶ Mehmet Şeker, "Mevlid (Osmanlılar'da Mevlid Törenleri)", *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 479.

³²⁷ Süleymaniye 682, vrk., 109/a-112/a.

³²⁸ Eyice, "Beşir Ağa Külliye", s.3.

³²⁹ BOA, BEO, dosya no.1312, belge no. 98369

belirtilmektedir³³⁰.

Tekkeler kapatıldıktan sonra bakımsız kalan ve fakirlere barınak olan Beşir Ağa Tekkesi restore edildikten sonra bir süre Folklor Derneği tarafından kullanılmış olup daha sonra ise Batı Trakya Dayanışma Merkezi olarak kullanılmıştır³³¹. Günümüzde ise kapalı olarak bulunmaktadır.

6.1.3. Türbe

Beşir Ağa 1746 yılında vefat ettiğinde Eyüp Sultan Camisi içerisinde yaptırdığı türbesinin içine defnedilmiştir. Türbenin kemerli kapısının dış avluya açılmakta olup büyük hacet penceresi iç avlu tarafındadır. Bu pencerenin üstünde bir ayet-i kerime hak edilmiştir.

Bu pencerenin iç tarafındaki duvara bir sebil yapılmış olup çeşmelerden akan sular önündeki küçük yalağa dolmaktadır. Türbenin arka tarafında yer alan hazirede Osmanlı'da sadrazamlık makamında bulunmuş Semiz Ali Paşa ve Gürcü Mehmed Paşa'nın kabirlerinin yanısıra Osmanlı haremde önemli bir güce sahip olmuş Kethüda Can-feda Hatun'un kabri bulunmaktadır. Sol tarafında Genç Osman'ın annesinin yaptırmış olduğu cüzhâne odası bulunmaktadır. Beşir Ağa'nın ahşap sandukasının üzerinde yeşil puşi örtülüdür³³².

6.2. EĞİTİM YAPILARI

Hacı Beşir Ağa'nın, kurmuş olduğu vakıflarda eğitim kurumlarının fazlalığı dikkati çekmektedir. Başta İstanbul olmak üzere çeşitli şehirlerinde kurmuş olduğu medreseler, mektepler, kütüphaneler onun eğitime ne kadar önem verdiğinin bir işaretidir.

6.2.1. Darülhadis

Hacı Beşir Ağa'nın İslam dünyasının en önemli şehirlerinden biri olan Medine'de yaptırmış olduğu eğitim kurumudur.

---

³³⁰ BOA, İR. EV., belge no. 9; BOA, ŞD, dosya no. 178, belge no. 9

³³¹ Eyice, a.g.m., s 3

³³² Mehmet N. Hanka, *Eyüp Türbeleri*, Türk Turing Turizm Yayınları, İstanbul 1993, s. 166-167.

i. Darülhadisdeki Görevliler ve Maaşları

Görevli	İşi ve Özelliği	Maaşı	adet
Müderriş	Anadolu'dan Temel Dini Bilimler ile Hadis ve Tefsir de âlim olması	70+50	1 ³³³
Talebeler	Eğitim alacak talebeler, asla Hind, İran kökenli olmayıp Anadolu kökenli olup bilgi öğrenmeye istekli olacaklar.	5+5	20 ³³⁴

Tablo 13: Darülhadis'te görev yapan müderriş ve talebelerin özellikleri

Hacı Beşir Ağa, Darülhadis'te görev yapacak müderrişin ve eğitim alacak talebelerin kesinlikle Anadolu'dan gelmesini belirterek, İran'lı, Fellâh ve Şii inancına sahip olanların buraya girmemesini istemiştir. Bu durum Beşir Ağa'nın Sünni inancına olan bağlılığını göstermektedir. Müderriş için vakfın

Şam'daki gelirlerinden 70 akçeye ek olarak vakfın gallesinden 50 akçe verilmesi şart koşmuştur. Darülhadis'te eğitim göreceğ öğrencilere yine Şam'daki vakıf malından 5'er akçeye ek olarak, vakıf gelirinde her birine 5'er akçe daha verilmesi istemiştir, Talebeler haftada bir tefsir eğitimi, bir gün hadis eğitimi ve üç günde fıkıh eğitim alacaklardır³³⁵.

Darülhadis'te görevli müderriş vefat ederse yerine o bölgede yaşayan Anadolu kökenli bir uygun müderriş, Şeyhülharem ve Medine Kadısı tarafından seçilip ataması yapılmalıdır. Eğer o bölgede belirtilen özelliklere sahip bir müderriş bulunamazsa o vakit İstanbul'dan uygun bir müderriş istenecektir³³⁶. Hacı Beşir Ağa'nın müderriş konusunda istediği özellikler eğitime verdiği önemi göstermektedir.

Darülhadis'te bulunan talebelerden biri evlenir veya vefat ederse onun yerine müderriş efendinin işareti ile Anadolu ahalisinden olmak üzere bir talebe

³³³ Süleymaniye 682, vrk. 24/b-25/a.

³³⁴ Süleymaniye 682, vrk. 24/b-25/a. Anadolu menşeyli 20 talebe.

³³⁵ Süleymaniye 682, vrk., 25/a-25/b.

³³⁶ Süleymaniye 682, vrk., 26/b-27/a.

Darülhadis'e kayıt ettirilecektir. Eğer talebelere biri hac vazifesini yerine getirmek isterse ona 40 gün mülhet verilmesi ve zamanında geriye dönmez ise yerine uygun bir talebenin alınması istemiştir. Hacı Beşir Ağa, talebe alınırken ehil olmayan kişilerin rica ve iltimas yolu ile Darülhadis'e sokulmamasını şart koştur³³⁷.

ii. Su, Mutfak ve Temizlik Hizmetleri

Beşir Ağa, çeşmesinin vazifelerini de talebelere şart etmiş olup detayı şöyledir;

Hizmetin adı	Yevmi	Adet
Âbkeş	10+10=20	2
Ferraş-ı Darülhadis	3+5=8	1
Bevvab	4+4=8	1
Sebili	4+4=8	1
Tabbah	10	1
Şakird-i Tabbah	6	1
Toplam	60	7

Tablo 14: Darülhadis'te çalışan mutfak personeli ve maaşları

Hacı Beşir Ağa, Darülhadis'te hizmet edecek görevlilerin burada eğitim gören talebelere seçilmesi şart koştur. Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere eğitim gören talebelere en az yedi tanesi bu işlerle meşgul olacak ve ek gelir elde edeceklerdir. Beşir Ağa en azından bazı talebelerin maddi açıdan daha iyi bir seviyede olması istemektedir. Bu hizmetlerden birini yerine getiren talebelere biri evlenmesi veya ölümü nedeni ile hizmet münhal olursa Darülhadis'e alınacak yeni talebe boş olan hizmeti yerini getirecektir³³⁸.

iii. Ruhuna Kuran Okunması

Bir müslümanın ölümünden sonrada sevaplarının devam etmesi sağlamanın yolu kendisi adına hayır işlerinin devam etmesi sayesinde olabilir. Birçok vakfiyede görüldüğü gibi vâkıf ölümünden sonra yılın belli günlerinde kuran-ı kerim hatim edilmesini şart koşarak sevap kazanmaya devam etmek istemektedir. Hacı Beşir Ağa'nın

³³⁷ Süleymaniye 682, vrk., 26/b-27/a.

³³⁸ Süleymaniye 682, vrk., 25/a-27/a.

diğer vakfiyelerinde olduğu gibi bu vakfiyesinde ruhu için kuran okunmasını şart koşmaktadır. Darülhadis'te eğitim gören 20 talebe her Cuma gecesi Beşir Ağa'nın ruhu için bir kez Kuran-ı Kerimi hatim edeceklerdir. Bu hizmetlerinin karşılığında her bir öğrenciye senelik 3'er altın ödenerek toplam yıllık 60 altın vakfın gelirinden bu hizmete tahsis edilecektir³³⁹.

iv. Zevrak³⁴⁰ Hizmeti

Hacı Beşir Ağa, Harem-i Nebevide on adet zevrak bulundurarak her bir zevrak için saka görevlendirmiştir. Bu sakalara hizmetleri karşılığı yıllık her birine 4'er altın verilerek, yekûnda 40 altın bu hizmet için tahsis edilmiştir. Zemzem şişesi veya zemzem ibriğide anlamına gelen zevrak Harem-i Nebeviye gelen müslümanlara su sağlamak için yapılmış olan bir hizmet olmalıdır. Sıcak havanın etkili ve su kaynaklarının kısıtlı olduğu bir bölgede bu hizmetin ne kadar değerli olduğu ortadır. Hacı Beşir Ağa bu şekilde ne kadar yardım sever bir insan olduğunu göstermektedir³⁴¹.

v. Denetim

Hacı Beşir Ağa, Medine'de kurmuş olduğu hayır müesseselerinin ve hizmetlerinin düzenli bir şekilde işlemesi için şeyhülharemleri görevlendirmiştir. şeyhülharenler Darülhadis, sebil ve zevrak hizmetlerinin nazırı olacaklar ve bu hizmetleri karşılığında kendilerine yıllık 10 altın maaş verilecektir. şeyhülharem'in nazırlık dışında bir başka vazifesi Medinede'ki hizmetler için şam havalisi malından her sene Surre Emmini tarafından getirilecek olan ikişer yüz akçeyi teslim alıp Darülhadis'in müderrisine teslim etmektir³⁴².

vi. Darülhadis'in Giderleri

Gider kalemleri	Günlük Toplam	Yıllık Toplam
Eğitim Hizmetleri 21 kişi	320 Akçe	113280 (akçe)
Yardımcı hizmetler 7 kişi	60 Akçe	21240 (akçe)

³³⁹ Süleymaniye 682, vrk., 28/a-28/b.

³⁴⁰ Zevrak; Zemzem şişesi, Zemzem İbriği anlamına gelmektedir.

³⁴¹ Süleymaniye 682, vrk., 28/b-29/a.

³⁴² Süleymaniye 682, vrk., 28/b-29/b.

İdari hizmetler 1 kişi		10 (altın)
Ruha Kuran okunması 20 talebe		60 (altın)
Zevrak Saka hizmeti		40 (altın)
Mutfak Giderleri		330 (kuruş)
Toplam		110 altın 330 kuruş 134520 akçe

Tablo 15: Darülhadis'in giderleri

Yukarıdaki tablonun işaret ettiği üzere vakfın en fazla gider kalemi eğitim hizmetlerine ayrılmaktadır. Beşir Ağa bu giderleri karşılamak için Şam havalisi gelirleri kullanmıştır³⁴³.

Hacı Beşir Ağa'nın yaptırdığı bir diğer medrese bugün Eyüp semtinin Baba Haydar Mahallesi Balcı yokuşu Mektep Sokağı'nın köşesinde yer almaktadır. Darülhadis ismi ile geçen bu yapı külliye'nin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yapının içinde Sıbyan mektebi, kütüphane, Muallim-hane ve çeşme yer almaktadır. Medrese de bir müderris bir muhaddis ve iki tane de danışment olmak üzere dört görevli bulunmaktadır. Müderris 25, Muhaddis 20, Danışmentler ise 5'er akçe yevmiye almaktadırlar³⁴⁴.

1869 yılına ait medrese listesinde ismi geçmeyen medrese ile ilgili 1914 yılına ait bir raporda tamir edilebilirse 10 tane talebinin burada eğitim alabileceği belirtilmektedir. 1918 yılında bina muhacirler tarafından işgal edilmiştir. Son yıllara kadar bakımsız olan bina yeniden restore edilmiştir.

6.2.2. Medreseler:

i. Bâb-ı âlî'deki Medrese

Medreselerden ilki, bu gün İstanbul Bâb-ıâlî mevkiinde Alay Köşkü caddesi üzerinde Defterdarlık binasının yanında cami, tekke, sebil, medrese, mektep, çeşme ve tekkeyi içine alan külliye'nin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Caminin üzerindeki kitabedeki yer alan “ *Eseri bir câmi ü'l- envâr yaptırdı Beşir*

³⁴³ Süleymaniye 682, vrk., 25/a.

³⁴⁴ Mustafa Güler, "Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın Eyüp'teki Külliyesi İçin Tesis Ettiği Vakfı", X. *Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler*, 2006, s. 508

Ağa mısrasına nazaran 1745 yılında inşa edilmiş olmalıdır. Avlunun sağ tarafında yer alan medrese 11 veya 12 oda iki öğrencinin kalabileceği şekilde olup hava ve güneş alabilecek özellikte tasarlanmıştır. Osmanlı klasik mimari üslubu ile Avrupai barok tarzı üslubunun birleştirilmesi meydana getirilmiştir. Medrese odaları değişik bir mimari kullanılarak cami ile birleştirilmiştir. Medresede 1792 senesinde öğrencilerle birlikte çeşitli hizmetlerde görev alan 17 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir ki bu sayı 1869 ve 1914 yılında 24 olarak kayıt edilmiştir³⁴⁵.

Medrese binası çeşitli tarihlerde çeşitli kurum ve derneklere hizmet için tahsis edilmiştir. 29/04/1976 tarihli Bakanlar Kurulu kararına göre Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınarak 10 yıllık bir süre için İstanbul Valiliğine tahsis edildiği öğrenilmektedir. Yine belgelerde verilen bilgilere göre medrese binası İstanbul Valiliği tarafından Milli Türk Talebe Birliği derneğine kültür çalışmaları merkezi olarak verilecektir. Ancak medrese binası 1966 yılında zamanın genel müdürü tarafından şifahi bir emir ile Folklor Enstitüsü'ne verilmiştir. 1976 yılında medrese hala bu dernek tarafından kullanılmaktadır. Folklor Enstitüsüne yapılan tahsisin resmi olmamasından dolayı binanın bir an önce boşaltılarak, Milli Türk Talebe Birliği derneğinin buraya yerleşmesi sağlanması istenmektedir³⁴⁶

Medrese 1832 ve 1965 yılları arasında muhtelif tarihlerde 8 defa tamirat geçirmiştir. Eyice'nin verdiği bilgiye göre 1915 yılına ait bir kayıta medresenin tamirata ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. 1950'li yıllarda tekke, çıkan yangın sonucu zarar görmesi üzerine vakıflar idaresi burada bir tamirat yaptırmıştır. Bu tamirat esnasında medresede de bir tamirat yapıp yapılmadığı belli değildir. 1986 yılında avlu, orijinal mimariye aykırı olarak tamamen değiştirilmiş olup, yer altı şadırvanı ve helâları yaptırılması, başta medrese olmak üzere külliye mimari dokusunun zedelenmesine sebep olmuştur³⁴⁷. Medresenin içinde bulunduğu külliye 2008-2010

---

³⁴⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 65-66; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 2.

³⁴⁶ BCA, Fon no:301813, Kutu no: 351, Dosya no: 130, Sıra no: 120

³⁴⁷ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 65; Eyice, *a.g.m.*, s. 2

yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından görevlendirilen Yüksek Mimar Nurcan Sefer'in başkanlığında yenileme çalışmaları yapılmıştır³⁴⁸.

ii. Medine'deki Medrese

Hacı Beşir Ağa, İstanbul'un dışında ikinci bir medreseyi Medine şehrinde yaptırmıştır. Beşir Ağa'nın burada bir hayrat yaptırması onun bu şehre verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Beşir Ağa'nın hazinekar iken görevinden alınarak sürgüne gönderilmiş sonra affedilerek Medine Şeyhülharemliği'ne atanmıştı. O, Darüssaade Ağa'sı tayin edilinceye Medine şehrinde yaşamıştır ki bu süre zarfında şehirde belli bir saygınlığa ulaşmış olmalıdır. Ayrıca bu şehrin müslümanlar için kutsal bir şehir olması, burada yapılacak olan hayrâtın müslümanlar nezdinde daha çok itibar göreceği düşünmüş olabileceği Beşir Ağa'nın burada eserler yaptırmasında etkili olmuş olabilir. Beşir Ağa'nın padişaha sunmuş olduğu tarihsiz bir arzdan öğrendiğimize medrese Harem-i Nebevinin hemen yanında yapılmış olup medresenin yanısıra bir kütüphane ve başka eserlerde inşa edilmiştir³⁴⁹.

Medresenin binasında zaman içerisinde bozulmalar meydana gelmiştir. Bundan dolayı medresede ve burada görev yapan müderrislerin ikamet ettiği evde tamirat ihtiyaçları doğmuştur. 1844 tarihli bir belgede müderrislerin kaldığı evin sayfiyesinin bulunmadığı buraya şehirdeki diğer evlerdeki sayfiye örneğinde bir yerin yapılması için müderrislerin arz yazdıkları belirtilmektedir. Müderrislerden gelen bu talep üzerine bir araştırma yapılarak böyle sayfiye yerlerinin yapılmasının Medine'de gerekli olduğu anlaşılmış ve masraflarının vakfın hazinesinde karşılanabileceği ifade edilerek son karar padişaha bırakılmıştır.³⁵⁰

---

³⁴⁸ Yenileme çalışmaları hakkında Nurcan Sefer tarafında hazırlanan kitapçıkta yenileme çalışmalarının tüm aşamaları hakkında görsel ve açıklayıcı bilgiler bulunmaktadır. Çalışmalar esnasında sibyan mektebinin alt ve üst odalarında raspa çalışmaları sırasında mektep öğrencileri tarafından yazılmış olduğu tahmin edilen Arapça, Osmanlıca ve Farsça yazırlarla tesadüf edilmiştir. Bu yazırların yapılan çevirilerinde 1893, 1901 yıllarına ait tarihler öğrenci isimleri, ders isimleri ve aldıkları notlar, birkaç şiir olduğu ortaya çıkmıştır. Nurcan Sefer, *Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)*, İstanbul Vakıfları 1. Bölge Müdürlüğü, s. 1-23. Şubat 2016 içerisinde yaptığım ziyaret esnasında külliyyede yeni bir restorasyon çalışması devam etmekte idi.

³⁴⁹ BOA, Cevdet-Evkaf Tasnifi, no:27947

³⁵⁰ BOA, Sadaret Amedi Kalemî Tasnifi, no:8

Müdürrislerin kaldıkları evle ilgili problemler sonraki yıllarda devam etmiştir. 1880 yılına ait bir belgede müdürrislerin kaldığı evin iyice harap olduğu ve bundan dolayı evin müdürrislerin aileleri ile bu evde ikamet etmelerin zor olduğu ifade edilmiş olup yapılan keşif sonunda 32801 kuruş masrafı olduğu belirtilmiştir. Tamirat bedelinin yüksel olması yetkilileri kaynak arama sevk etmiştir. Tamirat bedelinin Mısır vergisinden ödenmesi düşünülmüş olsa da daha önce yapılan tamirat bedelinin buradan karşılanmasından dolayı bundan vazgeçilmiş onun yerine medresenin Beşir Ağa vakfına ait olduğu belirtilerek masrafın bu vakfın hazinesinden karşılanması karar verilmiş, sonradan yerinde yapılan keşif defterinin gönderilmemesi hasebiyle tehir edilmesi ifade edilmiş olup yine son karar padişaha bırakılmıştır³⁵¹.

Medresenin ve müdürrisin kaldığı evin harap olması ve bununla ilgili tamirat konusu tam olarak çözümlenmemiş olmalı ki sonraki yıllarda da bu konu ilgili yazışmalar devam etmiştir. 1892 yılına ait bazı arşiv belgelerinden müdürrislerinin kaldıkları evin tamiratı için 5460 kuruş tamirat parasının gerekli olduğu ifade edilerek, evin tamir edilmesine karar verilmiştir³⁵².

6.2.3. Mektepler

Hacı Beşir Ağa'nın yaptırdığı bir diğer eğitim kurumu mekteplerdir. Daha çok çocukların ilk eğitimlerini aldığı eğitim kurumlarıdır.

i. Kahire'deki Mektep

Hacı Beşir Ağa'nın bu şehirde böyle bir eser yaptırması Mısır'a verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Ağa, burada sadece mektep değil sebilde yaptırmış olup bunun sebebi Beşir Ağa'nın görevinden ayrılarak veya azl edilerek Kahire'ye gitme ihtimalinin bulunmasıdır. Osmanlı Devletinde harem ağaları görevlerinden alındıktan sonra ya Mısır'a ya da Hicaz'a gönderilmekte idiler. Bu durumu göz önünde bulunduran Beşir Ağa Kahire'de birkaç hayrat yaptırarak, bu şehirde isminin duyulmasını ve şehirde kendine saygın bir yer edinmek istemiş olmalıdır.

³⁵¹ BOA, İrade-i Dâhiliye Tasnifi, no:821

³⁵² BOA, İrade-i Evkaf tasnifi, no:4; Bab-ı Ali Evrak Odası Tasnifi, no:6634

Beşir Ağa'nın, burada kurmuş olduğu mektep onun ilk oluşturduğu vakfin içerisinde. Çünkü Beşir Ağa 1717 yılında Medine'de iken Kızlar Ağalığı görevine atanmış olup İstanbul'a gitmeden önce 60 gün Mısır'da dinlenmiştir. İşte bu esnada burada birkaç tane hayrat yaptırmıştır³⁵³. Beşir Ağa bu mektebi Kahire'nin Aksungur diye bilinen bir mevkiye yaptırmış olup mektebin yanısıra kütüphane, namazgâh, sebil ve cami gibi yapılar da inşa ettirmiştir³⁵⁴.

6.2.4. Muallimhaneler

i. Eyüp'teki Muallimhane

Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği bir başka mektep Eyüp'teki külliye'nin içerisinde. Vakfiyede Muallimhane olarak geçen yer küçük çocuklara Kuran-ı Kerim öğretmek için açılmıştır. Burada görevlendirilen muallimin mesleğinde iyi olması şart koşularak 10 akçe yevmiye yazılmıştır. Ayrıca muallimin yardımcısı olarak da bir tane halife atanmış ve kendisine 5 akçe yevmiye verilmesi şart koşulmuştur³⁵⁵.

ii. Piri Bey Muallimhanesi

Galata semti Cami-i Kebir mahallesinde harap halde iken Hacı Beşir Ağa tarafından yeniden yaptırılan muallimhanede görev yapacak mektep hocası için yevmi altı akçe ve Halife için ise 4 akçe ücret tahsis edilmiştir³⁵⁶.

iii. Sakızdaki Muallimhane

Beşir Ağa, adadaki muallimhaneyi yeniden inşa ettirmiştir. Muallimhanede Hoca-i mekteb vazifesini ifa edecek kişiye 10 akçe, hocanın yardımcılığını yerine getirecek olan halifeye ise 5 akçe ücret verilecektir.

iv. İstanbul Ali Fakih Mahallesindeki Muallimhane

Muallimhane, Hacı Beşir Ağa'nın kendi mülkü üzerinde yeniden inşa edilmiştir.

---

³⁵³ Hamza Abd Al-Aziz Badr et Daniel Crecelius, "The Awqaf Of Al-Hajj Bashir Agha In Cairo", *Annales Islamologiques*, 27 (1993), s. 294.

³⁵⁴ BOA, Cevdet Evkaf Tasnifi, nu:18419; Cevdet Maarif Tasnifi, nu: 7222

³⁵⁵ Güler, a.g.m., s. 509.

³⁵⁶ Süleymaniye 682, vrk., 43/a-43/b

Hizmetin adı	Yevmi (akçe)	Adet
Muallim	20	1
Halife	10	1
Meşk Hocası	3	1
Toplam	23	3

Tablo 16: İstanbul Ali Fakih mahallesindeki muallimhane personeli

Muallim ve Halife vazifesini yerine getirecek kişilerin doğru söyleyen ve günah işlemeyen iyi müslümanlardan seçilmesi şart koşulmuştur. Ayrıca talebelere haftada iki gün güzel yazı öğrenmek anlamına gelen meşk³⁵⁷ dersi verilecektir. Buradaki amaç talebelerin ileride kalemeye sınıfında memur olma ihtimallerinden dolayı Osmanlı yazı diline hâkim olmaları istenmiş olabilir.

Muallimhane’de eğitim gören çocuklar ve muallimhanenin diğer giderleri için Hacı Beşir Ağa, vakfa çeşitli ödenekler tahsis etmiştir.

Giderler	Yevmi	Adet
Talebeler için Kapama, Pabuç ve Mest	100 Kuruş	20
Kömür bedeli, Hasır ve Cârûb	600 akçe	
Seyr Bahası	1200 Akçe	1

Tablo 17: İstanbul Ali Fakih mahallesindeki muallimhane talebe giderleri

6.3. SOSYAL YAPILAR

Hacı Beşir Ağa çok sayıda çeşme ve sebil yaptırarak insanların en çok ihtiyaç duyduğu içme suyu hizmetini temin etmeye çalışmıştır. Çeşitli yerlerde yaptırmış bizzat kendisinin yaptırdığı çeşme ve sebilin dışında harap olup tamire muhtaç olan çeşme ve sebiller için vakfından çeşitli oranlarda ücretler tahsis etmiştir;

6.3.1. Çeşmeler ve Sebiller

i. Kahire’deki Sebil-i Küttâb

Bu sebillerden biri Kahire’de bulunmaktadır. XIV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bilhassa Memlûklular devrinde yaygınlaşan cami, medrese ve

³⁵⁷ Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 492-493.

hankahların yola bakan köşelerinde iki katlı bir sebil inşasıyla üstünü Sıbyân mektebi olarak kullanma geleneği başlamıştır. Sebül-küttâb adıyla anılan ve Kahire'de pek çok örneği bulunan bu tarz yapılar, Osmanlılar devrinde de inşa edilmeye devam edilmiştir. Beşir Ağa 1718 yılında dönemin Osmanlı mimari anlayışına uygun olarak bir Sebül inşâ ettirmiştir³⁵⁸. Sebül, Padişah I. Mahmud Medresesi yanında yer almaktadır. Suyu serin tutması için iki yanında havalandırmaları vardır³⁵⁹.

ii. Mercan çarşısındaki Hanın yanında bulunan çeşme ve sebül

Han, Beşir Ağa tarafında yeniden yaptırılmıştır.

Hizmetin adı	Yevmi (akçe)	Adet
Nazır-ı râh-ab	2	1
Râh-ab	4	1
Sebül	4	2
Ferraşan-han	4	1
Hâfız-ı Tas-ı Çeşme	2	1
Abkeş-i Musluk	2	1
Toplam	18	7

Tablo 18: Mercan çarşısındaki Hanın yanında bulunan çeşme ve sebülün personeli

Ayrıca sebilde kullanılan maşrabanın kalay masrafı için ücret tahsis edilmiştir³⁶⁰.

iii. At Pazarı Yakınındaki Su Çeşmesi

Üsküdar'da bulunan bu çeşme için bir tane Hâfız-ı Tas tahsis olup iki akçe ücret tahsis edilmiştir³⁶¹

³⁵⁸ Andre Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, Çev.: Alp Tümertekin YKY, İstanbul 1999, s. 149-154.

³⁵⁹ Doris Behrens- Abouseif, "Beşir Ağa SebülKüttabı", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 4.

³⁶⁰ Süleymaniye 682, vrk., 43/-44/b.

³⁶¹ Süleymaniye 682, vrk., 44/a; Mustafa Güler, "Takkeci Cafer Çelebi...", s. 109.

iv. Diğer Çeşme ve Sebiller

Sancakdar Hayreddin mahallesinde kendi mülkü üzerinde inşa ettirdiği çeşme, Koca Mustafa Paşa Camisi avlusunda hayırlı çeşme ismi ile bilinip harap durumda bulunan bir çeşme, Ali Fakih mahallesinde harap halde olan bir çeşme ve yine bu çeşmenin yakınında Hüsrev Bey diye bilinen bir kişi tarafından inşa edilmiş ancak harap hale gelmiş sebilin tamir edilerek, yeniden hizmet vermesi sağlanmasını bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Ayrıca bu çeşmelere ve sebile 8 tanede maşrapa konulmasına karar verilmiştir. Çeşmeler ve sebilin hizmetinin aksamaması için bir Suyolcu Bölükbaşısı 12 akçelik ücret ile vazifelenilecektir. Bunların dışında iki Miftah Oğlanı 2’şer akçe, iki Sebili 3’er akçe ücret karşılığında hizmet edecektir. Hayırlı Çeşme ve Sancakdar Hayreddin mahallesindeki çeşme için birer tane Hâfız-ı tas görevlendirilerek, bunlardan bir tanesi 4 akçe diğerine ise 3 akçe verilmesine karar verilmiştir. Üç adet çeşme ve sebilin ve yollarının iktiza ettikçe tamir ve onarım yapılmasını şart koşulmuştur³⁶².

İstanbul Abdi Çelebi mahallesinde Valide Sultan’ın Baş Ağası iken vefat Ali Ağa’nın vakf ettiği hudutları belli olan iki katlı bir adet menzil, Hacı Beşir Ağa’nın vakfına dâhil edilmiştir. Ali Ağa’nın aynı mahallede inşa ettirmiş olduğu çeşme için bir kişi hafız-ı tas tayin edilerek vazifesi karşılığı 2 akçe ücret alması kararlaştırılmıştır³⁶³. Üsküdar Dudullu mevkiinde bulunan Hazinedâr Ali Ağa Camii ve Muallimhanesi yakınındaki. Suyolu için ehil bir Suyolcu’nun hizmet etmesi karşılığında kendisine günlük 2 akçe verilecektir³⁶⁴.

6.3.2. Fener

Hacı Beşir Ağa, bugün Romanya’nın Karadeniz sahilleri üzerinde bulunan Sulina (vakfiyede Sünne) boğazında, fırtınalı günlerde ve karanlık gecelerde insan ve gemilerin felakete uğramamaları için bir deniz feneri inşa ettirmiştir. Bu sayede yocu ve erzak taşıyan gemiler İstanbul ile Sünne arasında rahat bir şekilde yolculuk yapabileceklerdir³⁶⁵.

³⁶² Süleymaniye 682, vrk., 44/a-46/b.

³⁶³ Süleymaniye 682, vrk., 46/b- 47/a.

³⁶⁴ Süleymaniye 682, vrk., 43/a-44/b; Mustafa Güler, “Takkeci Cafer Çelebi...”, s. 109.

³⁶⁵ İsmet Kayaoğlu, “Beşir Ağa Vakfı”, *Belgeler*, XI, 15, 1986, s. 77-78

Hacı Beşir Ağa, 1745 senesinde Sünne Boğazı'na yaptıracağı Deniz feneri ve diğer eserler için padişahın o bölgede arazi talep etmiştir. Sultan I. Mahmud, Hacı Beşir Ağa'ya istediği araziler için mülkname vermiş ve Tulca kadısı ile zabıtlarına gönderdiği emirde bu yerlerin bir an önce hudutlarının belirlenmesi için çalışmaların yapılmasını emretmiştir³⁶⁶.

6.3.3. Beşir Ağa'nın Surre Yardımları

Osmanlı Devleti Mekke ve Medine şehirlerinin yönetimlerini üstlandıkları tarihten itibaren İslam dünyası için kutsal kabul edilen bu iki şehre ve bu şehirlerde yaşayan Müslümanlara sürekli yardım etmişlerdir. Bu yardım işini düzenli sistemli hale getirerek Haremeyn Evkafı Nazırlığı ihdas etmişlerdir. Her sene Recep ayı içerisinde padişahın huzurunda düzenlenen bir törenle büyük miktarlardaki yardım “*Surre Alayı*” ismi verilen kervanlarla Mekke ve Medine halkı için yola çıkarılırdı³⁶⁷.

Hacı Beşir Ağa Haremeyn topraklarında yaşayan müslümanlar için evkafından yardımlar göndermiştir. Harem-i Şerif'te mütemekkin bulunan hadım ağaları bulunmaktadır. Bu hadımlar kutsal mekânlarda hizmet eden kişilerdir. Bu yardım vesilesi ile Beşir Ağa'nın kendisi gibi olan kişilerin de unutulmadığını ve onlara gereken maddi desteği sağlamaya çalışarak, onlarla bir şekilde bağlantılarını devam ettirmektedir.. Yıllık bunlara elli altın yardım gönderilmektedir. Yardım edilenlerin içerisinde Şeyh Anber Husrâşiyi zaviyesinde bulunan Seyyid kökenli kişiler dikkati çekmektedir. Sünni İslam anlayışına çok sıkı bağlı olduğunu düşündüğümüz Hacı Beşir Ağa'nın Hz. Muhammed'in soyundan gelen kişilere çok değer verdiğini göstermektedir. Ayrıca çok sayıda şeyh, cami görevlisi bu yardımlardan pay almaktadır. Hacı Beşir Ağa bu kişilerin düzenli yardım alabilmeleri için isimlerini kayıt ettirerek, yardımların dağıtılması sorumluluğunu Şeyhülharem olan kişilere

---

³⁶⁶ BOA, A.DVN. MHM. d., nr. 152, s. 22, hüküm nr. 89; fener ve kalenin gelirleri arasında olması planlanan dört tane hububat ambarının bir an önce yapılması için gerekli olan malzemelerin tedarik edilmesi için Boğdan Voyvodasına yazılan emir hükmü bkz. BOA, A.DVN. MHM. d., nr. 152, s. 26, hüküm nr. 100.

³⁶⁷ Surre kelimesi anlam olarak içine altın konan kese demektir. Terim olarak, Mekke ve Medine halkına gönderilen yardım demektir. Osmanlı padişahlarında çelebi Mehmed döneminde ilk surrenin gönderildiği iddia edilmektedir. Tufan Buzpınar, “Surre”, *DİA*, C. 37, Ankara 2009, s. 568. Surre için yapılan törenler ve gönderilen hediyeler için bkz. Münir Atalar, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 93-128.

tevcih etmiştir³⁶⁸. Hacı Beşir Ağa'nın burada yaşayan 95 kişiye yardım etmektedir. Bu yardımlar onun Medine şehrindeki şöhretinin artmasına katkı yaptığı aşikârdır. Bu sayede Medine şehrinde de bir nüfuz alanı oluşturmaktadır. Ayrıca müslüman ziyaret ettikleri kutsal mekânlarda hizmetlerin sürekliliğine katkı yapmıştır.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda Hacı Beşir Ağa'nın Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölge ve şehirlerinde kurmuş olduğu vakıf müesseselerinde çok sayıda personelin hizmet ettiği görülmektedir. Yaptığımız hesaplamalar neticesinde hem öğrenci olup hemde eğitim aldığı müessesede çalışan talebeleri hariç tuttuğumuzda 134 kişinin doğrudan hizmet ettiği tespit edilmiştir. Bu 134 kişiye 4 veya 5 kişilik ailerinide eklersek, Hacı Beşir Ağa'nın vakfından yüzlerce kişinin etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu kadar çok insanın Hacı Beşir Ağa'nın kurmuş olduğu faydalanması onun toplum nezdindeki gücü ve itibarını artırmasına katkı yaptığı kesindir.

6.4. EKONOMİK YAPILAR:

6.4.1. İzmir'deki Kızlar Ağası Hanı

Han, İzmir Kemeraltında meşhur Hisar Camii yanında yer almaktadır. Kızlar Ağası hanı ismi ile bilinir³⁶⁹. Hanın, ana giriş kapısının üzerinde bulunan kitabede 1744 yılında Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirildiği bilgisi yer almaktadır

İzmir'in 17. yüzyıldan itibaren Akdeniz ticaretinde önemi gittikçe artan bir liman şehri olmasıyla şehir büyümeye başlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren Avrupalı tüccarların kapitülasyonlar vasıtası ile şehre yerleşmeleri şehrin uluslararası ticarete öneminin artmasını sağlamıştır³⁷⁰.

³⁶⁸ BOA, EV. HMK.SR.d., nr. 1038. Bu defter 1729 yılına aittir. Yardım listesindeki isimleri ve yardım oranları için bkz. EK-II Hacı Beşir Ağa'nın Medine'de Yardımda Bulunduğu Kişilerin Listesi.

³⁶⁹ İzmir Tarihi ile ilgili bir eser hazırlayan alan Raif Nezih, Kızlar Ağası Hanı'nın Cezayir Hanı olarak da bilindiği ifade etmiş olsa da Münir Aktepe, Kızlar Ağası Hanı İle Cezayir Hanı'nın aynı hanlar olmasının mümkün olmadığını çünkü ikisinin farklı yerlerde bulunduğunu belirtmektedir. Karşılaştırma için bkz. Münir Aktepe, *İzmir Yazıları, Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller*, Haz. Fikret Yılmaz, İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 118; Raif Nezih, *İzmir Tarihi*, 1927 Birinci Kitap, Üçüncü Kısım, On sekizinci Forma, s. 9.

³⁷⁰Feridun M. Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*, Eren Yayınları, İstanbul 1997, s. 38; Elena Frangakis-Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, Çev: Çiğdem Diken, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2006, s. 68.90; İzmir'in uluslararası ticarete öneminin

Hacı Beşir Ağa'nın İzmir'e bir han yaptırma düşüncesi kurduğu vakıflar için iyi gelir getirebilecek tedbirler alması ile ilgilidir. İzmir'in 18. yüzyılda uluslararası ticaret alanından gittikçe yıldızının parlaması Beşir Ağa'nın dikkatinden kaçmamıştır. Beşir Ağa'nın burada han yaptırma fikri kendisine mi ait yoksa çevresindeki kişilerin telkiniyle mi bu işe karar verdiği bilemiyoruz ama ticarete gittikçe önem kazanan bir şehirde bu şekilde gelir getirecek bir yapı ortaya koyması Beşir Ağa'nın çağının ekonomik faaliyetlerini yakından takip ettiğini göstermektedir. Beşir Ağa'nın İzmir'de bir han yaptırma düşüncesinin bir başka sebebi ise şehrin uluslararası ticaret nedeni ile gayri müslim ve Avrupalı tüccarların sayılarının gittikçe artması olabilir. Böyle bir duruma karşı tedbir olması ve şehrin müslüman kimliğinde bir zedelenme olmaması için bu hanı yaptırmış olabilir.

Kızlar Ağası Hanı, deniz kenarına yakın bir yere yapılmış olsa da zamanla denizin doldurulması neticesinde günümüzde deniz kıyısından biraz içeride kalmaktadır. Hanın ilk inşa edildiğinde sahile ve limana yakın olması onun ticaretin yoğun olduğu bu şehirde revaçta olmasını sağlamış olabilir ama zamanla sahilden uzaklaşarak, içeride kalması eski canlılığını kaybetmesine sebep olmuştur.

Han, 1926 yılında şehirdeki 43 handan biri olarak hizmet etmektedir. Handa faaliyet gösteren dükkân sayısını ve bu dükkânlarda ne gibi mesleklerin icra edildiğini söylemek mümkündür. Rehber kitap incelendiğinde bazı hanlara göre

---

artmasının sebebi olarak 17. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devletinin bilinçli olarak burada hammadde ihracatını artırıcı uygulamaları hayata geçirmesi gösterilmektedir. Buna göre İzmir'den moher ipliği ve ipek ihracı esnasında Avrupalı tüccarlara düşük gümrük tarifesi uygulanmakta ve onlardan bac-ı ihraç vergisi de alınmamaktadır. Avrupa pazarlarında bu iki ürüne yoğun bir talep olması şehrin önemini gittikçe artırmıştır. Ayrıca İzmir'in hinterlandının ekonomik olarak gelişmiş olması bu durumu etkileyen unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Aynı yazar, *a.g.e.*, s. 27; İzmir şehrinin Akdeniz ticaretinde önem kazanma nedenlerinden biride Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı esnasında şehirde yaptırmış olduğu tamiratlardır. Ayrıca tekstil alanında uzmanlaşmış olan bazı Ermeni ve Yahudi grupların şehre gelerek yerleşmeleri ve çeşitli yatırımlar yapması, İran ipeğinin vergilendirilmesi noktasında Bursa şehrine göre daha uygun olması bu şehrin 17. yüzyıldan itibaren büyümesi ve gelişmesinde etkili olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Çelik, "XVIII. Yüzyıl İzmir Ticareti Hakkında Düşünceler Ve Vezir Hanları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi DTCF, XX, 31, Ankara 2000, s. 220-221; Daniel Goffmann, İzmir'in büyümesi ve gelişmesinde Osmanlı merkezi yönetiminin fazla bir katkısının olmadığını belirterek, şehre gelen yabancıların ve onlarla işbirliği yapan gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının bu konuda daha etkili olduklarını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Gffmann, "İzmir: Köyden Kolonyal Kente", *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti*, Editör: Ali Berktaş, Çev.: Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 100-101; Ariel Salzman, *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Regime'i*, Çev.: Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 100.

ekonomik hareketliliğin düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda sebebini yukarıda belirtmiştik³⁷¹.

Münir Aktepe, 1971 yılında İzmir’de yer alan hanları inceleyen çalışmasında Kızlar Ağası hanının depoları hariç 258 işyerinin olduğunu belirtmekte ve hanın içinde dökmeci, yorgancı, tornacı ve bakırcı gibi işletmelerin olduğunu ifade etmektedir³⁷².

Kızlar Ağası Hanı, 1986 yılında Bozkurt Ersoy tarafından yapısal açıdan ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemeye göre ortasında bir avlu ile iki katlı olarak inşa edilen han, tarih içerisinde geçirdiği tamirat ve restorasyonlardan dolayı orijinal yapılarının bir kısmı kaybetmiştir. Hanın önemli bir özelliği avlusunda mescit bulunmasıdır. Bu özelliği ile İzmir’de inşa edilen diğer hanlardan ayrılmaktadır³⁷³.

Yakın dönemde bir yenileme daha geçirmiş olan Kızlar Ağası hanı günümüzde daha çok hizmet yönü ön plana çıkan dükkânların yer aldığı bir mekândır. Handaki yer alan dükkânlar hediyelik eşya ve süs eşyaları satışı yapmaktadır. Hanın ortasında yer alan avlu, çay ve kahve içmek için açık hava kahvesi şeklinde düzenlenmiştir.

Beşir Ağa’nın yukarıda bilgi verdiğimiz hanının dışında İzmir’de bir Saçmahanesi bulunmaktadır. Osmanlı Arşivinde yer alan bir belgede “...*masârıf-ı vilâyet-i tevzi’inden sâbıkâ-ı Darüssâde-i şerife Ağâsı El-hâc Beşir Ağânın vakf-ı şerîfi musakkafatından Medine-i İzmir de vâkı’ hân ve Sâçma hânemüstecîrlerinin...*”³⁷⁴ şeklinde yer alan bu ifadeye nazaran saçmahanedен bahsedilse de günümüzde böyle bir yapı vaki’ değildir.

---

³⁷¹ Esere göre 20 tane dükkân çeşitli alanlarda üretim yapmakta ve hizmet etmektedir. Bu dükkânlarda Peynirci, Marangoz, Mobilyacı, palamutçu, üzümcü, tekstilci gibi çeşitli mesleklerde işlem yapılmaktadır. Cemal Nadir, *Ticârî ve İktisâdî İzmir Rehberi 1926*, Yay. Haz: Fikret Yılmaz, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir 2002, s. 41-131

³⁷² Aktepe, *a.g.e.*, s. 147-148.

³⁷³ Ersoy, *a.g.e.*, s. 98.

³⁷⁴ BOA, Cevdet-Belediye Tasnifi, no:1571. Saçma Han isminin geçtiği başka belgeler için bkz. BOA, Cevdet-Evkaf Tasnifi, no:122250; BOA, İ.MVL., no:216.

6.4.2. İzmir'deki Diğer Yapılar

Beşir Ağa Vakfının yöneticileri Beşir Ağa'nın ölümünden sonraki yıllarda vakfa gelir sağlamaları için çeşitli dükkânlar satın almış olmalıdır. Çünkü Osmanlı Arşivinde bulduğumuz belgelerde İzmir'de yukarıdaki bir han ile bir saçmahanenin dışında Beşir Ağa Vakfına ait işletmelerin var olduğu görülmektedir. Bunlar arasında berber dükkânı, Girit hanı, Bakır bedesteninde bir dükkân yer almaktadır³⁷⁵.

---

³⁷⁵ BOA, BEO Tasnifi, , dosya no: 4153, Gömlek No:311464;BOA, ŞD Tasnifi, dosya no: 3030 gömlek no: 11

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİTAPSEVER BİR İNSAN OLARAK HACI BEŞİR AĞA

Terekesinde tespit edilen kitapların çokluğu, Ağa'nın kitaplara karşı olan sevgisini ve entelektüel yapısını göstermektedir. Bu kitap sevgisinden dolayı Beşir Ağa, imparatorluğun birkaç yerinde kütüphaneler yaptırdığı gibi bazı kütüphanelere kitap yardımında da bulunmuştur.

Hacı Beşir Ağa'nın çağdaşı olan Osmanlı Elit tabakasına mensup kişilerin muhallematları incelendiğinde sayı oranları değişmekle birlikte mutlaka kitaplar bulunmaktadır. Örneğin, 1730 yılında meydana gelen Patrona Halil isyanı neticesinde öldürülen dönemin en güçlü insanı ve Hacı Beşir Ağa'nın ikinci kez hareme girmesine vesile Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın terekesinde başta dini konuları ihtiva eden 165 kitap kaydedilmiştir³⁷⁶. Eşi Fatma Sultan kitaplardan değerli taşlarla süslenmiş olan iki Kuran-ı Kerimi satın almıştır³⁷⁷. Yine 1730 Patrona Halil İsyanının organizatörlerinden olan ve isyanın akabinde vefat eden Ayasofya Şeyhi İspirzade'nin terekesinde dini konular ağırlıklı olmak üzere 74 tane kitap yer almaktadır³⁷⁸. Beşir Ağa'nın çağdaşı olan sadrzam Ragıb Mehmed Paşa'nın terekesinde kurmuş olduğu kütüphane vakıf ederek, okumak için tekrar kütübhaneden getirttiği dini konular ağırlıklı 49 kitap yer almaktadır³⁷⁹.

Gerek Hacı Beşir Ağa'nın muhallematında gerekse yukarıda bilgi verdiğimiz diğer Osmanlı elitlerinin muhallematlarında az veya çok miktarlarda kitaplar yer almaktadır. Buradan hareketle Osmanlı insanların en azında hem kariyer hemde eğitim düzeyi olarak üst tabakada yer alanlarının kitapları sevdiklerini söyleyebiliriz. Tekelerdeki kitaplar incelendiğinde önemli bir oranda Kuran-ı Kerim, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Siyer gibi ilimleri ihtiva eden kitaplar oluşturmaktadır. Bu da Osmanlı insanların dini hayata ve dini konulara önem verdiklerini göstermektedir.

---

³⁷⁶ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 00019.0001, vrk., 1/a-2b.

³⁷⁷ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 00019.0002, vrk., 15/b.

³⁷⁸ Karahasanoğlu, Ayasofya Vaizi İspirzade, s. 114-116.

³⁷⁹ BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 06090.0001.

1. KÜTÜPHANELER

1.1. İSTANBUL'DAKİ KÜTÜPHANELER

Hacı Beşir İstanbul'un iki önemli semtinde eğitim kurumları inşa ettirmiş ve bunların içersinede başta eğitim alan öğrenciler olmak üzere dileyen vatandaşların belli şartları yerine getirmesi şartı ile kitaplardan yararlanabilmesi için kütüphaneler kurduştur.

1.1.1. Cağaloğlu Kütüphanesi

Beşir Ağa'nın yaptırdığı kütüphanelerden bir tanesi İstanbul'un Cağaloğlu semtindedir. 1745 yılında düzenlenmiş olan vakfiyeye göre bu kütüphanede 4 tane hafız-ı kütüb ve bir tane mücellit görev yapmaktadır. Beşir Ağa'nın kütüphaneleri arasında en zengin kitap koleksiyonuna sahip olduğu bilinen kütüphanede, sorumlu hafız-ı kütüblerin vakfiyenin şartlarına aykırı olarak kütüphane dışına kitap verdiklerinin tespit edilmesi üzerine bir süre hizmet vermeyi bırakmıştır. İlerleyen süreçte kütüphanenin kapalı tutulması uygun bulunmamıştır. 28 Ocak 1784 tarihinde kitapların kayıtlı olduğu defter Haremeyn Muhasebesinden getirilerek yeni bir kitap sayımına karar verilmiştir. Sayım sonucu kütüphanede mevcut bulunan kitaplar 8 Nisan 1784 tarihinde yeni bir deftere kaydedilmiştir. Yeni kitap sayımına göre eski defterde bulunan 38 kitabın kaybolduğu ortaya çıkmış ve eski deftere kayıtlı olmayan 4 yeni kitap tespit edilmiştir. Yeni bulunan kitaplarla birlikte kütüphanede 676 cilt kitap bulunmaktadır. Eğer bundan sonra kütüphanedeki kitaplardan biri telef olursa hafız-ı kütübler kendi paralarından bu kitabı tazmin etmeye söz vermişlerdir³⁸⁰.

Tanzim edilen yeni defterde 11 Ekim 1826 tarihinde düşülen bir kayda göre burada bulunan kitaplar nedeni belirtilmeksizin Ayasofya Cami'nin yanındaki

---

³⁸⁰*Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi Defteri*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no: 2278, vrk., 1/a-17/a; Tanzim edilen yeni defterde kitaplar konu başlıklarına göre sınıflandırılmışlardır. Her bölümün sonunda toplam cilt sayısı belirtilmiştir. Ayrıca eski defterde isimleri olup da yapılan sayımda kütüphanede mevcut olmayan kitaplar isimleri ve alanlarına göre kaydedilmişlerdir. Yeni defterde kütüphanede görevli hafız-ı kütüblerin isimleri şöyledir; hafız-ı kütüb-ü evvel Hüseyin efendi İbn-i Mustafa, hafız-ı kütüb-ü sâni Mehmed Arif Efendi (ancak sayım esnasında vekil-i olan İsmail Efendi İbn-i Abdurrahman), hafız-ı kütüb-ü sâlis Hafız Mehmed Efendi İbn-i İbrahim, hafız-ı kütüb-ü râbi' Abdülvhâb Efendi İbn-i merhum Osman Efendi'dir. İsmail Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, AKMY, 2. Baskı, Ankara 1998, s. 87,114,187; Aynı yazar, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, TTK, Ankara 2008, s. 208-213; Aynı yazar, "Beşir Ağa Kütüphanesi, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 3-4.

büyük türbeye nakledilmiştir. Aynı gün yapılan kitap sayımında kütüphanede fazla olarak 22 tane kitap tespit edilerek isimleri, cilt ve satır sayıları ile kaydedilmişlerdir³⁸¹. Beşir Ağa'nın Ayasofya Camii yanına taşınan kütüphanesinin sonra eski yerine tekrar taşındığı anlaşılmaktadır.

Sultan İkinci Abdülhamid'in (1876-1909) emri ile 1886 yılında Maarif Nezareti tarafından Beşir Ağa'nın Bab-ı Ali'deki külliyesinin içinde bulunan kütüphanede bulunan kitapların sayımı yapılmıştır. Yapılan sayım neticesinde kütüphanede 1007 ciltten oluşan 690 adet kitap olduğu³⁸² tespit edilmiş ve bir deftere kaydedilmiştir. Kitaplardan 20 tanesi merhum Darüssaade Ağası Nureddin Ağa tarafından bağışlanmıştır. Defterin sayfalarında tablolar çizilerek tarih, edebiyat, tefsir, nahv, Mushaf-ı şerif, mantık ve kelam gibi konu başlıkları altında kitap isimleri, yazar ismi, adet veya cilt sayısı, sayfa sayısı gibi bilgiler verilmiştir³⁸³. 25 Nisan 1895 tarihli bir belgeye göre Bab-ı Âli yakınında bulunan Hacı Beşir Ağa kütüphanesinden 3 kitabın kaybolduğu kütüphanenin hafız-ı kütüpleri tarafından haber verilmiştir. Durumun araştırılıp neticenin bildirilmesi talep edilmektedir³⁸⁴.

Cağaloğlu'ndaki bu kütüphane, Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar hizmet vermeye devam etmiştir. 14 Temmuz 1903 tarihli bir arşiv kaydına göre kütüphanede görevli iki hafız-ı kütüb, kütüphanede tamiri muhtaç bazı kitaplar bulunduğu dair bir arz kalem almışlardır. Gelen bu arz üzerine yetkililer, bir incelemede bulunmuşlardır. İnceleme neticesinde 5 adet yazmanın tamirinin mümkün olmadığından yerlerine matbu basımlarının konulması ve tamiri mümkün

---

³⁸¹ *Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi Defteri*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no: 2278, vrk., 1/b-17/a; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II* ...s. 131; Aynı yazar, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, s. 208-213; Aynı yazar, "Beşir Ağa Kütüphanesi", s. 3-4.

³⁸² Jane Hathaway aynı rakamları vermektedir. Defterin ismini ve miladi olarak basım yılını belirtmesine rağmen defterin nerede bulunduğu dair bilgi vermemiştir. Hathaway, *Beshir Agha*, s. 116.

³⁸³ *Defter-i Kütübhâne-i Beşir Ağâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısmı, no: 5559; *Defter-i Kütübhâne-i Beşir Ağâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Devrihamidiye Kısmı, no: 16. Her iki defter nüshasının kapaklarında "İstanbul'da Bab-ı Ali civârında vâkı'dır" ifadesinin yanısıra H. 1303/M. 1885/1886 yılında Matbaa-Amire'de tab edildikleri yazılmıştır. Her iki defter nüshası 61'er sayfadır. Millet nüshasının bazı sayfaları eksiktir. Buna karşılık Süleymaniye nüshasının sayfaları tamdır. Millet nüshasının kapağında kütüphanenin tesis tarihinin H. 1155/M. 1742/1743 yılı yazılıdır ancak iç kısmında tesis tarihi H. 1158/M. 1745/1746 yılı olarak kaydedilmiştir. Süleymaniye nüshasında tesis tarihi olarak H. 1158 yılı yazılmıştır.

³⁸⁴ BOA, MF.MKT, Dosya no.259, belge no.57

olan 20 adet kitabın ise her için 10 kuruştan 200 kuruş ödenek verilerek tamir ettirilmeleri istenmiştir³⁸⁵.

1.1.2. Eyüp'teki Kütüphanesi

Hacı Beşir Ağa'nın yaptırdığı başka bir kütüphane Eyüp'teki külliyesinin içersinde bulunmaktadır. Kütüphanenin hizmete açılış tarihi 1735 yılı olarak belirtilmektedir. Vakfiyenin şartlarına göre burada görev yapacak 3 hafız-ı kütübden birincisi medrese dışından ikinci ve üçüncü hafız-ı kütübler ise Darülhadis'de eğitim alan öğrencilerden seçilmelidir. Kütüphane her gün açık olmalı ve hafız-ı kütüblerden bir tanesi burada bulunarak, gelen talebenin istediği kitabı bulmasına yardımcı olmalıdır. Kütüphanedeki mevcut kitaplar her sene Nazır'ın gözetiminde bir kütüb-ü kâtip tarafından sayılarak deftere kaydedilmeli ve Müteveli heyeti tarafından mühürlenerek tasdiklenmelidir. Kitaplar kesinlikle kütüphanenin dışına çıkarılmamalı ve hafız-ı kütübler bu konuya azami hassasiyet göstermelidirler. Eğer hafız-ı kütüblerden biri bu duruma özen göstermeyerek kitapların kütüphane dışına çıkmasına izin vermişse derhal görevine son verilmeli ve yerine uygun birisinin atanması sağlanmalıdır. Ayrıca kütüphanede yıpranan kitapların tamiri için bir tane mücellit görevlendirilmiştir³⁸⁶.

1.2. ZİŞTOVİ'DEKİ KÜTÜPHANE

Beşir Ağa, Zıştovi halkınının talebi üzerine burada dersane inşa ettirerek, yanına da bir kütüphane yaptırmıştır. 1741 yılında buradaki kütüphaneye 98 kitap gönderilmiş olup kitaplar mahkeme defterine kaydedilmiştir. Ayrıca bir tane hafız-ı kütüb atanmıştır. 6 yıl sonra yapılan sayımda hiçbir kitabın eksilmediği görülmüştür³⁸⁷.

Arşivde tespit ettiğimiz bir belgede bu kütüphanenin 1812 yılında hizmet etmeye devam etmektedir. Hafız-ı kütüb olarak Es-Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin ismi belirtilse de bu ismin üstü çizilmiştir. Yine belgeden öğrendiğimiz kadarı ile

³⁸⁵ BOA, MF. MKT, Dosya no.724, belge no.23.

³⁸⁶ *Vakfiye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Kısmı, no: 682. Vrk. 30/b-32a; Güler, a.g.t., s. 508-509; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, s. 157, 168, 187, 238, 257; aynı yazar, "Beşir Ağa Kütüphanesi" *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 4.

³⁸⁷ Erünsal, *a.g.e.*, s. 86.

kütüphane ve onun yanında bulunan dershanenin tamirat işlerinden Ziştovi voyvodalarının sorumlu olduğu ifade edilmiştir³⁸⁸.

1.3. MEDİNEDE'Kİ KÜTÜPHANE

Beşir Ağa, bir kütüphanede Medine şehrinde yaptırmıştır. Bu kütüphane medrese ile aynı zamanda yaptırılmış olmalıdır. Kütüphane öncelikle medresede eğitim gören öğrencilere hizmet vermesi için inşa edilmiştir. Beşir Ağa 1739 yılından tek seferde buraya 72 adet kitap göndermiştir.

İsmail Erünsal'a göre kütüphanede kitap sayısı bir asır içinde artarak 1000 âdetin üzerine çıkmış olmalıdır. 1852 yılında Medine'yi ziyaret eden bir İngiliz seyyaha göre Beşir Ağa'nın Kütüphanesi zengin bir koleksiyona sahiptir³⁸⁹. Bu kütüphanede kitaplar 1917 yılında Medine muhafızı Fahrettin Paşa tarafından kutsal emanetlerle birlikte İstanbul'a getirilmiş olup günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Beşir Ağa inşa ettirdiği kütüphanelerin yanısıra bazı kütüphanelere de kitap yardımında bulunarak bu kütüphanelerin kitap ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bunlardan bir tanesi Bağdat'daki İmam- Azam hazretlerinin asitaneleride bulunan bir miktar kitap vakfetmiştir. Ayrıca M. 1717 tarihli vakfiyesi ile de Kahire'deki el-Ezher Camisi'nde bulunan kütüphanenin hafız- ı kütübüne ücret tayin ettirmiştir³⁹⁰.

Cild-i Evvel ve Cild-i Sâni Tefsîr-i ibn Cerir et-Taberi Cild 2	Cild-i Evvel ve Cild-i Sâni Tefsîr-i Kirmâni Cild 1	Cild-i Evvel ve Cild-i Sâni Min Tefsîri'l-İmam Fahreddin er-Râzi Cild 2	Tefsîr-i Kâdı Beyzâvî Cild 1	Tefsîru Ebû's-Su'ûd el-i'mâdî bi hattihî Cild 1	Cild-i Evvel fi Şerh-i Cem'ül-Cevâmi' fi ilmü'n-nahv Cild 1
---	---	---	------------------------------	---	---

³⁸⁸ BOA, C. MF, belge no. 2326.

³⁸⁹ Erünsal, *a.g.e.*, s.85- 86,özellikle 505 nolu dipnot.

³⁹⁰ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri...*, s. 211-212.

Tefsîr-i câmi'ü'l-beyan es-seyyid Mu'inüddin es Safavi Cild 1	Tefsîri Keşşâf Cild 1	Tefsîr-i Kazerûni Cild 1	Cild-i Evvel ve Cild-i Sâni ve Sâlis Min Tefsîr İbn-i Adil Cild 3	Hâşiye-i Sa'adeddin Ale'l-Keşşâf Cild 1	Hâşiye-i İsamê Ale'l-Beyzâvî Cild 1
Sa'dî Efendi Ale'i-Beyzâvî Cild 1	Cild-i Evvel ve Cild-i Sâni Minel-Havaşi 1 Kevkakibiye Ale'l Havâşiyü'l Sea'diye Ale'l Tefsîrü'l-Beyzâvî Min Te'lif Mehmed ibn-i Hasan eş – şehirü'l Kevâkibi Cild 2	Keşf-i Ale'l Keşşâf Cild 1	Buhârî-i Şerîf Cild 1	Şifâ'-i Şerîf Kâdı Ayaz Cild 1	Muğni's-Şifa bi-tarifi Hukukî'l-Mustafa
Camîu'l-usul Fi ehadisi'l Usul cild 1	Cildü Evvel ve cildü Sani Şerhu Şifa-yi Şerif	Cildü Evvel ve cildü Sani min Şerhi Şifa el Kadı İyaz li-Şihabüddin cild 2			Kevâkebi ed-Derâri fi Şerhi Sahihü'l-Buhârî Cild 1
Kitâbü'l-Hidâye Cild 2	Câmi'ül - Fıkh li'l-attayi Cild 1	Zeyl Ale'l Kenz Cild 1	Fethü'l kadir ale'l hidâye libn-i hümmâm Cild 1	Sadr'ü-ş-Şerife Cild 1	Mülteka'l-Ebhur Cild 1
Tenvîrû'l-	Şerh ve	Vekayetür	Resâil-i Âlim	Mecmû'a-i	Cild Evvel ve

Ebsâr Cild 1	Vasiyetname-i li'l- İmâmi'l- A'zam Cild 1	Rivaye fi mesail el-Hidâye Cild 1	Mehammed Efendi Güzelhisari Cild 1	resâil-i Kemalpaşa- zâde Cild 1	Cild-i sani min Şerhü'l Kenzü'l zeylei' Cild 2
Cild-i Evvel ve Cild-i Sâni ve Cild- i salis mġn şerh-i mültekayyü'l ebhur el- müstema ba- mecmai'l- Ebhur Cild 3	Cild-i Evvel ve Sâni ve Sâlis min mi'râcû'l-Dirâye Cild 3	Şerhü'l Menar-i Usûlü'l- fikh Cild 1	Kitabü'l me'ani fi usûlü'l-fikh Cild 1	Fetâvây-ı Kâdihân Cild	Şerh-i Mecma'ü'l- Bahreyn Li - ibn-i Melek fi'l- Fikh Cild 1
Hülasatü'l- Fetâvâ Cild 1	El-Fıkhu'l Nâfi' Şerhü'l- Kuduri Cild 1	Azmizâde Ali İbnü'l- Melek Cild 1	Menhecü'l- Gaffâr fi Şerh- i Tenvîrü'l- Ebsâr Cild 1	Şerh-i Mevakif Cild 1	Şerhi'l Miftâh li-'s- Seyyidü'ş- Şerîf Cild 1
Şerh-i Tahrir Isfahâni Cild 1	Isâmuddin Cild 1	Mutavvel Cild 1	Muhtasar Şerhi'l- Telhîs Cild 1	Hitâyî ale'l- Muhtasar Cild 1	Hâşiyeye ala Şerhi'l-asadi li-Mevlânâ Seyfeddin Cild 1
Şerhi'l-Fıkıh el-Ekber alîü'l-kârf Cild 1	Tehzîbü'l- Tertîb bi-hatt-ı müellef Cild 1	Mîr-i Ebû'l-Feth Fi Adâbü'l- Bahs Cild 1	Mes'ud-ı Rûmî Hâşiyeye-i Şerh-i Adâbü'l-Bahs Cenâb-ı ale'l âmed	Seyyid-i Şerîf Ale'l Ferâiz Cild 1	Şerh-i Kemâl pâşâzâde ale'l Ferâizü's- Sirâciye Cild 1

			Cild 1		
Mes'ud-ı maa' Hâşiye? Cild 1	Kul Ahmed ve Fenâri fi'l-mantık Cild 1	Şerhü'l muğni'l mazur ? Cild 1	Demamini şerh-i muğni li lebibu'n-nahiv Cild 1	Mollâ Câmî Cild 1	Haşiye-i câmi li abdi'l-Ğafur Cild 1
Cild-i Sâni fi Şerh-i cem'ü'l Cevâmi' fi ilmü'l- nahiv Cild 1	Şerh-i Maksûd İftâh Cild 1	Öklidis fil- kısmete Cild 1	Tahrirât-ı Mucesatı ilmü'l hendese Cild 1	Kâmûs Cild 1	Muhtâr-ı sıhâh Cild 1
Mezheru'l Lugat li-el imam es- Suyûti Cild 1	Şevâhid-i Bağdâdi mu'nî'l-lebib Cild 1 ³⁹¹				

Tablo 19: Beşir Ağa'nın 1739 yılında Medinede'ki Gönderdiği Kitapları

2. HACI BEŞİR AĞA'NIN VAKFIYESİNDE YER ALAN KİTAPLAR VE ÖZELLİKLERİ

2.1. TEFSİR KİTAPLARI

Tefsîr, Kur'ân Kerîm'de yer alan ayetleri açıklayan ve yorumlayan ilim dalı olarak tanımlanmaktadır³⁹². Vakfedilen 12 tefsîr kitabı toplam 17 cilttir. Tefsîr ilminin meşhur kitaplarından biri olan Beyzâvi³⁹³ve şerhleri diğerlerine göre daha fazla adede sahip olması ile hemen dikkati çekmektedir. Beyzâvi'nin yanısıra yine tefsîr ilminin önemli isimlerinden Keşşâf ve şerhleri ile Osmanlı Devleti'nin ünlü Şeyhülislamı olan Ebüssuûd Efendi'nin³⁹⁴ tefsir kitabı bulunmaktadır.

³⁹¹ VGMA; 736, 15.

³⁹² Abdülhamit Birışık, "Tefsîr", *DİA*, C. 40, Ankara 2011, s.

³⁹³ Mustafa Güler, *Cezzar Ahmet Paşa ve Akka Savunması*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, s.186

³⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde tefsîrle uğraşan âlimlerin çoğu Kur'ân'ın tamamını Tefsîr etmeyip genelde hâşiye ve ta'lik yazmakla yetinmişlerdir. Ebüssuûd Efendi ise Tefsîr ilmi ile ilgili birkaç eser

Kadı Beyzavi Cil 1	Tefsiru Hüseyin vaiz	MollaHüsrev Ala Beyzavi
Miratü't-Te'vil Ala Beyzavi	Nuğbetü'l-Beyanfi Tefsiri'l-Kuran	Şerh u Hutbetü'l-Keşşaf
Haşiyetu abdül kerim el Keşşaf	Tersiru Bahru'r-râik	Tefsiru ebi's-Suud
Nakdü'n-nusus	Mecmua-i Fal-u Kuran	Tefsri-i manzum li Şeyh

Tablo 20: Tefsir Kitapları

2.2. HADİS KİTAPLARI

Vakfiyede isimleri kaydedilen 10 hadis kitabı toplam 17 ciltten mürekkeptir. Hadis, Hz. Muhammed'in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini ifade eden ve bunları araştıran bir bilim dalıdır³⁹⁵. İyi bir müslümanın hayatında örnek alması gereken en önemli insan Hz. Peygamber'dir. Özellikle onun günlük hayatında yaptığı davranışlar ve yaptığı konuşmalar ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu sözler çok önemlidir. Bundan dolayıdır ki hadis kitapları çok değerlidir ve Müslümanların sık sık başvurduğu kaynak eserlerdir. Sünni İslam dünyasında Hadis ilmi denilince akla gelen ilk isimlerinden bir olan Buhari ve şerhi dikkati çekmektedir.

Sıra No	Kitabü'l Ehâdîsü's-Şerîfi	Cilt Sayısı
1	Umdetü'l-Ahkâm	1
2	Kıt'atü'l fil Hadîs	1
3	Şerh-i Buhâri Kirmânî	4
4	Sahih-i Buhâri	2
5	Şerh-i Mişkât Lei-Aliyyi'l-Kâri	4
6	Meşârik-ı Şerif	1
7	Şerh-i Ekmelüddîn el-meşârik	1

yazmıştır. Bunlar arasında en meşhuru Arapça kaleme aldığı ve Kur'an'ın tamamını Tefsir ettiği *İrşâdü'l- akli's-selîm ilâ mezâya'l – Kitâbi'l-Kerîm* adlı eserdir. Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, C. 10, Ankara 1994, s. 369-370. Vakfiyede Tefsir kitabının ismi belirtilmemekte olup *Tefsîr-i Ebu's-Suûd* şekliyle kaydedilmiştir.

³⁹⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, C. 15, Ankara 1997, s. 27.

8	Nuhbetü'-Fiker Fi Islâhi ehli'l-eser	1
9	Kavâ'id-ı usûl	1
10	Meşâriku'l-envâr Li's-Sağâni	1

Tablo 21: Hadis Kitapları

2.3. FIKIH KİTAPLARI

Fıkıh; İslam dininin amelî hükümlerini muayyen delil ve kaynaklarından çıkararak elde edilen bilgidir şeklinde tanımlanmaktadır³⁹⁶. Vakfiyedeki Fıkıh kitapları 20 tane olup toplam 21 ciltten meydana gelmektedir. Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinde yaygın olarak okutulan Hidaye ve Kudûri Fıkıh kitapları burada da göze çarpmaktadır. Fıkıh kitapları arasında dikkati çeken eser “*Te'lif-i Şeyhü'l-islam*” ismi ile kaydedilen eserdir. Eser, bir Şeyhülislam tarafından yazılmış olmalıdır. Ancak eserin hangi şeyhülislam tarafından kaleme alındığı belli değildir.

Sıra no	Kütübü'l fıkıh-ı şerif	Cilt sayısı
1	Evzahü'ş-Nişâbü'rî	1
2	Menâr- ibn-i Melek	1
3	Hâşiye-i Azmizâde ma'a dâni	1
4	İtkâz-ı Subûti	1
5	Şerh-i tecrid-i Fi Usûl-u Fıkıh	1
6	Feth-i Azîz fi Şerh-i	1
7	Mecâlis-i Şihâb	1
8	Câmi-i Fazûlin	1
9	Kitâbu'l- Kudûri	1
10	Şifâu'l-Mü'min	2
11	Fetavâ-yı Bezzâziyye	1
12	Tebşir-i usûlatı Câmi-u'l-Usûl	1
13	Mevâhibullah	1
14	Şerh-i Mûltaka'l- Ebhar	1
15	Hâlisatü'l-hakâyık	1

³⁹⁶ Hayreddin Kahraman, “Fıkıh”, *DİA*, C. 13, Ankara 1996, s. 1.

16	Kitâbü'n-nur'n-Nebevi fi'l-fikh	1
17	Hidâye-i Şerhin-nidâye	1
18	Hâşiye-i tecrîd el-Tosyevi	1
19	Te'lif-i Şeyhü'l-islam	1
20	İbrahim Çelebi	1

Tablo 22: Fıkıh Kitapları

2.4. SİYER KİTAPLARI

Siyer; Hz. Muhammed'in hayatını araştıran ve alanda eserler bilim dalıdır³⁹⁷. Vakfiyede 10 siyer kitabı kaydedilmiş olup toplam 11 cilttir. Bunlar arasında Osmanlı'da yaygın olarak görülen “*Cilâ'ü'l-kulûb*” ve “*Tarîkat-ı Muhammediyye*” ve şerhi dikkati çekmektedir.

Sıra no	Ketebemiz siyer-i nebeviye-i vel-mevâ'ız	Cilt sayısı
1	Şerh-i Siyer-i Kebir	1
2	Râhat'üs-sâlihîn	1
3	Şerh-i Tarîkatü'l Muhammediyye	1
4	Tarîkat-ı Muhammediyye	1
5	Vasiyetü'l Mustafa el-murtezı	1
6	Tuhfetu'l-hâsikiyye	1
7	Cilâ'ü'l-kulûb	1
8	Kenzü'l-esrâr	1
9	Tuhfe fi menâkıb-ı ehli's-sofiyye	1
10	Tezkire-i Katı	

Tablo 23: Siyer Kitapları

2.5. NAHİV KİTAPLARI

Nahiv; Arapça gramerinin söz dizimi kurallarını ve cümle yapısını inceleyen bilim dalıdır³⁹⁸. Vakfiyenin Nahiv kitapları bölümünde 13 kitap bulunmakta olup toplam 14 ciltten mürekkeptir. Osmanlı topraklarında yaygın olarak kullanılan

³⁹⁷ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megazi”, *DİA*, C. 37, Ankara 2009, s. 319.

³⁹⁸ İsmail Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, C. 32, Ankara 2006, s. 300; Güler, *Cezzar Ahmet Paşa...*, s. 188.

ve orta düzey seviye kabul edilen Kafiye ve şerhi dikkat çekmektedir³⁹⁹. Bu eserin dışında yine yaygın olarak okutulan Mutavvel, Miftah ve şerhleri görülmektedir⁴⁰⁰.

Sıra no	Kütüb-ü min en-nahv ve mâ yete'allakuhu	Cilt sayısı
1	Hindî Ale'l-kâfiye	1
2	Şerh- Kafiye li-şihâb	1
3	Islâh- îzah	1
4	Şerhu'l- hemziye li-ibni Hacer	2
5	Kitâbü'l-hemziye	1
6	Şerh-i Dürretü'l gavvâs şihâb	1
7	Şerh-i ma'nayu'l-ekrâd	1
8	Hasan Çelebi Aliyü'l-mutavvel	1
9	Şerh-i Miftahu Esadüddin.	1
10	Şerh-i Kısmı Sâni Miftâh-ı Seyyid-i şerif	1
11	Şerh-i Miftâh es'adüddin	1
12	Mulehhas	1
13	Mu'ni'l-lebîb	1

Tablo 24: Nahiv Kitapları

2.6. LUGAT KİTAPLARI

Türkçe karşılığı, sözlük olan lugat kelimesi lağv kökünden isim olarak türetilmiştir. İnsanların günlük hayatta fikir, görüş, his ve duygularını birbirlerine anlatmak için kullandıkları kelimelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan eser demektir⁴⁰¹.

Vakfiyenin lugat kitapları kısmında 9 kitap ismi kaydedilmiştir. Eserler içerisinde “*Şeref-nâme-i lugat-ı farsî-i kelâm*” isimler eserin Farsça bir sözlük olduğu anlaşılmaktadır. Yine eserler içerisinde Osmanlı coğrafyasında yaygın olarak,

³⁹⁹ Güler, *Cezzar Ahmet Paşa...*, s. 188.

⁴⁰⁰ Bergama Yeşil Medrese ve 2 numaralı Şeriye Siciline kaydedilen 513 kitap isminin içerisinde bu iki eser ve şerhleri yer almaktadır. Vehbi Günay, “Bergama Yeşil (Yeni) Medrese ve II Numaralı Şer’iye Sicilinde Yer Alan Kitap İsimleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XIII (Cumhuriyet’in 75. Yılına Armağan), İzmir 1998, s. 209-230.

⁴⁰¹İsmail Durmuş, “Sözlük”, *DİA*, C. 37, Ankara 2009, s. 398.

kullanılan ve çok kereler basılmış olan Vankulu Lugatı'nın⁴⁰² basma türü yer almaktadır.

Sıra no	Kütübü min-el Lugat	Cilt sayısı
1	Tuhfetü'l-edeb mine'l-lugat	1
2	Divanü'l edeb fi'l-lugat	1
3	Şamil el-lugat	1
4	Şeref-nâme-i lugat-ı farsî-i kelâm	1
5	Mezher el-lugat	1
6	Vânkulu basma	1
7	Lugat-ı mirkât	1
8	Cümelü'l- garâyib	1
9	Sihâh-ı cevherî	1

Tablo 25: Lugat Kitapları

2.7. ARUZ DİVÂNLARI KİTAPLARI

Vakfiyede bu bölümün başlığı “*Kütüb min ed-devâvinü'l-manzumât ve'l arûz*” şeklinde yazılmıştır. Bu bölümde kayıtlı 16 kitap olup hepsi birer ciltten mürekkeptir. Arûz, nazımda uzun veya kısa, kapalı veya açık ahenkli dizlerine dayanan bir vezin sistemi olup Arap edebiyatında ortaya çıkmış ve bazı değişikliklere uğrayarak başta İran ve Türk edebiyatlarında olmak üzere İslam dünyasının diğer toplumlarının edebiyatlarında kendine yer bulmuştur⁴⁰³. Kitaplar arasında “*Mesnevi-i Şerif*” ismiyle kaydedilen Mevlana'nın Farsça kaleme aldığı meşhur eseri mesnevi bulunmaktadır. Bu eserin yanısıra Osmanlı Devleti'nin meşhur Şeyhülislamı ve tarihçilerinden biri olan Kemalpaşazâde'nin bir divanı bulunmaktadır⁴⁰⁴. Bu eserin

⁴⁰² Vankulu Lugatı, ilk kez 1729 yılında Osmanlı Devletindeki İlk müslüman matbaasının kurucusu İbrahim Müteferrika tarafından basılmıştır. Lugat matbaada basılan ilk eser olma özelliğine sahiptir. Vankulu lugatı, Müteferrika'nın basımı yaptığı ilk kitaplar arasında en çok satılanlardan biriydi. Eserin baskısının yapıldığı ilk yıllarda Vankulu Lugatı'nın oldukça pahalı olduğu dikkati çekmektedir. İbrahim Müteferrika'nın terekesinde kaydedilen kır atın değeri 4800 akçe olup Vankulu Lugatı'nın değerinin aynı para olması bu duruma bir kanıttır. Sabev, *a.g.e.*, s. 108, 288, 290.

⁴⁰³ Nihat M. Çetin, “Arûz”, *DİA*, C. 3, Ankara 1991, s. 424

⁴⁰⁴ Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s.238-240;

içersinde Münacat, na'lar, iki kaside, mesnevi tarzında manzumeler, 400'den fazla gazel vb. edebi yazılar yer almaktadır⁴⁰⁵.

Sıra no	Kütüb min ed-devâ dinü'l-manzumât ve'l arûz	Cilt sayısı
1	Divan-ı ni'metullah	1
2	Divân-ı vahşi	1
3	Divân-ı feyz-i hindi	1
4	DivânEbi Temmam Arabi .	1
5	Divân- sa'idi nakşibendi	1
6	Vâhid-iŞerh-i Divân el-	1
7	Divân-ı şeyh şerafeddin	1
8	Divân-ı Kemâl pâşâ-zâde	1
9	Mesnevi-i şerif	1
10	Divân-ı Ömer ibn ..... ⁴⁰⁶	1
11	Şerh-i harzeciyye fil-arûz	1
12	Şerhü'l-hamaset	1
13	Kıt'atü min el-muhâsarât ve'ş-şi'ar	1
14	şerhü'l-harzeciyye li'd-Demamini	1
15	Mecmu'a-i şa'ban azmi ve gayri	1
16	Arûzu'l ibn-i hassani	

Tablo 26: Aruz Divânı Kitapları

2.8. EDEBİYAT KİTAPLARI

Vakfiyede bağışlanan kitaplar arasında edebiyat başlığı altındaki kitapların sayısı 40 olup, toplam 41 ciltten mürekkeptir. Bu bölümde kaydedilmiş kitaplar arasında risaleler, münşe'âtlar ve mecmû'alar sayıları diğer eserlere göre daha fazladır. Kitaplar arasında tarih türü içerisinde kabul edilmesi daha uygun olan Kâtib Çelebi'nin önemli eseri "*Keşfü'z-zunûn*" hemen dikkati çekmektedir⁴⁰⁷.

⁴⁰⁵ İlyas Çelebi, "*Kemalpaşazâde (Eserler Kısmı)*", DİA, C. 25, Ankara 2002, s.245

⁴⁰⁶ Metinde silik olduğundan okunamamıştır.

⁴⁰⁷ Keşfü'z-zunûn; Kâtip Çelebi tarafından 20 yılda hazırlanmış olup büyük bibliyografik eseridir. Orhan Şaik Gökyay, "Kâtib Çelebi", DİA, C. 25, Ankara 2002, s. 39

Diğer bir eser Osmanlı medrese talebeleri arasında çok rağbet gören “*Dede Cöngü*” isimli kitaptır. Cönk, genellikle âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin toplandığı anonim mahiyette ola bir mecmu’a olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bazı Cönkler’de, dini ve fikhî bilgilerin, notların hutbe ve vaazlarda kullanılacak metinlerin ve duaların yer aldığı dini içerikli olanlarda bulunmaktadır⁴⁰⁸. Osmanlı elit sınıfının bir mensubu olan Hacı Beşir Ağa’nın vakfiyesinde Dede Cöngü gibi genellikle halk edebiyatı konularını havi bir kitabın yer alması onun Osmanlı toplumundan uzak olmadığını bize göstermektedir.

Kitaplar arasında “*Silsilenâme*” ismi ile kaydedilmiş olan bir kitap bulunmaktadır. Silsilenâme, tasavvufta bir tarikatın birbirine icâzet veren şeyhlerin isimlerinin yazılı olduğu eser olarak bilinmektedir⁴⁰⁹. Bu eserin edebiyat kitapları arasında yer alması kâtibin yapmış olduğu bir hata olmalıdır.

Kitaplar arasında ismini zikredebileceğimiz bir başka eser “*Murakka’ be-hatt-ı İsmail Efendi*” adı ile kaydedilmiş. Murakka’lar, hat sanatının güzel ve zarif örneklerini bir araya getiren bir nevi güzel yazı albümü denilebilecek eserlerdir⁴¹⁰.

Kitaplar arasında dikkati çeken bir diğer eser ise “*İhvânü’s-safâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Ansiklopedik bir özelliğe sahip bu olan kitabın, edebiyat ile ilgisi olmayıp daha çok İslam felsefesi türü içerisinde zikredilebilir. İhvân-ı Safâ, X. yüzyılda Basra’da kurulmuş olan gizli ilmi bir topluluktur. Bu topluluk, başta İslam Felsefesi olmak üzere metafizik, Kozmografya, Ahlak, Siyaset Felsefesi ve Mantık gibi çeşitli konularda yazdıkları risaleleri -toplamda 53 risale- “Resa’ilü İhvâni’ş-şafa” isminde hacimli bir kitapta anlatmışlardır⁴¹¹. Hacı Beşir Ağa’nın bu kitabı

---

⁴⁰⁸ Dede Cöngü, Osmanlı âlimlerinden olup 1567 yılında vefat eden Kara Kemal lakaplı İbrahim Kemaleddin tarafından kaleme alınmıştır. Kitap yazıldığı andan itibaren büyük bir beğeni toplamış Osmanlı medreselerinde eğitim gören öğrencileri tarafından büyük bir talep görmüştür. Eser, yazarının ölümünden sonrada şöhretini korumaya devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Orhan Şaik Gökyay, “Cönk”, *DİA*, C. 8, Ankara 1993, s. 73-75.

⁴⁰⁹ Necdet Tosun, “Silsile”, *DİA*, C. 37, Ankara 2009, s. 206.

⁴¹⁰ M. Uğur Derman, Murakka”, *DİA*, C. 31, Ankara 2006, s. 204-205.

⁴¹¹ İhvân- safâ’nın kalem aldığı risalelerin daha çok Şii-İsmaili anlayışına göre kaleme alındığı iddiası doğru değildir Çünkü topluluk Şiiilerin bazı düşüncelerini eleştirmiştir. Bunun yanısıra onların tamamen Sünni bir anlayışı sahip olduğu söylemek kolay değildir. İhvân-ı Safâ’nın amacı Abbasi devletinin son yıllarında İslam dünyasında zuhur eden dini, felsefi ve siyasi çekişmeleri ortadan kaldırarak, felsefi ve ilmi çalışmaları, ahlaki ve dini gayretleriyle İslam toplumunda birlik ve beraberliği sağlamak, İslam dünyasını fikri açıdan yeniden toparlamaktır. Enver Uysal, “İhvân-ı Safâ”, *DİA*, C. 22, Ankara 2000, s. 1-6.

bilmesi belki okumuş olması onu İslam düşünce dünyasının çeşitli alanları ile yakından ilgilendiğinin bir kanıtı olabilir.

Bu bölümde yine edebiyat ile ilgili olmayan bir başka kitap “*Tasnif-ebi hayân*” ismi ile kaydedile eserdir. Eserin yazarı Ebû Hayyân et-Tevhîdî olmalıdır. Tasnif olarak kaydedilen eser ise yazarın Risâle-i Fi’l-ulûm adlı eser olmalıdır. Eser İslam bilim dünyasında İslami ilimlerin tasnifi konusunda bilgi vermektedir. Bu bölüme “*Netâyic-i fûnûn*” ismi ile kaydedeilen Osmanlı döneminde dini ilimlerin tasnif edilmesi konusuna içermektedir. Nev’î tarafından kaleme alınan bu eser, dini ve felsefî ilimleri birlikte ele almaktadır⁴¹².

Sıra no	Kütüb-ü mine’l edebiyât	Cilt sayısı
1	Müntehab-ı halel	1
2	Şerh-i makâmât ez-Zemahşeri	1
3	Ravzatü’n-nâzır Nuzhetü’l-hâzır	1
4	Mevâridul-Basâ’ir	1
5	Ravzatü’l-Fesâha	1
6	Mehâsinü’l-letâyîf	1
7	Münşe’ât-ı Safedi	1
8	Mehâsinü’l-Kelâm	1
9	Mecmû’a-i Siyâhizâde	1
10	Mecmû’a-i Resâ’il	1
11	Esrâr-ı Arabiyye li-ibnü’l-Enbâr	1
12	İkda’l-Ferid	
13	Şerhu sakatu’z-zend ve zav’	1
14	Saletü’l-Halef	1
15	Sânhatü’t-Tâlevî	1
16	Düstûr-u Münşe’ât	1
17	Netâyic-i fûnûn	1
18	Azîzü’l Belâgat	1

⁴¹² İlham Kutluer, “İlim”, *DİA*, C. 22, Ankara 2000, s. 113.

19	Mecmû be hatt-ı Emin Râcân	1
20	İhvânü's-Safâ	1
21	Risâil-i Subheddin	1
22	Silsilenâme	1
23	Murakka' be-hatt-ı İsmail Efendi	1
24	Keşfü'z-zunûn an esâmil-kütübi	1
25	Sekerdânü's-sultân	1
26	Kitab-ı mustazref	2
27	Şemi'-i Alî Gülistân	1
28	Risâil-i ubeyye	1
29	Mekâtib-i Kâdı-ı Fâzıl	1
30	Risâle-i eseriyye	1
31	Münşe'âtü'l- mürevvec ez-zekiye	1
32	El-işârât merâtibü'zeyan	1
33	Risâle-i ferâidül ibn-i Kemâl Pâşâ-zâde	1
34	Mecmû'a-i hâlitî be-hatt-ı azmîzâde	1
35	Mecmu'a-i risâil-i ahirî	1
36	Mecmû'a-i ketebü'l-evvelüha el-edebü'l veciz	1
37	Dede cöngü	1
38	Tasnîf-ebi hayyân	1
39	Takrîbü'l-Makerreb	1
40	El-kâmilü'l ebü'l Abbâsi'l-merd fi'l-edeb	1

Tablo 27: Edebiyat Kitapları

2.9. TARİH KİTAPLARI

Vakfiyenin tarih bölümü başlığı altında kaydedilen kitaplar toplamda 9 ciltten oluşan 8 kitaptır. Bu kitaplar arasında Osmanlı Devleti'nin ilk vak'anüvisi kabul edilen Halep'li Mustafa Naima Efendi'nin kroniği dikkati çelmektedir. Eser günümüz literatüründe kullanıldığı gibi "*Tarih-i Naima*" ismi ile kaydedilmiştir. Tam adı "*Ravzat'ül-Hüseyn Fî Hûlasati Ahbâri'l-Hâfikayn*" olan eser 1592-1660 yılları arasındaki olayları anlatmaktadır. Beşir Ağa'nın yaşadığı döneme yakın bir

zaman diliminde meydana gelen olayları anlatan böyle bir esere sahip olması onun yakın tarihe olan merakının bir göstergesidir⁴¹³.

Yine bu bölümde dikkati çeken bir başka eser “*Cihânnümâ*”,’dır. Kâtip Çelebi’nin yazdığı bu kitap, Osmanlı ülkelerinin ilk sistematik coğrafya kitabı olma özelliğine sahiptir. Bu önemli eser aynı zamanda İbrahim Müteferrika’nın matbaasında basılan ilk eserlerden biridir. Vakfiyede eserin basma veya yazma olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Eserin Müteferrika’nın matbaasında basılan ilk basma Cihannüma’lardan biri olma olasılığı yüksektir. Beşir Ağa’nın geniş hacimli bir coğrafya kitabına sahip olması onun Osmanlı coğrafyasını merak ettiğini ve bilmediği bölgeleri öğrenmek istediği göstermektedir⁴¹⁴.

Tarih Kitaplarını Gösterir Tablo		
Sıranos	Kütübü’t-tevârîh	Cilt sayısı
1	Tarih-i Muhtasar fi ahval-i beşer	1
2	Tarihü’l-hamis	1
3	Tarih-i Na’ima	2
4	Tarih-i hayyetü’l-hayevân	1
5	Cânibü’l-garbî fi menâkıbi ibni’l-arabi	1
6	El-melâhirü’l-ibn-i derîde vel-ehdâl	1
7	Târîh-i Vassâf	1
8	Cihânnümâ	1

Tablo 28: Tarih Kitapları

⁴¹³ Mehmet İpşirli, “Naîmâ”, *DİA*, C. 32, Ankara 2006, s. 316-318. Hacı Beşir Ağa’nın Evliya Çelebi’nin meşhur eseri olan *Seyahatnâmesi*’nin müellif hattına sahip olduğu iddia edilmiştir. Bu eser Hacı Beşir Ağa’ya 1742 yılında Mısır’dan İbrahim Bilbisi tarafından hediye edilmiştir. Hacı Beşir Ağa, zaman kaybetmeden bu müellif hattına sadık kalarak iki takım nüsha istinsah ettirmiştir. 1746 yılında Hacı Beşir Ağa, vefatının akabinde malları müsadere edilirken, kitapları arasında bu eser bulunmamaktadır. Uğur Demir’in görüşüne göre Beşir Ağa, vefat etmeden önce bu eseri bir şekilde elinden çıkarmış olmalı. Seyahatnâme, Hacı Beşir Ağa’nın halefi olup, 1752 yılında katledilen Morali Beşir Ağa’nın terekesinde tespit edilmiştir. Evliya Çelebi’nin eserenin serüveni hakkında daha geniş bilgi için bkz. Uğur Demir, “Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi’nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi’ne İntikali Meselesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 39, 2012, s. 204-212.

⁴¹⁴ Orhan Şaik Gökyay, “Cihannümâ”, *DİA*, C. 7, Ankara 1993, s. 541-542.

2.10. TIB, MATEMATİK GİBİ BİLİMLERE AİT KİTAPLAR

Beşir Ağa'nın tarih, edebiyat ve dini ilimlerin yanı sıra tıp ve matematik gibi konulara da ilgi duyduğu ya da en azından kütüphanesinde bulundurduğu anlaşılmaktadır.

Sıra no	Kütüb min el Tıbb ve'l-hikmete ve'l hendeste ve ilehiyyete	Cilt sayısı
1	Mecmû'a-i usturlab ve Rub'	1
2	Eşkâlû't-tesîs	1
3	Kıt'a min şifâ ebû Ali	1
4	Hiyâkal-i fi't-tıbb	1
5	Coğrâfyâ-i Makbûl	1
6	Kitâb-ı işârât	1
7	Şerhü'l-eşârât el-tosyevî	1
8	Şümis Ma'ârifü'l Kebiri	1
9	..... Fi ilmi'- Heyet ⁴¹⁵	1
10	El-menkız min el- Helekiyye Fi't-tıbb	1
11	Ekâlim't-tefâlim	1
12	Şerh-i uyunu'l-hikmet	1
13	Mâlâ Yuse'u min et-tıbb	1

Tablo 29: Tıp, Matematik Gibi Bilimlerin Kitapları

⁴¹⁵ Metinde ilk kelime silik olduğundan okunamamıştır.

SONUÇ

Hacı Beşir Ağa, Darüssaade Ağası olduğu 1717 yılından başlayarak, kesintisiz olarak 29 yıl bu görevinin başında kalmış ve 1746 yılında görevi başında eceli ile vefat etmiştir. Osmanlı Devleti tarihinde en uzun süre Darüssaade Ağalığı görevi yürüten harem ağası olmuştur. Bu uzun görev süresi boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşmış olmasına rağmen bu zorlukları zekâsı, yetenekleri ve kurmuş olduğu ilişkiler ağı sayesinde atlatmayı başarmıştır.

Hacı Beşir Ağa, tıpkı kendisinden önce ve sonra Osmanlı haremde istihdam edilmiş siyah hadımlar gibi Afrika'dan küçük yaşta köle tacirleri tarafından ele geçirilerek, hadım edilmiş ve Mısır köle pazarlarında satılmıştır. Hacı Beşir Ağa'nın Osmanlı sarayına dâhil oluşu Yapıksız Ali Ağa'nın Darüssaade Ağalığı görevine getirilmesi ile gerçekleşmiştir. Beşir Ağa, zamanla zekâsı ve yetenekleri sayesinde dikkat çekmiş ve 1704 senesinde Daye Kadının hac vazifesini yerine getirebilmesi için onun refiki olarak Mekke'ye gönderilmiştir. Hacı Beşir Ağa, kendisinden önceki Darüssaade Ağası Uzun Süleyman Ağa ile birlikte hareket etmiş, onun desteği ile haremde Darüssaade Ağasından sonra en önemli görev olan Hazinedar-ı Şehriyari görevine atanmıştır.

1713 yılı Hacı Beşir Ağa için zorlu bir yıl olmuştur. “*Miriye ihanet töhmetiyle*” görevinden alınan Darüssaade Ağası Uzun Süleyman Ağa ile birlikte görevinden azl edilmiş, ilk önce Kıbrıs'a daha sonra ise Mısır'a sürgün edilmiştir. Uzun Süleyman Ağa katl edilirken Beşir Ağa, Valide Sultan sayesinde Süleyman Ağa gibi bir son yaşamaktan kurtulmuş ve 1714 yılında Medine Şeyhül-haremliği görevine atanmıştır.

1717 yılında Anber Mehmed Ağa'nın görevinden alınması ile Medine'den getirilerek, Darüssaade Ağalığı görevini icraya başlamıştır. Hacı Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı görevine getirilmesi Osmanlı Devleti'nin başkentinde yaşanan iktidar mücadelesinin bir sonucudur. Çünkü dönemin güçlü Sadrazamı Şehit Ali Paşa Petervaradin Muhaberesinde şehit düşmüş ve Nevşehirli İbrahim Paşa başkentte etkili olmaya başlamıştır. Geçmişte İbrahim Paşa ile Beşir Ağa'nın birlikte

çalışmaları Hacı Beşir Ağa'nın Darüssaade Ağalığı makamına tavzîf edilmesinde etkili olmuştur.

Hacı Beşir Ağa, 1717 yılından 1730 yılına kadar genel itibari ile Darüssaade Ağaları'nın icra etmiş olduğu görevler neler ise onları yerine getirmiş ve siyasi bir aktör olarak, dikkat çekmemiştir. Çünkü bu yıllar arası Osmanlı devlet yönetiminde en etkili siyasi figür Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Ancak 1730 yılında patlak veren Patrona Halil Ayaklanması ile birlikte dengeler değişmiş, Damat İbrahim Paşa ve damatları katl edilirken Sultan III. Ahmed tahtan hal edilerek yerine Yeğeni I. Mahmud Osmanlı tahtına oturmuştur.

Patrona Halil ve yandaşlarının çıkarmış olduğu kargaşalığı sona erdirerek düzeni tekrar sağlamak adına Hacı Beşir Ağa'nın organizatörlüğünde bir araya gelen etkili bir grup Patrona Halil ve arkadaşlarını ortadan kaldırmışlardır. Bu olaydaki etkisinden dolayı Hacı Beşir Ağa Sultan I. Mahmud üzerinde büyük bir nüfuz elde etmiş, vefatına kadar bu nüfuzunu devam ettirmiştir.

Hacı Beşir Ağa, padişah üzerinde elde etmiş olduğu nüfuz sayesinde başta sadrazamların atanması olmak üzere devletin iç ve dış siyasetinde etkili olmaya başlamıştır. Hacı Beşir Ağa'nın etkinliğini açık bir şekilde gösteren olaylardan biri tanesi Şam Defterdarı Fethi'nin görevinin başında uzun bir süre kalabilmesidir. Defterdar Fethi, Şam'da yaptığı haksızlıklardan dolayı birçok kez İstanbul'a şikâyet edilmesine rağmen görevinden azl edilmemiştir. Dönemin Şam'da yaşayan şahitlerinden biri bu durumun Fethi'nin İstanbul'daki hamisi Hacı Beşir Ağa sayesinde olduğunu ifade etmektedir ki Hacı Beşir Ağa'nın vefatından az bir süre sonra Şam Defterdarı Fethi görevinden azl edilerek, katl edilmiştir.

Hacı Beşir Ağa elde ettiği nüfuz sayesinde Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinde etkili olmuş özellikle de Osmanlılar ile Nadir Şah arasında bir barış antlaşmasının gerçekleşmesini engelleyenlerden biri olarak ön plana çıkmıştır. Çünkü Reisülküttap Ragıb Mehmed Efendi, Nadir Şah'ın barış şartı olarak istediği Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi talebinin kabul edilebileceğini ifade ederken, Hacı Beşir Ağa'nın Nadir Şah'ın bu istediğine şiddetle karşı çıkması Osmanlı-İran savaşların devam etmesinde etkili olmuştur.

Hacı Beşir Ağa'nın dindar kişiliğe sahip olması ve ölümünden sonra da kurmuş olduğu hayır eserleri sayesinde sevap kazanmağa devam etmek istemesi

ayrıca toplumda görünür ve tanınır olmak gibi nedenlerden dolayı birikimlerinin önemli bir kısmını Osmanlı toplumunun yararına vakfetmiştir. Başta devletin merkezi olan İstanbul olmak üzere Kahire, Medine, Zıştovi gibi birçok yerde vakıf eserleri kurdurtmuştur.

Hacı Beşir Ağa'nın vakıfları arasında öncelikle eğitim kurumları dikkati çekmektedir. Bab-âlîde, Eyüp'te Medine'de ve Kahire'de medreseler veya sıbyan mektepleri inşa ettirerek, insanların eğitim hizmeti almasına dikkat etmiştir. Kurmuş olduğu kütüphanelere çok sayıda kitap tedarik ederek, başta talebeler olmak üzere insanların kültürel ve eğitim düzeylerinin artmasına katkı yapmıştır. Ayrıca ihtiyacı olan kütüphanelere kitaplar bağışlamıştır. Muhallefatında çok kitap çıkması onun kitapları ve kitap okumayı sevdiğini göstermektedir. Hacı Beşir Ağa, inşa ettirdiği camiler sayesinde insanların dini ihtiyaçları karşılanmasını sağlamıştır. Bab-ı âlîde kurmuş olduğu Tekke sayesinde bazı Nakşibendi tarikatının derviş ve şeyhlerine vakfından yardımlar ayırarak bu tarikatın çalışmalarını desteklemiştir. Günümüzdeki gibi su dağıtım şebekesinin bulunmasından dolayı yaptırdığı çeşme ve sebiller insanlar için çok önemli olan su ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır.

Hacı Beşir Ağa, kurmuş olduğu vakıflarının hayır işlerini sürekli kılmak adına akâr getirici yatırımlar inşa ettirmiş veya satın almıştır. Bunlar arasında hamam, çeşitli dükkânlar, hanlar, evler, odalar, çiftlikler bulunmaktadır. Bu yapılardan günümüze kadar ulaşabilen yapılardan bir tanesi bugün İzmir'de Kemeraltı bölgesinde yer alan Kızlar Ağası Hanı olarak bilinen yapıdır. Han bugün faal halde bulunmakta ve içersinde kafeler ve hediyelik eşya satan dükkânlar yer almaktadır.

Hacı Beşir Ağa, 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı devlet hayatına damga vuran kişilerden bir tanesidir. Osmanlı devlet idaresinde etkin olduğu devlete genelde olumlu katkıları olmuştur. Ayrıca Osmanlı toplumu yararına kurmuş olduğu vakıflar onu ölümsüzleştirmiştir. Genel bir algı olan harem ve harem ağalarının Osmanlı devletine zarar verdiği düşüncesinin hatalı olabileceğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

1-ARŞİV VESİKALARI

- BCA, Fon no:301813, Kutu no: 351, Dosya no: 130, Sıra no: 120
BOA, Mühimme Kalemi, (DES) Dosya nr. 8, Vesika nr. 7
BOA, Mühimme Defterleri, nr. 119, 120, 121, 123, 145, 152.
BOA, Mühimme-i Mısır Defterleri, nr. 1, 5, 6.
BOA, Mühimme-i Mısır (DES) Dosya nr.2 Vesika nr.24, 25, 26
BOA, Ali Emiri Tasnifi, Ahmed III, nr. 21975, 22023.

BAO, Ali Emiri Tasnifi, Mahmud I, nr. 316, 5867, 11165, 21057.
BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası Tasnifi, dosya nr.1312, belge nr. 98369
BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası Tasnifi, (DES) nr.4153/311464.
BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası Tasnifi, nr. 6634
BOA, Cevdet Tasnifi, Belediye, nr.1571.
BOA, Cevdet Tasnifi, Evkaf, nr. 903, 4366, 18419, 27947, 122250
BOA, Cevdet Tasnifi, Maarif, nr. 2326, 7222
BOA, Cevdet Tasnifi, Saray, nr. 3052
BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri, nr. 41069, 41132
BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi.(DES), nr. 1760, vesika nr. 52
BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği, nr. 38/29, 41/64.
BOA, EV. d., nr: 9143
BOA, EV.HMK.SR.d. 1038
BOA, EV.HMH.d., nr: 4565, 6131,
BOA, İbnül Emin Tasnifi, Vakıf, belge nr. 6089, 667, 6673, 6686, 7101
BOA, İbnü'l Emin Tasnifi, Saray Mesâlihi, belge nr. 2782
BOA, İrade-i Dâhiliye Tasnifi, nr. 821
BOA, İrade-i Evkaf Tasnifi, belge nr.4, 9.
BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, nr. 1443/59304.
BOA, Kamil Kepeci , nr. 7500.
BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, nr: 19344
BOA, İ.MVL., nr.:216.
BOA, MF.MKT, Dosya nr..259, belge nr..57

BOA, MF. MKT, Dosya nr..724, belge nr..23.
BOA, Sadaret Amedi Kalemî Tasnifi, nr. 8
BOA, Şuray-ı Devlet Tasnifi, dosya nr.: 3030 gömlek nr.: 11
BOA, Şuray-ı Devlet, dosya nr. 178, belge nr. 9
BOA, ŞD.TNZ., dosya nr.. 2793, belge nr.10
BOA, Topkapı Sarayı Defterleri, nr. 19.0001, 19.0002, 23.0001, 6882.0003, 6090.0001.
VGMA, Vakfiyeler, nr. 638, 639, 736, 2319.

2-BİRİNCİ ELDEN KAYNAKLAR

1730 Patrona İhtilâli Hakkında bir Eser Abdi Tarihi, Haz: Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 1999.

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekayi-nâme*, Haz: Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l Küberâ*, Haz: Ahmet Nezihi Turan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kıralları XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler*, Rıza Keşken Matbaası, İstanbul 1943.

Akdes Nimet Kurat, *The Despatches Of Sir Robert Sutton Ambassador In Constantinople (1710-1714)*, Offices Of the Royal Historical Society, London 1953.

Albert Vandal, *Une Ambassade Française En Orient Sous Louis la Mission Du Marquis de Villeneuve 1728-1741*.

Albertus Bobovius (Santuri Ali Ufki Bey), *Topkapı Sarayında Yaşam*, Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier, Çev: Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1106/1688-1704), Haz: Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2000.

Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevami*, Hrz. Ahmed Nezihi Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

Cemal Nadir, *Ticârî ve İktisâdî İzmir Rehberi 1926*, Haz: Fikret Yılmaz, İzmir

- Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir 2002.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz: Dr. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995.
- Defter-i Kütübhâne-i Beşir Ağâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısım, nr. 5559.
- Defter-i Kütübhâne-i Beşir Ağâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Devrihamidiye Kısım, nr. 16
- Derviş Ahmet Aşıkı, *Aşıkpaşazade Tarihi*, Haz: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- Destarî Salih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak*, Haz: Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara 1962.
- Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, *Patrona Halil İsyanı*, 21 Hk 479/1.
- Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, TTK, B. 2, Çev.: Beynun Akyavaş, Ankara 2006.
- Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi Defteri*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no: 2278.
- Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat: Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*, Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Al-i Osman*; Haz: Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998.
- Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Editör: Necdet Sakaoğlu, Çev: Teoman Tunçdoğan, Kiyapyayınevi, B. 2, İstanbul 2010.
- İbnül Emin Mahmud Kemal-Hüseyin Hüsameddin, *Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nuzzarın Teracum-i Ahvali*, Daru'l-hilafetü' - Aliyye (İstanbul) 1335
- Jonas Hanway, *An Historical Account Of The British Trade Over The Caspian Sea; With The Revolitions Of Persia, Vol. IV, The Revalitions Of Persia: Containing The History OfThe celebrated Usurper Nadir Kouli, From His Birth 1687, 'Till His Death in1747. To Which are Added, Some Particulars Of The Unfortunate Reign Of Successor Adil Shah, Vol. II*, London 1753.
- Kadı Ömer Efendi, *Ruzname*, Millet Kütüphanesi, nr. 423.
- Kazasker Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzera*, Neşr: İsmet Parmaksızoğlu, Şirketi

- Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1952.
- Koca Ragıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Kitabevi, İstanbul 2003
- Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, Çev: Münir Akın, Ark Yayınları, İstanbul 2009.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, II, III, Haz: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996,
- Mehmet Rıza, Essebüsseyyar, Hamidiye, nr.: 950.
- Milli Kütüphane, A1902 Nolu Yazma.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukû'ât*, Haz: Yılmaz Kurt, Birleşik Yayınları, Ankara 2008.
- Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. IV, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.
- Pınar Saka, *Derviş Abdullah Risâle-i Teberdâriyye-i Fi Ahvâl-i Darü's-sa'âde (Değerlendirme-ÇeviriMetin)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Patrona Halil İsyanı*, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, 21 Hk 479/1.
- Politics and governance in the Ottoman Empire : the rebellion of 1730 : an account of the revolution that took place in Constantinople in the year 1143 of the Hegira/ Vâki'a takrîri binyüzkırkûç'de terkîb olunmuşdur*, Yay. Haz: Selim Karahasanoğlu, The Department of Near Eastern Languages and Literatures, Harvard University, 2009.
- Raif Nezih, *İzmir Tarihi*, 1927 Birinci Kitap, Üçüncü Kısım, On sekizinci Forma, ss. 9.
- Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, Hazırlayanlar: Abdülkadir Özcan vd., C. 2, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.
- Rûznâme (Osmanlı-Rus harbi Esnasında Bir Şahidinkaleminden İstanbul (1769-1774))*, Haz: Süleyman Göksu, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.
- Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)* Çev: Türkis Noyan, Kitapyayınevi, B. 2, İstanbul 2014.

- Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, Haz: Mehmet İpşirli, TTK, B. 2, C. I, Ankara 1999.
- Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretname*, neşr: Mehmet Topal, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-tevârih I*, Haz: M. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976.
- Tayyarzade Mehmet Ata, *Tarih-i Ata*, C. I, İstanbul 1293.
- Vak'anüvis İzzi Efendi, *Tarih-i İzzi*, Kostantiniyyet-ül mahmiye hamet-ül imaretha ve delek fi sene 1199.
- Vak'anüvis Mehmed Râşid Efendi, *Tarih-i Râşid*, C. II, III . C. IV,
- Vak'anüvis Subhi Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, Haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- Vakfiye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Kısmı, nr. 682.
- Yenişehirli Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçet-ül fetava*, Haz.: Süleyman Kaya vd., Klasik Yayınları, İstanbul 2011

3-ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLERİ

- AFYONCU Erhan, Ahmet Önal ve Uğur Demir. *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.
- AFYONCU, Erhan. *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırmaları Rehberi*, (3. B.) Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009.
- AFYONCU, Erhan - Uğur Demir, *Turhan Sultan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAV, 2. B, İstanbul, 1996.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, C. 10, Ankara, 1994, ss. 369-370.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, OSAV, İstanbul, 2006,
- AKTEPE, M. Münir. *Patrona İsyanı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1958.

- AKTEPE, Münir. “Damat İbrahim Paşa”, *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, ss. 441-443.
- AKTEPE, Münir. “Hekimoğlu Ali Paşa”, *DİA*, C. 17, İstanbul, 1998, ss. 166-168.
- AKTEPE, Münir “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa”, *İA*, MEB, C. 9, İstanbul, 1964, ss. 234-239.
- AKTEPE, Münir. *İzmir Yazıları, Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller*, Haz. Fikret Yılmaz, İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı, İzmir, 2003.
- AKTEPE, Münir, “Mehmed Paşa, Yeğen”, *İA*, C. 7, MEB, İstanbul, 1955, ss. 609- 610.
- ALTINDAĞ, Ülkü. “Darüssaade”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1992, ss.1-3.
- ALTUNIŞ-GÜRSOY, Belkis. “Sefaretnameler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, YTY, Ankara, 2002, ss. 956-973.
- ARGIT, Betül İpşirli, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, Kitapyayınevi, İstanbul 2014.
- ARİF, Mehmed, “Silsile-i Vukû’ât-ı Devlet-i â’liyye’de Zabt Edilmeyen 1142 Senesi Hâdisâtı”, TOEM, Cüz: 16, İstanbul, 1 Teşrin-i evvel 1328, ss. 1024-1025.
- ARUNOVA, M.R. – EŞREFYAN, K.Z., *Nâdir Şah-ı Avşar*, Çev: Nergize Turaeva, Selenga Yayınları, İstanbul 2015.
- ATASOY, Celal. “Hasan Paşa, Al-Sayyid”, *İA*, C. 5, MEB, İstanbul, 1988, ss. 323-325.
- ATAY, Çınar. “ XVIII. ve XIX. Yüzyılda İzmir’de Ticari Gelişim”, *Ege Mimarlık*, 1995/1, ss. 33.
- ATALAR, Münir. *Osmanlı Devleti’nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- AYALON, David. *Eunuchs, Caliphs And Sultans*, The Magnes Press The Hevbrew Üniversity Jerusalem 1999.
- AYCİBİN, Zeynep. “Ahmed Resmi Efendini’nin Hamîletü’l-Küberâ’sı ve Müstekim-zâde Zeyli”, *Belgeler*, S. 26, TTK, Ankara 2002, s. 173-226.
- BADR Hamza Abd Al-Azizet CRECELİUS, Daniel. "The Awqaf Of Al-Hajj Bashir Agha In Cairo", *Annales İslamologiqoes*, 27 (1993), ss. 294.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı. “Ragıb Mehmed Paşa, Koca”, *İA*, C. 9, MEB, İstanbul, 1964, ss. 594-596.
- BAYKAL İsmail. “Silahdari Şehriyari ve Darüssaade Ağası Tayinleri Hakkında

- Hattı Hümayunlar”, *Tarih Vesikaları*, 2, nr. 11, Şubat 1943, ss. 340-341.
- BAYSUN, M. Cavid. “Ali Paşa, Damat”, *İA*, MEB, C. I, ss. 328-330.
- BAYSUN, M. Cavid. “Mûsadere”, *İA*, MEB, C. 13, İstanbul, 1979, ss. 669-671
- BAYSUN, M. Cavid. “Turgutlu Voyvodası Seyfi-zade Es-seyyid Halil Ağa’nın 1791 Senesinde Müsadere Edilen Muhallefatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 22, S. 1, Temmuz 2007, 172-216
- BEHRENS- ABOUSEİ, Doris. “Beşir Ağa SebülKüttabı”, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, ss. 4.
- BERKİ, Ali Himmet. “Osmanlı’da Vakıf Kuran ilk Sultan”, *VD*, S. 5, Ankara, 1962, ss. 128-129.
- BİRİŞİK Abdülhamit. “Tefsir”, *DİA*, C. 40, Ankara, 2011, ss.
- BİZBİRLİK, Alpay. “XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisinin Ölümü Ardından Gelişen Olaylar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 15, İzmir, 2000, ss. 171-181.
- BOSWORTH C.E. “Kız”, *Encyclopaedia Of İslam (New Edition)*, C. 5, Leiden 1986, ss. 243.
- BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- BRUÏNESSEN Martin Van. *Ağa, Şeyh, Devlet*, (8. B.) İletişim Yayınları, çev. Banu Yalkut, İstanbul 2013
- BUZPINAR, Tufan “Surre”, *DİA*, C. 37, Ankara 2009, s. 568-569.
- ÇAĞRICI, Mustafa. “Gazzâli”, *DİA*, C. 13, Ankara, 1996, ss. 489-534.
- ÇAKIR, Baki. *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
- ÇELEBİ, İlyas. “*Kemalpaşazâde (Eserler Kısmı)*”, *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, ss.245
- ÇELİK, Bülent. “XVIII. Yüzyıl İzmir Ticareti Hakkında Düşünceler Ve Vezir Hanları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi DTCTF, C. 20, S. 31, Ankara, 2000, ss. 219-231.
- ÇETİN, Nihat M. “Arûz”, *DİA*, C. 3, Ankara, 1991, ss. 424
- ÇOLAK, Songül, “Patrona Halil İsyanını Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pay-i Taht’taki Etkileri” , *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, YTY, Ankara, 2002, ss. 847-856.

- DANIŐMEND, İsmail Hami *İzahatlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Osmanlı Devlet Erkân: Sadr-ı A'zamlar (Vezir-i Azamlar, Şeyh ül- İslamlar, Kapdan-ı Deryalar, Baş Defterdarlar, Reis ül Küttablar*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.
- DANIŐMEND, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.
- DELİBAŞ, Selma. “Behice Sultan’ın Çeyizi ve Muhallefatı”, *Yıllık*, S. 3, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, 1988, ss. 63-104.
- DEMİR, Uğur. *Osmanlı Hizmetinde Bir Muhtedi Humbaracı Ahmed Paşa*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- DEMİR, Uğur. “Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi’nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi’ne İntikali Meselesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 39, 2012, ss. 204-212.
- DEMİRTAŞ, H. Necati. *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları II*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2012.
- DERMAN, M. Uğur. “Murakka”, *DİA*, C. 31, Ankara, 2006, ss. 204-205.
- DURMUŞ İsmail. “Sözlük”, *DİA*, C. 37, Ankara, 2009, ss. 398.
- DURMUŞ, İsmail. “Nahiv”, *DİA*, C. 32, Ankara, 2006, ss. 300
- EL-BEDİRİ, Şeyh Ahmet. *Havâdis-u DımıŐk El-Yevmiyye*, Münekkiki: Şeyh Mehmet Said el-Kasimi, NâŐiri: Dr. Ahmet İzzet Abdülkerim, Mütercimi: Hasan Yüksel, Sivas, 1993.
- EMECEN, Feridun M. *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*, Eren Yayınları, İstanbul, 1997.
- EMECEN, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İŞ Bankası Yayınları, İstanbul 2015.
- ENGİN, Nihat. “Osmanlı’da Kölelik”, *DİA*, C. 26, Ankara, 2002, ss. 246-248
- ENGİN, Nihat. *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998.
- ERDEM, Y. Hakan. *Osmanlı’da Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ERGENECİ, Galip. “Unutmalım Diye”, *Ege Mimarlık*, 1995/1, ss. 37-44.
- ERSOY, Bozkurt. “İzmir Hanları Üzerinde Bazı İncelemeler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 32 (1-2),

- 1988, ss. 98.
- ERSOY, Bozkurt. *İzmir Hanları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı 49, Ankara, 1991.
- ERTEM, Adnan. *Osmanlı Ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- ERTUNÇ Hüseyin. *İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar İle Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007.
- ERÜNSAL, İsmail. “Beşir Ağa Kütüphanesi, *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, ss. 3-4.
- ERÜNSAL, İsmail. *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, TTK, Ankara, 2008.
- ERÜNSAL, İsmail. *Türk Kütüphaneleri Tarihi II Kuruluşundan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, (2. B.) Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
- ERÜNSAL, İsmail. *Osmanlı KültürTarihinin Bilinmeyenleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- ERÜNSAL, İsmail. “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları III: Telhisî Mustafa Efendi Ceridesi”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İzmir 1983, ss. 37-42.
- ERÜNSAL, İsmail. Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Ceridesi”, *Kaynaklar*, S. 2, 1984, s. 77-81.
- EYİCE, Semavi “Beşir Ağa Camii”, *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, ss. 1.
- EYİCE, Semavi “Beşir Ağa Külliyesi”, *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, ss.1-3.
- FAYDA, Mustafa. “Siyer ve Megazi”, *DİA*, C. 37, Ankara, 2009, ss. 319.
- FERLİBAŞ, Meral Bayrak. “Alemdar Mustafa Paşa’nın Muhallefatı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 21, İstanbul, 2009, ss. 63-120.
- FLEISCHER, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydını ve Bürokrati*, Çev: Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- FRANGAKİS-SYRETT Elena. *18. Yüzyılda İzmir’de Ticaret (1700-1820)*, Çev: Çiğdem Diken, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2006.
- FETVACI, Emine. *Sarayın İmgeleri*, Çev: Nurettin Elhüseyini, YKY, İstanbul 2013.

- GOFFMANN, Daniel. "İzmir: Köyden Kolonyal Kente", *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti*, Edt.: Ali Berkday, çev. Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip. "Sancak-ı Şerif", *İA*, C. 10, MEB, İstanbul, 1988, ss. 189-191.
- GÖKYAY, Orhan Şaik. "Cönk", *DİA*, C. 8, Ankara, 1993, ss. 73-75.
- GÖKYAY, Orhan Şaik. "Cihannümâ", *DİA*, C. 7, Ankara, 1993, ss. 541-542.
- GÖKYAY, Orhan Şaik. "Kâtib Çelebi", *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, ss. 39
- GROOT A. H. De. "Mehmed Pasha, Yegen", *EI (New Edition)*, Vol. 6, Leiden, 1991, ss. 1002-1003.
- GROOT A. H. De, "Patrona Khalil", *EI (New Edition)*, Vol.8, Leiden, 1995, ss. 287-288.
- GÜLER, Mustafa "Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, YTY, Ankara, 2002, ss. 867-891.
- GÜLER, Mustafa. "Darüssade Ağası Beşir Ağa'nın Eyüp'teki Külliyesi İçin Tesis Ettiği Vakfı", *X. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler*, 2006, ss. 506-512.
- GÜLER, Mustafa. "Osmanlı Devletinde Vakıflar ve Vakıf Müessesesi", *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Edt.: Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012 ss. 317-342.
- GÜLER, Mustafa. "Takkeci Cafer Çelebi Camii Vakıfları", *IX Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri (13-15 Mayıs 2005)*, Eyüp Belediyesi, İstanbul, ss. 108.
- GÜLER, Mustafa. *Cezzar Ahmet Paşa ve Akka Savunması*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2013.
- GÜLER, Mustafa. *Gülnûş Valide Sultan'ın Hayatı ve Hayratı-1*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009.
- GÜLER, Mustafa ve Gülay Karadağ. "Darüssade Ağası Hacı Beşir Ağa'nın Üsküdar'daki Hayratı", *IV. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, 2007, ss. 229-234.
- GÜLER, Mustafa. *Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları (16.-17. Yüzyıllar)*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.
- GÜLER, Mustafa. "Takkeci Cafer Çelebi Camii Vakıfları", *IX. Eyüpsultan*

- Sempozyumu Tebliğler*, 2006, ss. 104.
- GÜNAY, Hacı Mehmet. “Vakıf”, *DİA*, C. 42, Ankara. 2012, ss. 475-479.
- GÜNAY, Vehbi. “Bergama Yeşil (Yeni) Medrese ve II Numaralı Şer’iye Sicilinde Yer Alan Kitap İsimleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 13 (Cumhuriyet’in 75. Yılına Armağan), İzmir, 1998, ss. 209-230.
- GÜNERİ, Hasan. *Türk Medeni Kanuna Göre Vakıfta Amaç Kavramı Ve Amacına Göre Vakıf Türleri*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- HANKA, Mehmet N. *Eyüp Türbeleri*, Türk Turing Turizm Yayınları, İstanbul, 1993.
- HATHAWAY, Jane. *Beshir Agha; Chief Eunuch Of The Imperial Harem*, Oneworld Publications, Oxford, 2005.
- HOURANİ A. “The Changing of Face of the Fertile Crescent in the XVIIIth Century”, *Studia İslamica*, Nr. 8, 1957.
- ITZKOWITZ, Norman. *Mehmed Raghib Pasha: The Making Of an Ottoman Grand Vezir*, Princeton University, Ph.d., 1959.
- İLHAN, M. Mehdi. “Patrona Halil İsyanı Yayınlanmamış Bir Yazmanın Değerlendirilmesi”, 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler I İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 603-622.
- İNALCIK, Halil “Kaplan Giray I”, *İA*. C. 6, MEB, İstanbul, 1955, ss. 202-205.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye-i Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye-i Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- II Tagayyur Ve Fesad (1603-1656) Bozuluş Ve Kargaşa Dönemi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.
- İPŞİRLİ, Mehmet. “Abdullah Efendi, Yenişehirli”, *DİA*, C. 1, Ankara, 1988, ss. 100-101.
- İPŞİRLİ, Mehmet. “Naîmâ”, *DİA*, C. 32, Ankara, 2006, ss. 316-318.
- KAHRAMAN, Hayreddin. “Caferilik”, *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 4-10.
- KAHRAMAN, Hayreddin. “Fıkıh”, *DİA*, C. 13, Ankara 1996, ss. 1.
- KAPLANOĞLU, Raif – DELİL, Hüseyin-TOPÇU. *Delil. 1455 Tarihli Kirmastî*

- Tahrir Defterine Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları (Giriş-Tıpkı Basım-Çeviri Yazı*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
- KAMİL, Hasan. “Aziz Mahmud Hüdayî”, *DİA*, C. IV, Ankara, 1991, ss. 338-340.
- KANDEMİR M. Yaşar. “Hadis”, *DİA*, C. 15, Ankara, 1997, ss. 27-64.
- KARAGÖZ, Hakan *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrat’ın Geri Alınması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. 2009.
- KARAHASANOĞLU, Selim “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 isyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirî-zâde Ahmed Efendi ve Terekesi”, *OTAM*, S. 24, Ankara, 2010, ss.101-123.
- KARAHASANOĞLU, Selim “Osmanlı Tarih Yazımı’nda Lale Devri; Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 7 (Bahar/Yaz), İstanbul, 2008, ss. 129-144.
- KARAHASANOĞLU, Selim *Kadı ve Günlüğü Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) üstüne Bir İnceleme*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.
- KAYAOĞLU, İsmet “Beşir Ağa Vakfı”, *Belgeler*, XI, 15, 1986, s. 77-83
- KAZICI, Ziya *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003.
- KOÇU, Reşat Ekrem “Darüssaade”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul, 1996, ss. 4251.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, B. 2, Ankara 2005.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat “Hadim”, *İA*, MEB, C. 5, İstanbul 1950, sss. 44-47.
- KUTLUER, İlham “İlim”, *DİA*, C. 22, Ankara 2000, ss. 113.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri. “Şeyhülharem”, *DİA*, C. 39 İstanbul, 2011, ss. 90-91.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.XX. *Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- MANSEL, Philip *The Earl and His Butler In Constantinople*, London-Newyork, 2009.
- MATLİAVE, Olivier de. *Hadımların Dünyası Çağlar Boyunca Hadımlık*, Doğan Kitap Yayınları, Çev. Yasemin Kayacan, İstanbul 2015.
- MELİKOFF, I. “Lale Devri”, *EI (New Edition)*, Vol. 5, Leiden, 1986, ss. 641-644.

- OLSON, Robert W. *The Siege of Mosul and Ottoman-Persians Relations 1718-1743*, Indiana University, Bloomington, 1975.
- ORHONLU, Cengiz. "Derviş Abdullah'ın Darüssaade Ağaları Hakkında Bir Eseri : Risale-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde", *Ordinaryüs Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, ss. 225-249.
- ÖZCAN, Abdülkadir "Beşir Ağa, Moralı", *DİA*, C. 5, ss. 555-556.
- ÖZCAN, Abdülkadir. "Lale Devri", *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, ss. 81-84.
- ÖZCAN, Abdülkadir. "Mahmud I", *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, ss. 348-352.
- ÖZCAN, Abdülkadir. "Patrona İsyanı", *DİA*, C. 34, İstanbul, 2007, ss. 189-192
- ÖZCAN, Abdülkadir. "Şehit Ali Paşa", *DİA*, C. 38 İstanbul, 2010, ss.433-434.
- ÖZCAN, Azmi "Nadir Şah", *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 276-277.
- ÖZDEMİR Mehmet Nadir, *İslam'ın İlk Döneminde Kölelik-Abbasilerin İlk Yüzyılı-*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖZERGİN, M. Kemal. "Raşid Mehmed", *İA*, MEB, C. 9, MEB, İstanbul, 1988, ss. 632-634.
- ÖZTÜRK, Nazif. *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayını, Ankara. 1995.
- ÖZTÜRK, Nazif. "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Osmanlı*, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, C. 5, ss. 34-43.
- ÖZTÜRK, Nazif. "Vakıfların İdaresi ve Teşkilât Yapısı Üzerinde Düşünceler", *I. Vakıf Şurası 3-5 Aralık 1985*, VGM Yayını, Ankara. 1986, ss. 176-177.
- ÖZTÜRK, Nazif. "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, C. 10, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 433-437.
- ÖZTÜRK, Nazif. *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, VGM, Ankara, 1983.
- PAKALIN Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları İstanbul, 1993.
- PEİRCE, Leslie P. *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık Ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- PENZER, Norman Mosley. *Harem*, Alfa Yayınları, Çev.: Hakan Abacı, İstanbul 2015.
- PURGSTALL, Baron Joseph Von Hammer *Osmanlı Devleti Tarihi*, çev. Vecdi

- Bütün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966,
- RAFEQ Abdul-karim. *The Province of Damascus 1723-1783*, Khayatas, Beirut 1966.
- RAYMOND, Andre. *Yeniçerilerin Kahiresi*, çev. Alp Tümertekin YKY, İstanbul 1999.
- REFİK, Ahmet. *Lâle Devri*, (6. B.) Naşiri: Abdullah Tanrıkulu-Oktay Enünlü, Pınar Yayınları, İstanbul
- SABEV, Orlin. *Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.
- SAKAOĞLU, Necdet *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2000.
- SALZMAN, Ariel. *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Regime'i*, Çev.: Ayşe ÖZDEMİR, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- SARICAOĞLU, Fikret. "Hasan Paşa, Seyyid", *DİA*, C. 16, İstanbul. 1997, ss. 339-340.
- SEFER, Nurcan. *Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)*, İstanbul Vakıfları 1. Bölge Müdürlüğü.
- SEVİNÇ, Tahir. "Seyyit Fethi Efendi'nin Şam Defterdarlığı ve Muhallefatının Müsaderesi (1728-1746)", *History Studies* 4/4, Kasım 2012, s. 347-372.
- ŞEKER, Mehmet. *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, (B. 7), Diyanet İşleri Genel Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- ŞEN, "Murat. Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik Sistemi", *Türkler*, C. X, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 960-965.
- TANMAN, M. Baha. "Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi", *DİA*, C. IV, Ankara 1991, ss. 340- 343.
- TELCİ, Cahit. "Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın 1148(1735) Senesinde Zapt edilen Muhallefatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 15, İzmir, 2000, ss. 199-219.
- TELCİ, Cahit. "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 22, S. 2, İzmir, Aralık 2007, ss. 149-164.
- TOUGHER, Shaun F.; "Byzantine Eunuchs: An Overview, With Special Reference To Their Creation and Origin", *Women, Men And Eunuchs*, ed. by. Liz James, Newyork 2008.
- TOLEDANO, Ehud R. *Slavery And Abolition In The Ottoman Middle East*,

- University Of Washington Press, Seattle-London, 1998.
- TOSUN, Necdet “Silsile”, *DİA*, C. 37, Ankara 2009, ss. 206.
- TURAN, Ahmet Nezihi. “Mahremeyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları”, *Osmanlı Araştırmaları XIX*, İstanbul 1999, s. 123-148.
- TURAN, Ahmet Nezihi, “Bir Biyografrafî İnşa Denemesi: Kızlar Ağası Yusuf Ağa-Kara Yüzlü Kara Arab mı? Ağa-yı Sade-dil mi?”-, *İslâmiyat*, S. 4, Aralık 1999, s. 145-162.
- TURAN, Şerafettin. “Kemalpaşazâde”, *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, ss.238-240.
- ULUÇAY Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK, Anlara 1980.
- ULUÇAY Çağatay. *Harem II*,(3. B.), TTK, Ankara 1992.
- UNAT, Faik Reşit. *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara, 1992.
- UYŞAL, Enver. “İhvân-ı Safâ”, *DİA*, C. 22, Ankara 2000, ss. 1-6.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*,(3. B. 3) TTK, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara,
- WITHERS, Robert *Büyük Efendi'nin Sarayı*, çev. Cahit Kaya, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul 1996.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800” , *OTAM*, S. 3, Ankara 1982, ss. 143-164.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. " Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi* (Ankara, 1982), C. 14, ss.1-27.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin. "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Türk Hayrât Sistemi", *Osmanlı*, C. 5, edt. Güler Eren, Ankara 1999, ss.17-23.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. “Vakıf-Türk ve Osmanlı Tarihi”, *DİA*, C. 42, Ankara 2012, ss. 467-468.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, TTK, Ankara, 2003.
- YERASİMOS, Stefan, “15. Yüzyılın Sonunda Haslar Kazası”, *18. Yüzyıl kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Ssoyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

YILMAZ, Hasan Kanbolat ve Erol Taymaz, “ Kafkas Osmanlı İlişkileri ve Köle Ticareti”, *Tarih ve Toplum*, S. 14/79, 1990.

YÜKSEL, Hasan. “Anadolu Beyliklerinde Vakıflar”, *VD*, S. 30, Ankara 2007, ss.35-50.

YÜKSEL, Hasan. “Vakfiye”, *DİA*, C. 42, Ankara, 2012, ss. 465-466.

YÜKSEL, Hasan. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü(1585-1683)*, Sivas 1998.

EK-II Hacı Beşir Ağa'nın Medine'de Yardımda Bulunduğu Kişiler

Defter-i surre-i şerîfe berây-ı ahâli-i Medine-i münevvere nevverâllahu Teâla ila yevm-il ahire an-evkâf-ı sâhibü'l-hayrât vel-hasenât hazret-i Hacı Beşir Ağâ ağay-ı darüssaâdat-ı şerîfe hala an mal-ı faîz-i karye-imerfus (?) ve tevâbi'hâ der-vilâyet-i bahira tâbi' diyâr-ı Mısır.

An cemâ'at-i huddâm-ı mezkûrin

Harem-i şerif-i nebevide olan ağayana Fi sene hasene elli	sâdât- nebi ulviye fi sene hasene elli
Sâdât-ı benî Hüseyniye Fi sene hasene elli	Hutebâ Fi sene hasene kırk sekiz
İmâmân Fi sene hasene yetmiş iki	Ferrâşine Fi sene hasene elli
Kennâsine Fi sene hasene otuz iki	Müezzinâne Fi sene hasene kırk
Mükebbirine Fi sene hasene yigirmi	Bevvâbâne Fi sene hasene on altı
Nevbethiyân-ı kadîme harc-ı recebiye Fi sene hasene yüz	Nevbethiyân-ı cedide harc-ı recebiye Fi sene hasene tüz
Kal'a neferâtına harc-ı recebiye Fi sene hasene yüz	Fukarâ-i aher-i harem-i şerife Fi sene hasene elli
Cisr-i şerif-i nebevi kâtibine Fi sene hasene beş	Şeyhü'l-haremü'ş-şerif kâtibine Fi sene hasene beş

Mollâ Efendi Kâtibine Fi sene hasene beş	Şerif hazretleri kâtibine Fi sene hasene beş
Şeyhü'l harem-i nebevi ağâya nezâret Fi sene hasene on beş	Naibü'l harem-i nebeviye Fi sene hasene on
Hazinedâr-ı harem-i şerîf-i nebevi Fi sene hasene on	Seyyid Mehemed Efendi Es'ad-zâde mezûn bi'l-iftâ der Medine-i münevvere ders-i âmm Fi sene hasene yigirmi
Ders-i âmm Mustafa Efendi ibn-i Yusuf efendi Der Medine-i münevvere ihlâs-ı havân Fi sene hasene yedi	Yekûn nefer yigirmi üç Fi sene hasene sekiz yüz altmış

An cemâ'at Eczahân

Mehemed Efendi İmâm-ı Mescid-i nebi Fi sene hasene dört	Hatib Abdurrahim Efendi Muğlabây (?) Fi sene hasene dört (..... Becâyîş evlad evlad ali Süleyman .....fi 15 Ca sene 1144)
Naibü'l imâm ebu'l gays muğlabây Fi sene hasene dört (..... becâyîş Beşir Ağa ...fi Ca 13 sene 1144)	Şeyh Zeynel'âbidin Fi sene hasene dört
Şeyh Mehmed Ensâri Fi sene hasene dört	Derviş Mustafa sâkin ribât-ı Karabâş Fi sene hasene dört
Seyyid Ahmed Diyarbekri sâkin ribât-ı Karabâş	Mustafa Efendi Boluvi Şeyh ribât-ı Karabâş

Fi sene hasene dört	Sâbık Fi sene hasene dört
Hasan Efendi sâkin ribât-ı Karabâş Fi sene hasene dört	Mehemmed Efendi mar'aşi sâkin ribât-ı Karabâş Fi sene hasene dört
Anber Abdülkerim Çavuş Ferrâşin Fi sene hasene dört	Hacı Mehemmed Efendi Bergusî Fi sene hasene dört

Mülâzım Hâcî Ali el-Hüseyni Fi sene hasene dört	İsmail ibn-i Ali efendi Kefevi Fi sene hasene dört
Seyyid İbrahim Edirnevi Fi sene hasene dört	Hâcî Osman İbn-i Muslı Fi sene hasene dört
Şeyh Mehemmed Muhtâr Fi sene hasene dört	Hâcî Musa Hılâf-i İstanbuli Fi sene hasene dört
Evlâd-ı Ahmed Efendi Seyid-i veli Fi sene hasene dört	Şeyh Mehemmed Nâhi Fi sene hasene dört
Evlâd-ı Şeyh Selâme Fi sene hasene dört	Evlâd-ı Ali Efendi yalnızzâde Fi sene hasene dört
Mehemmed Efendi Ayntâbi Fi sene hasene dört (..... Becayi Beşir Ağa .... Fi 13 Ca sene 1144)	Hasan Efendi Münasetri Fi sene hasene dört
Monla Hasan Meşed bab-ı Hücre-i Mutahhara	Reis Hacı Ali Müknisil Fi sene hasene dört

Fi sene hasene dört	
Evlâd-ı Hacı Mustafa Efendi Şehri Fi sene hasene dört	Hacı Ali Rıdvân Haytat Fi sene hasene dört
Evlâd-ı Monla Cevşi Fi sene hasene dört	Hacı Süleyman Tâbi'-i Müfti-i Medine-i Münevvere Fi sene hasene dört

Yekûn

Nefer Otuz

Fi sene hasene Yüz yirmi

An Cemâ'at-i Salavât-han

Şeyh Mehemed Subhi Fi sene hasene iki	Derviş Abdullah Edirnevi Fi sene hasene iki
Ahmed Efendi Müderris Teberdâr-ı sâbık Fi sene hasene iki (.... Becâyış Hacı Beşir Ağa... fi 13 ca sene144	Hasan Efendi mehdi Fi sene hasene iki
Şeyh İbrahim Hiyâri Fi sene hasene iki	Mehemmed Efendi İmâm Muslı Fi sene hasene iki
Reis Ebu el-nur Fi sene hasene iki	Şeyh Ali Efendi Müftizâde Fi sene hasene iki
Mehemmed Efendi ibn-i hasan Efendi Fi sene hasene iki	Hasan Efendi Mücavir Fi sene hasene iki

Yekûn

Nefer on

Fi sene hasene Yirmi

(Vrk. 12/a)

Vâkîf-ı müşarûn-ileyh hazretleri mahrus-e Mısır'da vilayet-i Bahira'da merfus (?) ve tevâbi' karyesi fâyiz mahsûlundan olmak üzere balâda tahrîr ve defter olunduğu vech üzere defterde bila-ism ve bila-berât tahrîr olanlara beynlerinde tevzi' ve taksîm olunmak ve isimleri defterde tahrîr ve yedlerine berât verilenlere berâtları mucibince Şeyhül-harem-i nebevi olanlar nezareti ve mağrifetiyle ashâbına edâ ve teslîm olunmak üzere ta'yin olunmuştur.

An cemaât

İcrâ-i havânân der-zâviye-i Şeyh Anber Husrâsiyi

Seyyid Abdullah, fi sene hasene iki	Seyyid Ali, fi sene hasene iki
Seyyid Ali el-İdrus, fi sene hasene iki	Seyyid Tase eşşâmi ba- ulvi, fi sene hasene iki
Seyyid Ömer ba-sehil ulvi fi sene hasene iki	Seyyid Ebubekir ba-rakıbe ulvi fi sene hasene iki
Seyyid İbrahim... ulvi fi sene hasene iki	Seyyid Ca'fer ... ulvi fi sene hasene iki
Seyyid Ali ibn-i Mehemed...ulvi fi sene hasene iki	Seyyid Mehemed el-bari ba-ulvi fi sene hasene iki
Evlad-ı Seyyid-i meşhur ba- ulvi fi sene hasene iki	Evlad-ı Seyyid Cibril mehdeli fi sene hasene iki
Veled-i Seyyid mehemed el-bari fi sene hasene iki	Seyyid Abdurrahman ba-akil ulvi fi sene hasene iki
Seyyid Sâlim ibn-i ulvi fi sene hasene iki	Seyyid Hasan ibn-i Mehemed ba- ulvi fi

	sene hasene iki
Seyyid Mehmed bâkırba-herun ulvi fi sene hasene iki	Seyyid Abdullah behrum ulvi fi sene hasene iki
Seyyid Ebubekir ibn-i ömer el-muhzır ulvi fi sene hasene iki	Seyyid Ahmed ba-akil ulvi fi sene hasene iki
Seyyid Mehmed ebu'l kasım el- hüseynifi sene hasene iki	Seyyid Ali ebu'l kasım el- hüseynifi sene hasene iki
Seyyid Mehmed ibn-i hızır el- hüseynifi sene hasene iki	Seyyid haviled el- Hüseyni fi sene hasene iki
Seyyid Süleyman el-hüseyni fi sene hasene iki	Seyyid Sultan Vahi ibn-i Hızır hüseyni fi sene hasene iki
Seyyid Ali Ahi Seyyid Süleyman el-hüseyni fi sene hasene iki	Şeyh Seyfeddin , fi sene hasene iki
Şeyh Mehmed Sukuti Cüz-hân ve hafız eczâ-i şerife, fi sene hasene üç, berây-ı harhavân sene iki, berây-ı hâfız eczâ sene bir	Şeyh Mehmed ibn-i Abdullah kavâs cüz-hân ve mevri eczâ-i şerife fi sene hasene üç, berây- ı cüz-hân sene iki, berây-ı mevri eczâ sene bir
Şeyh Abdullah ibn-i Ahmed çeledi duacıy-ı eczâ fi sene hasene iki	Şeyh mehmed nâhi ve buhuri ve baha-i buhur fi sene hasene üç , pare buhur yetmiş, berây cüzi sikke iki, berây baha-i buhurân sene iki, pare buhur yetmiş

Yekûn

Neferân otuz iki fi sene hasene altmış yedi sair yetmiş

Berây-ıNeferât-ı engâr sâkinân-ı büyut der- Medine-i münevvere ber-vech tevzi' fi sene hasene .....iki yüz elli

Vâkıf-ı müşarün-ileyhin karye-i mezbur fâyizi mahsûlundan senede üç yüz sikke-i hasene senede iki yüz elli sikke-i hasenesi Medine-i münevverede sükkân-ı büyût olan nefrât-ı angâre ber-vech tevzi' ve elli sikke hasnesi menine-i

münevverede şeyh anber hurâşi zâviyesine müretteb ve Mısır'da Medine-i münevver teka'udi cemâ'atden zâviye-i mezbure müretteb ve yevmi on akçenin dahi bir seneliği on yedi sikke hasene ile yetmiş pare idüb meblağ-ı mezbur ile cem'â altmış yedi sikke-i hasene ile yetmiş pare zâviye-i mezburede tilavet olmak üzere eczâ ve hâfız ve müzi' ve du'âcı ve buhuri ve buhur baha mecmu'uç on yedi sikke-i hasene ile yetmiş pare ta'yin olunmuştur.

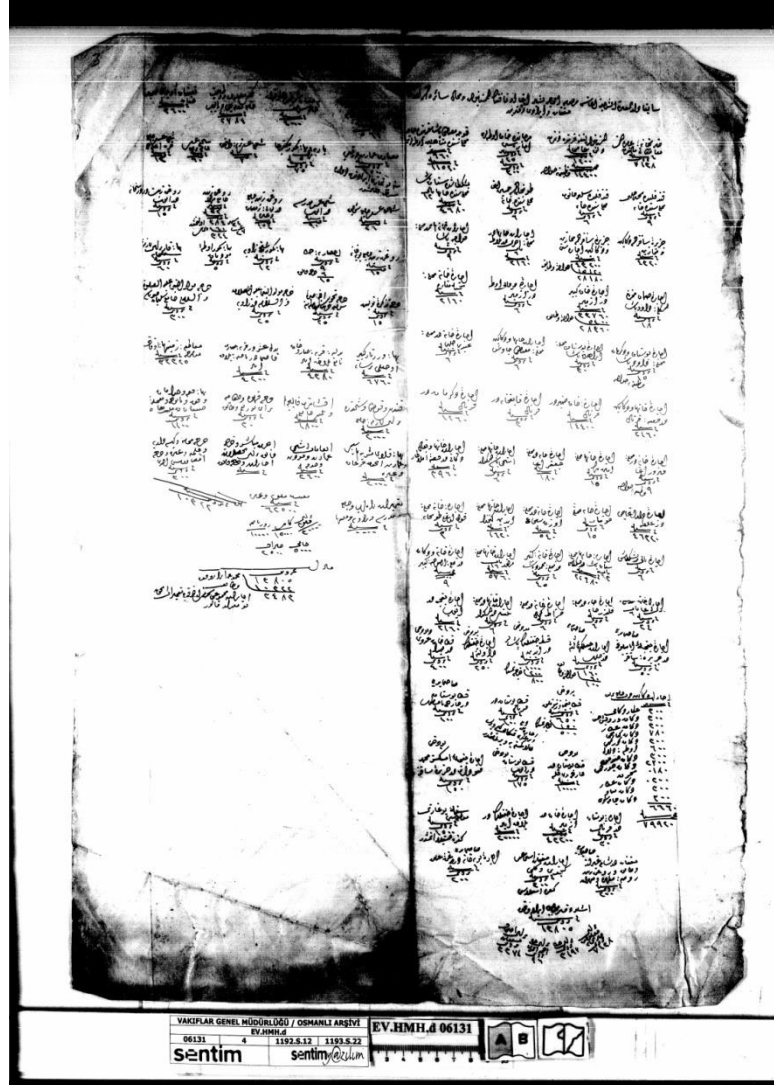
Cem'a yekûn

Fi sene hasene bin üçyüz on yedi. Pare buhur yetmiş⁴¹⁶

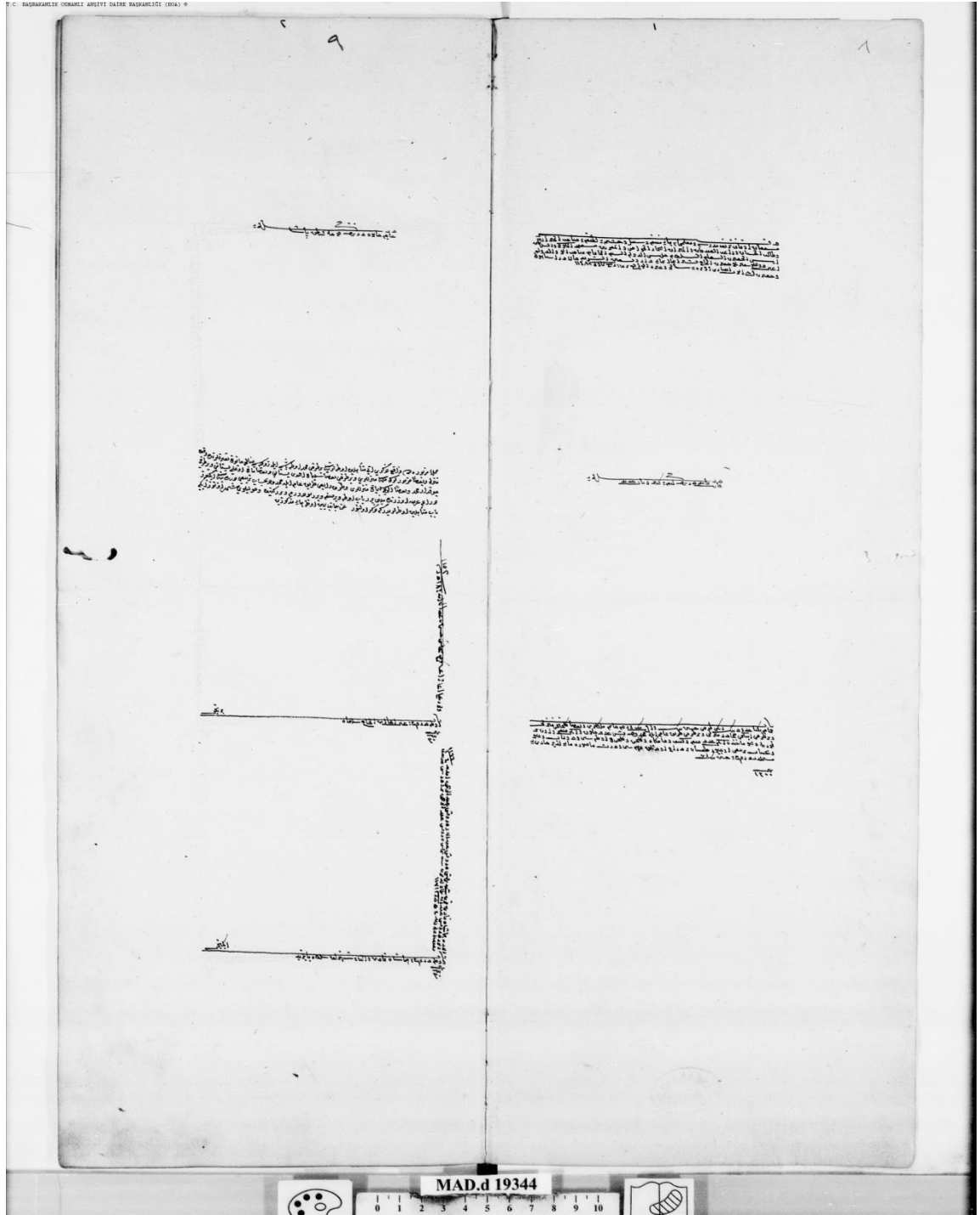
---

⁴¹⁶ BOA, EV.HMK.SR.d, nr. 1038

EK-III 1778 Yılına Hacı Beşir Vakfı Muhasebe Defteri

EK IV Hacı Beşir Ağa'nın 1745 yılına ait Vakıf Muhasebe Defteri

11

Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

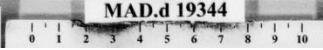
Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

Handwritten text on a horizontal line, possibly a signature or name.

Vertical handwritten text on the left page, possibly a date or reference.

Handwritten mark or symbol on the left page.

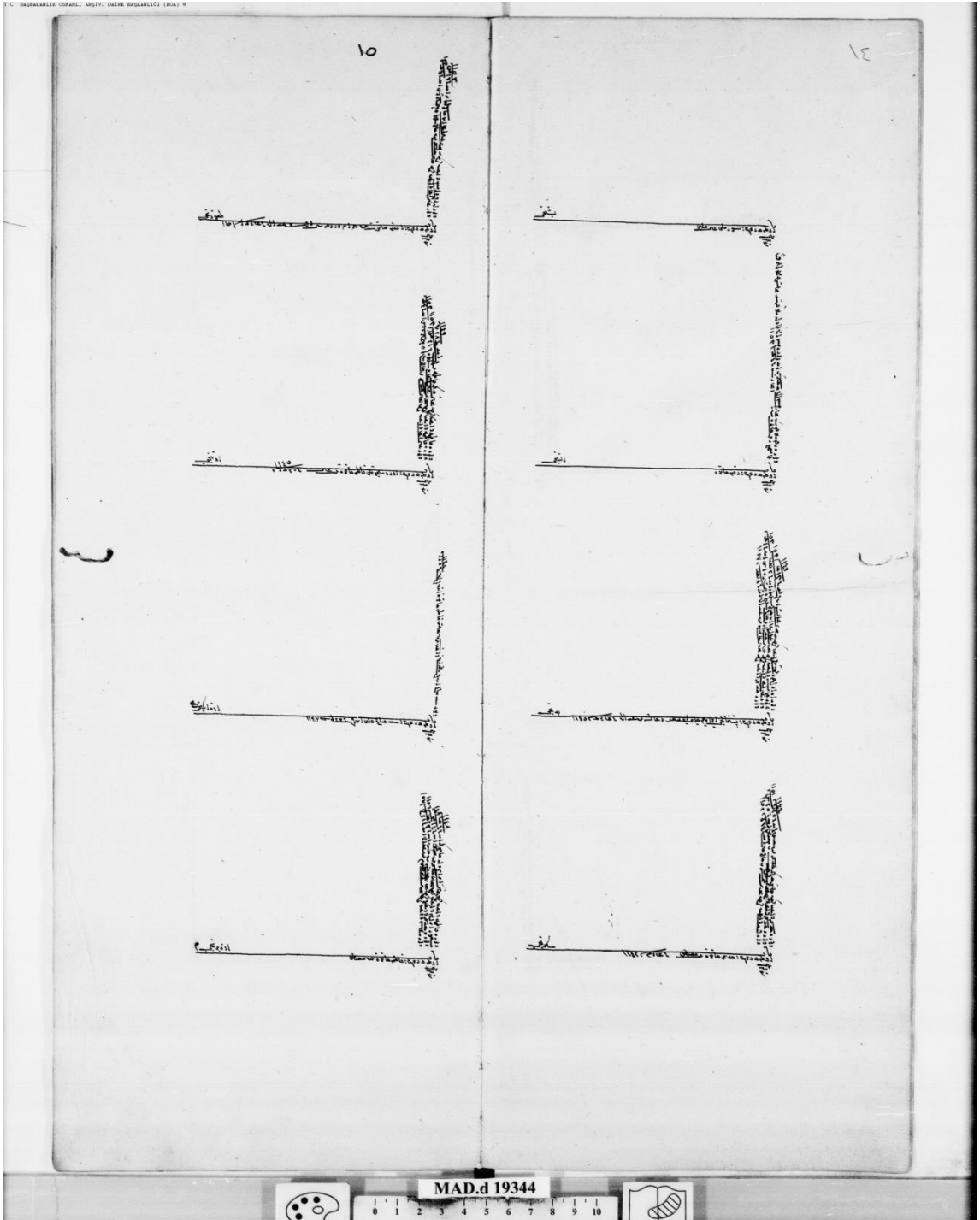
Handwritten mark or symbol on the right page.

MAD.d 19344

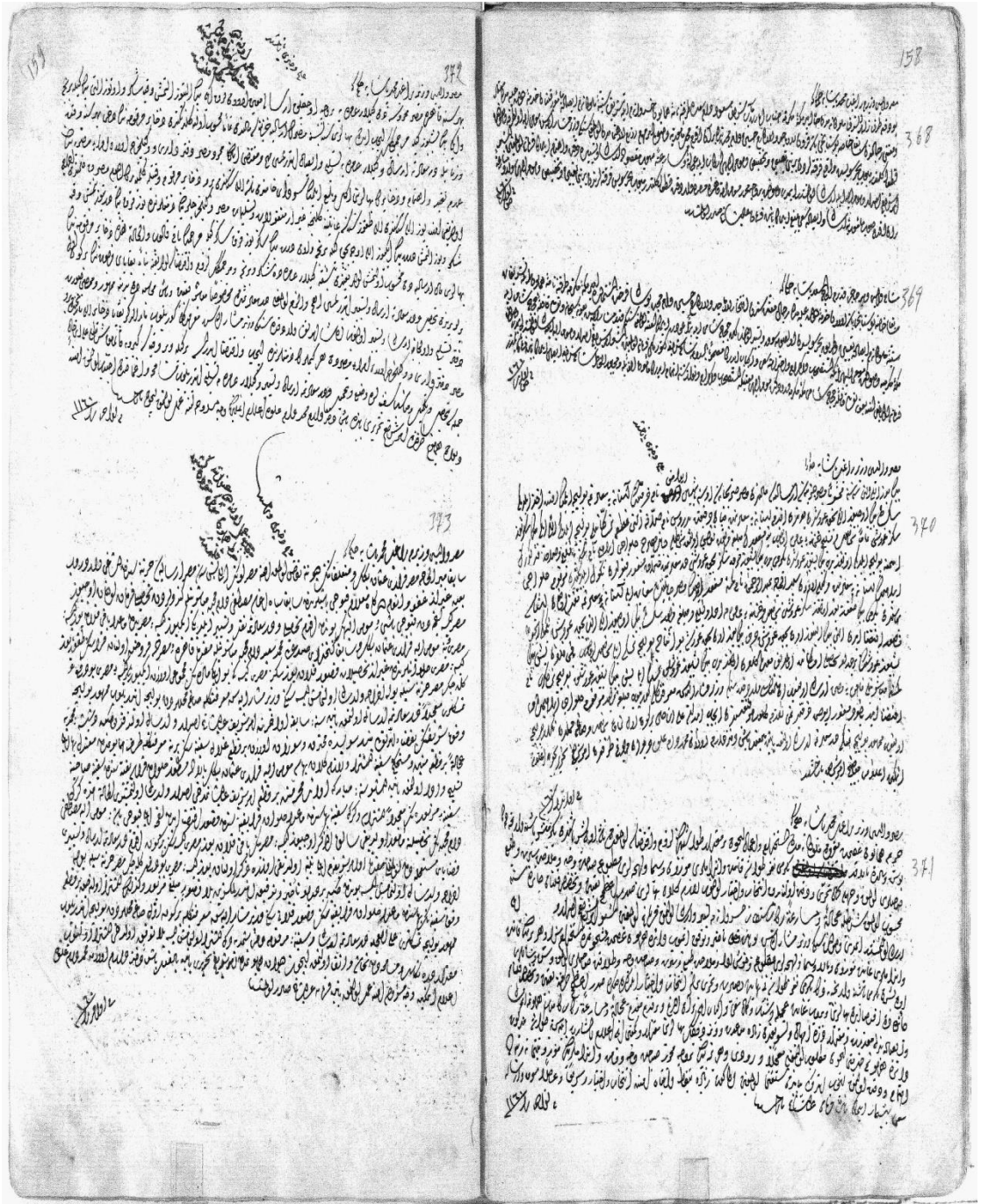
10

31

MAD.d 19344

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Ek-V Mısır Valisinden talep edilen hadım ağaların özelliklerini gösteren bir hüküm sureti

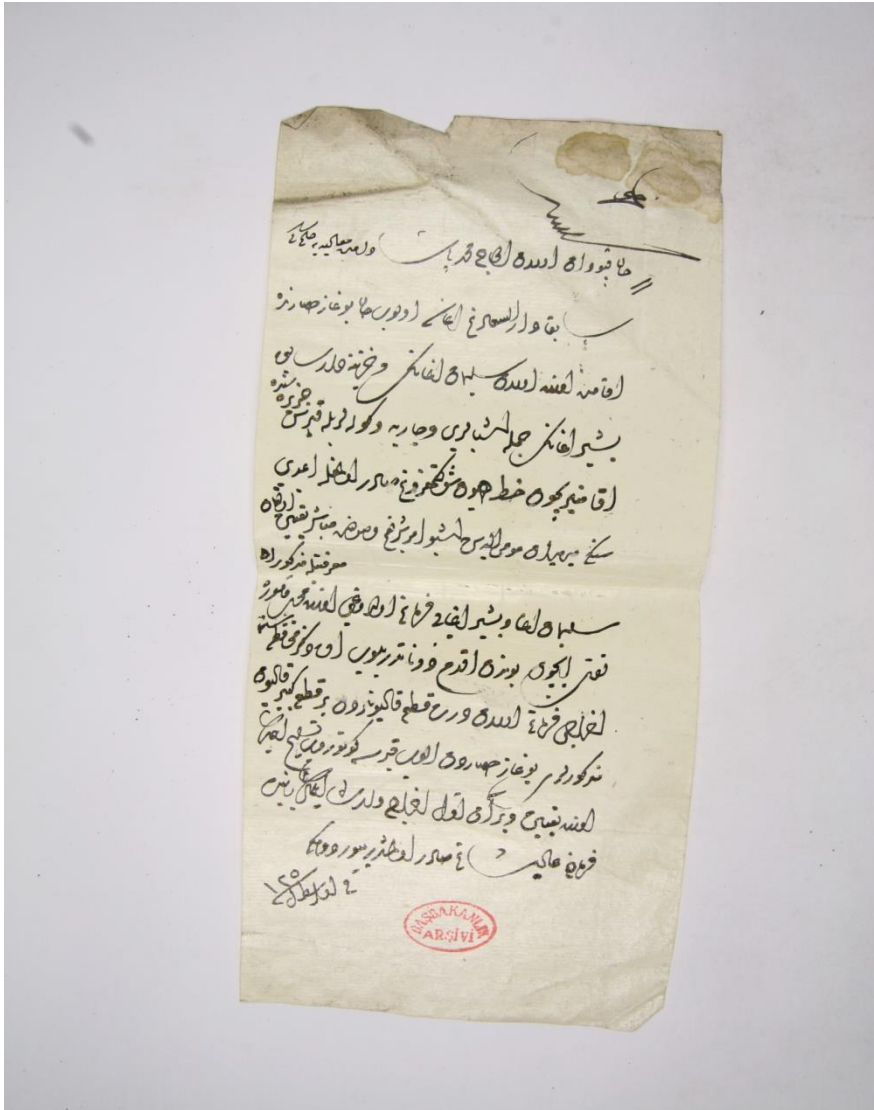
A.DVNS.MSR.MHM.d 006

T. C. İSLAMİ HUKUK ENSTİTÜSÜ

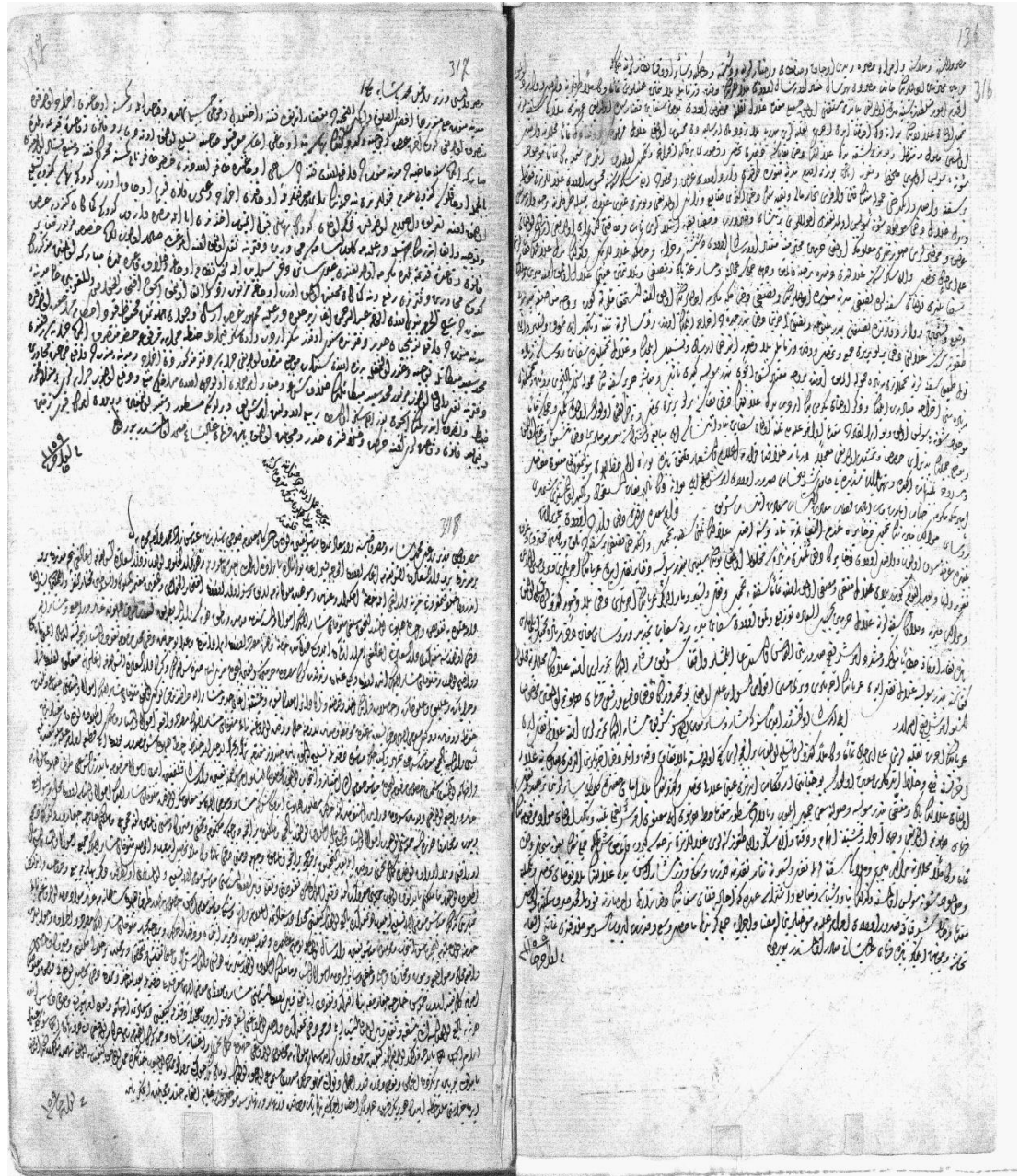

Ek-VII Süleyman Ağa ve Hacı Beşir Ağa'nın Kıbrıs adasına gönderilmeleri için verilen hüküm sureti

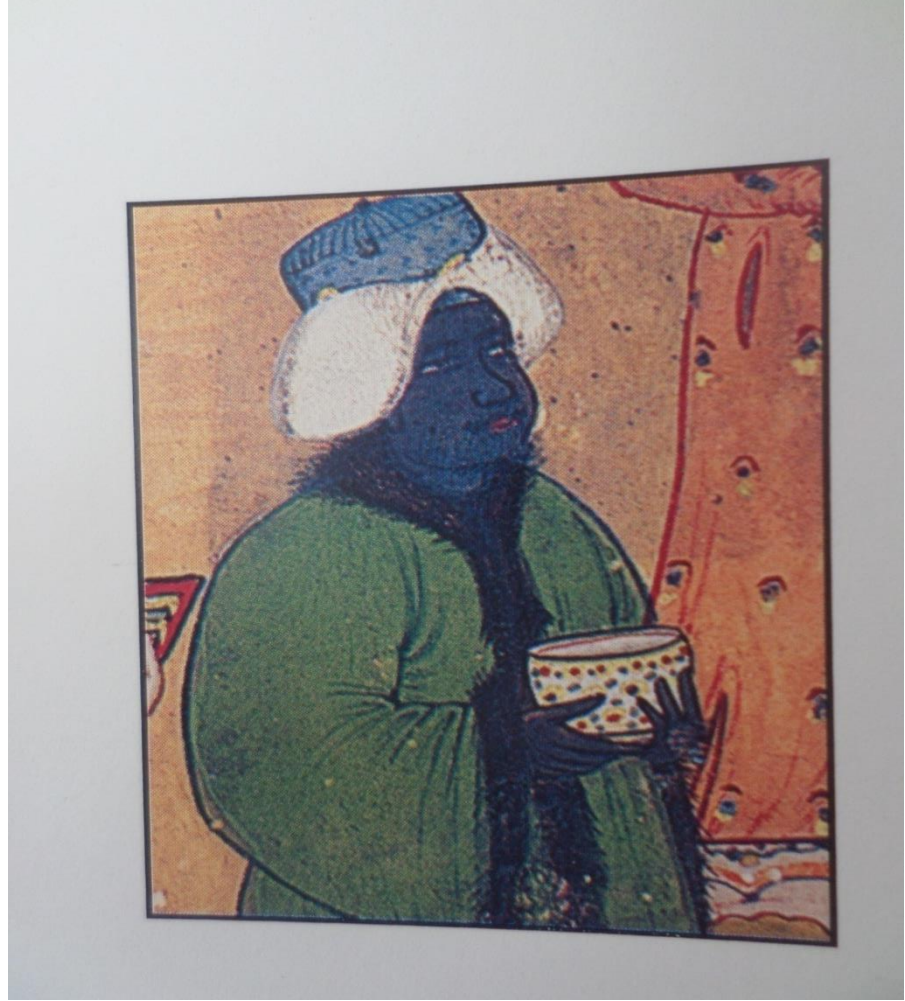

Ek-VIII Hacı Beşir Ağa'nın Mısır'daki mal varlığının tespiti için Mısır Valisine gönderilen hüküm sureti

A.DVNS.MSR.MHM.d 006

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Hacı Beşir Ağa / Levni Surname

Fotoğraf 3: Kızlar Ağası, Cüce ve Akağa (Atatürk Kitaplığı Alb -29-18)

Fotoğraf 4: Sultan II. Mahmud ve Kızlar Ağası

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Fotoğraf 5: Topkapı Sarayı Harem kapısında nöbet tutan bir harem ağası

Fotoğraf 6: İzmir hacı Beşir Ağa Hanı Giriş Kapısı

Fotoğraf 7: İzmir Beşir Ağa Hanı İç Avlu

Fotoğraf 8: Hacı Beşir Ağa Türnesi Girişi

Fotoğraf 9: Hacı Beşir Ağa Türbesi

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı: Ayhan ÜRKÜNDAĞ

Anabilim Dalı: Tarih

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Manisa/Alaşehir-1979

Eğitim

Yüksek Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi Tarih Öğrenenliği Bölümü

İş/İstihdam

MEB, Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil ve Puanı (KPDS, Bahar): 65